

ชื่อวิทยานิพนธ์ สังคมจารีตประเพณีและการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ
จังหวัดตาก

ผู้วิจัย นายปิ่นชาย ปิ่นแก้ว ปริญญา คหกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาครอบครัวและสังคม)
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร. สุรพร เสียนสลาย (2) รองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย์
ปีการศึกษา 2549

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยทางสังคม ประเพณีที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ในจังหวัดตาก รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประเภทการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มในหมู่บ้านอุมยอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก คือ 1) ครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ จำนวน 12 คู่ 2) กลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการดำรงชีวิตของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ จำนวน 2 กลุ่ม รวมจำนวน 20 คน และ 3) กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านอุมยอม จำนวน 7 คน ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ถูกนำมาวิเคราะห์ โดยวิธีวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) บ้านอุมยอม จังหวัดตาก ที่ทำการศึกษามีลักษณะเป็นสังคมจารีตประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาของรัฐและการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ยังยึดมั่นในจารีตประเพณีของตนเองค่อนข้างมาก แม้ประเพณีบางอย่างอาจถูกเปลี่ยนแปลงไป ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เริ่มมีครอบครัว มีบุตรตั้งแต่อายุยังน้อยตามประเพณีดั้งเดิม และถือว่าการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงาน การหย่าร้างเป็นสิ่งปกติ ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) นับถือศาสนาดั้งเดิมของตน มีความคิดความเชื่อ และกระบวนการปลูกฝังความเชื่อตามวิธีการดั้งเดิมของชนเผ่าควบคู่ไปกับกระบวนการปลูกฝังความคิด ความเชื่อตามแนวทางสมัยใหม่ของรัฐ ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ยังยึดมั่นในการประกอบอาชีพการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็กควบคู่ไปกับการจัดหาของป่ามาเพื่อจำหน่ายแก่บุคคลภายนอก

ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ในปัจจุบัน ยอมรับเรื่องการวางแผนครอบครัวมากกว่าในอดีต โดยมองว่าการวางแผนครอบครัวช่วยทำให้ไม่มีลูกเกินความจำเป็น การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เกิดจากการให้ความหมายของการมีบุตรแตกต่างไปจากอดีต ซึ่งมองบุตรในฐานะเป็นแรงงานในครอบครัวมาเป็นบุตรในฐานะผู้สืบสกุล ช่วยงานบ้าน และดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า จึงไม่ต้องมีจำนวนมาก แต่ควรได้รับการเลี้ยงดูอย่างมีคุณภาพ การวางแผนครอบครัวมีความสอดคล้องกับจารีตประเพณีด้านครอบครัวที่นิยมแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อย ยอมรับเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานและการหย่าร้าง และประการสุดท้ายน่าจะเกิดจากความสำเร็จในการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนครอบครัว ซึ่งสามารถชักนำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ยอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้น

คำสำคัญ สังคมจารีตประเพณี การวางแผนครอบครัว ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล)

Thesis title: The Traditional Society and the Adoption of Family Planning of the Hilltribe Community in Doi Musor, Tak Province

Research: Mr.Pinchai Pinkaew; **Degree:** Master of Home Economics (Family and Social Development);

Thesis advisors: (1) Dr.Suraporn Siansalai, Associate Professor; (2) Mrs.Boonserm Hutaphaet, Associate Professor;

Academic year; 2006

ABSTRACT

The purpose of this research was to study social and traditional factors affecting the adoption of family planning of Black Musor (Chele) hilltribe in Tak Province. This study was a qualitative research using the Ethnographic methodology. Research data were obtained through interviews, participating observation, and focus group discussion involving three informant groups in Ban Umyom Village, Moo 6, Mae Tho sub-district, Mueang district, Tak province. The three informant groups were (1) a group of 12 Black Musor families with the wives still in fertility stage; (2) two groups of Black Musor people, composed of 20 persons, who had influences on decision making and the way of life of Black Musor people in the community; and (3) a group of seven state officials who had general information on Ban Umyom Village. The collected data were analyzed by content analysis.

Research findings revealed that the Black Musor (Chele) hilltribe community of Ban Umyom Village in Tak Province was characterized as a traditional society that had been exposed to the influences of development created by the state and changes from the outside society. The Black Musor (Chele) hilltribe community still adhered to their own customs and traditions at the rather high level even though some traditions had undergone some changes. The Black Musor (Chele) hilltribe people started the family and had offsprings at the early age, which was the practice handed down from the old tradition. They also regarded pre-marital sexual intercourse and divorce as normal matters. They adhered to their original religious faith, with thoughts, beliefs and belief fostering process based on the original way of the tribe, together with the modern belief fostering process expounded by the state. They still adhered to the traditional way to earn their living by farming in small plots of land together with gathering forest products for sale to outside people.

Currently, the Black Musor (Chele) hilltribe people adopted family planning more than in the past. They perceived that family planning helped to prevent them from having excess numbers of children. Their adoption of family planning was caused by the changes in the meaning given to offsprings from that in the past which treated new family members as additional helping hands in the family to be the one that treated new family members as inheritors of the family line who help with houseworks and take care of aging parents, so there was no need to have many of them but they should be brought up well. Family planning adoption was in line with the family custom of getting married at the early age and acceptance of pre-marital sexual intercourse and divorce. Lastly, adoption of family planning was probably due to the success of efforts of state officials concerning family planning who could persuade Black Musor (Chele) hilltribe people to more and more adopt family planning.

Keywords: Traditional society, Family planning, Black Musor (Chele) hilltribe

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง สังคมจารีตประเพณีกับการยอมรับการวางแผนครอบครัวชาวเขา ในเขตพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก ได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากหลายฝ่าย ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกทราบบ้างใจในความมีเมตตาและความดูแลเอาใจใส่ ซึ่งวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ปรากฏเป็นรูปเล่มได้ก็เพราะบุคคลสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพร เสียนสลาย และ รองศาสตราจารย์บุญเสริม หุตะแพทย์อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะการให้กำลังใจ เมื่อยามลูกศิษย์คนนี้เหนื่อยล้าและท้อแท้

ขอขอบคุณ คุณสารภี ศิลา นักพัฒนาสังคม 8 ว สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คุณรัชณี ตรีขจรังค์โกศล ผู้อำนวยการศูนย์สงเคราะห์และฝึกอาชีพสตรีภาคเหนือ จังหวัดลำปาง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่กรุณาให้เอกสารและคำแนะนำที่มีคุณค่าแก่ผู้วิจัยตลอดจนสนับสนุนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างดี

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก นอกจากนี้แล้วชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เหมเล) บ้านอุมยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่ามาให้ข้อมูลและให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงขอกล่าวขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

คุณค่า ความดีและประโยชน์ทั้งหลายที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบแต่ครูอาจารย์ ตลอดจนเพื่อนข้าราชการและพี่น้องชาวมูเซอคำบ้านอุมยอมทุกท่าน

ปิ่นชาย ปิ่นแก้ว

ตุลาคม 2549

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
ขอบเขตการวิจัย.....	9
นิยามศัพท์.....	9
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	10
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	10
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	12
การวางแผนครอบครัวในประเทศไทย.....	12
ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม	18
แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา	21
ข้อมูลพื้นฐานของชาวมูเซอในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก.....	22
ปรัชญาพื้นฐานของงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา.....	34
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	40
นักวิจัยในฐานะเครื่องมือการวิจัย	40
พื้นที่และประชากรศึกษา.....	42
การเก็บรวบรวมข้อมูล	44
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	50
การนำเสนอข้อมูล.....	53

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 โครงสร้างสังคม ของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) หมู่บ้านอูมยอมน ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก.....	54
จำนวนประชากรของบ้านอูมยอมน.....	57
สาธารณูปโภคและสาธารณูปการในหมู่บ้าน.....	57
ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน.....	59
การแต่งกาย.....	59
การปกครองของหมู่บ้านมูเซอดำ (เผ่าเล).....	60
บทที่ 5 ลักษณะจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก	63
จารีตประเพณี เกี่ยวกับครอบครัว.....	66
จารีตประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	79
จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา	88
จารีตประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน	91
บทที่ 6 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก	103
สถานการณ์การวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก.....	104
ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล).....	107
ความรู้ความเข้าใจการวางแผนครอบครัว	111
ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว	114
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษาคารอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	126
สรุปผลการศึกษา	126
การอภิปรายผล	132
ข้อเสนอแนะ	135
บรรณานุกรม	136
ภาคผนวก	141
ก ผลการพัฒนาเครื่องมือวิจัย ผลการเก็บรวบรวมข้อมูล แผนการวิเคราะห์	
ข้อมูลการวิจัย	142
ข ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง	167
ประวัติผู้วิจัย	174

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 สถิติจำนวนประชากรมุสลิมในประเทศไทย.....	29
ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรจำแนกตามเพศและอายุ	57
ตารางที่ 5.1 ระดับการศึกษาของชาวมุสลิม (เฉพาะ) บ้านอุ้มหอมในปี พ.ศ. 2547.....	90

ญ

สารบัญญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	11
ภาพที่ 2.1 แผนภูมิชาติพันธุ์ของชาวเขา แสดงที่มาของกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอดำ.....	31

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในยุคโลกาภิวัตน์กำลังกลายเป็นประเด็นปัญหาที่สังคมโลกให้ความสนใจมากขึ้น ปัจจุบันประชากรของโลกมีมากกว่าหกพันล้านคน ในขณะที่ปริมาณของทรัพยากรธรรมชาติกำลังลดน้อย ทำให้เกิดปัญหาในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและ การดูแลรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก สังคมโลกจึงได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง การควบคุมประชากรโลกให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) โดยองค์การอนามัยโลกได้เริ่มกำหนดแนวทางการดำเนินงานพัฒนางานอนามัยเจริญพันธุ์ โดยมีการ จัดโครงการพิเศษ “การพัฒนาและฝึกอบรมงานวิจัยที่ เกี่ยวกับการเจริญพันธุ์ของมนุษย์” โดยมี จุดประสงค์เพื่อพัฒนางานวิจัยด้านอนามัยเจริญพันธุ์ให้สามารถตอบสนองต่อการขยายตัวด้านการ เจริญเติบโตของโลก งานวิจัยนี้มุ่งเน้นเรื่องการวางแผนการเจริญพันธุ์ (fertility regulation) เนื่องจากพบว่า คู่สมรส 50 ล้านคู่ ไม่สามารถเข้าถึงบริการวางแผนครอบครัว ทำให้ สังคมไม่สามารถควบคุมการเจริญพันธุ์ของมนุษย์ได้ซึ่งมีผลทำให้ประชากรเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ ในรุ่นต่อมาและเสีย คุลยภาพระหว่างธรรมชาติกับ มนุษย์ การที่สังคมมองภาระการสืบพันธุ์ของมนุษย์เป็นเรื่องธรรมชาติและเป็นเรื่องปัจเจกทางชีววิทยา จึงทำให้สังคมขาดความสนใจในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องงานอนามัยเจริญพันธุ์ของ มนุษย์อย่างจริงจัง (มัลลิการ์ มติโก 2540: 1 – 2) ส่งผลให้ในอดีตอัตราการเพิ่มของประชากร เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ปี ค.ศ. 1974 (พ.ศ. 2517) มีการประชุมประชากรโลก (The World Population Conference) ที่กรุงบูคาเรส ประเทศโรมาเนีย เรื่อง การศึกษาด้านประชากรศาสตร์กับการพัฒนา เป็นแนวความคิดที่พยายามผสมผสานเอากระบวนการทางประชากรให้เข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับ กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ปี ค.ศ. 1982 (พ.ศ. 2525) ได้มีการประชุมเรื่องเดียวกันในระดับภูมิภาคเอเชีย ซึ่งการ ประชุมดังกล่าว ได้ให้ความสำคัญเรื่องประชากรกับการพัฒนามากเช่นกัน (Asian Population Studies, 1982) โดยเน้นว่าความสัมพันธ์ระหว่างประชากรกับการพัฒนาเป็นความสัมพันธ์แบบมี

อิทธิพลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ตัวแปรทางประชากรมีผลกระทบต่อตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคม และในขณะเดียวกันตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมนั้นก็มีความกระทบต่อตัวแปรทางประชากรด้วย เป้าหมายและนโยบายประชากรจะ ต้องผสมผสานและเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อยกระดับและปรับปรุงคุณภาพความเป็นอยู่ของประชากรในแต่ละ ประเทศ (เกื้อ วงศ์บุญสิน 2536: 2 – 3)

แม้ว่าจะมีการย้ำความสำคัญของการผสมผสานนโยบายประชากรเข้ากับนโยบายพัฒนา แต่ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนว่าลักษณะที่ว่าเป็นเช่นไร ผลสรุปจากการประชุมของ United Nations Population Fund - UNFPA (1983) เกี่ยวกับการวางแผนประชากรและการพัฒนาในปี ค.ศ. 1983 ได้ให้คำจำกัดความที่ค่อนข้างจะชัดเจนว่าการผสมผสานนโยบายประชากรเข้ากับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หมายถึง การวางแผนที่พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรทางประชากรกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้การวางแผนนโยบายและ เป้าหมายของการพัฒนานั้นจะต้องสนใจว่า ตัวแปรทางประชากรได้รับหรือมีผลกระทบต่อตัวแปร อื่น ๆ ที่สำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร

ต่อมาในการประชุมระหว่างชาติทางประชากรที่ประเทศเม็กซิโก (Mexico) เมื่อปี ค.ศ. 1984 แนวความคิดเรื่องความสัมพันธ์ดังกล่าวได้รับการยืนยันอีกครั้งหนึ่งโดยเห็นว่าไม่ควร มีการแยกแผนประชากรออกจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ที่ประชุมได้เสนอแนะว่า “ในการวางแผนนโยบายและแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้นควรนำตัววัดทางประชากรมา พิจารณาร่วมกับโครงการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับกระบวนการทางประชากร ทั้งนี้การผสมผสาน ระหว่างประชากรและการพัฒนาดังกล่าว ควรให้มีเป้าหมายและการที่จะดำเนินการให้บรรลุ เป้าหมายในการจัดองค์กรที่เกี่ยวกับการวางแผนนโยบายและแผนในประเทศนั้น ๆ” (United Nations - UN 1984 : 179)

ในประเทศไทยได้เริ่มมีนโยบายการควบคุมประชากรและการวางแผนครอบครัวตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – พ.ศ. 2519) โดยกำหนดเป้าหมาย เกี่ยวกับนโยบายไว้ดังนี้

- (1) ลดอัตราการเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3 เป็นร้อยละ 2.5 ต่อปี ในปี พ.ศ. 2519
- (2) รณรงค์ให้ความรู้แก่สตรีวัยเจริญพันธุ์ที่สมรสแล้ว โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทและ พื้นที่ห่างไกลให้รู้จักการวางแผนครอบครัว
- (3) จัดให้มีการวางแผนครอบครัวอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ

(4) ผสมผสานกิจกรรมการวางแผนครอบครัวกับการบริการอนามัยแม่และเด็กและ กิจกรรมอื่น ๆ ที่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ประชากรยอมรับการวางแผนครอบครัวโดย สมัยครใจ

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) ได้กำหนด ให้การลดอัตราการเพิ่มประชากรให้คงเหลือ ร้อยละ 2.1 ลดอัตราการตายจาก 9.0 ต่อพัน ให้คงเหลือ 8.0 ต่อพันของประชากร ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ได้เร่งปรับปรุงงานพัฒนาด้านอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการควบคุมจำนวนประชากร โดยได้กำหนด เป้าหมายไว้อย่างชัดเจนว่า

- (1) ลดอัตราการเพิ่มประชากรให้คงเหลือร้อยละ 1.5 ในปี พ.ศ. 2529
- (2) พัฒนาคุณภาพของประชากรทั้งในด้านคุณภาพทางร่างกายและจิตใจ
- (3) การกระจายตัวของประชากรและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเมืองและชนบทให้มีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) มีนโยบาย เร่งรัดการดำเนินงาน 3 ด้าน คือ

- (1) ด้านประชากร ให้มีการลดอัตราการเพิ่มประชากร ให้ลดลงเหลือร้อยละ 1.3 ในปี พ.ศ. 2534

(2) ด้านการพัฒนาคุณภาพประชากร

- (3) ด้านการกระจายตัวและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ มีนโยบายเร่งรัดเหมือนกับ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบางฉบับที่ผ่านมา ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) ได้มีนโยบายลดอัตราการเพิ่มของประชากรไม่เกินร้อยละ 1.2 ภายในปี พ.ศ. 2539 เพื่อผ่อนคลายปัญหาประชากรที่จะมีผลกระทบ ต่อสภาวะเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ (ชวนชม สกนธวัฒน์ 2538: 7) ดังนั้นการควบคุมจำนวนประชากร จึงเป็นการเร่งดำเนินการควบคุมการเจริญพันธุ์ในผู้หญิงเป็นหลัก โดยภาครัฐได้ดำเนินงานตาม นโยบายวางแผนครอบครัวในการควบคุมประชากร โดยอาศัยแบบแผนของการมีบุตรที่เหมาะสม ในครอบครัวไทย ซึ่งมีบุตรไม่เกิน 2 คน โดยบุตรคนแรกและคนที่ 2 ควรห่างกันอย่างน้อย 3 ปี ข้อกำหนดดังกล่าวได้คำนึงถึงความเหมาะสม และความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในปัจจุบันซึ่งเกิดผลดีต่อสุขภาพของบุคคลในครอบครัวทั้งร่างกายและจิตใจ รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยรวม

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 - 7 (พ.ศ. 2520 - 2539) ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับนโยบายการควบคุมจำนวนประชากรในอัตราที่เหมาะสม

เพื่อผ่อนคลายปัญหาประชากรที่จะมีผลกระทบต่อสถานะเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยได้กำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจนว่า

(1) ลดอัตราการเพิ่มประชากรให้คงเหลือร้อยละ 1.5 ในปี พ.ศ. 2529 ร้อยละ 1.3 ในปี พ.ศ. 2534 และลดลงเหลือร้อยละ 1.2 ในปี พ.ศ. 2539

(2) พัฒนาคุณภาพประชากรทั้งในด้านคุณภาพทางร่างกายและจิตใจ เพื่อให้เกิดผลดีต่อสุขภาพของบุคคลในครอบครัว สังคมและประเทศชาติ

(3) ส่งเสริมการกระจายตัวของประชากร และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเมืองและชนบทให้มีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมโดยรวม

แนวทางการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของนโยบายการควบคุมประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 - 7 นั้น รัฐบาลได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานในรูปของการวางแผนครอบครัว เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยกำหนดแบบแผนการมีบุตรที่เหมาะสม ครอบครัวหนึ่งควรมีบุตรไม่เกิน 2 คน บุตรคนแรกและคนที่ 2 ห่างกันอย่างน้อย 3 ปี

การวางแผนครอบครัวทำให้อัตราการเกิดของคนไทยในภาพรวมลดต่ำลงมาก แต่อย่างไรก็ตามในกรณีชุมชนในพื้นที่สูง อัตราการเกิดยังคงค่อนข้างสูง เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ชาวเขามีอัตราการเกิด 55.5 ต่อ 1,000 อัตราการคุมกำเนิดในหญิงวัยเจริญพันธุ์ที่แต่งงานแล้วมีเพียงร้อยละ 5 - 40 หรือ มีสตรีชาวเขามีการคุมกำเนิดประมาณร้อยละ 28.2 เท่านั้น เมื่อมีการสำรวจด้านสุขภาพอนามัยยังพบว่าชาวเขาบนพื้นที่สูงเมื่อเจ็บป่วยมักซื้อยามากินเอง คิดเป็นร้อยละ 82.6 ของครัวเรือนของชาวเขาทั้งหมด นอกจากนี้ชาวเขายังนิยมรักษาโรคโดยหมอผีตาม ความเชื่อดั้งเดิมของตนเองถึงร้อยละ 52.8 ของครัวเรือนชาวเขาทั้งหมด ดังนั้น รัฐบาลโดยความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 จึงได้จัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535 - 2539) ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงยึดถือเป็นกรอบในการปฏิบัติงาน และเป็นแผนชี้นำในการพัฒนาบนพื้นที่สูง โดยในแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุม พืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535 - 2539) ดังกล่าว มีนโยบายเร่งรัดการวางแผนครอบครัวให้ บังเกิดผลเพื่อควบคุมการเพิ่มของประชากรชาวเขาให้อยู่ในระดับใกล้เคียงกับอัตราเพิ่มของประชากร พื้นราบ คือ ร้อยละ 1.56

นโยบายการควบคุมจำนวนประชากรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ได้กำหนดให้มีอัตราการเพิ่มของประชากรไม่เกินร้อยละ 1.2 โดยใช้กลวิธีการดำเนินงานวางแผนครอบครัวเป็นหลัก และมุ่งเน้นในเรื่องการรักษากระดับอัตราการ

คุมกำเนิดไม่ต่ำกว่าร้อยละ 77 กำหนดอัตราการมีบุตรคนแรกของหญิงอายุต่ำกว่า 20 ปี ไม่เกิน ร้อยละ 10 โดยผสมผสานกับงานอนามัยแม่และเด็ก ซึ่งกำหนดให้แต่ละครอบครัวมีบุตรไม่เกิน 2 คน บุตรคนแรกและบุตรคนที่สองควรมีห่างกันอย่างน้อย 3 ปี ในปัจจุบันพบว่าประเทศไทย มีอัตราการคุมกำเนิดร้อยละ 72.2 โดยมีอัตราความครอบคลุมการคุมกำเนิดของแต่ละจังหวัด แตกต่างกันไป จังหวัดที่มีอัตราการคุมกำเนิดสูงสุด คือ ร้อยละ 82.7 และจังหวัดที่มีอัตราการคุมกำเนิดต่ำสุด คือ ร้อยละ 69.23 (กระทรวงสาธารณสุข 2541: 12)

อย่างไรก็ตามปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรบนพื้นที่สูง ในช่วงแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2540 - 2544) ยังคงมีอัตราการเพิ่มของประชากรสูงอยู่ในระดับ 2.9 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการเพิ่มของประชากรเฉลี่ยทั้งประเทศ ร้อยละ 1.2 แนวทางการดำเนินการควบคุมจำนวนประชากรบนพื้นที่สูง ยังกำหนดให้มี การเร่งรัดการวางแผนครอบครัวให้มีระดับใกล้เคียงกับอัตราการเพิ่มเฉลี่ยของ ประชากรทั้งประเทศอยู่เช่นเดิม

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) รัฐบาล ยังคงให้ความสำคัญในนโยบายการเพิ่มประชากรที่เหมาะสม ลดปัญหาการจัดสรรทรัพยากรและ ปัญหาการดูแลรักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมจึงได้กำหนดเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพ ชีวิตของประชาชนในประเทศให้มีโครงสร้างประชากรที่สมดุลและขนาดครอบครัวที่เหมาะสม โดยรักษาแนวโน้มภาวะการเจริญพันธุ์ของประชากรให้อยู่ในระดับทดแทนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ คนไทยมีสุขภาพที่ดี และมีคุณภาพ คือมีอัตราเฉลี่ยการเพิ่มของประชากรทั้งประเทศ ร้อยละ 1.2

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาของประเทศไทยในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา แม้รัฐบาลจะมี นโยบายการควบคุมประชากรให้มีการเพิ่มในอัตราที่เหมาะสม โดยจะเห็น ได้จากการกำหนด เป้าหมายเกี่ยวกับนโยบายลดอัตราการเพิ่มประชากรของปีที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 9 แล้วก็ตาม อัตราการเพิ่มของประชากรบนพื้นที่สูงยังคงเพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็ว ซึ่งอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรบนพื้นที่สูงอย่างรวดเร็ว อาจส่งผลกระทบต่อ การขยายพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย

จากการสำรวจกลุ่มชาวเขาซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนภูเขาสูงหรือพื้นที่ ห่างไกลในชนบทของประเทศไทย จำนวน 9 เผ่า ประกอบด้วย กะเหรี่ยง แม้ว เข่า อีโก้ ลีซอ มูเซอ ถิ่น ขมุ ลีซัว ชาวเขาเหล่านี้ มีวิถีการดำรงชีวิตลักษณะทางวัฒนธรรม ประเพณี เฉพาะ ของตนเอง จากการรวบรวมสำรวจของสถาบันวิจัยชาวเขา ในปี พ.ศ. 2545 พบว่าชาวเขาอาศัย อยู่ในประเทศไทยใน 20 จังหวัด จำนวนประชากร 914,000 คน โดยมี เผ่ากะเหรี่ยง มีจำนวน ประชากรสูงสุดถึง

438,450 คน รองลงมาคือ แม่ว จำนวน 151,080 คน และมุเซอ จำนวน 102,371 คน (ฝ่ายบริการและเผยแพร่สถาบันวิจัยชาวเขา 2544) ในการสำรวจแบบเร่งด่วนในเรื่องโครงสร้างของประชากรและการอนามัยเจริญพันธุ์ของชนกลุ่มน้อย 6 เผ่าหลัก ได้แก่ กะเหรี่ยง แม้ว เข่า อีโก้ ลีซอ และมุเซอ โดยศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขาจังหวัดลำปาง ในปี พ.ศ. 2539 พบว่า ชาวเขามีอัตราการครอบคลุมในการวางแผนครอบครัว ร้อยละ 63.4 และเมื่อพิจารณาข้อมูลประชากรของชาวเขา จากโครงสร้างปิรามิดประชากร โดยแยกตามเพศและช่วงอายุ พบว่ามีลักษณะของโครงสร้างปิรามิดเป็นสามเหลี่ยม หน้าจั่ว กล่าวคือ มีฐานประชากรกว้าง แสดงให้เห็นว่าประชากรชาวเขามีอัตราการเกิดสูงและมีอัตราการวางแผนครอบครัวต่ำ และพบว่ามีอัตราการเกิดและอัตราเพิ่มประชากรถึง ร้อยละ 2.23 (รุ่งรัศมี ศรีวงศ์พันธ์ 2542: 2) ซึ่งตรงข้ามเป้าหมายที่ต้องดำเนินงานวางแผนครอบครัวของประเทศ

จังหวัดตากเป็นจังหวัดที่มีประชากรชาวเขามากเป็นอันดับที่ 3 ของประเทศ โดยมีประชากรจำนวน 135,749 คน 23,471 หลังคาเรือน 468 หมู่บ้าน จำแนกเป็น 6 เผ่า ได้แก่ กะเหรี่ยง 94,690 คน มุเซอ 5,590 คน ลีซอ 2,118 คน อีโก้ 1,221 คน และเข่า 420 คน โดยมุเซอ มีสมาชิกตัวเฉลี่ยต่อหลังคาเรือนสูงถึง 8.46 คน และรองลงมาคือแม้ว เฉลี่ย 8.20 คน

รายงานสรุปจากฐานข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านชาวเขาปี พ.ศ. 2545 โดยสำนักงานส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงใหม่ กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พบว่าพื้นที่จังหวัดตาก มีการคุมกำเนิด จำนวน 1,514 ครอบครัว หรือคิดเป็นร้อยละ 73.78 จากทั้งหมด 2,058 ครอบครัว ซึ่งยังเป็นอัตราที่ต่ำกว่าเป้าหมายการควบคุมจำนวนประชากรตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ซึ่งเน้นการรักษาระดับอัตราการคุมกำเนิดไม่ต่ำกว่าร้อยละ 77 ข้อมูลจากสรุปผลการปฏิบัติงานการวางแผนครอบครัวของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก ระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2544 พบว่ามีอัตราการคุมกำเนิดของหญิงที่อยู่กินกับสามีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 67.95 ในปี 2540 เป็นร้อยละ 89.67 ในปี 2544 แต่เมื่อทำการสำรวจลึกไปถึงระดับพื้นที่ พบว่ายังคงมีชุมชนที่มีอัตราคุมกำเนิดต่ำกว่าร้อยละ 60 อยู่ถึงร้อยละ 56.41

ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูง “ชาวเขา” จึงเป็นเป้าหมายที่ต้องเร่งดำเนินงานด้านประชากรและอนามัยเจริญพันธุ์ เนื่องจากการไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัวของมารดาที่มีอายุเกิน 35 ปี และมีบุตรตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มารดาจะเป็นโรคเรื้อรังทางอายุกรรม โรคหัวใจ โรคเบาหวาน สูงมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับมารดาที่ยอมรับการวางแผนครอบครัว ช่วงอายุเดียวกันที่มีบุตร 2 คน มารดาที่มีบุตรมากหรือตั้งครรภ์ถี่จะทำให้

ป่วยเป็นโรคโลหิตจาง มดลูกเคลื่อนที่และมีอาการแทรกซ้อนของระบบทางเดินปัสสาวะ และมีอัตราการตายของเด็กเพิ่มขึ้นมากหากไม่เว้นระยะห่างของการมีบุตรแต่ละคนมากกว่า 2 ปี

การไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาจึงเกิดภาวะเสี่ยงต่อสุขภาพของตนเอง และส่งผลให้เกิดปัญหาและผลกระทบตามมา โดยเฉพาะผลกระทบต่อสุขภาพของมารดา ทำให้ อัตราการตายของมารดาสูงขึ้น ด้านสุขภาพของพ่อแม่ พบว่าครอบครัวที่มีบุตรมาก โดยเฉพาะ ครอบครัวที่ฐานะยากจน หากมีการวางแผนครอบครัวที่เหมาะสม พ่อผู้ซึ่งมีฐานะเป็นหัวหน้า ครอบครัวจะไม่เคร่งเครียดและมีเวลาพักผ่อนทำให้ครอบครัวมีความสัมพันธ์กันดี ด้านสุขภาพ ลูก พบว่าในครอบครัวที่มีลูกมากกว่า 4 คน อาจเกิดปัญหาในเรื่องเด็กเจริญเติบโตช้า ภาวะ โภชนาการของเด็กไม่ดี และมีแนวโน้มปัญหาด้านสติปัญญาหรือการศึกษาเล่าเรียนต่ำ ด้านเศรษฐกิจของครอบครัวและของประเทศ มีการประมาณการว่าหากภาครัฐไม่เร่งดำเนินการ วางแผนครอบครัวเพื่อควบคุมจำนวนประชากรของประเทศ ภาครัฐต้องเสียงบประมาณให้บริการ ขั้นพื้นฐานทางสังคมจากการศึกษาของนักเศรษฐศาสตร์สรุปได้ว่าการวางแผนครอบครัวสามารถ ประหยัดรายจ่ายขั้นพื้นฐานของการบริการทางสังคม กล่าวคือในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 5 สามารถประหยัดเงินงบประมาณได้ถึง 21,000 ล้านบาท และในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 สามารถประหยัดเงินงบประมาณได้ถึง 51,000 ล้านบาท (รุ่งรัศมี ศรีวงศ์พันธ์ 2542: 2)

ผลการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีสาเหตุเนื่องมาจากการเข้าไม่ถึงบริการของรัฐและ ค่านิยมความเชื่อในสังคมของชาวเขาแต่ละเผ่า ซึ่งยังคงยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณีอย่างเหนียวแน่น การบริการถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้ด้วยการบริหารจัดการ แต่ปัจจัยภายใน ที่เป็นเรื่องของความคิด ความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีของชุมชน แต่ละเผ่าแต่ละพื้นที่เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้

โดยสรุป ปัญหาการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรบนพื้นที่สูง ได้ก่อให้เกิด ผลกระทบและปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งต่อสังคมโดยรวมต่อชุมชนครอบครัว และต่อชาวเขาอย่าง หลีกเลียงไม่ได้ กล่าวคือ พื้นที่สูงมีจำนวนจำกัดและลดลงอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาด้าน โภชนาการ สุขภาพพลานามัย การศึกษา เศรษฐกิจ และปัญหาสังคมด้านอื่น ๆ ดังนั้น หากยังไม่ทราบ ถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุให้ชาวเขายอมรับหรือปฏิเสธการวางแผนครอบครัว การเร่งรัด ส่งเสริมการ วางแผนครอบครัวตามนโยบายของภาครัฐย่อมไม่ประสบผลสำเร็จจะส่งผลให้เกิดปัญหาต่อการ พัฒนาคุณภาพของประชากรบนพื้นที่สูงและปัญหาอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ผู้วิจัยได้สนใจ ศึกษาเรื่อง “สังคม จารีต ประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาในพื้นที่ ดอยมูเซอจังหวัดตาก” เนื่องจาก

1.1 ได้ตระหนักถึงความสำคัญของนโยบายด้านการควบคุมประชากรของโลกและของรัฐบาลไทยที่มุ่งเน้นให้มีการเพิ่มในอัตราที่เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการควบคุมอัตราเพิ่มของประชากรชาวเขาที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อลดปัญหาของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการจัดสรรทรัพยากร ปัญหาการรักษาความสมดุล ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาสังคมต่าง ๆ ได้แก่ ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา โภชนาการ ฯลฯ

1.2 ผู้วิจัยเป็นนักพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ย่อมเข้าใจในระบบสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ทำให้มีมุมมองทั้งในแบบคนในและคนนอกได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ มีความชัดเจนในมุมมองแบบคนนอก (etic view) ผู้วิจัยสามารถมองและวิเคราะห์ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ในการใช้บริการวางแผนครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับสังคม จารีต ประเพณีในมุมมองแบบคนใน (emic view) คือ สามารถรับรู้และเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด เข้าใจระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ได้ชัดเจน เนื่องจากมีประสบการณ์การปฏิบัติงานด้านพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาโดยได้เข้าไปอยู่อาศัยในหมู่บ้านและไปใช้ชีวิตร่วมกับชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) มาเป็นระยะเวลาานาน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมองเห็นภูมิปัญญาและศักยภาพของชาวเขาเผ่ามูเซอคำในการเข้ามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศชาติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการศึกษาข้อมูลนี้ เพื่อประโยชน์ต่อนักพัฒนาชาวเขาหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ สำหรับการนำไปพัฒนาชาวเขาด้านต่าง ๆ

1.3 เรื่องที่ลงไปทำการศึกษาคือเรื่อง สังคม จารีต ประเพณี ซึ่งในการศึกษาคครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงประเด็นการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ดังนั้นผู้วิจัยจึงเข้าไปศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณา แนววัฒนธรรมเป็นแนวทางหลักในการศึกษา

1.4 ประชากรที่ทำการศึกษาคือชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงได้ในฐานะนักพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาและผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหมู่บ้านชาวเขาในฐานะผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก กลุ่มชาวเขาที่ทำการศึกษามีความรู้สึกริ้ววางใจในการให้ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี

1.5 หมู่บ้านชาวเขาที่เข้าไปทำการศึกษาคือหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ซึ่งผู้ศึกษามีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชาวเขาของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขามาเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งถือเป็นหน่วยงานที่ชาวเขามาใช้บริการและเป็นหน่วยงานที่ให้บริการแก่ชาวเขา ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาโดยเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและเข้าไปมีส่วนร่วมกับชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ให้มากที่สุดกว่าเดิมที่ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ ความรับผิดชอบ เพื่อเป็น

การเข้าใจความหมายของพฤติกรรมและการให้ความหมายแก่เหตุการณ์ต่าง ๆ ของชาวเขาในชุมชน
ที่ถูกศึกษาได้อย่างถูกต้องและชัดเจน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาถึงปัจจัยในสังคมจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ที่มีผลต่อการ
ยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่จังหวัดตาก

3. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 3 เรื่อง คือ ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา
ขอบเขตด้านประชากร และขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา จะทำการศึกษาในชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล)
บ้านอุ้มขอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา จะศึกษาพฤติกรรมการคุมกำเนิด เหตุผลการยอมรับ หรือ
ปฏิเสธการวางแผนครอบครัวของหญิงวัยเจริญพันธุ์ โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลรายละเอียดด้าน
พื้นฐานความคิด การรับรู้ ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติ ของกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับ
การวางแผนครอบครัว และเงื่อนไขทางสังคม จารีตประเพณีที่สำคัญกับการตัดสินใจยอมรับ
การวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล)

4. นิยามศัพท์

สังคม จารีต ประเพณี หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและวิถีชีวิต
ที่ได้รับจากประสบการณ์จริงผ่านขั้นตอนการถ่ายทอดและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ หรือปฏิสัมพันธ์
ภายในเผ่าระหว่างเผ่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ สังคม จารีต ประเพณีของชุมชน
ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล)

การวางแผนครอบครัว ได้แก่ การคุมกำเนิดเพื่อป้องกันการปฏิสนธิ หรือการป้องกันการ
การตั้งครรภ์ เป็นบริการเพื่อให้คู่สมรสมีบุตรในเวลาที่ต้องการป้องกันการมีบุตรหรือเว้นช่วงการมี
บุตรในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับความพร้อมทางด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ และ
สถานะทางสังคมเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเอง ครอบครัว และ สังคม

ชาวเขา ได้แก่ กลุ่มชนบนพื้นที่สูงที่มีวิถีการดำรงชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ของประเทศ ประกอบด้วย เผ่ากะเหรี่ยง แม้ว เข่า อีโก้ ลีซอ มูเซอ ถิ่น ขมุ ลัวะ

มูเซอดำ (เหมเล) หมายถึง ชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอกลุ่มหนึ่ง เรียกตัวเองว่า “ละหู่ หรือ ล่าหู่” คนไทยเรียกพวกนี้ว่ามูเซอ มูเซอดำจะแต่งกายโดยใส่ชุดสีดำ เสื้อของผู้หญิงเป็นเสื้อแขนยาว ทรงกระบอก ตัวเสื้อยาวถึงน่อง มีแถบผ้าสีขาว สีเหลือง เย็บทาบติดไว้บนตัวเสื้อเป็นตอน ๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่บนไหล่เขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 3,000 - 4,000 ฟุต ขึ้นไป ประกอบอาชีพทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ในที่นี้หมายถึง ชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ที่อาศัยอยู่ที่บ้านอุมยอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก เท่านั้น

การยอมรับการวางแผนครอบครัว หมายถึง พฤติกรรมที่เกิดจากการได้รับความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว และมีความคิดเห็นต่อการวางแผนครอบครัวในเชิงบวก ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเต็มใจ เนื่องจากเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

5. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

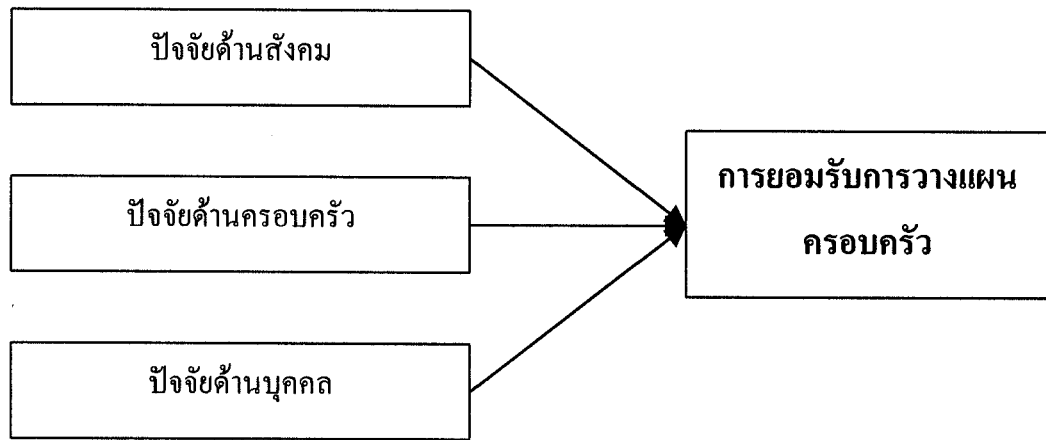
5.1 ได้รับทราบถึงลักษณะและปัจจัยในสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ที่มีผลต่อความคิดและพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต และผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว

5.2 ได้ข้อมูลซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน การวิจัย และการบริหารงานแก่ผู้สนใจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง สังคม จารีตประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยว่า ปัจจัยในสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก ดังนี้

ปัจจัยชนบทธรรมเนียมประเพณีและประสบการณ์ของชาวเขา

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยนี้ ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. การวางแผนครอบครัวในประเทศไทย
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา
4. ข้อมูลพื้นฐานของชาวเขาเผ่ามูเซอในพื้นที่คอกมูเซอจังหวัดตาก
5. ปรัชญาพื้นฐานของงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การวางแผนครอบครัวในประเทศไทย

1.1 ความหมายของการวางแผนครอบครัว

น.พ. อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม (2530: 4-7) ได้กล่าวถึงความหมายของการวางแผนครอบครัวไว้ดังนี้

การวางแผนครอบครัว (Family Planning) ไม่ได้หมายถึงการคุมกำเนิดอย่างเดียว เพราะการคุมกำเนิดเป็นมาตรการหนึ่งในการที่จะให้บรรลุถึงการวางแผนครอบครัวเท่านั้น ดังนั้นการวางแผนครอบครัวจึงหมายถึงการวางแผน หรือตั้งเป้าหมายให้ครอบครัว มีความพร้อมที่จะมีสมาชิกตามจำนวนที่ต้องการในระยะเวลาที่เหมาะสม และมีฐานะทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่ดี การดำรงชีวิต เพื่อสุขภาพที่ดีของครอบครัวนั้น จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

อีกนัยหนึ่ง การวางแผนครอบครัว คือ การที่คู่สมรสคิดไว้ล่วงหน้าว่าจะมีบุตรเมื่อใด และจะมีจำนวนกี่คน และเว้นช่วงระยะการมีเด็กห่าง โดยวิธีการป้องกันการตั้งครรภ์ในระยะที่ไม่ต้องการมีลูก หรือทำหมันเป็นการถาวร เมื่อมีบุตรพร้อมกับความต้องการแล้ว

สมาคมวางแผนครอบครัวฯ ได้กำหนดเอาไว้ว่า “การวางแผนครอบครัวเป็นเจตคติและพฤติกรรมของสังคมไทย” ตามความหมายนี้ การวางแผนครอบครัวซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนของความเชื่อที่เรียกว่า “เจตคติ และส่วนของการปฏิบัติที่เรียกว่า พฤติกรรม

ดังนั้น เจตคติอันพึงประสงค์ในการวางแผนครอบครัว ประกอบด้วยการยอมรับแนวความคิดของการวางแผนครอบครัว เช่น ด้านสุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ การศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมตลอดจนความรัก ความอบอุ่นในครอบครัวส่วนที่ การวางแผนครอบครัวเป็นพฤติกรรมนั้น หมายถึงการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งภายในขอบเขตของ วัฒนธรรม เพื่อให้เกิดผลตามความคิดเห็นนั้น เช่น กำหนดความถี่ห่างและจำนวนของบุตรให้ เหมาะสมกับภาวะของครอบครัว โดยการคุมกำเนิด โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หากยอมรับ การวางแผนครอบครัวเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งแล้ว ผู้ที่จะวางแผนครอบครัวไม่จำกัดเฉพาะสามี ภรรยาเท่านั้น แต่หมายถึงทุกคนต้องวางแผนครอบครัว การวางแผนครอบครัวจะประสบผลสำเร็จ นอกจากทางเจตคติแล้วต้องมีพฤติกรรมด้วย

สำหรับ จิตตินันท์ และคณะ (2540: 5-6) ได้ให้ความหมายของการวางแผน ครอบครัว การวางแผนครอบครัว หมายถึง “การที่คู่สมรสวางแผนล่วงหน้าได้ว่าจะมีบุตรเมื่อใด และเว้นระยะการมีบุตร และจำนวนบุตรตามที่ต้องการ โดยใช้วิธีการป้องกันการตั้งครรภ์ในระยะ ที่ไม่ต้องการมีบุตร หรือผ่าตัดทำหมันเมื่อมีบุตรพร้อมกับความต้องการแล้ว รวมทั้งการช่วยให้มีบุตร ได้ตามความต้องการด้วย” ดังนั้น การวางแผนครอบครัวจึงมีความสำคัญซึ่งสรุปได้ดังนี้

1.1.1 ระดับครอบครัว การวางแผนครอบครัวมีผลต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว
กล่าวคือ

1) **สุขภาพแม่** แม่ที่มีอายุน้อยเกินไปหรืออายุมากเกินไป อาจให้กำเนิด บุตรที่พิการได้ทั้งร่างกายและจิตใจ แม่ที่มีบุตรมาก หรือมีบุตรถี่เกินไป ย่อมทำให้สุขภาพของแม่ ทรุดโทรม ไม่มีเวลาในการทำงานอย่างอื่น เพราะต้องใช้เวลาในการดูแลบุตร นอกจากนี้ การวางแผนครอบครัวยังช่วยป้องกันการตั้งครรภ์ที่ไม่ต้องการ และ / หรือช่วยป้องกันการตั้งครรภ์ ในกลุ่มสตรีที่มีความเสี่ยงสูง เช่น เป็นโรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคไต เป็นต้น

2) **สุขภาพบุตร** การวางแผนครอบครัวช่วยให้คู่สมรสสามารถมีบุตร ในสภาพที่พร้อมที่สุด ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ดังนั้น ถ้าคู่สมรสไม่ได้มีการวางแผนครอบครัว ก็ย่อมทำให้เกิดผลเสียแก่บุตร คือ บุตรที่เกิดเป็นอันดับที่ 5 ขึ้นไปมีแนวโน้มที่จะผิดปกติ มีอัตราตายสูงเนื่องจากน้ำหนักน้อย บุตรที่เกิดจากแม่ที่มีอายุเกิน 35 ปีขึ้นไป อาจทำให้เป็นคนพิการแต่กำเนิดทั้งร่างกายและสติปัญญา เด็กที่เกิดในครอบครัวที่มี บุตรมากมักจะขาดความอบอุ่น อาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมได้

3) **สุขภาพพ่อ** การมีบุตรถี่และหลายคนจะเป็นภาระหนักในการให้การ เลี้ยงดูเพื่อให้ทุกคนในครอบครัวเป็นสุข ดังนั้น สุขภาพของพ่อจึงทรุดโทรม เพราะต้องเคร่งเครียด

กับการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว จึงทำให้เกิดความเครียดทางจิตใจ อาจก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพจิตของพ่อได้

1.1.2 ระดับชุมชนหรือสังคม ในชุมชนที่ไม่มีการวางแผนครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีบุตรมากเกินไป พ่อแม่ให้การดูแลบุตรได้ไม่ทั่วถึง ให้การศึกษาได้น้อยหรือไม่ได้เลย เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของครอบครัว รายรับไม่พอกับรายจ่าย ไม่มีการเก็บออมเพราะมีบุตรมาก เยาวชนที่เติบโตขึ้นในสังคมเหล่านี้ ก็ย่อมขาดความอบอุ่นในครอบครัว ไม่มีโอกาสในการศึกษาต่อระดับสูง ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ดี จึงก่อให้เกิดปัญหาของการลักเล็กขโมยน้อย หรือก่อปัญหาอาชญากรรมอื่น ๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ขึ้นมาในที่สุด

1.1.3 ระดับประเทศชาติ การที่ประเทศมีอัตราเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้อัตราส่วนของเด็กซึ่งเป็นวัยพึ่งพิงมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เป็นภาระในการจัดสวัสดิการทางสังคมต่าง ๆ เช่น การศึกษา รักษาพยาบาล และจัดหางาน ฯลฯ ดังนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ดังนั้น การวางแผนครอบครัวจึงมีความสำคัญต่อครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติดังกล่าว

1.2 ปัจจัยพื้นฐานของการวางแผนครอบครัว

สภาพปัจจุบัน คนไทยกำลังเผชิญปัญหาอยู่มากมายที่เกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศ และระดับครอบครัว กล่าวคือ ปัญหาในระดับประเทศ ได้แก่ ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาคนย้ายถิ่น เข้าสู่ตัวเมือง ปัญหาความแออัด ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ฯลฯ ส่วนในระดับครอบครัว ได้แก่ ปัญหาความยากจน ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาเด็กวัยรุ่น ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวข้างต้นเกิดจากสาเหตุมากมายในหลาย ๆ ด้าน แต่สาเหตุสำคัญด้านหนึ่งที่มีผลทำให้เกิดปัญหามากมาย คือ จำนวนคนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และไม่ได้สัดส่วนกับการเจริญเติบโตทางด้านอื่น ซึ่งก่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่าง จำนวนคน จำนวนทรัพยากร และการวางแผนทางด้านต่าง ๆ เพื่อรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพของคนให้เป็นคนที่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ ดังนั้น รัฐบาลจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของการลดอัตราเพิ่มของประชากรให้ต่ำลง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะไม่ให้อัตราเพิ่มประชากรของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ รัฐบาลได้กำหนดเป้าหมายที่จะลดอัตราเพิ่มประชากรไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ กล่าวคือ ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ได้ลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3.2 เหลือร้อยละ 2.1 เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ในปี พ.ศ. 2529 ได้ลดอัตราเพิ่มประชากรเหลือร้อยละ 1.5 ส่วนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้กำหนดไว้ว่า เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ในปี พ.ศ. 2534 จะลดอัตราเพิ่มให้เหลือร้อยละ 1 ซึ่งถ้าสามารถลดอัตราเพิ่มได้ตามที่กำหนดไว้ ประเทศไทยจะมีประชากรทั้งสิ้น 65.9 ล้านคน

การที่จะบรรลุเป้าหมายของการลดอัตราเพิ่มประชากรตามที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ ได้นั้น รัฐบาลได้กำหนดมาตรการไว้หลาย ๆ ด้านเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินงานให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่จะลดอัตราเพิ่มของประชากรให้ได้ตามที่กำหนดไว้ การวางแผนครอบครัวเป็นมาตรการหนึ่งที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 3 จนถึงฉบับปัจจุบัน

1.3 การกำหนดนโยบายและการบริการวางแผนครอบครัว

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหน่วยงานของสำนักนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่ในการพิจารณาและกำหนดแผนในการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาได้เร็วขึ้น ยกเว้นมาตรฐานการครองชีพของประชาชน โดยการวางแผนใช้มาตรการและนโยบายทางเศรษฐกิจ และลดความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างประชากรกลุ่มต่าง ๆ ของประเทศ แต่การควบคุมตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจด้านเดียว ทำให้การเร่งรัดพัฒนาบรรลุผลตามเป้าหมายได้ช้ามาก การเพิ่มผลผลิตอาจทำไม่สำเร็จเพราะจำนวนประชากรซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญมีการเพิ่มลักษณะและโครงสร้างไม่เหมาะสมกับสถานะของประเทศ เนื่องจากประชากรเป็นทั้งผู้บริโภค ผู้ผลิต และปัจจัยการผลิตด้านแรงงาน หรือผู้ประกอบการ การกำหนดนโยบายประชากรจึงต้องครอบคลุมเรื่องการเพิ่มประชากร คุณภาพประชากร และการย้ายถิ่นด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 จำนวนประชากร การเพิ่มประชากรเป็นผลจากมีการเจริญพันธุ์สูง ทำให้มีเด็กเกิดใหม่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งต้องการทรัพยากรรวมทั้งผู้ดูแลเพิ่มขึ้น ในการพัฒนาให้มีคุณภาพดีกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ การชะลอการเจริญพันธุ์ลงกว่าเดิมจึงเป็นสิ่งจำเป็น รัฐบาลวางนโยบายและแนวทางดำเนินงานเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) วางมาตรการบังคับหรือควบคุมการเจริญพันธุ์ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การเก็บภาษีบุตรมากกว่าจำนวนที่รัฐกำหนดเป็นการจำกัดสิทธิของบุคคล

2) ให้ความรู้ ผลดี ผลเสียของการมีบุตรมากและให้บริการคุมกำเนิดแก่ผู้ประสงค์รับบริการ เป็นการให้ครอบครัวเลือกจำนวนบุตรได้เอง

(3) มาตรการกลาง ๆ มีมาตรการชักชวนและล่อใจให้คุมกำเนิด พร้อมกับให้ความรู้และมีมาตรการสังคมบังคับไปด้วย ในกรณีนี้มีการศึกษาวิจัยพบว่า การป้องกันได้ 1 ราย ให้ผลมากกว่าการลงทุนเพื่อผลผลิต 100 เท่า

(4) คุณภาพประชากร ได้แก่ กำหนดเป้าหมายทางการศึกษา จำนวนครู จำนวนนักเรียน และระดับการศึกษา การอาชีพ จำนวนงาน ค่าจ้าง การประกันสังคม

การสาธารณสุข จำนวนเจ้าหน้าที่ให้บริการ จำนวนสถานบริการและการกระจาย ซึ่งการจัดให้ ต้องไม่เป็นลักษณะของสวัสดิการและเลือกตามความพอใจ แต่ต้องกำหนดแนวทางไว้ให้แน่ชัด

5) การย้ายถิ่นและการกระจายตัวของประชากร เนื่องจากมีการย้ายถิ่น จึงทำให้เกิดความหนาแน่นเฉพาะในเมือง เป็นปัญหาเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน โครงสร้างอาชีพ การจัดสาธารณูปโภค และจัดสิ่งแวดล้อม ทำให้มีการสูญเสียบุคคลที่มีคุณค่าในเขตชนบทต้องมี แผนผลิตทดแทน

ในระยะแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 – 2514 ซึ่งเรียกกันอย่างย่อ ๆ ว่า แผนฯ 5 ปี ฉบับที่ 1 และ 2 นั้น นโยบายในแผนฯ ดังกล่าว จะเน้นที่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ ดังนั้น นโยบายจึงเน้นหนักที่การพัฒนา ประเทศในภาคเศรษฐกิจ จึงส่งเสริมการขยายตัวของการผลิตต่าง ๆ และการคมนาคมทั่วประเทศ ตลอดจนการขยายหน่วยบริการต่าง ๆ ให้ทั่วถึง จึงยังไม่มีนโยบายทางประชากรในแผนฯ ดังกล่าว

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) ได้มีนโยบายและแผนประชากร ซึ่งได้กำหนดขึ้นเป็นทางการครั้งแรก เน้นการรวมกิจกรรม ประชากรไว้ในแผนนั้น กล่าวคือ ทำให้ลดอัตราเพิ่มประชากรจากร้อยละ 3 เหลือ 2.5 ในปี พ.ศ. 2519 และห้ามการประชาสัมพันธ์เปิดเผยทางสื่อมวลชน ให้ทำหมันได้เฉพาะครอบครัว ที่มีบุตร 4 คนแล้ว ภาษีอุปกรณืคุมกำเนิดและยาไม่มีการลดหย่อนให้ ทำให้มีข่าวลือผิด ๆ และ ชับซ้อนด้วยระเบียบราชการ จึงเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน แต่อย่างไรก็ดี ในปี พ.ศ. 2517 นี้ มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยประกาศใช้ ซึ่งในมาตรา 86 มีข้อความ

“รัฐพึงวางนโยบายประชากรให้เหมาะสมกับทรัพยากรของชาติ ภาวะ เศรษฐกิจและสังคม และความเจริญทางวิชาการ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และ เพื่อความมั่นคงของรัฐ”

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520 – 2524) ได้กำหนดมีอัตราเพิ่มพลเมืองร้อยละ 2.1 ในปี พ.ศ. 2524 และมีมาตรการดังนี้

1. ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการทำหมัน โดยจัดบริการให้แก่ชายและหญิง ที่ต้องการ โดยไม่จำกัดจำนวนบุตร พร้อมทั้งมีมาตรการจูงใจให้ประชากรปรารถนาจะจำกัดขนาด ครอบครัวให้เล็กลง ด้วยการปรับปรุงรูปแบบของภาษีทางตรงเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายนี้ กำหนดให้มีการสอนประชากรศึกษาใน โรงเรียน กำหนดกลุ่มเป้าหมายพิเศษเพื่อให้บริการวางแผน ครอบครัวโดยเฉพาะ เช่น ประชากรในแหล่งเสื่อมโทรม และชาวชนบทที่ห่างไกล

2. นโยบายด้านคุณภาพประชากร ได้มีการพัฒนาระบบการศึกษาทั้งในและ นอกโรงเรียน กำหนดมาตรการเกี่ยวกับโภชนาการ อาหารและยา มาตรการกำหนดอัตราค่าจ้าง

แรงงานขั้นต่ำ ปรับปรุงสวัสดิภาพแรงงาน ประกันสุขภาพของคนงาน และเตรียมการประกันสังคม
ด้านอื่น ๆ

3. นโยบายกระจายตัวของประชากร มีการชะลอการขยายตัวของเมืองใหญ่
ควบคุมการบังคับใช้ที่ดิน สนับสนุนอาคารสงเคราะห์

ในช่วงนี้ นโยบายชะลอการเพิ่มประชากรได้ผลดี มีประชากรเพิ่ม ปีละ
1 ล้านคน ทำให้มีประชากร 47 ล้านคนในปี พ.ศ. 2524

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529)
ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาประเทศแนวใหม่ โดยให้มีการกระจายการพัฒนาชนบท
อย่างทั่วถึง นอกเหนือไปจากนโยบายการลดอัตราเพิ่มประชากร การกระจายตัวของประชากร
การตั้งถิ่นฐานมนุษย์และการพัฒนาคุณภาพประชากร

สำหรับอัตราเพิ่มประชากรในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 กำหนดให้มีอัตราเพิ่ม
ประชากรร้อยละ 1.5 ภายในปี พ.ศ. 2529 หรือเพิ่มปีละ 8 แสนคน ตามแผนของกระทรวงสาธารณสุข
ได้จัดไว้ให้กรอบการวางแผนครอบครัว เน้นการคุมกำเนิดแบบถาวรหรือการทำหมันชายและหญิง
ให้มากขึ้น และเน้นการจูงใจให้ประชากรมีครอบครัวขนาดเล็ก ซึ่งใช้คำขวัญ “หญิงก็ได้ ชายก็ได้
มีลูกแค่สอง” และคาดว่าจะต้องใช้งบประมาณตลอด 5 ปี ของแผนนี้ เป็นเงิน 1,897.13 ล้านบาท

1.4 ประเภทและวิธีการต่างๆ ในการคุมกำเนิด

ก. การคุมกำเนิดแบบถาวร ได้แก่ การผ่าตัดทำหมัน ซึ่งไม่มีโอกาสลูกได้อีกถึง
แม้ปัจจุบันจะมีวิธีแก้หมันได้ แต่ก็ได้ผลไม่แน่นอน การทำหมันทำได้ทั้งฝ่ายชายและหญิง

ข. การคุมกำเนิดแบบชั่วคราว ประเภทนี้มีผลขณะที่ใช้เมื่อเลิกใช้มีโอกาสมีลูก
ได้อีก การคุมกำเนิดประเภทนี้ทำได้หลายวิธี

วิธีสำหรับฝ่ายหญิง ได้แก่

- การกินยาเม็ดคุมกำเนิด (Oral Pill)
- การฉีดยาคุมกำเนิด (Injectable Contraception)
- การฝังยาคุมกำเนิด (Implantable Contraception)
- การใส่ห่วงอนามัย (Intrauterine device)
- วิธีธรรมชาติ (Natural Family Planning – NFP)
- การใช้หมวกยางใส่ในช่องคลอดและหมวกยางครอบปากมดลูก

(Diaphragm, Cervical cap)

- การใช้ยาคุมกำเนิดชนิดใส่ในช่องคลอด (Vaginal Spermicidal) ในสังคมไทยปัจจุบันไม่ค่อยนิยม เพราะไม่ค่อยได้ผลแน่นอนนัก และบางวิธีก็ไม่สะดวกในการใช้
- การสวนล้างช่องคลอด เป็นวิธีโบราณ เคียวนี่พิสูจน์แล้วว่าใช้ไม่ได้ และเป็นโทษด้วย

วิธีสำหรับฝ่ายชาย ได้แก่

- การใช้ถุงยางอนามัย (Condom)
- การหลั่งน้ำอสุจิภายนอกช่องคลอด (Coitus interrupts, withdrawal, "Being Careful")

สรุปได้ว่า การวางแผนครอบครัว เป็นการวางแผนหรือการตั้งเป้าหมายการมีบุตร ในช่วงเวลาที่ต้องการหรือช่วงเวลาที่เหมาะสม ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญ โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) - ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) เพื่อให้อัตราการเพิ่มประชากรเพิ่มในอัตราที่เหมาะสมและประชากรของประเทศมีคุณภาพ

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม

มงคล จันทน์บำรุง (2538: 6) ศึกษาถึงนวัตกรรมที่ถูกนำเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนชาวเขายอมรับในระยะเวลาประมาณ 20 ปีมานี้ แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เอกสารหลายฉบับได้นำเสนอถึงปัจจัยที่จะมีผลให้ชุมชนชนบทยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ไว้หลายประเด็น เช่น แนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมของโรเจอร์และชูเมคเกอร์ (Roger and Shoemaker) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง Communication of Innovator: A Cross Culture Approach ถึงสิ่งใหม่ที่มีความเหมาะสมแก่การแนะนำส่งเสริมแก่ชาวชนบทควรประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. **ผลประโยชน์ที่ได้รับ (relative advantage)** สิ่งแรกที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องคำนึงอยู่เสมอคือสิ่งใหม่ที่จะนำไปแนะนำส่งเสริมนั้นจะให้ผลประโยชน์ตอบแทนต่อชาวชนบทอย่างไรบ้าง ผลประโยชน์ที่ได้รับผลตอบแทนนี้มีได้หมายถึงผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอันได้แก่ รายได้ที่เพิ่มขึ้น ผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ แต่เพียงอย่างเดียว แต่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่ชาวชนบทจะได้รับทางด้านสังคมอีกด้วย เช่น การยอมรับของสังคม ศักดิ์ศรีหน้าที่ และบทบาทในสังคม ในกรณีที่ชาวชนบทจะต้องสูญเสียผลประโยชน์ทางด้านสังคม

ถึงแม้ว่าจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าชาวชนบทอาจไม่ยอมรับสิ่งใหม่ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมนำไป แนะนำส่งเสริมนั้น ทั้งนี้เพราะสังคมชนบทมักจะให้ความสำคัญทางด้านสังคมมากกว่าทางด้านเศรษฐกิจ

2. ความสอดคล้อง (compatibility) สิ่งใหม่ที่จะนำไปแนะนำส่งเสริมให้ชาวชนบทนั้นจะต้องมีลักษณะที่สอดคล้องหรือไม่ขัดกับค่านิยม ความเชื่อ ประสบการณ์ในสังคมและความต้องการของชาวชนบทยอมรับได้เร็ว ส่วนการแนะนำสิ่งใหม่ที่ขัดกับค่านิยมของสังคมนั้นโดยมากมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากสังคม

3. ความยากง่าย (complexity) ชาวชนบทจะยอมรับสิ่งใหม่ที่เขาสามารถเข้าใจได้ตามความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของเขาเอง ส่วนใหญ่แล้วชาวชนบทมีความเคยชินและคุ้นเคยกับสิ่งง่าย ๆ ที่ไม่มีระเบียบขั้นตอนมากนัก การแนะนำส่งเสริมสิ่งใหม่มีขั้นตอนมากและซับซ้อนนั้นจะต้องใช้เวลานานกว่าชาวชนบทจะยอมรับ นอกเสียจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะพยายามลดขั้นตอนให้น้อยลง หรือทำให้ง่ายขึ้นและอธิบายให้ชนบทเข้าใจ

4. สามารถทดลองได้ (trial ability) การยอมรับสิ่งใหม่โดยไม่มีทดลองเลยก็ยิ่งเป็นการเพิ่มความเสี่ยงขึ้นไปอีก ดังนั้นการแนะนำส่งเสริมสิ่งใหม่ให้แก่ชาวชนบทจะต้องสามารถทดลองให้เขาเห็นขั้นตอนการดำเนินงานและผลที่ได้รับด้วย สิ่งใหม่ที่สามารถทดลองหรือแบ่งมาทดลองในส่วนตัว ๆ ได้ และไม่ใช้เวลานานเกินไปจะทำให้ชาวชนบทยอมรับง่ายขึ้นหรือเร็วขึ้น

5. สังเกตเห็นได้ (observability) สามารถสังเกตเห็นได้ แต่บางอย่างนั้นไม่สามารถสังเกตเห็นได้ จะเห็นได้ว่าบางครั้งชาวชนบทนั้นอาจรับสิ่งใหม่จากการสังเกตเห็นมาจากสังคมภายนอก ดังนั้นการแนะนำสิ่งใหม่ควรเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ง่ายจะทำให้ชาวชนบทรับได้เร็วขึ้น การที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมได้รู้ว่าสิ่งใหม่ที่จะนำไปแนะนำส่งเสริมมีลักษณะความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจสังคมอย่างไร ย่อมมีส่วนช่วยเหลือให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมได้แนวคิดที่จะปรับปรุงและหาวิธีการอื่น ๆ มาสนับสนุนเพื่อทำให้สิ่งใหม่นั้นมีลักษณะเหมาะสมแก่ชาวชนบทยิ่งขึ้น

ในขณะที่เกี่ยวกับการส่งเสริมจะต้องใช้ข้อมูลอื่น ๆ มาสนับสนุน เริ่มต้นจากการนำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมนำมาส่งเสริมโดยการแนะนำวิธีการแผนใหม่ เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่แล้วมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เวชชวลลี บุญชูวิทย์ (2532: 78-79) ได้สะท้อนถึงพฤติกรรมในการยอมรับสิ่งใหม่ของชาวเขาเผ่าอิก้อ และข้อควรปฏิบัติในการเข้าไปส่งเสริมว่ามีความสัมพันธ์กับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ถ้าเจ้าหน้าที่คนใดที่มีความเข้าใจในวิถีทางวัฒนธรรมเป็นอย่างดี อิก้อก็มักจะให้การยอมรับในตัวบุคคลนั้น รวมทั้งการเชื่อฟังและการปฏิบัติตามเป็นไปอย่างราบรื่น การรอคอยให้ทดลองปฏิบัติดูก่อนเห็นผลแล้วค่อยยอมรับในภายหลังระยะเวลาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการกระตุ้นให้

อีกข้อเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับในอนาคต สุดท้ายผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องให้โอกาสหรือทางเลือกสำหรับตัวเขาด้วย เขาเองมีสิทธิ์ที่จะเลือกปฏิบัติตามวิถีทางของตนเอง หากคิดว่าสิ่งใหม่สิ่งใดเหมาะสมกับสังคมของตนเองแล้ว อาจจะทำทดลองหรือเลียนแบบ นำมาปฏิบัติดูด้วยตนเอง ผลสุดท้ายอาจจะทำให้เขาชอบรับสิ่งใหม่ในที่สุดด้วยตนเองอย่างภาคภูมิใจ

กรีนและคณะ (Green , Lawrence W. 1980: 71) ได้เสนอถึงปัจจัยหรือสาเหตุที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ว่า มีสาเหตุมาจากปัจจัย 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยนำ (predisposing factors) ปัจจัยเอื้อ (enabling factors) ปัจจัยสร้างเสริม (reinforcing factors) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ปัจจัยนำ เป็นปัจจัยหรือสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากองค์ประกอบภายในตัวบุคคล (inter individual assumption) ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม เจตคติ แรงจูงใจ เป็นต้น

ปัจจัยเอื้อ เป็นปัจจัยหรือสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากองค์ประกอบภายนอกตัวบุคคล (extra individual assumption) ได้แก่ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ระบบโครงสร้างของสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา การเมือง และองค์ประกอบด้านประชากรและภูมิศาสตร์ เป็นต้น

ปัจจัยสร้างเสริม เป็นปัจจัยหรือสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากปัจจัยหลายอย่าง (multiple casual assumption) ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของตัวบุคคลจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล โดยแนวคิดนี้จะนำทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้ จิตวิทยาสังคม ประชากรศาสตร์และสังคมศาสตร์ และกลุ่มสาขาอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์หาสาเหตุของพฤติกรรม และพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหา โดยการผสมผสานสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าร่วมกันเพื่อหาสาเหตุของพฤติกรรม

หากนำแนวคิดนี้มาวิเคราะห์ ปัจจัยหรือสาเหตุที่มีผลต่อพฤติกรรมการยอมรับการวางแผนครอบครัว สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

พฤติกรรมการยอมรับหรือไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่ง อาจเกิดจากปัจจัยเดียว หรือสองปัจจัย หรือทั้งสามปัจจัย โดยพฤติกรรมที่เกิดจากปัจจัยนำ หรือเกิดจากองค์ประกอบภายในของบุคคล เป็นผลจากความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม เจตคติ แรงจูงใจ หรือพฤติกรรมที่เกิดจากปัจจัยเอื้อ เป็นผลจากสภาพแวดล้อม หรืออาจจะเกิดจากปัจจัยสร้างเสริมอื่น ๆ

3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา

ในวงการพัฒนาชนบทภาคเอกชนแบ่งแนวคิดการทำงานขององค์กรพัฒนาชนบทที่ปรากฏขึ้นในชนบทไทยออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 4 แนวคิด (กาญจนา แก้วเทพ : 2533: 10-12) ดังนี้

3.1 แนวพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดองค์กรพัฒนาเอกชนยุคแรก ๆ (ปัจจุบันก็ยังมีอยู่) กลุ่มนี้มุ่งที่การพัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้าน วิธีการทำงานก็คือการฝึกอาชีพ การจัดหาแหล่งเงินทุน ไปจนกระทั่งการจัดการเรื่องการตลาด หากคนที่ทำงานในแนวนี้จะสนใจในวัฒนธรรมชุมชนบ้างก็คือ เห็นว่าแต่ก่อน ชาวบ้านพึ่งตนเอง และพึ่งกันเองได้ ประเพณีต่าง ๆ ของชาวบ้านก็เป็นเรื่องดีแต่ “ทันสมัย” ไปเสียแล้ว

3.2 แนวคิดเศรษฐกิจสังคม กลุ่มนี้เห็นว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมจะต้องควบคู่กันไป จึงมีเรื่องของการทำงานเป็นกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง บางครั้งถึงขนาดกำหนดเป็นเงื่อนไขว่าองค์กรจะสนับสนุนการทำงานเมื่อชาวบ้านรวมกันเป็นกลุ่มแล้วเท่านั้น หากเป็นองค์กรพัฒนาที่มีหลักสูตรศาสนาหนุนหลัง ก็อาจจะบอกว่าใช้ “โครงการ” เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจและ พัฒนาสังคม ใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือพัฒนาให้คนพัฒนา คุณธรรม เป็นต้นในเรื่อง ความซื่อสัตย์ ความสนใจห่วงใย และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หลายครั้งที่กลุ่มนี้พบว่า ชาวบ้านนั้นมีคุณธรรมตามระบบของเขาเองอยู่เหมือนกัน การค้นพบตรงจุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มสนใจในวัฒนธรรมของชาวบ้าน

3.3 แนวเศรษฐกิจการเมือง กลุ่มนี้เห็นว่าในทุกสังคมชนชั้น มีคนรวยคนจน คนมีอำนาจกับคนไม่มีอำนาจ จึงใช้การวิเคราะห์โครงสร้าง (Structural Analysis) เข้ามาวิเคราะห์ ชุมชนที่ตนเข้าไปพัฒนา โดยเมื่อนำแนวคิดนี้เข้ามาในงานพัฒนาชุมชน ได้เรียกแนววิธีการทำงานที่มีความเป็นเฉพาะว่าแนว “จัดระบบชุมชน” (Community Organization - CO) จุดมุ่งหมายของการพัฒนาของแนวความคิดนี้อยู่ในการลดอำนาจของคนรวยลงคำว่า “พลังประชาชน” หรือ “องค์กรประชาชน” จึงออกมาจากความคิดนี้ก่อน ในทางปฏิบัติกลุ่มนี้ก็ได้อาศัยการทำโครงการเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือการสร้างอำนาจ การฝึกอบรม การตกเถียง วิพากษ์วิจารณ์ และการฝึกให้พร้อมที่จะเผชิญหน้า จึงเป็นหัวใจสำคัญอันหนึ่งของแนวทางนี้ หากมีคนในกลุ่มนั้นสนใจวัฒนธรรมชุมชนขึ้นมา ก็จะคิดว่าวัฒนธรรมที่มีอยู่นั้นจะนำไปสู่การสร้างอำนาจให้ชาวบ้านอย่างไร ซึ่งก็คือเป็นการมองในแนววัฒนธรรมแห่งการปลดปล่อย

3.4 แนวสังคมวัฒนธรรม หรือแนววัฒนธรรมชุมชน กลุ่มนี้มองชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งเหมือนกับประเทศ ๆ หนึ่งที่ในอดีตเคยมีความสมดุลและสมบูรณ์ในตัวเอง มีการ

พึ่งตนเองและพึ่งกันในระดับสูง การปฏิสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมภายนอก โดยเฉพาะจากสังคมสมัยใหม่ทำให้ความสมดุลและสมบูรณ์นี้ค่อย ๆ แตกสลายลง จะฟื้นฟูสถาบันหมู่บ้านขึ้นมาใหม่ให้อยู่รอดร่วมกับสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไร วิธีการทำงานก็ยังมี กิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ โดยให้คุณค่าแก่กิจกรรมนี้เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้ชาวบ้าน แต่จุดมุ่งหมายจริง ๆ อยู่ในระยะยาว กลุ่มนี้ทำงานกับชาวบ้านในเขตพื้นที่ชนบทที่ระบบการทำมาหากินเป็นแบบกึ่งยังชีพอยู่เป็นส่วนใหญ่ กลุ่มนี้เองที่ให้ความสนใจเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนามากที่สุด

จุดกำเนิดของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มาจากการต่อต้านข้อเท็จจริงที่ว่านักทฤษฎีและนักวางแผนพัฒนา ถ้าไม่มองวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมว่าเป็นพลังที่มีผลในทางลบ ก็มักจะไม่เห็นความสำคัญขององค์กรท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนา ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกละเลยอย่างสิ้นเชิงในการวางแผน โครงการและการปฏิบัติงาน แต่ในทางกลับกันได้มีการนำเอาการจัดการแบบใหม่และทันสมัยไว้ในการพัฒนาภาคชนบท ยุทธวิธีการพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้านหรือแนววัฒนธรรมชุมชน ได้พิจารณาถึงรูปแบบต่าง ๆ ของประเพณีและวัฒนธรรม อันได้แก่ระบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม ภาวะผู้นำและบทบาทหน้าที่แบบดั้งเดิม องค์กรท้องถิ่นและแนวทางการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยี ตลอดจนระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่มักจะมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางศาสนามีวิธีคิดวิธีพิจารณาเหตุและผลต่างไปจากการให้คำอธิบายของทางตะวันตกหรืออธิบายของผู้มีการศึกษา

4. ข้อมูลพื้นฐานของชาวมูเซอในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

4.1 กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาในประเทศไทย

“ชาติพันธุ์” หมายถึง การสืบทอดทางสายโลหิต เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยทั่วไปใช้คำว่า “เผ่า” เพื่อแยกกลุ่มชนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนออกจากกัน

“ชาวเขา” ตามระเบียบสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสถานะบุคคลในทะเบียนราษฎรให้บุคคลบนพื้นที่สูง พ.ศ. 2543 ใช้คำว่า “ชาวไทยภูเขา” หมายความว่า กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยทำกินหรือบรรพชนอาศัยทำกินอยู่บนพื้นที่สูงในราชอาณาจักร ซึ่งมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภาษา และการดำเนินชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประกอบด้วย 9 ชาติพันธุ์หลัก คือ

4.1.1 กระเหรี่ยง หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า ปกาเกอะญอ (สกอว์) โพล่ง (โปรี)
ตองสูหรือตองสู (ปะโอ) บะแก (บะเว)

4.1.2 ม้ง หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า แม้ว

4.1.3 เมี่ยน หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า เฮ้า, ฮิวเมี่ยน

4.1.4 อาข่า หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า อีก็้อ

4.1.5 ลาหู่ หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า มูเซอ

4.1.6 ลีซอ หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า ลีซอ

4.1.7 ลัวะ หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า ละเวือ ละว้า ถิ่น มัล ปรีย

4.1.8 ขมุ

4.1.9 มลาปรี หรือ ซึ่งอาจเรียกว่า คนตองเหลือง

4.1.1 กระเหรี่ยง หรือ ปกาเกอะญอ

กระเหรี่ยงเป็นชาวเขาเผ่าที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย โดยรวมตัวกัน
อยู่หนาแน่น ในพื้นที่ป่าเขาทางทิศตะวันตกของประเทศไทยตามบริเวณชายแดนไทย - พม่า
ชาวกระเหรี่ยงได้เคลื่อนย้ายเลื่อนมาทางทิศตะวันออกอย่างช้า ๆ ในระยะแรกประมาณ 200 ปี
ที่ผ่านมา ชาวกระเหรี่ยงในประเทศไทยแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ สะกอ และโป นักมานุษยวิทยา
ได้จัดชาวกระเหรี่ยงอยู่ในกลุ่มภาษาพม่า - ทิเบต

ชาวกระเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณหุบเขาในระดับสูงประมาณ 500
เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ชาวกระเหรี่ยงดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ โดยการทำนา
และการทำไร่แบบหมุนเวียน (กลับมาทำที่เดิมทุก 5 -10 ปี) นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงหมู ไก่ วัว ควาย
และช้าง เพื่อทำอาหาร ทำพิธีกรรม ขาย และรับจ้างใช้แรงงาน

ครอบครัวของกระเหรี่ยงนั้นยึดถือการสืบเชื้อสายถ่ายทอดมาทางฝ่ายหญิง
เป็นหลักเมื่อมีการแต่งงานเกิดขึ้นฝ่ายชายจะย้ายไปอาศัยอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิงในสังคม
กระเหรี่ยงนั้นครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวและถือระบบพัวเมียเดี่ยว ชาวกระเหรี่ยงแต่เดิมมี
ภาษาเขียน ของตนเองใช้ในประเทศไทยนั้นชาวกระเหรี่ยงส่วนใหญ่นับถือลัทธิบูชาผี นอกจากนั้น
ก็นับถือศาสนาพุทธและคริสต์ ขึ้นอยู่กับสภาพความสัมพันธ์กับชุมชนพื้นราบ ประเพณีปีใหม่ของ
กระเหรี่ยงนั้นมีขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์

จากการรวบรวมข้อมูลในปี 2545 พบว่ากระเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เป็น
ชาวเขาเผ่าที่ใหญ่ที่สุด โดยมีประชากรทั้งหมด 437,131 คน คิดเป็นร้อยละ 47.54 ของประชากร
ชาวเขา หรือคิดเป็นร้อยละ 36.14 ของบุคคลบนพื้นที่สูงทั้งหมด จำแนกเป็นชาย จำนวน 151,186 คน
หญิง จำนวน 147,168 คน เด็กชาย 70,193 คน และเด็กหญิง 69,548 คน โดยอาศัยอยู่ในพื้นที่ 1,912

หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน 87,628 หลังคาเรือน 95,088 ครอบครัว ในพื้นที่ 15 จังหวัด โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมาเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน และตาก ตามลำดับ

4.1.2 ม้ง หรือ แม้ว

ม้งหรือแม้วนั้น เป็นชาวเขาเผ่าที่มีการกระจายตัวมากที่สุด โดยมีอยู่กระจัดกระจายตั้งแต่ตอนใต้ของจีน เวียดนาม ลาวและไทย ซึ่งในประเทศไทยนั้นเป็นชาวเขาเผ่าที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 และมี ภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย นักมานุษยวิทยาได้จัดชาวแม้วอยู่ในกลุ่มภาษาจีน ตามปกติชาวแม้ว จะอยู่อาศัยในเทือกเขาที่ระดับสูงประมาณ 1,000 – 1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ทำให้พวกเขาต้องทำการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอยโดยปลูกข้าวเพื่อบริโภค ข้าวโพดสำหรับเลี้ยงสัตว์ และแต่เดิมปลูกฝิ่นเพื่อเป็นรายได้ ลักษณะครอบครัวของชาวแม้วเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญมากทั้งในเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ชาวแม้วมีการถือลำดับวงศ์ตระกูล (แซ่) และ ให้ฝ่ายชายเป็นใหญ่ในครอบครัวตลอดจนการบูชาบรรพบุรุษเหมือนชาวจีน ปี่ใหม่แม้วมีขึ้นเดือนธันวาคม

จากการรวบรวมข้อมูลในปี 2545 พบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ เผ่า แม้ว อาศัยอยู่ในพื้นที่ 13 จังหวัด จำนวน 253 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน 19,287 หลังคาเรือน 24,551 ครอบครัว ประชากรรวม 153,955 คน แยกเป็นชาย จำนวน 45,382 คน หญิง จำนวน 45,703 คน เด็กชาย 31,578 คน และเด็กหญิง 31,292 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดตาก รองลงมาเป็นเชียงราย และน่าน

4.1.3 เมี่ยน หรือ เย้า

เมี่ยนหรือเย้านั้น เชื่อว่าได้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในตอนใต้ของจีน นักมานุษยวิทยาจัดชาวเย้าอยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกับชาวแม้วและจีน ซึ่งจะสามารถพบชาวเย้าได้ทั้งในตอนใต้ของจีน เวียดนาม ลาว พม่าและไทย ชาวเย้าเป็นชนชาติในกลุ่มภาษาจีนเนื่องจากการที่ชาวเย้ามักจะอาศัยอยู่บนที่สูงประมาณ 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล จึงทำให้มีการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอยเพื่อผลิตข้าว ข้าวโพด พืชผักต่าง ๆ ฝิ่น เลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นรายได้และบริโภคในครัวเรือน ลักษณะครอบครัวของชาวเย้านั้นเป็นครอบครัวแบบขยาย และยอมรับการที่สามีมีภรรยาได้หลายคน มีการนับถือลำดับวงศ์ตระกูล (แซ่) บูชาบรรพบุรุษเช่นเดียวกับชาวจีน นอกจากนั้นเนื่องจากในระบบการผลิตของชาวเย้ามีความต้องการแรงงานมาก จึงมีการรับเอาลูกบุญธรรมมาเลี้ยงไว้ในครอบครัว โดยที่เด็กนี้อาจเป็นคนต่างเผ่าก็ได้ชาวเย้าได้รับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ของจีนมาไว้ รวมถึงภาษาเขียนวรรณคดี ตลอดจนลัทธิความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ของชาวจีน และปี่ใหม่เย้าก็ตรงกับปี่ใหม่ของชาวจีนด้วย

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาเผ่าเข้าอาศัยอยู่ในพื้นที่ 10 จังหวัด จำนวน 178 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 6,758 หลังคาเรือน 8,022 ครอบครัว ประชากรรวม 45,571 คน แยกเป็นชาย จำนวน 15,260 คน หญิง จำนวน 15,442 คน เด็กชาย จำนวน 7,609 คน และเด็กหญิง จำนวน 7,260 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงราย รองลงมาเป็นน่าน และพะเยาตามลำดับ

4.1.4 อาข่า หรือ อีเก้อ

อาข่า หรือ อีเก้อ มีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์กับชนเผ่าโลโล รวมทั้งชาวลีซอและชาวมูเซอซึ่งต่างก็มีต้นกำเนิดในบริเวณที่ราบสูงทิเบต ซึ่งต่อมาก็อพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณประเทศจีนตอนใต้ พม่า ลาว และอพยพลงมาถึงประเทศไทยเมื่อประมาณ 90 ปีมาแล้ว โดยตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บ้านพญาไพร (เขตหัวแม่คำ) อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ซึ่งปัจจุบันได้มีการอพยพย้ายถิ่นขยายไปอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัด เชียงใหม่ ลำปาง ตาก กำแพงเพชร และแพร่ แล้ว นอกจากนี้ยังมีการอพยพเข้ามาจากพม่าอยู่เรื่อย ๆ ปัจจุบันสามารถพบชาวอีเก้อ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ช่อกวย ลอยมี และผาหมี ชาวอีเก้อจัดได้ว่าอยู่ในกลุ่มภาษาพม่า - ทิเบต เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ชาวอีเก้อมักตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่สูงประมาณ 1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล ทำไร่เลื่อนลอย เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอื่นที่อยู่บนที่สูง ครอบครัวของชาวอีเก้อเป็นแบบครอบครัวขยาย สามีมักรรยาได้หลายคน อำนาจในครอบครัวเป็นของฝ่ายชาย ระบบความเชื่อในลัทธิบูชาผีของชาวอีเก้อนั้น เข้มงวดมาก รวมถึงระเบียบวิธีทางสังคมที่ซับซ้อนประกอบกับวัฒนธรรมของชาวอีเก้อ เป็นการยากที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ส่วนปีใหม่อีเก้อนั้นตรงกับเดือนธันวาคม

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า มีชาวอาข่าหรืออีเก้อ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 7 จังหวัด จำนวน 271 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 11,178 หลังคาเรือน 12,909 ครอบครัว ประชากรรวม 68,653 คน แยกเป็นชาย จำนวน 20,948 คน หญิง จำนวน 21,879 คน เด็กชาย จำนวน 12,756 คน และเด็กหญิง จำนวน 13,073 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงราย รองลงมาเป็นเชียงใหม่ และลำปาง

4.1.5 ลาหู่ หรือ มูเซอ

ลาหู่หรือมูเซอเชื่อว่ามีต้นกำเนิดอยู่บริเวณที่ราบสูงทิเบต มีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์กับชนเผ่าโลโลในตอนใต้ของจีนร่วมกับชาวลีซอและอีเก้อ ชาวมูเซอได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นอยู่ตลอดเวลา นับเป็นศตวรรษในแถบประเทศจีน พม่า ลาว และไทย โดยในประเทศไทยนั้นจะพบชาวมูเซอได้ใน 6 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ชาวมูเซอในประเทศไทยแบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม เช่น มูเซอแดง

มุเซอเหลือง มุเซอดำ หรือมุเซอดำ (แฉล) ฯลฯ ชาวมุเซอถูกจัดไว้ในกลุ่ม ภาษาพม่า ธิเบต หมู่บ้านชาวมุเซอมักจะตั้งอยู่ในที่สูงประมาณ 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ดังนั้นชาวมุเซอต้องทำการเพาะปลูกแบบไร้เลื่อนลอย นอกจากข้าวและข้าว โปกแล้ว ชาวมุเซอบางส่วนยังปลูกฝิ่นเป็นพืชรายได้

ลักษณะครอบครัวของชาวมุเซอเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว และถือระบบ ผัว – เมียเดี่ยว การสืบสายสกุลนั้นไม่ถือระเบียบเคร่งครัดหากมีการแต่งงานเกิดขึ้นฝ่ายชายอาจต้องไปอาศัยอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง เป็นระยะเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นการตอบแทนต่อฝ่ายหญิง การนับถือและความเชื่อของชาวมุเซอนั้น ถ้าเป็นมุเซอแดง และมุเซอดำ ส่วนใหญ่นับถือการบูชาผี ส่วนชาวมุเซอเหลืองนับถือศาสนาคริสต์ สำหรับปีใหม่ของมุเซอจัดขึ้นในเดือนมกราคม และมีนาคม จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า มีชาวมุเซอ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด จำนวน 385 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 18,057 หลังคาเรือน 20,347 ครอบครัว ประชากรรวม 102,879 คน แยกเป็นชาย จำนวน 32,059 คน หญิง จำนวน 32,094 คน เด็กชาย จำนวน 19,430 คน และเด็กหญิง จำนวน 19,293 คน พบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงราย รองลงมาเป็นเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน

4.1.6 ลีซอ หรือ ลีซอ

ลีซอหรือลีซอ มีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศจีนตอนใต้ และตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้ว่ามีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์กับชนชาติโลโล รวมถึงชาวมุเซอและอีก้อ สำหรับชาวลีซอในประเทศไทยนั้นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยครั้งแรก เมื่อประมาณ 60 – 70 ปีที่แล้ว ที่บ้านคอยช้าง ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เนื่องจากชาวลีซอมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวจีนมาก ในประเทศไทยจึงมีการแบ่งชาวเขาเผ่าลีซอออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ลีซอจีนหรือฮั่นลีซอ และลีซอแท้ โดยดูจากชื่อแซ่สกุล อย่างไรก็ตามชาวลีซอจัดอยู่ในกลุ่มภาษาพม่า – ธิเบต

การตั้งถิ่นฐานของชาวลีซอมักมีลักษณะพิเศษกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ซึ่งมักมองดูคล้าย ๆ กับป้อมปราการ และอยู่ในระดับความสูงตั้งแต่ 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นไป ทำการเพาะปลูกแบบไร้เลื่อนลอย เป็นที่สังเกตว่าถึงแม้ชาวลีซอจะนิยมปลูกฝิ่นเพื่อเป็นรายได้ แต่จะพบว่าชาวลีซอติดฝิ่นน้อยมาก นอกจากนี้ชาวลีซอยังได้ชื่อว่าเป็นพ่อค้าแห่งขุนเขาอันเนื่องมาจากชาวลีซอ นอกจากจะทำไร่แล้วยังประกอบการค้าขายสินค้าระหว่างชุมชนชาวเขาต่าง ๆ ด้วย

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า มีชาวลีซอ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 10 จังหวัด จำนวน 155 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 6,553 หลังคาเรือน 7,338 ครอบครัว ประชากรรวม 38,299 คน แยกเป็นชาย จำนวน 12,345 คน หญิง จำนวน 12,505 คน เด็กชาย จำนวน 6,737 คน และเด็กหญิง จำนวน 6,712 คน พบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมาจังหวัดเชียงราย และตาก

4.1.7 ลัวะ หรือ ละเวือ ละว้า ถิ่น มัด ปรัย

ลัวะ หรือ ละเวือ ละว้า ถิ่น มัด ปรัย เป็นชนชาติดั้งเดิมที่อยู่อาศัยตามบริเวณลุ่มแม่น้ำ สาละวินและแม่น้ำโขง มีอยู่กระจัดกระจายในตอนใต้ของจีน พม่า ลาว และตอนเหนือของไทย เชื่อว่าเป็นชนชาติที่เป็นเจ้าของ ดินแดงลุ่มแม่น้ำปิง ก่อนที่ชนชาติไทยจะเข้ามาครอบครองในเวลาต่อมา นักมานุษยวิทยาได้จัดชาวลัวะอยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร อย่างไรก็ตามชาวลัวะส่วนใหญ่ในปัจจุบันได้ผสมกลมกลืนกับชาวไทย จนยากที่จะสามารถแบ่งได้ชัดเจน ที่ยังเหลืออยู่ที่พอสังเกตได้เฉพาะในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ชาวลัวะจะอยู่อาศัยทั้งในที่สูงมาก ๆ และบริเวณหุบเขาที่ราบลุ่ม นอกจากนี้ ชาวลัวะยังทำการเพาะปลูกข้าวนาดำและทำไร่แบบหมุนเวียนเหมือนกับชาวกะเหรี่ยง

ระบบครอบครัวของชาวลัวะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวถือระบบพ่อ-เมียเดียว และยึดถือ การสืบสายเลือดทางฝ่ายชายแบบไม่เคร่งครัดนัก มีลักษณะความเชื่อบูชาผีและบรรพบุรุษผสมผสานไปกับศาสนาพุทธ

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่ามี กลุ่มชาติพันธุ์เผ่าลัวะอาศัยอยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด จำนวน 69 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 4,361 หลังคาเรือน 5,098 ครอบครัว ประชากรรวม 22,260 คน แยกเป็นชาย จำนวน 7,454 คน หญิง จำนวน 7,553 คน เด็กชาย จำนวน 3,536 คน และเด็กหญิง จำนวน 3,717 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดเชียงใหม่ รองลงมาเป็นเชียงราย และแม่ฮ่องสอน

ลัวะเมื่อพบอยู่ที่จังหวัดน่าน จะเรียกว่า “ถิ่น” ซึ่งตามชื่อที่จริงแล้วชาวถิ่นก็คือชาวลัวะหรือละว้า และชาวไทยในจังหวัดน่านเรียกชนกลุ่มนี้ว่า ถิ่นหรือเจ้าของถิ่นเดิมนั่นเอง ชาวถิ่นจะอาศัยอยู่ในเขตป่าเขาตามบริเวณชายแดนไทย-ลาว ในจังหวัดน่าน

ชาวถิ่นหรือลัวะเมืองน่าน ก็มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกับชาวลัวะในจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนเช่นเดียวกัน ในปัจจุบันได้มีการผสมกลมกลืนกับชาวไทย หรือรับเอาระเบียบวิถีชีวิตของชาวไทยไปรวมกัน จนยากที่จะสามารถแยกแยะความแตกต่างของ ชนชาวไทยโดยทั่วไปได้ นอกจากการสังเกตลักษณะบ้านเรือนรูปแบบการทำไร่และภาษาพูดในหมู่บ้านเท่านั้น

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (เผ่า) ถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่ 4 จังหวัด จำนวน 159 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน 8,496 หลังคาเรือน 10,474 ครอบครัว ประชากรรวม 42,657 คน แยกเป็นชาย จำนวน 15,512 คน หญิง จำนวน 14,941 คน เด็กชาย จำนวน 6,084 คน และเด็กหญิง จำนวน 6,120 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดน่าน รองลงมาเป็นเลย และพะเยาตามลำดับ

4.1.8 ขมุ

ขมุ ก็เป็นอีกชนชาติหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มภาษามอญ – เขมร มีถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตลอดชายแดนไทย – ลาว ในภาคเหนือของประเทศไทยจะพบชาวขมุได้ในเขตจังหวัดน่านและเชียงราย

เนื่องจากชาวขมุมีการย้ายถิ่นฐานและนิยมการไปรับจ้างคนเฝ้าอื่น ๆ ทำงานอยู่เสมอมาเป็นเวลานาน ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนกับชนเผ่าอื่น โดยเฉพาะชาวไทยจนในปัจจุบันจะพบหมู่บ้าน ชาวขมุได้น้อยมาก ซึ่งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายชาวไทยมาก นอกจากภาษาและประเพณี พิธีกรรม บางอย่างที่แตกต่างกันไป

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ (เผ่า) ขมุ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 5 จังหวัด จำนวน 38 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 2,256 หลังคาเรือน 2,523 ครอบครัว ประชากรรวม 10,573 คน แยกเป็นชาย จำนวน 3,991 คน หญิง จำนวน 3,873 คน เด็กชาย จำนวน 1,366 คน และเด็กหญิง จำนวน 1,343 คน โดยพบมากที่สุดที่จังหวัดน่าน รองลงมาเป็นเชียงราย และอุทัยธานี ตามลำดับ

4.1.9 มลาปรี หรือ คนตองเหลือง

“มลาปรี” มีความหมายว่า คนป่า ชาวบ้านทางภาคเหนือเรียกชื่อ ชนกลุ่มนี้ว่า ผีตองเหลือง เพราะชนกลุ่มนี้มีพฤติกรรมเร่ร่อน หรือเสาะหาแหล่งอาหาร โดยการล่าสัตว์และเก็บพืชผลตามที่แตกต่างกัน การสร้างที่พักอาศัยสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยในระหว่างหาอาหาร เมื่อแหล่งที่อยู่อาศัยนั้นมีอาหารไม่เพียงพอก็จะย้ายไปอยู่ที่อื่น และความบังเอิญที่ชาวบ้านในแถบนั้นเคยพบพวกนี้ตั้งแต่เริ่มสร้างที่อยู่และสังเกตว่าเมื่อไปตองเหลืองแห้ง ชนกลุ่มนี้ก็จะย้ายหนีไป ชนกลุ่มนี้หากเจอชนกลุ่มอื่นไม่น่าไว้ใจก็จะหลบหนีทันที ชาวบ้านจึงตั้งชื่อเขาว่า “ผีตองเหลือง”

มลาปรี หรือผีตองเหลือง จัดอยู่ในกลุ่มชาวมอญ – เขมร ตามตำนานเรื่องเล่าทำให้ชื่อว่า มลาปรี หรือผีตองเหลืองมีต้นกำเนิดอยู่บริเวณต้นแม่น้ำโขง จังหวัดไชยะบุรี (ประเทศลาว) มลาปรี หรือผีตองเหลืองที่พบในประเทศไทยนั้น มักจะพบเห็นในสองจังหวัด คือ จังหวัดแพร่ในเขตอำเภอร้องกวาง และจังหวัดน่าน ในอำเภอเวียงสา และอำเภอสันติสุข

จากการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ. 2545 พบว่า มลาปรีหรือผีตองเหลือง อาศัยอยู่ในพื้นที่ 2 จังหวัด คือ จังหวัดแพร่และน่าน จำนวน 2 หมู่บ้าน / กลุ่มบ้าน 63 หลังคาเรือน 63 ครอบครัว ประชากรรวม 282 คน แยกเป็นชาย จำนวน 76 คน หญิง จำนวน 68 คน เด็กชาย จำนวน 71 คน และเด็กหญิง จำนวน 67 คน

4.2 การกระจายตัวของหมู่บ้านชาวเขา

ทำเนียบชุมชนชาวเขานบนพื้นที่สูงในประเทศไทย ปี 2545 ระบุว่าชาวไทยภูเขาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทั้งหมด 3,881 หมู่บ้าน (กลุ่มบ้าน) แยกเป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2547 จำนวน 1,750 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 45 และกลุ่มบ้าน (หย่อมบ้าน นอกบ้าน) จำนวน 2,131 กลุ่มบ้าน คิดเป็นร้อยละ 54.90 มีหลังคาเรือนทั้งหมด 226,696 หลังคาเรือน 252,588 ครอบครัว มีประชากรรวม 1,203,149 คน เมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมดของประเทศไทย คิดเป็นร้อยละ 2

4.3 สถิติจำนวนประชากรและถิ่นที่อยู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ

4.3.1 ถิ่นที่อยู่ของชาวมูเซอในประเทศไทย

มูเซอ (LAHU) เป็นชาวเขาในประเทศไทยมีจำนวนประชากรมากเป็นลำดับที่ 3 รองลงมาจากกระเหรี่ยงและแม้ว เรียกตนเองว่า “ลาหู่” ประชากรมูเซอจากการรวบรวมข้อมูลของกลุ่มประสานการจัดสวัสดิการแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ (เดิม) ในปี 2545 พบว่า ชาวมูเซอ อาศัยอยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ดาก คำแพงเพชร ลำปาง น่าน และ เพชรบูรณ์ จำนวน 385 หมู่บ้าน/กลุ่มบ้าน 18,057 หลังคาเรือน 20,347 ครอบครัว มีประชากรมูเซอรวม 102,876 คน ดังข้อมูลในตารางที่ 2.1

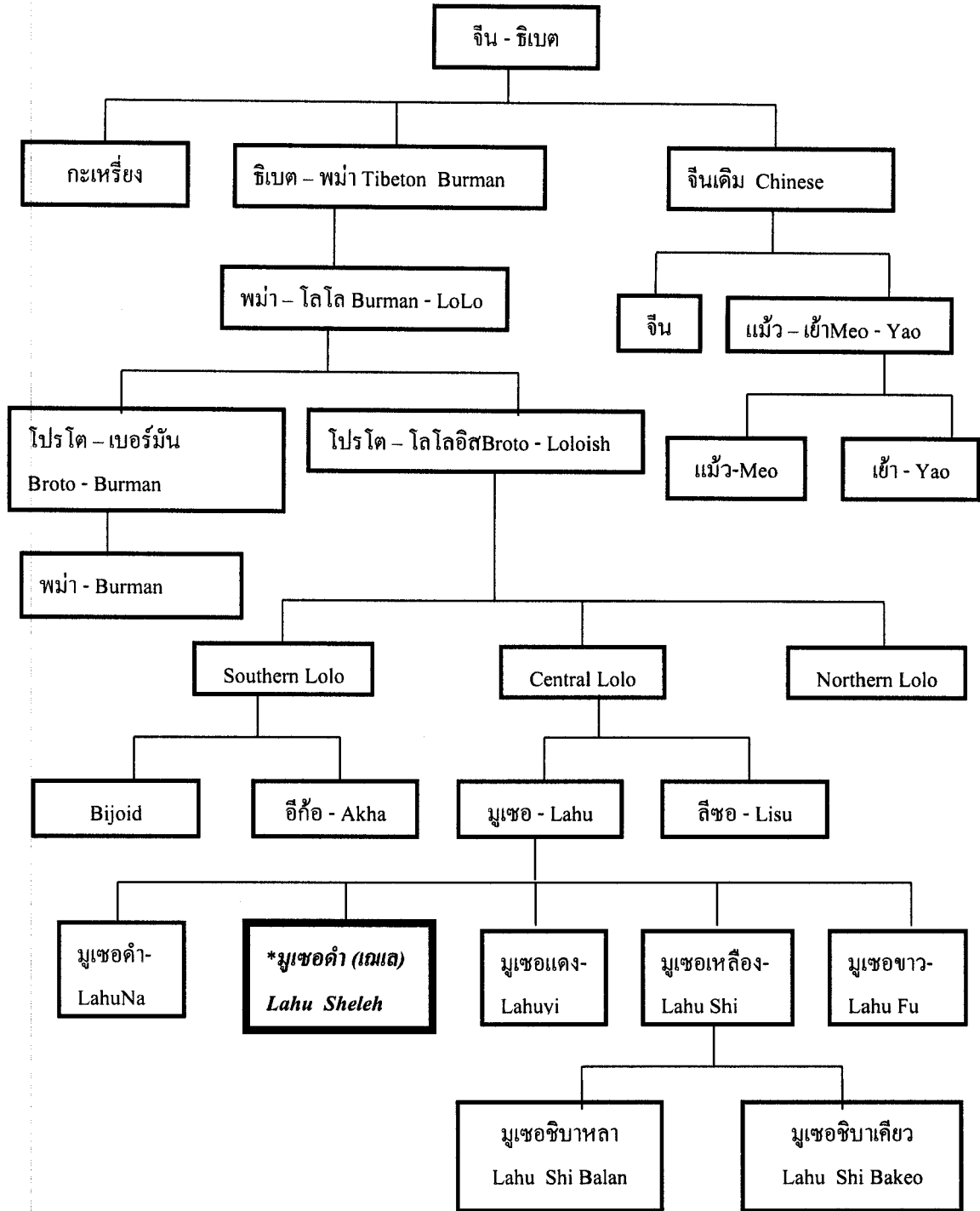
ตารางที่ 2.1 สถิติจำนวนประชากรมูเซอในประเทศไทย

จังหวัด	ลักษณะหมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนครอบครัว	จำนวนประชากร
เชียงราย	172	8,575	9,759	49,427
เชียงใหม่	153	7,136	7,931	39,037
แม่ฮ่องสอน	32	1,273	1,508	6,831
ดาก	9	660	708	5,590
ลำปาง	13	199	220	1,032
คำแพงเพชร	4	205	212	932
น่าน	1	6	6	20
เพชรบูรณ์	1	3	3	7
รวม	385	18,057	20,347	102,876

ที่มา : สถิติจากทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ. 2545 กลุ่มประสานการจัดสวัสดิการสังคมบนพื้นที่สูง กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ

4.3.2 ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของมูเซอ

ถิ่นกำเนิดดั้งเดิมของมูเซอ เชื่อว่ามีต้นกำเนิดอยู่บริเวณที่ราบสูงทิเบต มีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์กับชนเผ่าโลโลในตอนใต้ของจีนร่วมกับชาวลีซอและอีก้อดั้งเดิมภูมิภาคพันธุ์ของชาวเขาในรูปที่ 2 ชาวมูเซอได้มีการอพยพเคลื่อนย้ายไปทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เนื่องจากชาวมูเซอเป็นพวกที่อยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง ชอบอพยพ เร่รอนตามสัตว์เลี้ยงและชอบอพยพเคลื่อนย้ายมากกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ๆ จากนั้นมูเซอได้อพยพเข้าสู่แคว้นเชียงตุง ประเทศเมียนมาร์ และอพยพ เข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ 100 ปี มาแล้ว

ภาพที่ 2.1 แผนภูมิมิชาติพันธุ์ของชาวเขาแสดงที่มาของกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอคำ
ที่มา : สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการ 2545

ตามหลักฐานบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 กล่าวถึง มูเซอว่า จีนได้จัดให้พวกนี้เป็นพวก “ช่างตีเยิน” เดิมอยู่ในบริเวณที่ราบสูงทิเบต – ซิงไห่ และมีการอพยพเคลื่อนย้ายตามสัตว์เลี้ยงอยู่เรื่อย ๆ

วอล์กเกอร์ อาร์ แอนโทนี (Anthony R. Walker) นักมานุษยวิทยา ชาวอเมริกัน ซึ่งเคยค้นคว้าเกี่ยวกับมูเซอไว้มากมายได้กล่าวถึงบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับมูเซอ (สารคดี ศิลปิน : 2542 : 2) ไว้ว่า

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 พวกมูเซอเคยเร่ร่อนอยู่ก่อน ต่อมาได้มีอาณาจักรของตนเองในดินแดนที่เรียกว่า “ดินแดนแห่ง 18 หัวหน้าเผ่า” โดยมีเมืองหลวงชื่อ “เถียงกาซี” อยู่ในแถบมณฑล ยูนาน ศาสตราจารย์ ด่วน ทีเซิง นักมานุษยวิทยาจากมหาวิทยาลัยปักกิ่งได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในปี พ.ศ. 2525 มีมูเซอในมณฑลยูนาน ถึง 320,000 คน อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอ ล้านซ้างแถบสิบสองปันนา ของมณฑลยูนาน

ต่อมาช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 จีน ได้ให้อำนาจปกครองตัวเองแก่มูเซอ โดยยังคงให้อยู่ภายใต้อำนาจอปกครองของจีน แต่เมื่อจีนเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองที่ส่งทหารเข้ามาควบคุมดินแดนของมูเซอ ทำให้กลุ่มมูเซอไม่พอใจและทำการต่อต้าน แต่ไม่สำเร็จ บางกลุ่มจึงต้องจำยอมอยู่ภายใต้อาณัติของจีน จนกลายเป็นชาวจีน ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ยอมถูกกดขี่ก็พากันอพยพลงทางใต้ สู่วังเวียงตุง ซึ่งอยู่ในเขตประเทศพม่าปัจจุบัน และอพยพเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว

ขณะมีการอพยพนั้น เขตเวียงตุงอยู่ในอำนาจอปกครองของอังกฤษ เมื่อชาวมูเซอเข้ามาอยู่ในเวียงตุง ก็พบกับปัญหาถูกชาวอังกฤษ (โดยเฉพาะกลุ่มสอนศาสนา) พยายามโน้มน้าวให้นับถือศาสนาคริสต์ ชาวมูเซอซึ่งมีความศรัทธาต่อศาสนาดั้งเดิมของตัวเอง ไม่ปรารถนาเช่นนั้น จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นเพื่อสร้างอาณาจักรของตัวเองให้เป็นอิสระจากการเข้าครอบงำของอังกฤษ แต่ก็ถูกทหารอังกฤษปราบปรามจนต้องหนีเข้าประเทศไทย ผู้นำการอพยพครั้งนั้นชื่อ “เหมาเนตตูโบ” การรวบรวมผู้คนเพื่อต่อต้านพม่าครั้งนี้สามารถรวมชาวมูเซอได้เป็นจำนวนมากรวมทั้งทรัพย์สินเพื่อซื้ออาวุธไว้ต่อสู้ด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากศรัทธาที่ชาวมูเซอมีต่อผู้นำทางศาสนาของตนเอง แต่การก่อการก็ไม่ประสบความสำเร็จอีกเช่นเคย เหมาเนตตูโบจึงต้องพาบริวารหนีเข้าเขตไทยสู่บ้านต้นน้ำขุมมาว ตำบลม่อนบิน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และเสียชีวิตในระหว่าง ปี พ.ศ. 2527 – 2528 นับเป็นการอพยพครั้งสำคัญของมูเซอที่เข้าสู่ประเทศไทย หลังจากนั้นการอพยพก็มีประปราย เพราะพม่ายังคงดำเนินนโยบายเช่นเดิมไม่หยุดยั้ง ทำให้ชนกลุ่มน้อยต้องหนีเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

คำว่า “มุเซอ” นักมานุษยวิทยาบางท่านสันนิษฐานว่ามาจากคำที่พวกพม่า และไทยใหญ่ในรัฐฉานใช้เรียกคนกลุ่มนี้ มีความหมายว่า “นายพราน” ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะนิสัยที่โดดเด่นของมุเซอที่มีความเชี่ยวชาญในการล่าสัตว์ และอพยพเร่ร่อนตามสัตว์เลี้ยงของตนเองอยู่ตลอดเวลา คนพื้นเมืองในภาคเหนือหรือคนเมืองล้านนา ก็ใช้คำนี้เป็นชื่อเรียกและเป็นภาษาทางราชการตลอดเวลา

นักภาษาศาสตร์ จัดกลุ่มภาษาของมุเซออยู่ในตระกูลจีน – ทิเบต ซึ่งมีลักษณะเป็นภาษาคำโดด ไม่มีเสียงพยัญชนะสะกด มุเซอจัดได้ว่ามีกลุ่มย่อยมากที่สุด ซึ่งแต่ละกลุ่มเลือกที่อยู่ต่างกันออกไป โดยมีภูมิประเทศเป็นตัวกำหนดและมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นส่วนประกอบให้เกิด หมู่บ้านและที่ตั้งบ้านเรือนจากการศึกษาของ Anthony R. Walker รายงานว่ามุเซอมีจำนวนมากถึง 32 กลุ่มย่อย โดยมีเงื่อนไขจากความแตกต่างของเครื่องแต่งกาย ภาษาพูด ถิ่นที่อยู่ ฯลฯ ในประเทศไทยเท่าที่กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ได้สำรวจพบมีถึง 7 กลุ่มย่อย (สารณี ศิลา, 2542: 3-6) ประกอบด้วย

- 1) มุเซอคำหรือคำหู่ณะ ลักษณะสำคัญของกลุ่มนี้ คือ แต่งกายด้วยชุดยาว สีดำกรอมเท้า ประดับแถบฟ้าสลับสีรอบคอ แขน สวมผ้าถุงยาว กลุ่มนี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ มีประมาณ 36 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอฝาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และในเขตจังหวัดเชียงราย
- 2) มุเซอแดงหรือคำหู่ญี่ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีน้ำตาล หรือน้ำตาล แขนยาว ตกแต่งด้วยแถบผ้าสีแดงเห็นเด่นชัด สวมผ้าถุงยาวกรอมเท้า กลุ่มนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดถึงประมาณ 200 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอแม่เมาะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอเมือง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และอำเภอเมือง กิ่งอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 3) มุเซอเฉลหรือคำหู่ณะเหมี่ยว หรือคำหู่เฉล ลักษณะการแต่งกายจะสวมชุดยาวคลุมเข่า แขนยาว สีดำ ผ้าหน้าตลอด ตกแต่งริ้วผ้าสีขาว เหลืองรอบคอ แขนและสวมกางเกงสีดำเช่นกัน ลักษณะที่เด่นชัดคือ ผู้หญิงกลุ่มนี้จะโกนไรมบบริเวณหน้าผากขึ้นไปจนหมดเหมือนพวกยูนนาน ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตากมีจำนวนประมาณ 35 หมู่บ้าน
- 4) มุเซอเหลืองหรือคำหู่ณีบาหลา ปกติมักแต่งกายแบบไทยใหญ่ เป็นกลุ่มที่มีประชากรมากเป็นลำดับที่สอง คือมีประมาณ 80 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเชียงราย และเขตอำเภอฝาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มนี้นับถือศาสนาคริสต์และเข้าสู่ประเทศไทยโดยการชักจูงของหมอสอนศาสนา

5) มูเซอกูยหรือล่าหู่ฉีบาเกียว เป็นกลุ่มที่ไม่อยู่โดด ๆ มักปนอยู่กับกลุ่มมูเซอแดงหรือพวกลีซอส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ ลักษณะการแต่งกายหยาบย้อมรูปแบบมาจากชาวลีซอบ้างมูเซอแดงบ้าง ส่วนใหญ่อาศัยในเขตจังหวัดเชียงรายและเขตอำเภอฝาง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 60 หมู่บ้าน

6) มูเซอกูเลหรือละหู่ฟู แต่งกายคล้ายมูเซอดำ แต่ในพิธีสำคัญจะสวมชุดสีขาว อยู่ในจังหวัดเชียงราย มูเซอกูเลนี้มีไม่มากนัก มักตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้เคียงกับกลุ่มอื่น

7) มูเซอชิบาหลา เป็นกลุ่มมูเซอที่อพยพเข้ามาใหม่อยู่ในจังหวัดเชียงราย มีเพียง 2 หมู่บ้าน

5. ปรัชญาพื้นฐานของงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

ปรัชญาพื้นฐานของงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (วรรณภา โปธิ์น้อย 2525: 65-67) มีแนวคิดดังนี้

5.1 ความหมายและจุดมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic research) เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสถานที่เป็นธรรมชาติเป็นระยะเวลายาวนาน กระบวนการวิจัย มีความยืดหยุ่นและพัฒนาบนพื้นฐานของบริบทของสังคมตามความเป็นจริง ซึ่งผู้วิจัยประสบในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรนามุ่งตอบคำถามว่า อะไรคือวัฒนธรรมของกลุ่มคน วัฒนธรรมในที่นี้หมายถึง การที่คนตีความเกี่ยวกับโลกรอบ ๆ ตัวเขาโดยการพัฒนาความเข้าใจร่วมกัน คนเรียนรู้ที่จะตีความเกี่ยวกับสิ่งที่มีความสำคัญและไม่มี ความสำคัญและเรียนรู้ที่จะแสดงพฤติกรรมในสถานการณ์เฉพาะต่าง ๆ เพราะวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์แก่คนในสังคมสำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงาน

5.2 องค์ประกอบพื้นฐานของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา

5.2.1 แนวทางการศึกษาปัญหาวิจัยแบบเปิดและเชิงสำรวจ

5.2.2 ผู้วิจัยมีส่วนร่วมอย่างมากในสังคมที่เป็นสถานที่ศึกษาวิจัยในฐานะผู้สังเกตการณ์หรือผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์นั้น ๆ

5.2.3 ใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลหลายแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interviewing)

5.2.4 ความพยายามที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในแง่ความหมายตามการรับรู้ของคนในสังคมนั้น

5.2.5 กรอบการตีความซึ่งเน้นความสำคัญของบริบท หรือสภาพการณ์แวดล้อม (Context) ในการตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม และเหตุการณ์ ภายใต้ระบบการหน้าที่ (Functional System) ของสังคมนั้น ๆ

5.2.6 ผลการวิจัยในรูปของข้อเขียนซึ่งตีความเหตุการณ์ตามองค์ประกอบข้างต้น และพรรณนาสถานที่ที่ถูกศึกษาในรายละเอียด มีชีวิตชีวาและให้ความรู้สึกเสมือนผู้อ่านอยู่ที่นั่นจริง ๆ

5.3 เกณฑ์สำหรับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาที่ดี

5.3.1 การสังเกตซึ่งผสมผสานเป็นอย่างดีกับบริบทของการศึกษานั้น ๆ

5.3.2 ปัญหาวิจัยเกิดขึ้นในขณะที่การศึกษากำลังดำเนินอยู่

5.3.3 การสังเกตใช้เวลานาน และเป็นการทำงานซ้ำ ๆ เพื่อสร้างความเชื่อถือของผลการวิจัย

5.3.4 แนวคิดเกี่ยวกับความจริง (Reality) ได้มาจากการสังเกต การสัมภาษณ์และวิธีอื่น ๆ

5.3.5 ความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยาวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทำให้พฤติกรรมทางสังคมและการสื่อสารมีความเป็นเหตุผล

5.3.6 เครื่องมือ แนวคำถาม กำหนดการสัมภาษณ์ ควรสร้างขึ้นจากผลของการสังเกตจากสถานที่วิจัย

5.3.7 มีการนำเสนอแนวคิดเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา

5.3.8 ผู้วิจัยทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ทางด้านสังคมวิทยาวัฒนธรรมที่ไม่เปิดเผยของผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมและการสื่อสารในสภาพสังคมนั้น ๆ

5.3.9 ผู้วิจัยไม่ควรกำหนดคำตอบของการวิจัยไว้ล่วงหน้า ควรให้ได้คำตอบมาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพราะเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นอย่างดี

5.3.10 ควรใช้เครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่มีชีวิตชีวา เช่น กล้องถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง วิทยุทัศน์

5.3.11 การปรากฏตัวของผู้วิจัยควรเป็นที่รับรู้ รวมทั้งจุดยืนทางด้านส่วนตัว ด้านสังคมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ก็เพื่อให้ได้ภาพรวมของสิ่งที่ศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นวิธีการที่คนพรรณนาและรับรู้ความเป็นจริงของโลกจากประสบการณ์ของเขาเอง

เหตุผล ที่การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาให้ความสำคัญกับการพรรณนา

(1) การพรรณนาเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาทฤษฎี
 (2) การพรรณนาสิ่งที่เกิดขึ้นในสถานที่ที่ผู้วิจัยไม่เคยมีประสบการณ์ตรง เช่น มีอะไรเกิดขึ้นบ้าง ใครเป็นผู้กระทำ เมื่อไร และอย่างไร จะทำให้ผู้วิจัยมองโลกจากมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง และมีประสบการณ์ตรงจากการไปศึกษาวิจัย โดยการไปใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่นั้น ๆ จึงเป็นระยะเวลายาวนานพอสมควร

(3) ความเข้าใจเหตุการณ์ในบริบท (context) ของการศึกษาวิจัยเรื่องนั้น ๆ หากปราศจากบริบทอาจทำให้ความเข้าใจในเหตุการณ์นั้น ๆ คลาดเคลื่อนหรือไม่ถูกต้องได้ เช่น การวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวไทย ผู้วิจัยจะต้องศึกษาบริบทของครอบครัวไทยด้วย เช่น บริบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เป็นต้น

5.4 วิธีรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลหลายแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

5.5 วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาเป็นหลัก การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา โดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากการวิจัยทางวิทยาศาสตร์หรือการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) โดยการวิจัยเชิงปริมาณจะเน้นศึกษาถึงแนวคิดที่มีพื้นฐานแบบวิทยาศาสตร์ จะเน้นข้อมูลที่เจงนับและวัดได้ แต่การวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นศึกษาของปรากฏการณ์สังคมจากภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิดและความหมาย คำนิยาม หรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งมักใช้เวลานานในการติดตามศึกษาใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาต้องให้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ก็คือ จะต้องพยายามหลีกเลี่ยง หรือพยายามที่จะไม่ให้แนวคิด คำนิยาม หรือทัศนคติของตนที่มีอยู่เดิมไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดการตัดสินใจ หรือให้คุณค่าแก่คำนิยาม ความเชื่อ และแนวความ

คิดของชาวเขาที่มีส่วนร่วมในการศึกษาครั้งนี้ด้วย เช่น นำเอาความรู้สึกลึกซึ้งส่วนตัวไปตัดสินใจ รูปแบบการแสดงพฤติกรรมในกลุ่มชาวเขาที่มีส่วนร่วมในการศึกษาหรือการเอาความรู้และประสบการณ์ในการทำงานกับชาวเขาไปใช้อธิบายและตีความพฤติกรรมของชาวเขาผ่านมูเซอคำ (เมเล) ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงต้องพยายามทำความเข้าใจในความหมาย ความคิด ความรู้สึกต่าง ๆ ของกลุ่มชาวเขาที่มีส่วนร่วมในการศึกษาในครั้งนี้ ทั้งในทัศนคติแบบคนในชุมชน (Etic Perspective) และทัศนคติแบบคนนอกชุมชน (Etic Perspective) คือ ต้องทำความเข้าใจรูปแบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของกลุ่มชาวเขาที่ทำการศึกษาโดยแสดงบทบาทของคนภายนอกชุมชนด้วย เช่น การสังเกต การวิเคราะห์ และการบันทึกรวบรวมข้อมูลในสิ่งที่จะต้องทำการศึกษาควคู่กันไป

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการวางแผนครอบครัวในกลุ่มประชากรชนบทและชุมชนชาวเขา พบว่ามีผลงานวิจัยที่ใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องดังนี้

เดช กาญจนนางกูร (2522) ได้ศึกษาปัญหาการให้บริการวางแผนครอบครัวแก่ชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย พบว่าในเรื่องความรู้เกี่ยวกับวิธีการคุมกำเนิดของชาวเขา ชาวเขา รู้วิธีการคุมกำเนิดร้อยละ 78.2 รู้เรื่องยาฉีดคุมกำเนิดมากที่สุด และแหล่งความรู้ที่ได้รับในการคุมกำเนิด ส่วนใหญ่ได้รับจากเพื่อนบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และได้รับความรู้จากการสื่อสารมวลชนเป็นส่วนน้อย โดยถึงแม้ว่าจะรู้เรื่องและยอมรับวิธีการคุมกำเนิด แต่หญิงเจริญพันธุ์ที่แต่งงานอยู่กินกับสามียังคงมีการใช้วิธีการคุมกำเนิด 81.1 เปอร์เซ็นต์ ส่วนสาเหตุของการไม่คุมกำเนิดได้แก่ ต้องการมีบุตรมากกว่าปัจจุบัน และต้องการมีบุตรชายไว้สืบสกุล ซึ่งการตัดสินใจเกี่ยวกับการมีบุตรของชาวเขาขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมมากกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจ

สมควร ใจกระจ่าง (2540) ได้ศึกษา รูปแบบการส่งเสริมการวางแผนครอบครัวในหญิงวัยเจริญพันธุ์ พบว่าการให้ความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวแก่กลุ่มทดลองจะมีผลให้กลุ่มทดลองมีความรู้ และทัศนคติในการวางแผนครอบครัวที่ถูกต้องและมีความแตกต่างจากกลุ่มควบคุมอย่างเห็นได้ชัด โดยสามารถเพิ่มอัตราความครอบคลุมในการวางแผนครอบครัวเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงร้อยละ 16.3 แต่ในกลุ่มควบคุมเพิ่มขึ้นจากเดิมเพียงร้อยละ 5.3

นันทพร แสนศิริพันธ์ (2544) ได้ศึกษา มิติทางสังคม วัฒนธรรม : การตัดสินใจเลือกวิธีการคุมกำเนิดของหญิง - ชาย ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า คู่สมรสหญิงชายต่างมีบทบาทช่วยเหลือซึ่งกันและกันในครอบครัวในด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ชายมักมีอำนาจเหนือผู้หญิง

ในเรื่องการคุมกำเนิด สำหรับอุปสรรคของการมีส่วนร่วม วิธีคุมกำเนิดของหญิง - ชาย ในจังหวัด เชียงใหม่ ว่ามีมาจากสาเหตุ 4 ประการ คือ 1) มีความเชื่อในทางลบเกี่ยวกับวิธีคุมกำเนิดของ ผู้ชาย 2) ความรู้เกี่ยวกับการคุมกำเนิดและผลข้างเคียงของวิธีคุมกำเนิดที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง คิดว่า การคุมกำเนิดของผู้ชายคือ ทำหมัน เท่านั้น 3) ทั้งหญิงและชายมีทัศนคติว่าการคุมกำเนิดเป็นเรื่อง ของผู้หญิง 4) ทัศนคติของความเป็นชายสูง และกลัวสูญเสียอำนาจ

มงคล จันทร์บำรุง และคณะ (2542) ได้ศึกษาสังคม จารีตประเพณีและการยอมรับ การวางแผนครอบครัว : ศึกษากรณีชาวเขาในเขต โครงการหลวง พบว่าปัจจัยสำคัญ ๆ ทำให้ ชาวเขามีการคุมกำเนิดน้อยมี 4 ประการ คือ **ประการแรก ได้แก่ ปัจจัยทางวัฒนธรรม** โดยกล่าวว่า ทั้งมุเซอ และแม้วมีแนวคิดว่าการมีบุตรหลายคนเป็นหลักประกันเบื้องต้นว่าจะมีผู้เลี้ยงดูยาม แก่เฒ่า และผู้จัดการพิธีศพยามตาย สังคมมุเซอจะให้ความสำคัญกับลูกผู้หญิงมากกว่าลูกผู้ชาย เพราะเมื่อแต่งงานแล้วสามีจะต้องเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิงเป็นแรงงานที่เพิ่มขึ้น ส่วนแม้วถือว่า ลูกชายเป็นผู้สืบสกุลมีหน้าที่เลี้ยงดูพ่อแม่ จัดการพิธีศพ รวมทั้งทำการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ยังมี บุตรชายมากกว่าเท่าใดยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น **ประการที่สอง ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ** ทั้ง 2 เผ่า ยังเชื่อว่าแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร **ประการที่สาม ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม** ทั้ง 2 เผ่า ให้ความสำคัญกับเครือญาติมาก การมีเครือญาติมาก แสดงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมสถานภาพทางสังคม นอกจากนั้นในสังคมมุเซอ ผู้หญิงจะไม่นิยมทำหมันถาวร เพราะสังคมมีการหย่าร้างง่าย การทำหมันถาวรจะเป็นอุปสรรค ในการมีบุตรในการแต่งงานครั้งต่อไป **ประการที่สี่ คือ ปัจจัยที่เกิดจากการดำเนินงานวางแผน ครอบครัว** ซึ่งได้แก่ การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง วิธีการใช้สื่อความครอบคลุมของการ ให้บริการ ความต่อเนื่อง ฯลฯ แม้จะมีการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจสังคมไปมาก และทำให้ชาวเขา ดังกล่าวมีทัศนคติและท่าทีต่อการวางแผนครอบครัวเปลี่ยนไปบ้าง โดยมุเซอเริ่มจำกัดความ ต้องการมีบุตรเหลือเพียง 2-3 คน แต่แม้วก็ยังให้ความสำคัญกับการมีบุตรไว้สืบสกุล

สารณีย์ ไทยานันท์ และคณะ (2543) ศึกษาวิจัยบริบททางวัฒนธรรมและการ ยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาในเขตโครงการหลวง พบว่า ชาวเขาที่มีลักษณะ ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เช่นกะเหรี่ยง ลัวะ มุเซอ เป็นกลุ่มที่ไม่ให้ความสำคัญกับ เพศบุตร ส่วนกลุ่มครอบครัวขยาย (Extended Family) เช่น แม้ว เชา อีเก้อ ลีซอ ให้ความสำคัญ กับบุตรชายโดยถือว่าเป็นผู้สืบสกุล ฉะนั้นเมื่อแต่งงานแล้วไม่มีบุตรชายกับการมีบุตรที่แตกต่าง กันด้วย เช่น กะเหรี่ยงถือว่าเป็นผู้ที่แต่งงานแล้วไม่มีบุตรเป็นคนบาป ม้ง ถือว่า การมีลูกคือ ความมั่นคงยั่งยืนของครอบครัวและแซ่ตระกูล คนไม่มีลูกเป็นผู้ไม่มีบุญ เป็นตระกูลที่ไม่มีวัน ก้าวหน้าแม้ว่าจะร่ำรวย แต่ไร้เกียรติยศ ศักดิ์ศรี เทียบไม่ได้กับคนจนที่มีบุตร สืบสกุลยังมี

เกียรติยศ ศักดิ์ศรีมากกว่า นอกจากนั้นผลการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวเขาบางเผ่ามี ภูมิปัญญาในการ
 คุ่มกำเนิดอยู่แล้ว เช่น ในสังคมกะเหรี่ยง การกำหนดข้อห้ามไม่ให้สามีภรรยาเพศสัมพันธ์กันใน
 ช่วงการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ หรือระหว่างไปนอนค้างในไร่ สังคมอีก็ยังมีข้อห้ามไม่ให้สามี
 มีเพศสัมพันธ์กับภรรยาก่อนออกไปล่าสัตว์หรือในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของชุมชน และ
 ครอบครัว นอกจากนี้ ยังพบว่า การวางแผนครอบครัวของชาวเขาตามจารีตประเพณีแล้วเป็นความ
 ต้องการให้ได้ลูกห่าง เพื่อให้ผู้เป็นแม่ได้พักท้องและไม่ให้มีลูกติดกันจนเกินไปนัก ซึ่งจะมีผลต่อ
 สุขภาพของแม่และลูก คือ แม่มีระยะพักร่างกายให้แข็งแรงก่อนและลูกก็จะได้รับการเลี้ยงดูที่ดีด้วย
 แต่โดยภาพรวมแล้วชาวเขานิยมมีลูกหลาย ๆ คน ด้วยเหตุที่ว่าอัตราการตายของทารกสูง เพื่อ
 ความมั่นคงของครอบครัวและหรือครัวเรือนทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็นโช่ทองคล่องใจ
 พ่อแม่ให้อยู่ร่วมกันสร้างครอบครัวต่อไป ตลอดจนความเชื่อในเรื่องบุญกุศล ความมีหน้ามีตาใน
 สังคมและสถานภาพทางสังคมของหัวหน้าครอบครัวและชีวิตหลังความตายของพ่อแม่ และปัจจัย
 ที่ผลักดันให้ชาวเขาตระหนักถึงการวางแผนครอบครัวประกอบด้วยความคิดเห็นของประชากรที่มี
 ต่อทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินทำกินที่มีจำกัดและยังเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอีก เมื่อมีการ
 ติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้น และการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้
 ชาวเขาหันมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่ผลผลิตนำไปสู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ผลที่ตามมาคือการ
 พึ่งพาต่อภายนอกตั้งแต่ปัจจัยการผลิต เทคนิควิธีการเพาะปลูก ทุนและระบบตลาด ดังนั้น
 เพื่อความอยู่รอดแล้ว จึงต้องมาพิจารณาปัจจัยภายในของตนเอง ได้แก่ประชากรที่จำเป็นต้อง
 พัฒนาในเชิงคุณภาพ ลดใน เชิงประมาณลง ให้สามารถต่อสู้กับกระแสทุนนิยมได้

ผลจากการศึกษาวรรณกรรมต่าง ๆ ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า การวางแผนครอบครัว
 มีความสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อมของบุคคลนั้น ได้แก่ สภาพทางสังคม
 เศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน ซึ่งจะส่งผลถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตร และการวางแผน
 ครอบครัว ซึ่งความคิดนี้จะเชื่อมโยงไปสู่การตัดสินใจรับหรือปฏิเสธการวางแผนครอบครัว เหตุผล
 ปฏิเสธการยอมรับการวางแผนครอบครัว คือ ต้องการมีบุตรมากกว่าปัจจุบัน / ต้องการมีบุตรมาก
 เพราะอัตราการตายของทารกสูง ต้องการมีบุตรชายไว้สืบสกุล ความเชื่อทางลบเกี่ยวกับวิธีการ
 คุ่มกำเนิดเพศชายกลัวสูญเสียอำนาจ ส่วนเหตุผลที่ยอมรับการวางแผนครอบครัว คือ ต้องการให้ลูก
 ห่างเพื่อสุขภาพที่ดีของแม่ ปัญหาที่ดินทำกินจำกัด โดยวิธีการคุ่มกำเนิดที่นิยม คือ ฉีดยา และวิธีการ
 คุ่มกำเนิดที่ไม่นิยม คือ ทำหมัน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “สังคม จารีต ประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของ ชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบ ของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Research) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและ ศึกษาโดยเข้าไปสังเกตแบบ มีส่วนร่วมอย่างเจาะลึกและต่อเนื่อง พร้อมทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมใน พิธีกรรมต่าง ๆ ทางด้านจารีต ประเพณี รวมทั้งสร้างสัมพันธภาพด้วยการพูดคุย สัมภาษณ์ประชากร กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นหญิงวัยเจริญพันธุ์ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เมเล) จำนวน 12 คน และจัดสนทนา กลุ่มย่อย กลุ่มละ 10 คน กับประชากรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำทางพิธีกรรม (ปุ๋จาร์) ผู้ช่วยผู้นำทางพิธีกรรม (ผู้ช่วยปุ๋จาร์) ผู้อาวุโส ในหมู่บ้าน จำนวน 2 กลุ่ม และข้าราชการของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก และ สถานีนอมน้ำดอยมูเซอ โดยมีเนื้อหาสาระของระเบียบวิธีวิจัย ประกอบด้วย

1. นักวิจัยในฐานะเครื่องมือวิจัย
2. พื้นที่และประชากรศึกษา
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอข้อมูล

1. นักวิจัยในฐานะเครื่องมือการวิจัย

การศึกษาเรื่อง สังคม จารีต ประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของ ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เมเล) ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยยึดหลักปรัชญา พื้นฐานแบบชาติพันธุ์วรรณาแนววัฒนธรรม เนื่องจากผู้วิจัยได้คุ้นเคยและปฏิบัติงานในชุมชน ชาวเขามาเป็นระยะเวลา 27 ปี โดยเริ่มตั้งแต่พุทธศักราช 2517 ได้ปฏิบัติงานในหน่วยพัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขาเคลื่อนที่ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงราย กองสงเคราะห์ ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย (ปัจจุบันเปลี่ยนกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) และในระหว่าง ปี พ.ศ. 2522 – 2527

ได้ปฏิบัติงานในหน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเคลื่อนที่ที่บ้านห้วยม่วง ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ตลอดระยะเวลาในการปฏิบัติหน้าที่ราชการได้เข้าร่วมกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) อย่างสม่ำเสมอและได้เห็นอัตราการเกิดในชุมชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มีปริมาณสูงมาก พบว่าชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่สูงจำนวนมากมีอัตราการเกิดสูง มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก มีอัตราการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูกพืชรายได้สูง ในขณะเดียวกันก็ได้มีส่วนร่วมในการให้ความรู้เรื่อง การวางแผนครอบครัวกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างสม่ำเสมอ แต่ชุมชนชาวเขาก็กังมีอัตราการเกิดสูงอยู่มาก

เหตุผลที่การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ตัวผู้วิจัยเองลงไปทำการศึกษาในฐานะเครื่องมือการวิจัย ในการทำการศึกษาระดับชาติพันธุ์วรรณาแนววัฒนธรรม โดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

1.1 ผู้วิจัยเป็นนักพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาย่อมเข้าใจในระบบสังคมจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ทำให้มีมุมมองทั้งในแบบคนในและคนนอกได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือมีความชัดเจนในมุมมองแบบคนนอก (Etic View) ผู้วิจัยสามารถมองและวิเคราะห์ระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในการใช้บริการวางแผนครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับสังคมจารีตประเพณีในมุมมองแบบคนใน (Emic View) คือ สามารถรับรู้และเข้าใจในความรู้สึกนึกคิด เข้าใจระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ได้ชัดเจน เนื่องจากมีประสบการณ์การปฏิบัติงานด้านพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาโดยได้เข้าไปอยู่อาศัยในหมู่บ้านและไปใช้ชีวิตร่วมกันกับชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มาเป็นระยะเวลานาน โดยการเข้าไปหมู่บ้าน สร้างความสัมพันธ์ สังเกต และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และฝึกฝนภาษามูเซอดำ (เผ่าเล) อย่างสม่ำเสมอ จนทำให้สามารถพูดภาษามูเซอดำ (เผ่าเล) ได้

1.2 เรื่องที่ลงไปทำการศึกษาคือเรื่อง สังคม จารีต ประเพณี ซึ่งในการศึกษานี้เป็นการศึกษาถึงประเด็นการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ดังนั้นผู้วิจัย จึงเข้าไปศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณา แนววัฒนธรรมเป็นแนวทางหลักในการศึกษา

1.3 ประชากรที่ทำการศึกษาคือชนเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงได้ในฐานะนักพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา และผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหมู่บ้านชาวเขา ในฐานะผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (ปี พ.ศ. 2545 – 2546) กลุ่มชาวเขาที่ทำการศึกษามีความรู้สึกไว้วางใจในการให้ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี

1.4 หมู่บ้านชาวเขาที่เข้าไปทำการศึกษาคือหมู่บ้านที่เป็นชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ซึ่งผู้ศึกษามีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชาวเขาของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขามาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งถือเป็นหน่วยงานที่ชาวเขามาใช้บริการและเป็นหน่วยงานที่ให้บริการแก่

ชาวเขา ผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาโดยเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและเข้าไปมีส่วนร่วมกับชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) ให้มากที่สุดกว่าเดิมที่ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ ความรับผิดชอบ เพื่อเป็นการเข้าใจความหมายของพฤติกรรมและการให้ความหมายแก่เหตุการณ์ต่างๆ ของชาวเขาในชุมชนที่ถูกศึกษาได้อย่างถูกต้องและชัดเจน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ทางด้านจารีตประเพณีที่ชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) จัดขึ้นเป็นประจำตามห้วงเวลาต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมปีใหม่ การเพาะปลูก การแต่งงาน การเกิด การตาย และการแก้ไขปัญหาคือพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวเขาส่งเหล่านี้ทำให้ ผู้วิจัยได้เห็นถึงกระบวนการต่าง ๆ ทางสังคม จารีต ประเพณีของชุมชน

จากการสังเกตอย่างเจาะลึก และต่อเนื่อง อีกทั้งมีความคุ้นเคยกับชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) ทั้งในด้านการพัฒนาและสงเคราะห์ ด้านสวัสดิการสังคม เป็นระยะเวลานาน และสามารถพูดภาษามูเซอคำ (เผละ) ได้พอสมควร ทำให้การสร้างความสัมพันธ์ สร้างความไว้วางใจกับชาวเขาที่มีส่วนร่วมในการศึกษา จึงทำให้ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาครั้งนี้ให้ข้อมูลหรือตอบคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ได้อย่างเป็นจริงและถูกต้อง อันจะทำให้เกิดความชัดเจนในเรื่องที่ทำการศึกษาได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงทำหน้าที่เป็นนักวิจัยในฐานะเครื่องมือการทำวิจัย

2. พื้นที่และประชากรศึกษา

การเลือกพื้นที่และประชากรที่ศึกษาใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกศึกษาในหมู่บ้านอุมขอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองจังหวัดตาก ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ)

2.1 เหตุผลการเลือกพื้นที่

เนื่องจากการศึกษานี้ มุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับสังคมจารีตประเพณี ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ ค่านิยม ตามแบบดั้งเดิม และเป็นการศึกษาที่มุ่งหาคำตอบทั้งเหตุผล การยอมรับ หรือการ ไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว นอกจากนั้นในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยยังได้คำนึงถึงความสะดวกในการเดินทางและติดต่อประสานงานกับชุมชนด้วย จึงได้พิจารณาเลือกพื้นที่ทำการศึกษามีคุณสมบัติดังนี้

2.1.1 เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาแบบดั้งเดิม มีการประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณีอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ เช่น ประเพณีปีใหม่ (เคาะจะเว) พิธีกินข้าวใหม่ ฯลฯ

2.1.2 เป็นหมู่บ้านชาวเขาที่มีกลุ่มผู้นำตามจารีตประเพณี ยังคงมีบทบาทในชุมชน เช่นกลุ่มผู้นำทางศาสนา กลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มหมอผีและหมอยา

2.1.3 เป็นหมู่บ้านที่ยังคงประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ซึ่งมีการนำ พิธีกรรมมาใช้ในการเพาะปลูกอย่างสม่ำเสมอ

2.1.4 ทำเลที่ตั้งไม่ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมสายหลัก (สายตาก – แม่สอด) และสถานบริการสาธารณสุขมากนัก

การเลือกพื้นที่ศึกษาตามคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นนอกจากเหตุผลเบื้องต้น ดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่าคุณสมบัติ 3 ประการแรก เป็นสภาพข้อเท็จจริงของชุมชน ชาวเขาการศึกษาวิจัยในหมู่บ้านที่มีบริบทเช่นนี้ สามารถนำไปใช้กับชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซออื่น ๆ ได้อย่างหลากหลาย

2.2 ประชากรศึกษา

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ จำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ ในบ้านอุ้มขอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตากทั้งหมด

กลุ่มที่ 2 กลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอคำในบ้านอุ้มขอม ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการดำรงชีวิตของสมาชิกชาวเขาเผ่ามูเซอคำคนอื่น ๆ ในชุมชนนี้ ได้แก่ ผู้นำทาง ศาสนาหรือปุ๊จาร ผู้ช่วยปุ๊จาร หมอผี หมอคำแย

กลุ่มที่ 3 กลุ่มบุคคลที่มีข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านอุ้มขอม ส่วนใหญ่เป็น เจ้าหน้าที่ของทางราชการ หรือผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล ครู เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก เจ้าหน้าที่ สถานีนอนามัยคอบมุเซอ

2.3 การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1) การเลือกกลุ่มตัวอย่างครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ ผู้ศึกษาได้เลือกใช้วิธีการแบบ Expert choice ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประชากรที่ศึกษาเป็นอย่างดี คือ คุณสารภี ศิลา นักวิจัย สังคมศาสตร์ 8 สถาบันวิจัยชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยชาวเขา เผ่ามูเซอคำมาเป็นเวลายาวนาน โดยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างของครอบครัวของสตรีวัยเจริญพันธุ์ คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำมา จำนวน 12 ครอบครัว (12 คู่)

2) การเลือกกลุ่มตัวอย่างของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตของชาวเขาเผ่ามูเซอคำคนอื่นในบ้านอูมยอมน ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างนี้ โดยอาศัยข้อมูลอ้างอิงที่ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่างในกลุ่มที่หนึ่ง ผู้ที่ถูกเลือกจะประกอบด้วย ปู่จาร์หรือผู้นำศาสนาประจำหมู่บ้าน ผู้ช่วยปู่จาร์ หมอคำแย เป็นต้น รวม 2 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน

3) การเลือกกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มบุคคลที่มีข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านอูมยอมน ผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจง โดยเลือกผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน สมาชิกอบต. 2 คน เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและชาวเขาจังหวัดตาก 2 นาย เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยอูมยอมน 1 นาย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่ การจัดสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้นประมาณ 12 เดือน ดังนี้

3.1.1 ขั้นเตรียมการในการเก็บข้อมูล ทำการศึกษาจากข้อมูลชุมชนบนพื้นที่สูงของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากและเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ติดต่อประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านและผู้นำทางศาสนา เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ของการดำเนินการศึกษาชุมชนและขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลด้านต่างๆ

3.1.2 การจัดสนทนากลุ่ม (focus group) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจัดให้มีการสนทนากลุ่ม จำนวน 2 กลุ่ม เพราะหมู่บ้านอูมยอมนผู้นำทางพิธีกรรม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มปู่จาร์ นางนะมุ และกลุ่มปู่จาร์ นายจะแล ซึ่งการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีสนทนากลุ่มจะเก็บข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชนและข้อมูลด้านวัฒนธรรม จารีต ประเพณีของหมู่บ้านไปพร้อมกัน อีกทั้งการสนทนากลุ่มจะทำให้สามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้านวัฒนธรรมประเพณีได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่มจะดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งในรูปแบบการสังเกตและการสัมภาษณ์โดยใช้เทคนิคในการบันทึก (การจดบันทึกและเทปบันทึกเสียง) ร่วมด้วยตลอดเวลา

3.1.3 สํารวจข้อมูลเบื้องต้นจากครอบครัวสตรีวัยเจริญพันธุ์ คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เมเล) ของบ้านอูมยอมน เพื่อทราบสถานการณ์และประสบการณ์ การวางแผนครอบครัวในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกต่อไป

3.1.4 การจัดทำแนวคำถาม ในการศึกษาวิจัยเรื่องสังคมจารีตประเพณีกับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอตำบลบ้านอุ้มขอม จัดทำแนวคำถามจำนวน 3 ชุด

3.1.5 การสังเกต โดยการศึกษาครั้งนี้จะเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เน้นการเฝ้าดูปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษายเป็นระบบ ซึ่งผู้วิจัยใช้ประสบการณ์ทั้งที่เป็นคนในและคนนอกในเวลาเดียวกัน (ดัดแปลงจากงานวิจัยกิตติวิภา สุวรรณรัตน์ 2545: 78)

แนวทางในการสังเกต

(1) **การกระทำ (Acts)** ได้แก่ การใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ชาวเขากลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาปฏิบัติตนอยู่ หรือวิถีในการดำเนินชีวิตนั่นเอง

(2) **กิจกรรม (Activities)** ได้แก่ การกระทำ หรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการ ขั้นตอนและต่อเนื่อง ซึ่งในที่นี้หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจารีต ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการยอมรับหรือปฏิเสธการวางแผนครอบครัว

(3) **ความหมาย (Meaning)** หมายถึง การที่ชาวเขาผู้มีส่วนร่วมในการศึกษามองตัวเองในสังคมและวัฒนธรรม ในที่นี้หมายถึง การมองสภาพปัญหาและวิธีการยอมรับหรือปฏิเสธการวางแผนครอบครัว

(4) **ความสัมพันธ์ (Relationship)** ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้ใหญ่บ้าน เครือญาติ ผู้อาวุโส หมอผีและหมอยา ฯลฯ ความสัมพันธ์ที่ดีจะช่วยในการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม จารีต ประเพณี ของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา เรื่อง การยอมรับการวางแผนครอบครัว

(5) **สภาพสังคม (Setting)** หมายถึง สภาพงานสนามที่ผู้วิจัยใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษา ซึ่ง ได้แก่ บ้านอุ้มขอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามูเซอตำบล (เผ่า) ซึ่งหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง ทุกแง่มุมที่ผู้วิจัยสามารถประเมินได้

3.1.6 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in - depth interview) ครอบครัวสตรีวัยเจริญพันธุ์ คู่ที่ยอมรับการวางแผนครอบครัวในปัจจุบัน

ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- การแนะนำตนเองและอธิบายวัตถุประสงค์
- สอบถามความสนใจของกลุ่มตัวอย่าง
- สอบถามข้อมูลทั่วไป
- ทำการสัมภาษณ์ตามแนวคำถาม
- สังเกตการณ์พฤติกรรมหรือปฏิกิริยาของผู้ให้สัมภาษณ์

➤ กล่าวขอบคุณ

3.1.7 วิเคราะห์เอกสารในการค้นคว้าจากเอกสารสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมชนเผ่า สังกม จาริต ประเพณี ของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ ทั้งที่เป็นงานทางวิชาการและสื่อสิ่งพิมพ์ทั่วไป เช่น วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ วารสาร นิตยสาร เป็นต้น

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 เทปบันทึกการสัมภาษณ์ ใช้บันทึกการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา และกลุ่มหญิงชายวัยเจริญพันธุ์ (ครอบครัว) ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยก่อนการบันทึกได้ชี้แจง วัตถุประสงค์ก่อนทุกครั้ง

3.2.2 แนวทางสอบถามหรือแนวทางสัมภาษณ์ โดยจัดทำแนวทางสอบถามหรือแนวทางสัมภาษณ์ เป็น 3 ชุด คือ

- (1) แนวสอบถามหรือสัมภาษณ์ในชุมชนหรือพื้นที่ศึกษา
- (2) แนวสอบถามหรือแนวทางสัมภาษณ์ กลุ่มย่อย (สนทนากลุ่ม)
- (3) แนวทางสัมภาษณ์แบบเจาะลึกครอบครัวกลุ่มเป้าหมายวัยเจริญพันธุ์และชีวิตที่สัมพันธ์กัน

แนวทางสอบถามจำนวน 3 ชุด โดยผ่านการทดลองใช้และตรวจสอบโดยอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการศึกษาวิจัยและผู้วิจัยได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไข ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

3.2.3 แฟ้มบันทึกงานข้อมูลเป็นเครื่องมือการบันทึกข้อมูลเพื่อให้การเก็บรายละเอียดข้อมูลที่เป็นแผนป้องกันการขัดข้องของเครื่องบันทึกเสียง

แนวคำถามหลัก

ประเด็นการศึกษา สังกม จาริต ประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เฉล) ได้จัดทำแนวคำถาม จำนวน 3 ชุด ดังนี้

- (1) **แนวคำถามชุดที่ 1** เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับสภาพชุมชนโดยทั่วไป

(1.1) ด้านสภาพชุมชน

- ประวัติการตั้งหมู่บ้าน
- ที่ตั้ง และสภาพภูมิประเทศ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ภูเขา ลำน้ำ ป่าไม้ ภูมิอากาศ
- ประชากร ได้แก่ อายุ เพศ วัย อัตราการเกิด อัตราการตาย

(1.2) **สภาพทางเศรษฐกิจ** ได้แก่ ลักษณะการถือครองที่ดิน ลักษณะการใช้พื้นที่การประกอบอาชีพหลักของชุมชน ลักษณะการใช้แรงงานของชุมชน

(1.3) **สภาพทางสังคม**

- ด้านการปกครอง ได้แก่ ผู้นำชุมชนตามจารีต ผู้นำทางการ กลุ่มแม่ตระกูล ปัญหาทางขัดแย้ง การจัดการกรณีพิพาท
- ด้านการศึกษา ได้แก่ ระบบการถ่ายทอด ความรู้ตามจารีต สังคม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม บริการด้านการศึกษาของรัฐ จำนวนผู้อ่านออกเขียนได้ ช่องทางการรับข้อมูลข่าวสาร พฤติกรรมการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร
- ด้านสาธารณสุข ได้แก่ การบริการด้านสาธารณสุขในชุมชน จำนวน อสม. ลักษณะการใช้บริการ ระบบการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ผู้มีบทบาทในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน
- ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ ได้แก่ ศาสนา พิธีกรรมสำคัญของชุมชนในรอบปี พิธีกรรมสำคัญเกี่ยวกับวงจรชีวิตตามจารีตประเพณีดั้งเดิม เช่น การเกิด การแต่งงาน เจ็บป่วยและการตาย ข้อห้ามข้อนิยมต่างๆ บทบาทของผู้นำทางจารีตประเพณีในปัจจุบัน

(1.4) **สภาพการวางแผนครอบครัวของชุมชน**

- จุดเริ่มต้นของการส่งเสริมการวางแผนครอบครัว
- พัฒนาการของการดำเนินการวางแผนครอบครัวและความร่วมมือของชุมชน
- ปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินการวางแผนครอบครัว
- การคุมกำเนิดโดยจารีตประเพณี

(2) **แนวคำถามชุดที่ 2** เป็นแนวคำถามที่ใช้ในการศึกษาครอบครัว (สำหรับหญิงและชายวัยเจริญพันธุ์) เกี่ยวกับประสบการณ์การวางแผนครอบครัวและพฤติกรรมการยอมรับหรือไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว ดังนี้

(2.1) วิธีการการวางแผนครอบครัว ทำอย่างไร

(2.2) เหตุผลของการใช้บริการวางแผนครอบครัว หรือ การไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว

(2.3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับบุตรในความหมายของสังคม จารีต ประเพณี (การสืบสกุล การใช้แรงงาน การสืบทอดทางวัฒนธรรม)

(3) แนวคำถามชุดที่ 3 ใช้สำหรับในการจัดสนทนากลุ่มย่อย

(3.1) การมีบุตรในมิติด้านความเชื่อ ค่านิยม ด้านเศรษฐกิจ (การใช้แรงงาน การถือครองที่ดิน) ด้านสังคม (การสืบทอดเผ่าพันธุ์ แซ่ตระกูล ความมั่นคง การปกครอง)

(3.2) การดำรงชีวิตในปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต

(3.3) การวางแผนครอบครัวที่มีอยู่ในชุมชน เหตุผลของการใช้วิธีการวางแผนครอบครัว และการไม่ใช้บริการการวางแผนครอบครัว

3.3 การจัดเก็บข้อมูล (collecting data)

3.3.1 การประสานชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีพบผู้นำชุมชนทั้งผู้นำทางการ และผู้นำทางศาสนา และแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยให้ทราบและขอความร่วมมือในการให้ข้อมูล โดยเดินทางไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน โดยการเยี่ยมบ้าน ร่วมสนทนาในกลุ่มต่าง ๆ พุดคุยในการประชุมกลุ่มย่อยในชุมชน เช่น คณะกรรมการ กลุ่มสตรีส่วนใหญ่ในการเก็บข้อมูลจะใช้เวลาในตอนเย็นประมาณ 20.00 – 22.00 น. หรือในวันหยุดทางประเพณีของชุมชน

3.3.2 การเลือกผู้ช่วยนักวิจัย เนื่องจากการศึกษารั้งนี้จะต้องดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่พูดและฟังภาษาไทยไม่ได้คีนัก จึงจำเป็นต้องใช้ผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความรู้ทางภาษามูเซอคำ (ເມເລ) เพื่อแปลหรือสื่อความหมายกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะผู้อาวุโส การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงเลือกครูช่วยสอนชาวเขาของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานกับชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (ເມເລ) มากกว่า 10 ปี และสามารถสื่อสารกับชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (ເມເລ) ได้ดีมาเป็นผู้ช่วยนักวิจัย

3.3.3 การเลือกสถานที่ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยให้ผู้ช่วยนักวิจัยนำกลุ่มเป้าหมายที่จะให้สัมภาษณ์ในเวลากลางคืน โดยใช้บ้านของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งสะดวกในการพูดคุยและในเวลากลางคืนไม่มีเสียงดังรบกวน เมื่อทำการบันทึกเสียงแล้วไม่มีเสียงแทรกมาก เมื่อเวลาถอดเทปแล้วมีความชัดเจนดี

3.3.4 ขั้นตอนการสัมภาษณ์ เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยได้ทำการนัดหมายและแจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์แก่กลุ่มเป้าหมายไว้ล่วงหน้าแล้วและกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบที่ผู้วิจัยเป็นใครมีบทบาทหน้าที่อย่างไร จึงเกิดความเกรงใจและเคารพ ซึ่งทำให้การสัมภาษณ์เป็นไปแบบไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย จึงพูดคุยในประเด็นต่าง ๆ จนเกิดความสนิทสนมคุ้นเคยและมีความเป็นกันเอง แล้วจึงสัมภาษณ์ตามแนวคำถามพร้อมบันทึกเทป ขณะสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตอบคำถามไม่ตรงประเด็น ผู้วิจัยและผู้ช่วยจะตรวจสอบคำถามใหม่ว่ากลุ่มเป้าหมายเข้าใจมากน้อยเพียงใด จึงทำให้ได้คำตอบไม่ตรงประเด็นและเปลี่ยน คำถามใหม่เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น หรือบางครั้งกลุ่มเป้าหมายเล่าเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากคำตอบที่ต้องการ ผู้วิจัยจำเป็น

ต้องรับฟังไว้และแสดง ความคิดเห็นพอสมควร จากนั้นจึงถึงกลับเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการ โดยกลุ่มเป้าหมายไม่รู้สึกว่าถูกขัดจังหวะในการพูดคุย เวลาในการสัมภาษณ์จะใช้ครั้งละประมาณ 2 ชั่วโมง หากบางครั้งข้อมูลที่ได้ไม่ครบประเด็นที่ต้องการหรือบางส่วนไม่ครบถ้วน ก็จะมีการนัดหมาย ในครั้งต่อไปจนได้ข้อมูลครบถ้วน

3.3.5 การจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม ในแต่ละครั้งหลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วเสร็จ จะทำการจดบันทึกอย่างละเอียดเพื่อการขยายความข้อมูลที่ช่วยให้ชัดเจน จดหมายเหตุคำถามที่จะใช้เพิ่มเติมพร้อมทั้งจัดหมวดหมู่ข้อมูลในรูปของแผนผังสรุป เพื่อเป็นการเตรียมการสำหรับจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในคราวต่อไป ตามที่ได้จดบันทึกเพิ่มเติมไว้สำหรับเตรียมการวิเคราะห์ในขั้นตอนสุดท้าย

3.3.6 การจัดเพิ่มจัดหมวดหมู่ข้อมูล ตามแนวคำถามแล้วแยกแยะข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อย และการสังเกต ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงการบรรยาย เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการค้นหาข้อมูลต่อไป สำหรับการวิเคราะห์และการเขียน รายงานได้จัดเพิ่มไว้ 2 ประเภท คือ

1) **แฟ้มงานสนาม (Fieldwork files)** ทำการบันทึกขั้นตอนและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวคำถามในแต่ละขั้นปฏิบัติงาน โดยทำหัวข้อย่อย ๆ พร้อมทั้งทำเครื่องหมายกำกับไว้เพื่อสะดวกในการจัดหมวดหมู่และค้นหาในภายหลัง เช่น ทำเลที่ตั้ง โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชนเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในหมู่บ้าน

2) **แฟ้มการวิเคราะห์เบื้องต้น (Analysis files)** เมื่อเสร็จการเดินข้อมูลในแต่ละครั้ง จะทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือการสังเกตในประเด็นต่าง ๆ เพื่อค้นหาแบบแผนของวิถีชีวิต รวมทั้งค้นหาความหมายของข้อมูลที่ได้นำมาสรุปและจัดเก็บไว้ในแฟ้มพร้อมทั้งทำเครื่องหมายหัวข้อไว้ให้ชัดเจน

3.3.7 ประเภทของข้อมูลที่จัดเก็บ

1) ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่การศึกษา ใช้วิธีรวบรวมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Secondary Data) และโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Key Informant) จากผู้นำอาวุโส ผู้นำทางศาสนา และเจ้าหน้าที่ในพื้นที่

2) ข้อมูลเกี่ยวกับจารีตประเพณี ใช้วิธีสนทนากลุ่มย่อย (Group Discussion) จากกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้นำที่มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน (หมอผี - หมอยา) ทั้งโดยวิธีสอบถามและการพูดคุยแบบอิสระ

3) ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อการวางแผนครอบครัว ใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มครอบครัวสตรีวัยเจริญพันธุ์และกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion)

4) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์รายคร้วเรือน ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-dept interview) เป็นรายบุคคล โดยแยกสัมภาษณ์ระหว่างสามีและภรรยา เพื่อให้ได้ความคิดเห็น เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล และหลีกเลี่ยง การชี้นำความคิดเห็นโดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 12 ครอบครัว

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการในงานวิจัยโดยใช้เทคนิควิธีเชิงคุณภาพ ส่วนมากจะไม่กำหนด สมมุติฐานจากแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง แต่จะมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ดังนั้น จึงต้องมีแนวคิด ทฤษฎีเป็นกรอบและสามารถสร้างสรุปออกมาโดยวิธีอุปนัย (Analytic Induction) คือ วิธีตีความ สร้างข้อสรุป ข้อมูลจากรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น ลักษณะการยอมรับการ วางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (มูเซอ) เมื่อนักวิจัยเห็นเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ แล้วก็ลงมือสร้างข้อสรุป ถ้าข้อสรุปยังไม่ได้รับการยืนยันให้ถือเป็นข้อสมมุติฐานชั่วคราวและ การสร้างข้อสรุปนั้น นักวิจัยต้องทำอยู่ตลอดเวลา

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) โดยใช้เทคนิควิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้าง ข้อสรุป (Inductive Analysis) (ดัดแปลงจากงานวิจัย กิตติวิภา สุวรรณรัตน์ 2545 : 80 - 83) ดังนี้

4.1 การสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ ผู้วิจัยใช้แนวคิดในการวิจัย 3 ขั้นตอน หลัก ๆ คือ ก่อนเริ่มเก็บข้อมูล ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสร้าง บทสรุป โดยผู้วิจัยต้องนำตัวเองเข้าไปสัมผัสปรากฏการณ์ในชุมชน และพยายามมองปรากฏการณ์ ของชุมชนที่กำลังศึกษาอยู่แบบคนในมอง (Emic View) ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจในสภาพความเป็นอยู่ ระบบระเบียบวิธีคิดและความเชื่อในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา ในช่วงต้น ๆ ผู้วิจัยต้องทำความ คู้้นเคยกับผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาให้ดีพอสมควร แล้วจึงนำแนวคิดที่จะใช้ในการศึกษาสร้าง สมมุติฐานชั่วคราวสำหรับการเก็บข้อมูลในขั้นต่อ ๆ ไป โดยอาจทำข้อสรุปชั่วคราว เพื่อจะนำไป ตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลที่ได้อีก กระบวนการนี้แท้จริงแล้วก็คือ การวิเคราะห์ข้อมูล ภาคสนามนั่นเอง การมองปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาอยู่ในทัศนะคนในมองปัญหาแล้ว และใน ขณะเดียวกันก็มองปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาอยู่แบบคนนอก (Etic View) ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความ แตกต่างในการให้ความหมายของปรากฏการณ์ทั้งในแบบทัศนะคนในและคนนอกในขั้นตอนนี้จะ เกิดประโยชน์มากเพราะจะทำให้ผู้วิจัยสามารถสร้างสมมุติฐานชั่วคราวได้อย่างมีทิศทาง

4.2 การตรวจสอบข้อมูล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเกิดความมั่นใจในความเชื่อถือได้ ของข้อมูลเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลและเพื่อประเมินคุณภาพของข้อมูลว่าอยู่ในระดับ ที่เหมาะสมต่อการนำมาวิเคราะห์การตรวจสอบข้อมูลแบ่งได้ 2 ขั้นตอน คือ

4.2.1 การตรวจสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูล โดยผู้วิจัยเข้าไป

สัมผัสปรากฏการณ์ในชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ มีการเข้าไปเยี่ยมบ้านเพื่อศึกษาถึงการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา ในส่วนการนำเสนอ ข้อมูลจะมีการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นอย่างละเอียดด้วยวิธีการพรรณนา เช่น การแสดงภาพของชุมชนและบุคคลที่ศึกษาอย่างละเอียดชัดเจนทุกแง่มุม ทั้งด้านกายภาพ สังคม และจารีตประเพณี โครงสร้างทางสังคม ได้แก่ สถาบันในสังคมด้านต่างๆ มาเชื่อมโยงกับปัญหาการวิจัย เช่น ลักษณะตามสภาพสังคม จารีต ประเพณี หรือสภาพแวดล้อมที่กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาอาศัยอยู่มีอิทธิพลต่อการยอมรับหรือปฏิเสธการวางแผนครอบครัวหรือไม่ และมีปัจจัยสนับสนุนหรือส่งเสริมอะไรบ้าง โดยการมองและวิเคราะห์ที่ข้อมูลที่ได้มาจะมีการมองในทุกมิติ มองทั้งด้านสังคม จารีต ประเพณี และสภาพแวดล้อม ของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา

ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลพื้นฐานนี้และยืนยันความเชื่อถือได้ของข้อมูลสามารถทำได้ด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการอ่านข้อมูลดังกล่าวพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วง หรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ เนื่องจากผู้วิจัยอาจไม่รู้คุณลักษณะของสังคม จารีต ประเพณี และระบบสังคมที่ตนเข้าไปทำการศึกษาอย่างแท้จริง ดังนั้น การให้บุคคลผู้มีส่วนร่วมในการทำวิจัยอ่านร่างรายงานการวิจัย ซึ่งก็จะมีผลต่ออย่างยิ่งต่อการยอมรับความเชื่อถือได้ของข้อมูล

การดำเนินการในวิธีการนี้สามารถตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

(Triangulation) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือ การแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกันทั้งในแบบเป็นทัศนระของคนในและในทัศนระของคนนอก วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า เป็นวิธีหนึ่งที่จะมาแก้ปัญหาคำว่าเชื่อถือของข้อมูล เพราะการไม่ปักใจเชื่อว่าแหล่งข้อมูลในแหล่งหนึ่งที่ได้มาตั้งแต่แรกเป็นที่เชื่อถือได้แล้วผู้วิจัยจำเป็นต้องแสวงหาความเป็นไปได้ว่ามีแหล่งข้อมูลอื่นอีกไหมจากข้อมูลที่เป็นแบบแรก ก็จะเป็นแบบที่หนึ่งและข้อมูลที่ตรงกันข้ามกันกับแบบแรกก็จะเป็นข้อมูลแบบที่สอง จากนั้นผู้วิจัยต้องแสวงหาข้อมูลต่อไปจนพบข้อมูลแบบที่สาม ซึ่งอาจจะต่างหรือเหมือนกันจากข้อมูลสองแบบข้างต้น โดยจะมีการกระทำเช่นนี้ต่อเนื่องไปจนไม่พบแบบแผนของข้อมูลอื่น ๆ อีก จึงค่อยยุติการวิเคราะห์ ซึ่งลักษณะของข้อมูล ทั้งสามแบบนี้เองที่ทำให้เรียกว่า Negative Case Analysis ซึ่งเป็นวิธีการที่สำคัญในวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

4.2.2 การตรวจสอบเพื่อดูความครบถ้วนและคุณภาพของข้อมูล เป็นการ

ประเมินว่า ข้อมูลที่ได้มามีความครบถ้วนและมีคุณภาพเพียงพอที่จะตอบปัญหาของการวิจัยหรือไม่

โดยปกติข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจะมี 2 ประเภท คือ ข้อมูลที่แสดงความคิดเห็นของผู้ถูกสัมภาษณ์ และข้อมูลที่เป็นการให้รายละเอียดหรือเล่าเหตุการณ์ ผู้วิจัย จำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูลทั้ง 2 ประเภท

4.3 การจดบันทึกและการทำข้อสรุปชั่วคราวและการกำจัดข้อมูล การจดบันทึกเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดและการทำดัชนีข้อมูลเชิงบรรยาย คือ การเลือกคำบางคำมาใช้ในการจัดรวบรวมข้อมูล ได้แก่ คำหรือข้อความที่สร้างขึ้นเพื่อใช้จัดหมวดหมู่ข้อมูลที่เป็นการบรรยาย การพรรณนา สามารถดำเนินการได้ดังนี้

4.3.1 เขียนรายการคำหรือข้อความที่เป็นบัญชีห่างว่าไว้ชุดหนึ่ง อาจมี 50 – 90 คำหรือหัวข้อ คำหรือหัวข้อเหล่านี้เป็นคำหรือหัวข้อที่ได้จากกรอบแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัย

4.3.2 บัญชีที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นจะต้องถูกนำมาปรับปรุงหลังจากได้เริ่มเก็บข้อมูลไปแล้ว ผู้วิจัยจะต้องนำทัศนะของคนในมาปรับปรุงการเรียกคำต่าง ๆ คนได้ใช้เรียกให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในปรากฏการณ์ซึ่งจะแสดงถึงความละเอียดอ่อนต่อการแสดงทัศนะของคนใน

4.3.3 ต้องเพิ่มเติมดัชนีใหม่เข้าไปเพื่อดูความเชื่อมโยงของดัชนีแต่ละตัวด้วย

4.3.4 ผู้วิจัยต้องทำคำจำกัดความของดัชนีแต่ละตัวไว้ด้วย เพื่อให้รู้ว่าครอบคลุมเนื้อหาอะไรบ้างหรือหมายถึงอะไร

การทำดัชนีในบันทึกภาคสนามโดยการอ่านบันทึกแล้วเขียนดัชนีตัวที่ตรงกับข้อความส่วนนั้นไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังข้อความในบันทึก การบันทึกข้อมูลหน้าหนึ่ง ๆ อาจมีดัชนี 5 – 10 ตัว การทำดัชนีต้องทำไปพร้อมกันกับการเก็บข้อมูล อย่ารอเก็บจนเสร็จ จะต้องปรับปรุงอยู่เรื่อย ๆ ถือเป็นกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลไปในตัว ไม่ควรทำดัชนีเป็นตัวเลขแต่ควรทำเป็นตัวอักษรหรือประโยค

การทำข้อสรุปชั่วคราว คือ การลงเขียนประโยค ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าลักษณะหรือความเชื่อมโยงของข้อมูล ข้อมูลที่ไม่ต้องทำข้อสรุปชั่วคราวจะช่วยลดขนาดข้อมูลและช่วยกำจัดข้อมูลที่ไม่ต้องการออกไปได้ ทำให้ได้ข้อมูลที่มีขอบข่ายที่ชัดเจนขึ้น

4.4 การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป เมื่อได้ดำเนินการมาจนถึงขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจะมีข้อค้นพบเบื้องต้นที่ได้มาจากข้อสรุปชั่วคราวที่ถูกตรวจสอบและยืนยันแล้วจนได้การตัดทอนข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปแล้ว

หน้าที่ของผู้วิจัยคือ การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุป (Inductive Analysis) การนำข้อสรุปย่อย ๆ เหล่านี้มาเชื่อมโยงกันเพื่อให้เป็นบทสรุปที่จะตอบปัญหาการวิจัยการ โยงความสัมพันธ์ของ ข้อสรุปย่อย ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เป็นการสร้างภาพรวมจากเหตุการณ์ย่อย

ซึ่งจะได้บทสรุปที่ดีโดยความสำเร็จของบทสรุปขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของข้อมูลที่สำคัญ คือ ต้องพิสูจน์ว่าบทสรุปนั้นเป็นการพิสูจน์ที่ดีที่สุดแล้วจึงนำมาเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

5. การนำเสนอข้อมูล

เมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้แล้ว ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิจัย ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 โครงสร้างสังคม จารีตประเพณี ของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) หมู่บ้าน อุมยอม ในพื้นที่คอยมูเซอ จังหวัดตาก

ส่วนที่ 2 ลักษณะจารีตประเพณีสำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่คอยมูเซอจังหวัดตาก คือ

2.1 จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว

2.2 จารีตประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา

2.3 จารีตประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวในพื้นที่คอยมูเซอจังหวัดตาก

3.1 สถานการณ์การวางแผนครอบครัวในพื้นที่คอยมูเซอ จังหวัดลำปาง

3.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล)

3.3 ความรู้ความเข้าใจการวางแผนครอบครัว

3.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว

บทที่ 4

โครงสร้างสังคม ของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) หมู่บ้านอุมยอม ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

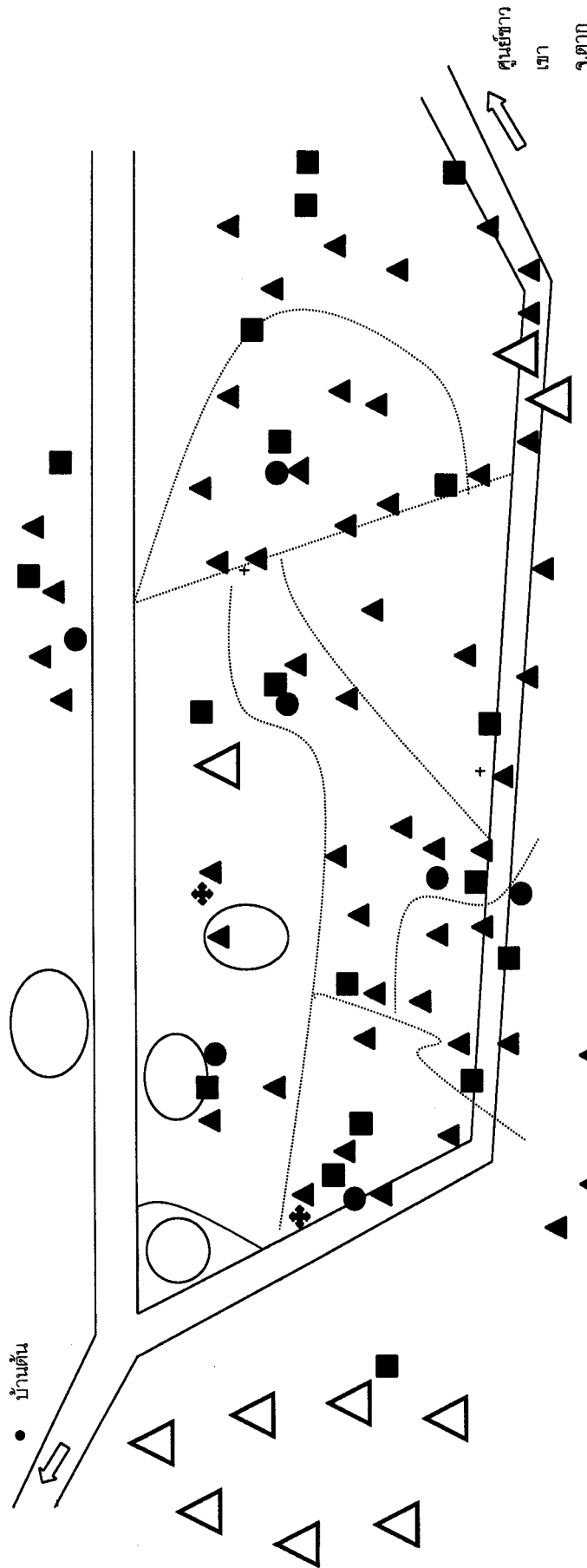
เมื่อประมาณปี 2490 เป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นหมู่บ้าน นายจะแคะ ได้นำญาติพี่น้อง ชาวเขาเผ่ามูเซอ (เผ่าเล) พร้อมกับครอบครัว 12 ครอบครัว จำนวน 62 คน อพยพเคลื่อนย้ายมาจากบริเวณเทือกเขาดอยช้าง ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มาตั้งบ้านเรือนอยู่บนสันเขาป็นน้ำใกล้กับลำห้วยอุมยอม เดิมที่เรียกว่าบ้านจะแคะ ตามชื่อผู้นำในขณะนั้น จังหวัดตาก ได้มีประกาศจัดตั้งเป็นหมู่บ้านทางการตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ เมื่อปี 2502 จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านอุมยอม ตามชื่อลำห้วยที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ซึ่งทางราชการใช้เรียกชื่อหมู่บ้านนี้มาจนถึงปัจจุบัน

นางนะผุ (สัมภาษณ์ นางนะผุ 6 พฤษภาคม 2547) อายุ 81 ปี ทำหน้าที่ปู้จาร์ใหญ่ หรือ แก่ตู้ เป็นผู้ดูแลและควบคุมลานเต้นรำ ที่เรียกว่า “จะคีก็อ” อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการประกอบพิธีกรรมของชุมชน และดูแลศาลผีประจำหมู่บ้านที่เรียกว่า “แซมมือ” ซึ่งเป็นศาลผีที่คุ้มครองหมู่บ้านได้เล่าว่า “แต่ก่อนมานั้น พ่อและญาติของเราได้มาจับจองที่ดินทำไร่ฝิ่นที่บริเวณดอยนี้ พ่อเราเห็นว่าที่ดินเหมาะที่จะทำไร่ฝิ่น จึงชวนพี่น้อง จำนวน 12 ครอบครัว ย้ายมาอยู่ติดกับ ห้วยห้วยอุมยอม แต่ก่อนเป็นดงป่าไม้ใหญ่ สัตว์ป่ามีเยอะมาก ตอนนั้นเราแต่งงานแล้วแต่ไม่มีลูก อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ทำไร่ปลูกฝิ่น ต่อมาญาติพี่น้องย้ายตามมาอยู่เพิ่มอีกประมาณ 20 หลังคาเรือน เมื่ออยู่ได้ประมาณ 10 ปี มีบ้านเรือนก็เพิ่มมากขึ้น 40 หลังคาเรือน จึงได้แยกหมู่บ้านไปอยู่ที่บ้านสัมป่อย และบ้านห้วยปลาหลด ตำบลด่านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก อยู่ห่างกันไม่ไกลนักไปมาหาสู่กันได้ เมื่อถึงปีใหม่ก็จะมาดำหัวคนเฒ่าคนแก่ทุกปี พวกเราในหมู่บ้านเป็นที่พี่น้องกัน เวลาทำบุญจะมีการเต้นจะคีกันอย่างสนุกสนาน เด็ก คนเฒ่าคนแก่ หนุ่มสาว เต้นจะคีกันจนสว่าง พ่อเราเป็นแก่บ้านและเป็นปู้จาร์ในเวลาต่อมา เมื่อทางอำเภอมาตั้งผู้ใหญ่บ้าน พ่อเราเป็นปู้จาร์อย่างเดียว ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านก็ให้หลานเป็นแทน เพราะพ่อไม่รู้หนังสือ

บ้านอุมยอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก (ดูแผนที่โดยสังเขปของบ้านอุมยอม) เป็นชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ตั้งอยู่บนสันเขาป็นน้ำ ซึ่งอยู่ระหว่างรอยต่อเขตอำเภอเมืองและอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 930 เมตร มีอุณหภูมิโดยเฉลี่ยระหว่าง 26 – 28 องศาเซลเซียส ตลอดทั้งปี สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปเย็นสบายตลอด

ทั้งปี สภาพป่าไม้รอบบริเวณหมู่บ้านอุ้มขอม มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ มีพรรณไม้นานาพันธุ์อยู่มากมาย บริเวณหมู่บ้านแห่งนี้เป็นต้นน้ำของลำห้วยสายเล็ก ๆ หลายสายที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง เขตอำเภอเมือง จังหวัดตาก ลำห้วยสำคัญๆ ของอำเภอเมืองตาก และอำเภอแม่สอด โดยทางทิศตะวันออกมี ห้วยอุ้มขอม ห้วยลานสางไหลลงสู่แม่น้ำปิงในเขตอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก และทิศตะวันตก มีลำห้วยหอยและลำห้วยปู่เคาะ ไหลลงสู่ห้วยด่านแม่ละเมาและไหลลงสู่แม่น้ำเมย ในเขตอำเภอ แม่สอด จังหวัดตาก

สภาพของหมู่บ้านอุ้มขอมเป็นพื้นที่ราบติดเชิงเขา ทิศเหนือและทิศตะวันออกติด เขตอุทยานแห่งชาติลานสางและลำห้วยอุ้มขอม ทิศใต้ติดลำห้วยหอยและลำห้วยปู่เคาะ ทิศตะวันตก ติดเขตศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก การตั้งบ้านเรือน ตั้งเป็นกลุ่มใหญ่จำนวน 75 ครัวเรือน ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านมีสถานที่ราชการอยู่ห่างจากหมู่บ้านไปอีก 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก สถานีอนามัยคอยมุเซอ และสถานีพืชสวน คอยมุเซอ และมีหมู่บ้านชาวเขาเผ่าลีซอและม้งตั้งห่างออกไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร มีถนน คอนกรีตจากถนนสายแม่สอด - ตาก เข้ามาจนถึงหมู่บ้านระยะทาง 2.5 กิโลเมตร สามารถใช้สัญจร ได้ตลอดปี

- △ บ้านแบบดั้งเดิม
- ▲ บ้านแบบใหม่
- ประปา
- + ร้านค้า
- ครกตำข้าว
- ผู้นำทางศาสนา
- ประปา
- ประปา
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- ศูนย์พัฒนาธรรม
- ประจําหมู่บ้าน
- ลานจะค้

แผนที่โดยตั้งที่บ้านอุ้มยอม
ผังหมู่บ้านอุ้มยอมและเส้นทางวิถีชีวิต
วัฒนธรรม

ผลการศึกษาโครงสร้างสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) พบโครงสร้างสังคมประกอบด้วย จำนวนประชากร สาธารณูปโภคและสาธารณูปการในหมู่บ้าน ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน การแต่งกาย การปกครองของหมู่บ้านมูเซอดำ (เผ่าเล) ดังนี้

1. จำนวนประชากรของบ้านอุมยอม

จากการศึกษาจำนวนประชากรชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) บ้านอุมยอม พบว่ามีประชากร ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) จำนวน 75 หลังคาเรือน 84 ครอบครัวประชากรรวม 307 คน เป็นชาย 152 คน เป็นหญิง 155 คน แยกตามช่วงอายุได้ ดังนี้

ตารางที่ 4.1 จำนวนประชากรจำแนกตามเพศและอายุ

ช่วงอายุ (ปี)	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
แรกเกิด - 6 ปี	29	14	43
7 - 15 ปี	28	34	62
16 - 25 ปี	32	31	63
26 - 45 ปี	40	44	84
46 - 60 ปี	15	20	35
มากกว่า 60 ปี	8	12	20
รวม	152	155	307

(ที่มา : ข้อมูลชุมชนพื้นที่สูง ฝ่ายแผนงานโครงการ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก 2547)

2. สาธารณูปโภคและสาธารณูปการในหมู่บ้าน

2.1 สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา คือ ลานเดินรำบูชาเทพเจ้าก้อชา หรือ “จะคีก้อ” ใช้สำหรับเป็นสถานที่ประกอบพิธีเดินจะคีหรือเดินรำเพื่อแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าก้อชา ในการทำพิธีต่าง ๆ ของครอบครัวและของหมู่บ้านเพื่ออ้อนวอนให้เทพเจ้าก้อชาช่วยจัดปัดเป่าเภทภัยและ

นำความอุดมสมบูรณ์มาให้ซึ่งจะสร้างอยู่ติดบ้านของผู้นำทางพิธีกรรมหรือบ้านของปู่จาร สำหรับบ้านอุ้มขอมนั้นมีลานจะก็คือ 2 แห่งด้วยกัน ซึ่งมีผู้นำทางพิธีกรรม 2 คนเป็นผู้ดูแลคือ กลุ่มของนางนะผุ กับกลุ่มของนายจะแล

2.2 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ประกอบด้วยอาคารเรียน สร้างด้วยไม้แปรรูปหลังคามุงกระเบื้อง 1 หลัง ขนาด 2 ห้องเรียน อาคารประกอบอาหารกลางวันและบ้านพัก ผู้ดูแลเด็ก 1 หลัง ส้วม 1 หลัง 3 ที่นั่ง มีเด็กชาย 11 คน เด็กหญิง 14 คน สนามเด็กเล่น 1 แห่ง

2.3 หอกระจายข่าว 1 แห่ง ตั้งอยู่หน้าบ้านของผู้ใหญ่บ้านมีลำโพง 2 ตัว หันหน้าไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประกาศเวลามีข่าวสำคัญ ๆ ที่จะแจ้งให้ชาวบ้านทราบเท่านั้น

2.4 ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขاب้านอุ้มขอม 1 แห่ง ประกอบด้วย อาคารแปดเหลี่ยม 1 หลัง ใช้แสดงสิ่งของเครื่องใช้ของชาวเขาเผ่ามูเซอคำสำหรับให้นักท่องเที่ยวชม อาคารที่พักนักท่องเที่ยว 1 หลัง 4 ห้องนอน ส้วม 1 หลัง 4 ที่นั่ง อาคารแสดงผลภัณฑ์ชาวเขา 1 หลัง สำหรับแสดงประวัติความเป็นมาของชาวมูเซอคำใช้บริการนักท่องเที่ยว

2.5 ประปาภูเขา 1 แห่ง ประปาแห่งนี้สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างโดยโครงการใจก้ำ ประเทศญี่ปุ่น ประปาแห่งนี้นำน้ำจากลำห้วยอุ้มขอมผ่านตามท่อไปเก็บไว้ในถังน้ำ จากนั้นทำท่อน้ำแจกจ่ายไปตามครัวเรือนต่าง ๆ ไม่มีการเก็บค่าน้ำ

2.6 อาคารจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสตรี บ้านอุ้มขอม 1 หลัง ใช้สำหรับจำหน่ายสินค้าของกลุ่มสตรี เช่น ผ้าปักลายชาวเขา จำหน่ายกาแฟสดบ้านอุ้มขอม ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างจากศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก และทุนประกอบอาชีพจากโครงการใจก้ำ ประเทศญี่ปุ่น

2.7 ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน 1 แห่ง ใช้อาคารกลุ่มสตรี 1 หลัง เป็นที่ทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) จำนวน 9 คน เป็นผู้ให้บริการสับเปลี่ยนเวรกันมาให้บริการ เป็นศูนย์ข้อมูลด้านสาธารณสุขของหมู่บ้าน และจำหน่ายยาของกองทุนยาและเกลือไอโอดีน ปัจจุบันหยุดดำเนินการแล้ว

2.8 ร้านค้า จำนวน 2 แห่ง เป็นร้านค้าของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ เช่น สบู่ ยาสีฟัน น้ำมัน อาหารกระป๋อง เกลือ สุรา เบียร์ ฯลฯ

2.9 โรงตีเหล็ก 1 แห่ง ใช้สำหรับช่างตีเหล็กของหมู่บ้านในการจัดทำเครื่องมือการเกษตร ซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตร เช่น มีด จอบ เสียม เคียวสำหรับเกี่ยวข้าว

3. ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาษาที่ใช้ในหมู่บ้านอุ้มขอมนั้นมี 3 ภาษา คือ ภาษามูเซอคำ ซึ่งเป็นภาษาหลักที่ใช้พูดกันทุกคนในหมู่บ้าน รองลงมาได้แก่ ภาษาพื้นเมือง (คำเมือง) ใช้ติดต่อกับคนพื้นราบ ในเวลาไปซื้อสิ่งของที่ตลาดแม่สอดและติดต่อกับชายกับคนพื้นเมือง อันดับสุดท้าย คือ ภาษาไทย พูดได้เฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษา เรียนหนังสือ หรือ ผู้เคยผ่านการฝึกอบรมจากทางราชการ

4. การแต่งกาย

4.1 การแต่งกายในวันปกติ ผู้ชายจะสวมเสื้อยืด หรือ เสื้อเชิ้ตกางเกงขาสั้นแบบของชาวพื้นราบ มีเพียงผู้หญิงสูงอายุเท่านั้นที่ยังแต่งกายแบบมูเซอคำ คือ ใส่กางเกงขากว้าง เสื้อชุดประจำเผ่าสีดำ มีลายแถบผ้าตามแขนเสื้อและชายเสื้อคล้ายชุดครุยสำหรับรับปริญญาของนักศึกษาแต่ใช้ผ้าพื้นสีดำ ส่วนเด็กชายและเด็กหญิงจะนุ่งกางเกงและสวมเสื้อยืดหรือเสื้อเชิ้ตแบบชาวพื้นราบ

4.2 การแต่งกายในวันเทศกาล หญิงชายในหมู่บ้านจะแต่งกายชุดประจำเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) โดยมีเหตุผลเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่และพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านและเป็นการแสดงความเคารพต่อเทพเจ้ากือซาด้วย

4.3 การเรียกชื่อชาวเขาเผ่ามูเซอกลุ่มต่าง ๆ มักจะเรียกไปตามสีของเสื้อผ้าชุดประจำเผ่า โดยเฉพาะชุดของผู้หญิงซึ่งส่วนใหญ่ยังคงนิยมแต่งกายชุดประจำเผ่ามากกว่าผู้ชาย สามารถเปรียบเทียบกับมูเซอกลุ่มอื่นได้ดังนี้

- มูเซอคำจะแต่งกายใส่ชุดสีดำมีแถบแดง
- มูเซอแดง จะแต่งกายใส่ชุดสีดำมีแถบผ้าสีแดงเย็บทาบไว้เป็นตอน ๆ
- มูเซอเหลือง จะแต่งกายใส่ชุดสีดำมีแถบสีเหลืองเย็บทาบไว้ กางเกงจะแคบกว่ามูเซอ กลุ่มอื่น ๆ
- มูเซอมีบาหลา หรือ ลาหู่บาหลา จะแต่งกายใส่ชุดสีดำมีแถบแดงประดับด้วยเบี้ยและเครื่องประดับต่าง ๆ
- มูเซอฉีบาเกี้ยว หรือ ลาหู่ก๊วย จะแต่งกายใส่ชุดสีดำมีแถบขาวเล็ก ๆ
- มูเซอขาว หรือ ลาหู่ฟู จะแต่งกายใส่ชุดดำแถบแดงเหมือนมูเซอคำ หรือลาหู่สะแตวันสำคัญทางศาสนาจะแต่งชุดขาว
- มูเซอคำ (เผ่าเล) หรือ ลาหู่เผ่าเล จะแต่งกายใส่ชุดดำตลอด เสื้อของผู้หญิงเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ตัวเสื้อยาวถึงน่อง มีแถบผ้าสีขาว สีเหลืองเย็บขอบติดไว้เป็นตอน ๆ

จากการศึกษามูเซอกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทย พบว่า มูเซอดำ (เหมเล) ที่ยังคงนิยมแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าเพียงกลุ่มเดียว ซึ่งเป็นสาเหตุให้ถูกเรียกว่า มูเซอดำ ทำให้เกิดความสับสนกันไประหว่างมูเซอดำกับมูเซอดำ (เหมเล) ฉะนั้นการที่จะบอกว่ามูเซอกลุ่มใดเป็นมูเซออะไร ต้องสังเกตจากการแต่งกาย โดยเฉพาะการแต่งกายของผู้หญิงมูเซอ ซึ่งมีการแต่งกายที่แตกต่างกัน เครื่องแต่งกายของชาวมูเซอดำ (เหมเล) จะพับไว้โดยกลับด้านในออก ม้วนพับไว้เป็นชุด ๆ เก็บรวบรวมไว้ในหีบไม้ไผ่ หรือ หีบ ไม้ ถ้าชำรุดเสียหายเป็นหน้าที่ของแม่บ้านเป็นผู้ซ่อมแซมให้สามารถใช้ได้ (บรรณนิทัศน์ 5 สภาพชาวเขาในประเทศไทย, 2536 : 7)

นางนงะกะ (สัมภาษณ์ นางนงะกะ 10 กรกฎาคม 2547) อายุ 79 ปี บอกว่าโดยปกติชาวมูเซอดำ (เหมเล) จะตัดเย็บเครื่องแต่งกายประจำเผ่าเพียงปีละ 1 ชุดต่อคนเท่านั้น เพื่อให้สวมใส่ในเทศกาลปีใหม่ เพราะการตัดเย็บเสื้อผ้าให้คนในครอบครัวต้องใช้เวลาานและยุ่งยาก ในปัจจุบันจึงนิยมซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาสวมใส่เพราะสะดวกดีและทำความสะดวกง่าย ส่วนชุดประจำเผ่าที่เก็บไว้ใส่ในวันสำคัญของหมู่บ้าน ฉะนั้นเสื้อผ้าจึงดูใหม่ตลอดปี

5. การปกครองของหมู่บ้านมูเซอดำ (เหมเล)

5.1 กลุ่มผู้นำทางจาริตประเพณี ได้แก่ ปู่จาร์ (แก่ลู่) ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลที่สุดในชุมชน มีบทบาทเป็นผู้กำหนดระยะเวลาที่จะจัดพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของหมู่บ้านและเป็นผู้จัดการด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ในการติดต่อกับเทพเจ้ากือซา ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของมูเซอดำ (เหมเล) บ้านอุมยอมมีผู้นำทางจาริตประเพณีที่ชาวมูเซอดำ (เหมเล) ให้ความเคารพนับถือตามระบบเครือญาติใน 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่ม นางนงะผุ อายุ 81 ปี ปู่จาร์ใหญ่ หรือ แก่ลู่

1.1 นายจะลอ	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.2 นายจะกำ	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.3 นายसानแก้ว	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.4 นายจะป่า	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.5 นายสรพงษ์	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.6 นายจะยี่	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.7 นายจะลอ	ผู้ช่วยปู่จาร์
1.8 นายจะเกาะ	ผู้ช่วยปู่จาร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่ม นายจะแล อายุ 55 ปี ปู่จารใหญ่ หรือ แก่ลู้

1.1 นายจะกำ	ผู้ช่วยปู่จาร
1.2 นายจะคือ	ผู้ช่วยปู่จาร
1.3 นายจะกอ	ผู้ช่วยปู่จาร
1.4 นายจะลอ	ผู้ช่วยปู่จาร
1.5 นายจะแฮ	ผู้ช่วยปู่จาร
1.6 นายวินัย	ผู้ช่วยปู่จาร
1.7 นายจะที	ผู้ช่วยปู่จาร

นายจะแล ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ ปู่จารของบ้านอุ้มขอมนี่จะเป็นผู้หญิง จากการศึกษาพบว่า นางนะผุ แม่บริบูรณ์ นี่เป็นผู้หญิงหม้าย สามิได้เสียชีวิตไปหลายปีแล้ว และเป็นผู้อาวุโสของกลุ่มเครือญาติจึงได้รับการยินยอมให้เป็นผู้นำทางพิธีกรรมของกลุ่มเครือญาติของตน นอกจากตำแหน่งผู้นำทางประเพณี (ปู่จาร) ชาวภูเซอเฉมเลยยังให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีความรู้ด้านเวทย์มนต์คาถาในหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่หมอผี หรือหมอยา โดยทั่วไปจะมีหน้าที่ทำพิธีกรรมช่วยเหลือคนในหมู่บ้านที่มีปัญหาต่าง ๆ เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย จะทำพิธีบวงสรวง สะเดาะเคราะห์ ผูกข้อมือเรียกขวัญแก่ชาวภูเซอคำ (เฉมเล) ที่ประสบปัญหา โดยติดต่อกับวิญญาณภูตผีต่าง ๆ เช่น ผีป่า ผีภูเขา ผีน้ำ เป็นต้น

5.2 กลุ่มผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้ง หรือหัวหน้าหมู่บ้าน (คะแซผ่า) กลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาพอสมควร อ่านออกเขียนได้ จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างชาวภูเซอคำ (เฉมเล) กับทางราชการหรือหน่วยงานต่างๆ กลุ่มนี้จะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อชาวภูเซอคำ (เฉมเล) มีความจำเป็นต้องติดต่อกับทางราชการ เช่นงานทะเบียนราษฎร การรักษาพยาบาล และการรับความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ต้องร้องขอจากทางราชการ ในที่นี้ ได้แก่

(1) นายสรพงษ์	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ
(2) นายจะลอ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ
(3) นายจะนะ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ
(4) นายวินัย	สมาชิก อบต.
(5) นายจะกอ	สมาชิก อบต.

กลุ่มผู้นำหมู่บ้านทั้งสองกลุ่มนี้จะมิบทบาทหน้าที่ในหมู่บ้านอุ้มขอมทั้งบทบาทของผู้นำทางจารีต ประเพณี และผู้นำทางการปกครองตามกฎหมายของประเทศไทย ส่วนใหญ่แล้วในสังคมของชาวภูเซอคำ (เฉมเล) ผู้นำทั้งสองกลุ่มนี้จะเป็นผู้แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง หรือกรณีพิพาทในหมู่บ้านและมักจะเป็นความขัดแย้งส่วนตัวเล็กน้อยทั้งทางด้านจารีตประเพณี เช่น

การหย่าร้าง การแต่งงาน การมีชู้ ยกตัวอย่างกรณีลูกหลานได้เสียกันแล้วไม่ยอมให้แต่งงาน อยู่ด้วยกัน หรือทะเลาะวิวาทกัน เมาสุราอาระวาดในหมู่บ้าน (โดยประเพณีแล้วมุเซอคำ (เฉล) ห้ามไม่ให้ดื่มเหล้า) ส่วนปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์กันอย่างรุนแรงในสังคมชาวมุเซอคำ (เฉล) ไม่มี หรือไม่พบ บ่อยนัก เมื่อเกิดกรณีพิพาทต่างๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ปู่จาร หมอผี หรือผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้านที่ชาวมุเซอคำ (เฉล) เคารพนับถือ จะเรียกคู่กรณีมาว่ากล่าวตักเตือน หากมีความเสียหายเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินหรือร่างกายก็ให้มีการชดใช้ตามสมควร หรือปรับสินไหม ตามแต่กรณี

หากมีการทำร้าย ร่างกายกันจนเป็นเรื่องราวใหญ่โตก็มอบให้เป็นหน้าที่ของ เจ้าหน้าที่ยังบ้านเมืองดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งในกรณีนี้พบน้อยมากจนแทบไม่ปรากฏใน สังคมชาวเผ่ามุเซอคำ (เฉล)

ปัจจุบันการปกครองหมู่บ้านของมุเซอคำ (เฉล) เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจาก ชุมชนถูกจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2475 มีกำหนด ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง มีกฎหมายบ้านเมืองเป็นหลักปฏิบัติ ไม่ใช่การปกครองตามคตินิยม ในจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาเพียงอย่างเดียว สถานภาพและความมั่นคงทางสังคมไม่ได้ขึ้นอยู่กับระบบเครือญาติเพียงประการเดียวเหมือนสมัยดั้งเดิม

สรุปได้ว่า โครงสร้างสังคม ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เฉล) หมู่บ้านอุมยอมในพื้นที่คอยมุเซอคำ จังหวัดตาก เป็น โครงสร้างสังคมที่จัดตั้งขึ้น โดยชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เฉล) ที่อพยพมาจากคอยซ้าง ตำบลลาวี อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ช่วงแรกจัดตั้งเป็นป่าไม้ ขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่ามากมาย ปัจจุบันความเจริญต่างได้เข้าถึงหมู่บ้าน มีสิ่งสาธารณูปโภค สาธารณประโยชน์ มีการใช้ภาษา 3 ภาษา คือ ภาษาพื้นเมือง พื้นราบ และภาษาไทย ระบบการปกครองมีการปกครองซึ่งมีผู้นำแบบจารีตประเพณีและผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้ง

บทที่ 5

ลักษณะจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

โดยพื้นฐานของชาวเขาโดยทั่วไป จะยึดวิถีชีวิตตามสังคมจารีตประเพณีอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในปัจจุบันก็ยังยึดมั่นอยู่กับจารีตประเพณีของตนเองอย่างไม่เสื่อมคลาย คนเมืองหรือคนไทยพื้นราบในภาคเหนือตอนบน หรือชาวล้านนาเรียกจารีตประเพณีทั้งของตนเองและของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูงว่า “ฮีต” ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ก็ยอมรับคำศัพท์นี้เช่นเดียวกัน มีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่ง ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อธิบายว่าเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและวิถีชีวิต ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคม (อมรา พงศาพิชญ์ 2533:7) หรือประเวศ วะสี อธิบายว่าหมายถึง ภูมิปัญญา (อ่านว่า พู - มิ - ปั้น - ยา) คือ ปัญญาที่ผูกติดอยู่กับแผ่นดิน (ภูมิ แปลว่า แผ่นดิน) อย่างเป็นทางการจริงผ่านขั้นตอนการเลือกสรรกลั่นกรอง ลงใช้ ถ่ายทอดและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ หรือ ปฏิสัมพันธ์ ภายในเผ่าระหว่างเผ่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวเขามีและใช้วิถีชีวิตผูกติดอยู่กับ ภูมิปัญญาหรือแผ่นดินบนภูเขา หรือบนพื้นที่สูง (มงคล จันทร์บำรุง และคณะ 2542: 1)

สังคมจารีตประเพณี มีลักษณะคือนามธรรมเป็นฐานของความรู้แปลความเข้าใจในสรรพสิ่งโยงพื้นฐานความรู้ไปสู่การปฏิบัติเป็นปรากฏการณ์ของรูปธรรม เช่น ลักษณะและความหมายของบ้านเรือน ไร่นา เครื่องมือ อาหาร เครื่องแต่งกาย ฯลฯ เป็นต้น จะปรากฏรูปลักษณะตามครรลองที่จารีตประเพณีกำหนดไว้ ฉะนั้นสังคมจารีตประเพณีจึงเป็นสังคมที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม คือ สิ่งที่มองไม่เห็นสัมผัสได้ยากและสิ่งที่มองเห็นและสัมผัสได้ง่าย

ส่วนประกอบที่สำคัญของสังคมจารีตประเพณี โดยภาพรวมแล้วมีอยู่ด้วยกัน 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่มองไม่เห็น และสัมผัสได้ยากมีลักษณะเป็นนามธรรม ได้แก่ คติธรรมและเนติธรรม
2. ส่วนที่มองเห็นได้บ้างเป็นครั้งคราวมีลักษณะเป็นสิ่งรูปธรรมและสิ่งนามธรรม ได้แก่ ศิลปกรรม
3. ส่วนที่มองเห็นและสัมผัสได้ ได้แก่ วัตถุธรรม

ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) จะนับถือศาสนาดั้งเดิมของตนและได้รับการปลูกฝังให้มีแนวคิดประพจน์และปฏิบัติ ตามขั้นตอนเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเริ่มมีครอบครัว และวัยผู้ใหญ่ ให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณีจากผู้สูงอายุ ซึ่งผลจากการศึกษาวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) บ้านอุมยอม สามารถสรุปขั้นตอนต่างๆ จากส่วนประกอบของสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอ (เผ่าเล) ได้ 4 ขั้นตอน (มงคล จันทร์บำรุงและคณะ: 1 - 4) ดังนี้

1) ขั้นตอนการปลูกฝังด้านคตินิยม กลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้เฒ่าหรือผู้นำทาง พิธีกรรมหรือที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ เรียกว่า “ปู่จาร” ซึ่งชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ถือว่าเป็นบุคคลที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สุดของสังคม เป็นศูนย์รวมของกลุ่มเครือญาติของหมู่บ้าน และของเผ่าเป็นบุคคลที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เคารพรัก ยกย่อง นับถือ เป็นศูนย์รวมของผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ในวิถีชีวิตความเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) และเป็นแบบอย่างของความมีอายุยืนยาว ปู่จารหรือผู้สูงอายุ มักมีหน้าที่หรือได้รับมอบหมายให้เป็นผู้กล่อมเกลางานสังคม (Catalytic Socialization) เป็นผู้มีและใช้เวลาส่วนใหญ่เฝ้าระวังและดูแลหมู่บ้านพร้อม ๆ กับการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการเกิดของโลก การกำเนิดของเผ่า นิยาย นิทานที่อุปมาเกี่ยวกับเทพเจ้า เทวดา อสูร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่สิ่งสถิตอยู่ตาม สิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ฯลฯ ตามความเชื่อของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) รวมทั้งคตินิยมในการดำรงชีพที่เปล่งออกมาในรูปคำพังเพย สุภาษิตและคำคม ให้แก่ชาวเขาวัยเด็กจดจำและเชื่อถือเป็นการปลูกจิตสำนึกใกล้ตัวอันได้แก่สิ่งแวดล้อมบนภูเขา มีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทำให้มีความพร้อมที่จะปฏิบัติเข้าถึงสภาพความเป็นจริงบนภูเขาได้อย่าง สอดคล้องกับวิถีชีวิต

2) ขั้นตอนการถ่ายทอดด้านเนติกรรม ผู้นำทางพิธีกรรมหรือผู้สูงอายุ หรือ ปู่จาร จะถ่ายทอดความรู้ทางจารีตประเพณี หรือกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและงดเว้นการปฏิบัติให้แก่กลุ่มเด็กก่อนวัยรุ่น กลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มวัยเริ่มเป็นผู้ใหญ่ในรูปของการปลูกฝังศักยภาพสังคม (Social Potential) โดยเริ่มต้นขั้นตอนที่สำคัญอันได้แก่ ระบบเครือญาติต่อจากนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ การแต่งงาน ทำไร่ การล่าสัตว์ การหาของป่า การปลูกบ้าน ความหมายที่มาและความสำคัญเกี่ยวกับเครื่องดนตรี เพลง การละเล่นและการเดินรำ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนอาหารและสิ่งของระหว่างกันและกันหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ความรู้ทางเนติกรรมจะนำไปสู่การปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อผู้อาวุโสหรือผู้นำทางพิธีกรรมหรือปู่จาร ได้ทำการประกอบพิธีกรรมแล้ว ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) จะใช้ระบบเนติกรรมเป็นแนวคิดและเป็นแนวทางที่จะแสดงพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกันเพื่อตรวจสอบ พฤติกรรมระหว่างปัจเจกชนด้วยกัน สังคมระดับหมู่บ้านในเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) และระหว่างเผ่าอย่างมีจิตสำนึกโดยปราศจากข้อยกเว้นให้แก่ใคร แม้จะเป็นกลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมหรือผู้อาวุโสหรือปู่จาร ผู้มีอำนาจมีอิทธิพล และชนชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ที่แสดงพฤติกรรม

นอกกฎจารีตประเพณี เช่น การปรับค่าสินไหม หรือควั่นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเมื่อ ยามเจ็บไข้ได้ป่วย

3) **ขั้นตอนด้านศิลปกรรม** เป็นการแสดงออกในทางศิลปกรรม ขั้นตอนนี้เป็นผลพวง มาจากสองขั้นตอนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เริ่มต้นจากวัยเด็กรับการปลูกฝังทางความคิด (way of thought) และการเรียนรู้แนวทางปฏิบัติ (way of practice) วัยหนุ่มสาวให้ดำเนินชีวิตตามกฎ จารีตประเพณี ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นำแนวทางจากสองขั้นตอนมาปรับใช้และแสดงออกมาเป็น รูปธรรม เช่น การเย็บ - ปัก - ถัก - ร้อย การจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องดนตรี เพลง การละเล่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นศิลปกรรมก็เพราะวัตถุทุกชิ้น ทุกส่วนรวมทั้ง โครงสร้างเกิดจากพื้นฐานความเป็นมาของแนวคิดและแนวทางปฏิบัติตามเอกลักษณ์ของ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ซึ่งจะบ่งบอกถึงการเชื่อมต่อระหว่างจิตวิญญาณและแนวปฏิบัติที่ ติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคนชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีความสามารถสร้างศิลปะเพื่อชีวิตแล้วนำมาใช้ ในวันมงคล วันเทศกาลหรือ วันสำคัญ ๆ ของตนเองและสังคม เช่น เทศกาลปีใหม่ พิธี กินข้าวใหม่ การแต่งงาน ฯลฯ เมื่อชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีการแสดงออกเนื่องในโอกาสพิเศษก็จะ แสดงถึงความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของชนเผ่าและศักยภาพของศิลปะของตนเอง เช่น การเต้นจะคี ในวันเทศกาลปีใหม่ การแต่งกายชุดประจำเผ่า

4) **ขั้นตอนด้านวัตถุธรรม** วัตถุธรรมนั้นจะมีลักษณะที่เน้นการใช้ประโยชน์มากกว่า กรรมสิทธิ์เป็นรูปธรรมที่สังคค์สิทธิ์หรือเทพเจ้าได้สร้างให้ปรากฏตามสภาพความเป็นจริง บนภูเขา ทำการติดตามดูแล อำนวยประโยชน์และลงโทษผู้ใช้วัตถุเกินความเป็นจริงหรือ ใช้ประโยชน์ในปริมาณที่เคยใช้ตามประเพณีหรือตามจำนวนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขอจาก สังคค์สิทธิ์หรือเทพเจ้าวัตถุธรรมของชาวมูเซอคำ ประกอบด้วย

- สิ่งมีชีวิต ได้แก่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่าและพืชพันธุ์
- สิ่งไม่มีชีวิต ได้แก่ ภูเขา ดิน หิน และน้ำ
- สิ่งของที่สร้างหรือประดิษฐ์จากวัสดุในท้องถิ่น และนำมาใช้ประโยชน์ ได้แก่

บ้าน เตาไฟ รางน้ำ มีด ขวาน จอบ ปืน เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

วัตถุธรรมของชาวมูเซอคำ มองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดหรือสร้างขึ้น โดยสังคค์สิทธิ์ มีคติธรรม เนติธรรม และศิลปกรรม เป็นสิ่งควบคุมและกำกับดูแลผู้ใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะใช้วัตถุเป็นประโยชน์อย่างมีขอบเขตในกรอบของความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต บนพื้นฐานการแบ่งปันความอุดมสมบูรณ์ของทุกคนในสังคม โดยผ่านพิธีกรรม เช่น สรวงอย่าง ถูกต้องและสม่ำเสมอ ถ้าใครใช้ประโยชน์อย่างไร้ขอบเขต เช่น ล่าสัตว์เกินความจำเป็น สังคค์สิทธิ์

ก็มักจะลงโทษ ทำให้เจ็บป่วย ประสบอันตราย รวมทั้งการขาดแคลนสิ่งอุปโภคบริโภคและ
ถึงแก่ชีวิต (มงคล จันทรบำรุงและคณะ 2542: 5 – 6)

กล่าวโดยสรุป ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มีพื้นฐานบนความเชื่อดั้งเดิมของตนเอง
ยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ตามสภาพแวดล้อมที่ประจักษ์ ต้องเผชิญและสัมผัสอย่างคุ้นเคย
บนภูเขา ทำการประกอบพิธีกรรมเช่นสรวงด้วยความรักเคารพและเกรงกลัวพร้อม ๆ กับประกอบ
พิธีเฉลิมฉลองเพื่อแสดงความรื่นเริงเมื่อได้รับความเมตตา สิ่งศักดิ์สิทธิ์มักจะเมตตาที่ต่อเมื่อ
สิ่งแวดล้อมยังคงสภาพไม่ถูกทำลาย ในสภาพแวดล้อมบนภูเขาซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เชิงระบบและเชิงโครงสร้าง ในขณะเดียวกัน เมื่อมีนวัตกรรมจากภายนอกที่มีความเหมาะสมเข้าไป
ในสังคมหมู่บ้าน ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ก็มักจะประกอบพิธีกรรมต้อนรับบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เพื่อเสริมสร้างความกลมกลืนระหว่างชีวิตในป่าเขากับสิ่งใหม่มีความสอดคล้องกัน

ลักษณะจารีต ประเพณี ที่สำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ
จังหวัดตาก เป็นความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตที่เป็นแนวปฏิบัติกันมาในสังคมของชาวเขา
เผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ซึ่งได้รับการปลูกฝังความคิด และการเรียนรู้แนวทางปฏิบัติจากกระบวนการ
ขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยขั้นตอนการปลูกฝังด้านคตินิยม การถ่ายทอดคตินิยม
การแสดงออกในทางศิลปกรรม และการใช้ประโยชน์ในวัฒนธรรม ทำให้พบว่า ในปัจจุบันชาวเขา
เผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก มีลักษณะจารีต ประเพณีสำคัญ 4 ประการ
(1) จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว (2) จารีตประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
(3) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา (4) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ซึ่งปัจจุบันจารีต
ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอจังหวัดตาก ดังกล่าว มีการเปลี่ยนแปลง
ไปจากอดีตบ้างบางประการ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง โดยมี
รายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

1. จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว

ผลจากการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ และสนทนากลุ่มผู้นำทางจารีต ประเพณี
พบข้อมูลจารีต ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวที่มีผลต่อความคิดและพฤติกรรมของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ
(เผ่าเล) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลต่อความคิดและพฤติกรรมการวางแผนครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย
ประเพณีเกี่ยวกับการก่อตั้งครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร
การเลี้ยงดู การหย่าร้าง การแบ่งมรดก โดยผลการศึกษา มีดังนี้

1.1 การก่อตั้งของครอบครัว

1.1.1 อายุเริ่มต้นในการมีครอบครัว

คนมุเซอคำ เริ่มต้นการมีครอบครัวในขณะที่อายุน้อย โดยทั่วไปชายและหญิงชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามเมื่ออายุ 12 – 13 ปี หรือสังเกตจากสัญญาณธรรมชาติ เมื่อการมีประจำเดือนของผู้หญิง สำหรับผู้ชายที่มีอายุระหว่าง 13 – 16 ปี จะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามเช่นกัน และยังคงกล่าวในเชิงเปรียบเทียบว่า “เด็กผู้หญิงถ้าเอากระดงพืดข้าวเหนียวหนีบรักแร้ ถ้าสูงกว่าพื้นดินก็มีเพศสัมพันธ์ได้แล้ว หรือมีสามีได้แล้ว” (สัมภาษณ์นายจะคือ 20 ตุลาคม 2547)

1.1.2 กระบวนการหาคู่ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ

1) ประเพณีและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการหาคู่

ประเพณีและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการหาคู่ของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เผ่าเล) นั้น นายจะคือ ผู้ช่วยผู้จาร ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การเลือกคู่ครองของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เผ่าเล) ไม่ได้ให้ความสำคัญของการเป็น “สาวพรหมจารีย์” แต่อยู่ที่ “คุณค่าของความเป็นคนขยัน สามารถทำหน้าที่เป็นภรรยา และแม่ที่ดีของครอบครัวได้มากกว่า”

ดังนั้น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน สามารถเกิดขึ้นได้และไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียตามประเพณีแต่อย่างใด แต่ถ้าบังเอิญมีคนพบเห็นและนำไปบอก “ปู่จาร” (แก่ปู่ป่า) หรือ “หมอผี” (นี่ตีขอ) และหมอผีได้ทำนายว่า การร่วมกันกระทำความผิดของชายหญิงคู่นี้ เป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บหรือนำเอาความหายนะมาสู่สัตว์เลี้ยง และเป็นเหตุให้พืชไร่ต่าง ๆ ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร ทั้งคู่อาจลงโทษด้วยการถูกปรับไหมเป็นเงินเท่าไรแล้วแต่กรณี แต่ต้องฆ่าหมูเลี้ยงผีบ้านด้วย แต่ก็มีน้อยรายที่จะถูกปรับในกรณีนี้ ซึ่งฝ่ายชายจะถูกปรับตามประเพณีเป็น 2 เท่าของฝ่ายหญิงเสมอ

การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานนี้ ไม่ได้หมายความว่าจะต้องได้แต่งงานกันทุกคู่เสมอไป บางคู่อาจเลิกร้างกันก่อน บางกรณีถ้าผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชายก็ตามไม่เห็นด้วยก็จะขัดขวางการแต่งงานกัน

2) การเกี่ยวพาราตี เด็กมุเซอคำ (เผ่าเล) จะหัดเรียนคำกลอนเกี่ยวกับกัน ตั้งแต่ อายุ 7 ปีขึ้นไป เด็ก ๆ จะถูกสอนให้รู้จักข้อห้ามการเกี่ยวพาราตีตามประเพณีของมุเซอคำบ้านอุ้มขอม ซึ่งมีดังนี้

- ห้ามการเกี่ยวพาราตีระหว่างญาติใกล้ชิดของตน
- ห้ามน้องสามีและน้องภรรยาติดต่อกันในทางชู้สาว

- ห้ามหนุ่มสาวขึ้นบ้านของผู้อื่น โดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้าน หรือในขณะที่เจ้าของบ้านไม่อยู่

- ห้ามหนุ่มสาวเกี่ยวพาราสิกันที่บ้านฝ่ายหญิง หรือ บนบ้านของฝ่ายชาย

- ห้ามหนุ่มสาวที่แอบไปมีเพศสัมพันธ์กันนอกหมู่บ้าน กลับเข้าบ้าน

เกินรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่งและทั้งคู่สมัครใจจะไปมีเพศสัมพันธ์ข้างนอกหมู่บ้านจะต้องบอกกล่าวให้ “ปู่จาร” รับรู้ทั้งสองคู่สมัครใจไปด้วยกันซึ่งถือว่าเป็นการหมั้นหมายกันไว้ก่อนแล้วก็อาจได้รับอนุญาตให้ไปได้หรือไม่ก็ต้องนำใบชาไปวางบนบ้าน “ปู่จาร” ก่อนมิฉะนั้นจะถือว่าเป็นการกระทำผิดประเพณี

- ห้ามผู้ที่แต่งงานแล้วไปยุ่งเกี่ยวกับสาวอื่นที่มีใจของตน เว้นไว้แต่ว่าจะหย่าขาดจากภรรยาของตนเรียบร้อยแล้ว ไม่เช่นนั้นจะต้องเสียค่าปรับใหม่ถ้าถูกจับได้

- ข้อห้ามต่าง ๆ เหล่านี้หากมีการละเมิด ถ้าถูกจับได้จะต้องเสียค่าปรับใหม่ และลงโทษตามประเพณีแล้วแต่กรณี

โอกาสที่หนุ่มสาวจะเกี่ยวพาราสิกัน มักจะเป็นเวลากลางคืนที่ญาติผู้ใหญ่ในบ้านหลับนอนแล้วหนุ่มสาวจะนัดกันไปเที่ยวในที่ที่ไม่ใช่ในบ้านของฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชาย อาจเป็นศาลา บ้านร้าง หรือยุงข้าว เมื่อหนุ่มสาวพอใจต่อกันก็จะมอบสิ่งของส่วนตัวไว้เป็น “ของหมั้น” เช่น แหวน กำไล นาฬิกาข้อมือ เป็นต้น ของหมั้นเหล่านี้ต่างยึดไว้เป็นเจ้าของและถ้าฝ่ายใดผิดสัญญา แอบไปยุ่งเกี่ยวกับคนอื่นต้องคืนของหมั้นให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของของตนเองจะไม่รับคืนก็ได้ (สัมภาษณ์นายจะคือ 20 ตุลาคม 2547)

1.1.3 การสมรส/การแต่งงาน

มุเซอคำ (เฉล) จะนิยมแต่งงานเฉพาะในกลุ่มเผ่ามุเซอด้วยกัน ไม่นิยมแต่งงานกับชาวเขาเผ่าอื่น หรือคนเมืองพื้นราบ มีบ้างที่แต่งงานกับเผ่าลีซอและคนเมือง เมื่อฝ่ายชายมีอายุ 15 – 16 ปี และฝ่ายหญิงอายุระหว่าง 14 – 15 ปี ก็จะทำพิธีแต่งงานกันได้ทั้งคู่ตกลงจะแต่งงานก็จะไปทำพิธีแต่งงานกันที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้าน (คะเซปา) หรือบ้านปู่จาร ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาในเวลากลางคืน ฝ่ายชายจะจัดเตรียมชา บุหรี่ หมาก ลูกอม และบอกเพื่อน ๆ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสทราบ คู่แต่งงานจะต้มน้ำชาให้ปู่จารและผู้ใหญ่ที่มาเป็นพยานดื่ม จากนั้นปู่จารจะประกาศให้ผู้ใหญ่ทราบว่า ทั้งคู่เป็นภรรยา-สามีกัน แล้วต่างก็อวยพรและผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์ ให้คู่แต่งงานก็เป็นอันเสร็จพิธีบางครั้งก็อาจมีการกินอาหารร่วมกัน โดยฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายเสีย หมู 1 ตัว ผู้ชายจ่ายค่าข้าว ค่าใช้จ่ายในการแต่งงานสมัยก่อนใช้เงินเพียงประมาณ 50 – 100 บาทเท่านั้น แต่ถ้าฝ่ายชายเป็นคนต่างหมู่บ้าน ฝ่ายหญิงจะเป็นฝ่ายออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด ในการทำพิธี จากนั้นฝ่ายชายจะต้องไปทำงานรับใช้พ่อตาและแม่ยายระยะเวลาหนึ่ง ประมาณ 3 ปี

จึงจะแยกเรือนได้ในกรณีที่มิใช่ลูกชายคนเดียว (ลูกโตน) สามารถพาผู้หญิงเข้ามาอยู่กับครอบครัวฝ่ายชายได้โดยจ่ายเงินตอบแทนแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงหรือแล้วแต่จะตกลงกันก่อน (สัมภาน์นายนานแก้ว 11 กันยายน 2547)

ตามประเพณีจะไม่นิยมแต่งงานวันเสื่อ (ล่ำญี่) แต่นิยมแต่งงานวันหมา (พื่อญี่) และวันไก่ (กะญี่) เพราะมีความเชื่อว่าแต่งงานวันหมาจะได้ภรรยาที่ติดอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน และเปรียบเปรยตัวเองว่าสบายเหมือนหมาที่อยู่สบายนอนก็ได้กิน (ภรรยาหาเลี้ยง) และวันไก่อจะได้ภรรยาสามีขยัน ไม่จี้เกียจ ขยันทำมาหากินตั้งแต่เช้าตรู่

ข้อห้ามสำหรับคู่ที่จะแต่งงาน ห้ามแต่งงานกับลูกของพี่ชาย น้องชาย น้องสาว หรือพี่สาวของแม่และห้ามแต่งงานกับน้องสาวของแม่ และห้ามแต่งงานกับน้องสาวของภรรยาถึงแม้จะหย่าขาดจากภรรยาแล้วก็ตามห้ามญาติใกล้ชิดกันไม่ให้เกินสามชั่วอายุคนแต่งงานอย่างไรก็ดี มีการอนุโลมให้ลูกพี่ชายหรือน้องชายของแม่แต่งงานกับลูกของพี่สาว หรือน้องสาวของแม่ ได้ 1 คู่เท่านั้นเป็นกรณีพิเศษห้ามคู่พี่น้องสามภรรยาแต่งงานกัน เพราะเชื่อว่าคู่ของน้องจะทำมาหากินลำบากไม่ร่ำรวย

การแต่งงานของมูเซอดำ (เฉล) ลงเอยด้วยการหย่าร้างได้ซึ่งในสังคมของมูเซอเองการหย่าร้างเป็นหม้ายไม่ใช่เรื่องเสียหายที่ชายและหญิงจะทำการแต่งงานใหม่ได้ทันที ผู้หญิงมูเซอดำ (เฉล) บางคนเคยผ่านการหย่าร้าง และการแต่งงานถึงสิบกว่าครั้งก็มี และเป็นที่น่าสังเกตว่าภาษามูเซอดำ (เฉล) ไม่มีคำว่า “เมียน้อย” ไม่พอใจก็หย่ากันแล้วแต่งงานกันใหม่ไม่เสียหาย

1.2 ความสัมพันธ์ในครอบครัว

1.2.1 หน้าที่ของคนในครอบครัว

ชาวเขาเผ่ามูเซอดำมีการแบ่งหน้าที่ โดยการทำงานในบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง การหาอาหาร ทำไร่ ล่าสัตว์ เป็นหน้าที่ของผู้ชาย

ชาวมูเซอดำ (เฉล) จะนิยมชมชอบลูกผู้หญิงมากกว่าลูกผู้ชาย ลูกผู้หญิงจะทำหน้าที่เลี้ยงดูพ่อแม่จนแก่จนเฒ่า ดังคติของชาวมูเซอดำ (เฉล) ที่ว่า “ลูกผู้หญิงเป็นของเรา ลูกชายเป็นลูกของคนอื่น” แต่ในช่วงวัยเด็กก่อนการแต่งงานเด็กผู้ชายจะทำงานรับใช้พ่อแม่ดีกว่าเด็กผู้หญิง ทั้งงานในไร่และงานภายในครอบครัว ครอบครัวของชาวมูเซอดำ (เฉล) ไม่นิยมชมชอบคนเกียจคร้าน ฉะนั้นในครอบครัวหนึ่ง ๆ สมาชิกทุกคนจะเป็นแรงงานด้านต่าง ๆ โดยทั่วกัน ทุกคนมีงานทำตั้งแต่วัยเด็กจนถึงสูงอายุ เด็กผู้ชายจะถูกสอนให้ ทำไร่ ตัดฟัน ล่าสัตว์ หาของป่า เลี้ยงน้อง และเต็นรำ ส่วนเด็กผู้หญิงถูกสอนให้มีความรู้เรื่อง งานบ้าน ต้มน้ำ ทำอาหาร ซักผ้า ตักน้ำ เลี้ยงหมู เก็บผัก ช่วยงานในไร่และเต็นรำ หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจในการตัดสินใจ

และออกคำสั่งให้สมาชิกของครอบครัวทำงาน โดยมีแม่บ้านเป็นผู้ช่วยและที่ปรึกษา ตายายได้รับหน้าที่ดูแลเด็กเล็ก ๆ บางครั้งแม่จะนำลูกน้อยไปเลี้ยงไว้ในไร่ โดยมีพี่ชายดูแล บุคคลที่ได้ชื่อว่าทำงานหนักที่สุดของครอบครัว คือ ลูกเขย ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคนในครอบครัว ลูกเขยจะทำงานหนักในไร่และ ไม่มีค่าตอบแทน สถานภาพของของลูกเขยชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ค่อนข้างต่ำ ต้องอยู่ภายใต้คำสั่งของพ่อตาแม่ยาย ซึ่งก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีผลกระทบต่อชีวิตคู่ ทำให้มีการหย่าร้างค่อนข้างสูง (สัมภาษณ์นางมะพะ 17 กันยายน 2547)

เด็กพออายุประมาณ 5 - 7 ปี จะเริ่มออกจากบ้านไปเที่ยวขงหมู่บ้านข้างเคียง บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านของตนเอง เมื่ออายุประมาณ 12 - 16 ปี ก็เชื่อได้ว่าเป็นผู้ที่พร้อมจะทำงานทั้งชายและหญิง คนแก่หรือผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะได้รับความเคารพและถูกยกไว้เป็นผู้อาวุโส ซึ่งเป็นการกำหนดหน้าที่ของคนเหล่านี้ไปในตัว ได้แก่ การดูแลที่พักออาศัยและหมู่บ้าน การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกหมู่บ้าน เป็นประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล)

สรุปจากการศึกษาครอบครัวชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) พบว่า การงานในบ้านจะเป็นหน้าที่ของ ผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะเป็นผู้หาอาหาร ทำไร่ โดยเป็นนักล่าสัตว์ที่ดี และแบ่งปันสัตว์ ของป่า ที่หามาได้ให้กับสมาชิกครอบครัวและในหมู่บ้าน โดยทั่วถึง

1.2.2 สภาพความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและสังคม

โดยเฉลี่ยชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) จะมีสมาชิกในครอบครัว 5 คน ลักษณะครอบครัวมีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย จากการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) พบว่า ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) มีเมียได้เพียงคนเดียวเท่านั้น คือ ยึดแบบผัวเดียวเมียเดียว ถ้าต้องการมีเมียใหม่ก็ต้องหย่าขาดจากเมียคนเก่าเสียก่อน

ครอบครัวของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ไม่นิยมให้บุคคลอื่นเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านของตน สมาชิกประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย และหลาน บางครอบครัวยังมีญาติทางฝ่ายหญิง ญาติทางฝ่ายชายร่วมอาศัยอยู่ด้วยเช่นกัน พ่อบ้านถือว่าเป็นหัวหน้าครอบครัว ปกครองดูแลสมาชิกทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในบ้านด้วยกัน จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า มีฝ่ายหญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวแต่เป็นหญิงหม้ายเพียง 1 ครอบครัวเท่านั้น

นอกจากความสัมพันธ์ในครอบครัวแล้ว ผลการศึกษายังพบความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและสังคมว่ามีลักษณะเป็นเครือญาติ มีการร่วมกิจกรรมช่วยเหลือเกื้อกูลในการประกอบอาชีพและการจัดพิธีกรรม ลักษณะสำคัญของครอบครัวชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ที่อาศัยร่วมกันในหมู่บ้าน คือความผูกพันนับถือกันเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น แม้ว่าเป็นเพียงญาติใกล้ชิดที่มีได้เกิดร่วมบิดามารดาเดียวกัน จึงทำให้ดูเหมือนว่าคนทั้งหมู่บ้านมีความเกี่ยวข้องนับถือซึ่งกัน

และกันเป็นอย่างดี เช่น การสละแรงงาน การแบ่งปันผลผลิต และการช่วยเหลือกันด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลให้ ชุมชนของชาวมูเซอดำ (เหมเล) อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นก็อาจแยกหมู่บ้านไป ตั้งใหม่ในบริเวณไม่ไกลจากหมู่บ้านดั้งเดิมมากนักมีการไปมาหาสู่กันระหว่างเครือญาติอย่างสม่ำเสมอ ถึงเวลาเทศกาลปีใหม่ ก็มีการเดินทางไปทำพิธีขอพรจากญาติผู้อาวุโสเป็นประจำทุกปี โดยประเพณีผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะทำหน้าที่เป็นกรรมการอย่างไม่เป็นทางการพิจารณาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนา ความเชื่อ ยังมีส่วนสำคัญในการคงไว้ซึ่งโครงสร้างทางสังคมของชาวมูเซอดำ (เหมเล) ดังนั้น สมาชิกใหม่ของสังคมที่เป็นชายจะถูกอบรม จัดเวลาให้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบในเรื่องการประกอบอาชีพและการประกอบพิธีกรรม ส่วนสมาชิกใหม่ของสังคมที่เป็นหญิงก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติภารกิจของผู้หญิงได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเพื่อส่งต่อหน้าที่รักษาเสถียรภาพของสังคมไว้ ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติจึงขยายวงกว้างออกจากครอบครัวสู่ระดับชุมชน ครอบครัวจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมหรือสมาชิกในหมู่บ้านอย่างแยกไม่ออก เช่น การร่วมกิจกรรมช่วยเหลือกันและกันในการประกอบอาชีพ และการจัดให้มีพิธีกรรมด้านความเชื่อถือตามวัฒนธรรมประเพณี ก็ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกทุกครอบครัว

1.2.3 การสืบเชื้อสาย/การสืบสกุล

มูเซอดำ (เหมเล) ยึดถือการแต่งงานเป็นระบบ “ฟัวเดียว เมียเดียว”

ถ้าต้องการแต่งงานใหม่ก็ต้องหย่าขาดจากคู่สมรสเก่าก่อน ครอบครัวของมูเซอมีทั้งครอบครัวเดี่ยว (ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก) และครอบครัวขยาย (ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย และหลาน ๆ อาศัยอยู่ร่วมกัน) เมื่อผู้ชายมูเซอแต่งงานกับผู้หญิงมูเซอดำ (เหมเล) ต้องออกไปรับใช้แรงงานให้กับพ่อแม่ทางฝ่ายหญิงเป็นเวลา 3 - 4 ปี ก่อน จึงจะแยกเรือนออกไปสร้างบ้านของตนเองได้ ผลผลิตของแต่ละครอบครัวในครัวเรือนจะมอบให้หัวหน้าครัวเรือน (พ่อตา) เป็นผู้ดูแล หากหัวหน้าครัวเรือนตายลง ตำแหน่งหน้าที่จะตกอยู่กับภรรยาของเขา (แม่ยาย) (สัมภาษณ์ นายสรพงษ์ 16 กันยายน 2547)

ทรัพย์สินสมบัติมักจะแบ่งให้ลูกหลานที่อยู่ด้วยกันมากกว่าผู้ที่แยกเรือนออกไปแล้ว โดยทั่วไปนั้นสมบัติจะตกอยู่แก่ลูกสาวคนเล็กที่แต่งงานและอาศัยอยู่ในบ้าน ผู้ที่ทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวคนต่อไปมักจะเป็นลูกเขยคนเล็ก

ครอบครัวขยาย ประกอบด้วย หัวหน้าครัวเรือน พ่อ แม่ ลูกสาว ลูกเขย และหลาน เป็นต้น ครัวเรือนหนึ่งจะมีบุคคลอยู่ร่วมกันไม่เกินสามรุ่น ซึ่งรุ่นที่หนึ่งได้แก่ พ่อ แม่ รุ่นที่สองได้แก่ ลูกสาว ลูกเขย รุ่นที่สามได้แก่ หลาน โดยอัตราเฉลี่ยโดยประมาณ 7-8 คน ต่อหลังคาเรือน พบว่ามีเด็ก ๆ ที่มีอายุระหว่าง 1-5 ปี อยู่มากที่สุด รองลงมาได้แก่ เด็กที่มีอายุ

ระหว่าง 10 – 15 ปี และอายุ 30 – 35 ปี ตามลำดับ ครอบครัวเดี่ยวประกอบด้วย คนสองรุ่น คือ พ่อ แม่ และลูก ทั้งนี้เพราะผู้ชายมุเซอคำ (ເຜີ້) ส่วนใหญ่ปรารถนาที่จะสร้างบ้านของตนเอง แยกอยู่ต่างหาก ภายหลังจากที่ต้องไปอยู่ทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้ว ครอบครัวของลูกมุเซอคำ (ເຜີ້) มักเป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย

โดยประเพณีมุเซอคำ (ເຜີ້) เมื่อหนุ่มสาวแต่งงานกัน และฝ่ายชายจะไปอยู่ทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิงตลอด จนกว่าลูกสาวคนต่อไปแต่งงาน จึงจะอนุญาตให้เขยคนโตแยกไปตั้งบ้านใหม่ได้ ทั้งนี้ก็อยู่ในดุลพินิจของพ่อแม่ฝ่ายหญิง กล่าวคือ ถ้าเขยคนแรกมีความขยันขันแข็งทำงานเก่ง มีนิสัยกตัญญู อาจพิจารณาให้อยู่อาศัยบนเรือนต่อไปและได้รับมอบให้ดูแลทรัพย์สินต่าง ๆ พร้อมดูแลสมาชิกในครอบครัวแทน เมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงแก่ตัวลงในกรณีที่มีหมู่บ้านมีจำนวนสมาชิกน้อยราย และเพื่อรักษาสภาพหมู่บ้านไว้มิให้แตกสลาย พ่อแม่ฝ่ายหญิงอาจพิจารณาให้ลูกเขยและลูกสาวแยกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ได้ทันทีภายหลังจากแต่งงานเพื่อเพิ่มครัวเรือนในหมู่บ้านให้เพิ่มมากขึ้น พ่อแม่ฝ่ายหญิงจะช่วยสนับสนุนเงินทุนและที่ดินทำการเกษตรให้ส่วนหนึ่ง

ความคิดในการมีลูกของมุเซอคำ (ເຜີ້) ที่สำคัญคือลูกจะได้สืบสกุลช่วยดูแลพ่อแม่ยามเจ็บป่วยไม่สบายทำมาหากินเลี้ยงพ่อแม่ยามแก่เฒ่า และช่วยจัดการศพเมื่อเสียชีวิตลง และทำบุญให้เมื่อพ่อแม่ล่วงลับไปแล้ว

1.2.4 การปฏิบัติตัวเมื่อตั้งครรภ์

ผู้หญิงมุเซอคำ (ເຜີ້) มักตั้งครรภ์แต่อายุน้อย ในชุมชนบ้านอุ้มยอม พบว่ามีหญิงแม่เรือนคนหนึ่งมีเพศสัมพันธ์ตั้งแต่ไม่มีประจำเดือนและตั้งท้องทันทีหลังจากมีประจำเดือนเดือนแรก ซึ่งขณะนั้นเธออายุได้เพียง 13 ปี และบอกว่าไม่รู้ตัวว่าตั้งครรภ์จนกระทั่งรู้สึกท้องโตขึ้น และมีอะไรคั่งอยู่ในท้องจึงรู้ว่าท้องและไม่รู้สึกกังวลถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาและคิดว่าผู้หญิงที่มีสามีแล้วถึงอย่างไรต้องมีลูก การมีท้องหรือตั้งครรภ์จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนในครอบครัวดีใจแต่โดยทั่วไปแล้วผู้หญิงหมู่บ้านนี้ตั้งครรภ์อายุเฉลี่ยประมาณ 20 ปี

การปฏิบัติตัวของผู้หญิงมุเซอคำเมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์ ก็ยังคงทำงานเป็นปกติ ทั้งกิจกรรมในไร่ และหน้าที่ภายในบ้านแต่ก็มีข้อห้ามที่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนไว้บ้างเพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก เช่น ห้ามทำเตาไฟ ห้ามนำผ้าขี้ริ้วจับหูกระทะ ห้ามเหยียบหมอน ห้ามนำของเช่นไห้ไปไหว้ศาลเจ้าเวลาออกไปเก็บฟืน ห้ามนำฟืนมาวางเรียงกันแนวนอนแล้วยกขึ้นแบก ต้องวางแนวตั้งและห้ามแบกหญ้าคา เป็นต้น ข้อที่พึงปฏิบัติคือถ้าคลอดกระทำไปแล้ว คือ ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เดือนละ 3 ครั้ง ปัจจุบันหญิงแม่เรือนรุ่นใหม่มักไม่ค่อยปฏิบัติตามข้อห้าม และมักฝากครรภ์กับสถานีนานามัย หรือโรงพยาบาล ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอ (สัมภาษณ์ นางนะกะ 3 ตุลาคม 2547)

1.2.5 การเกิด/การคลอด

ชาวบ้านอุ้มขอมมีความเชื่อว่า ถ้าผู้ชายผ่านพันธุกาลพันไร่และผู้หญิงผ่านพันการคลอดลูกมาได้อย่างปลอดภัยถือเป็นความโชคดีของชีวิต “ผู้หญิงมุเซอคำ” ซึ่งคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าการตั้งครรภ์และการคลอดลูกในสมัยก่อนถือเป็นจุดเสี่ยงของชีวิต “ผู้หญิงมุเซอคำ” และเมื่อนำคำกล่าวนี้ไปขอความคิดเห็นจากกลุ่มมุเซอคำรุ่นใหม่ พบว่ายังมีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน โดยให้เหตุผลว่าหน้าที่ของผู้ชายยังต้องรับผิดชอบการไต่ต้นไม้ ทำไร่ มีความเสี่ยงต่ออันตราย เช่นถ้าต้นไม้โค่นทับ หรือบาดเจ็บจากเครื่องมือ และการตั้งท้อง คลอดลูกของผู้หญิง ไม่ได้แตกต่างไปจากสมัยก่อนมากนัก แม้ปัจจุบันชาวบ้านอุ้มขอมจะนิยมฝากท้องและคลอดลูกที่ โรงพยาบาลแล้วก็ตาม แต่ระยะทางที่ห่างไกลประมาณ 30 กิโลเมตร ระหว่างหมู่บ้านถึงโรงพยาบาล ในตัวเมืองก็อาจทำให้ผู้หญิงใกล้คลอดเสี่ยงต่ออันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้เช่นกัน โดยเฉพาะหญิงที่ตั้งครรภ์ครั้งแรก

นางนะทอ อายุ 70 ปี หมอตำแยคนเดียวของหมู่บ้าน ได้บอกเล่าเรื่อง การเกิดของมุเซอคำว่า หญิงแต่งงานแล้ว ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านอุ้มขอมที่ไม่ได้คลอดลูกที่โรงพยาบาล แต่จะคลอดในหมู่บ้านอุ้มขอม บางคนฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลแล้วแต่เมื่อเจ็บท้องคลอด เดินทางไปโรงพยาบาลไม่ทันต้องทำการคลอดโดยวิธีพื้นบ้าน ซึ่งผู้ทำคลอดส่วนใหญ่คือแม่ หรือผู้เฒ่าที่เป็นผู้หญิงในบ้านนั่นเอง ปัจจุบันชาวบ้านอุ้มขอมบอกว่าคนแก่ไม่ค่อยทำคลอดแล้วกลัวเด็กไม่ปลอดภัย ชาวบ้านต้องจ้างหมอตำแยมาทำคลอด เตรียมตัวผู้คลอดโดยนวดท้องให้ก่อน วันละ 100 บาท และค่าทำคลอดอีกครั้งละ 100 บาท เช่นกัน โดยสามีของผู้หญิงใกล้คลอดจะคอยช่วยอำนวยความสะดวกต้มน้ำ จัดสถานที่ และเป็นผู้ตัดสายสะดือเด็กด้วยฝีมือไม้ไฟ ก่อนคลอดมีความเชื่อว่าหากนำเข็มขัดของคนที่เคยคลอดลูกง่ายมารัดคอผู้ที่จะคลอดจะทำให้คลอดง่าย หรือให้ต้มน้ำล้างสันเท้า น้ำรากสาครกกระเดื่อง ก็ทำให้คลอดง่าย เช่นกัน (สัมภาษณ์ นางนะทอ 4 ตุลาคม 2547)

เมื่อเจ็บท้องใกล้คลอด ผู้ที่ทำการคลอดจะจัดสถานที่นำผ้าห่มมาล้อมกัน บังสายตาไว้และเอาผ้าผูกกับข้อห้อยลงมาให้คนท้องเจ็บท้องจะมีการนวดท้องเพื่อให้เด็กกลับหัว เอาหัวลง ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านใกล้เคียงจะมาช่วยทำพิธีเรียกขวัญ พ่อเด็กจะติดไฟต้มน้ำเตรียมไว้เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว พ่อเด็กจะตัดสายสะดือให้เด็ก จากนั้นจึงอาบน้ำทำความสะอาดให้เด็กเอาผ้าห่มห่อตัวนำไปนอนในกระดัง หากกรกยังไม่ออกแม่เฒ่าที่ทำการคลอดจะเอาที่รองพื้นไผ่หนึ่งข้าวมาเคาะที่ศีรษะ ผู้คลอด รกก็ออกมาหลังจากนั้นนำรกไปฝังที่เสาเรือนใต้ถุนบ้าน จุดเทียนไขบูชาเพื่อขอพรต่อรกเด็กขอให้เด็กที่เกิดใหม่เป็นเด็กดี เมื่อเด็กมุเซอเกิดมา “รกและสายสะดือ” หรือมุเซอเรียกว่า “ย่าพื่อ” จะใช้น้ำล้างให้สะอาด เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กเกิดเจ็บป่วยหรือมีตุ่มขึ้นตามตัว จากนั้นนำ

“ยาพื่อ” ใส่ภาชนะขวดหลุมฝังไว้ใต้ถุนบ้าน ก่อนฝังหมอมือจะทำพิธีจุดเทียนจี๋ฝังสวดคาถาใส่ในหลุมก่อน จึงฝังยาพื่อตามพร้อมกบกลบดินให้แน่นวางทับด้วยท่อนไม้หรือก้อนหิน เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์มาขุดคุ้ย มูเซอเชื่อว่าฝังยาพื่อนี้เป็นชีวิตของเด็กน้อยเมื่อเด็กเจ็บป่วยพอจะนำน้ำร้อนไปรดยั้งที่ ฝังยาพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนให้ช่วยป้องกันรักษาเด็ก

เด็กมูเซอคำ (เหมเล) เมื่อคลอดแล้วถ้ามีสุขภาพแข็งแรงจะมีการตั้งชื่อเด็กเลย แต่ถ้าเด็กคลอดก่อนกำหนดหรือคลอดแล้ว เห็นเด็กมีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงจะยังไม่ตั้งชื่อต้องรอไปสักกระยะหนึ่งไม่เกิน 10 วัน เพื่อรอให้เด็กแข็งแรงหรือคิดว่าเด็กจะมีชีวิตรอดปลอดภัย ต่อไปจึงจะตั้งชื่อให้ถ้าตั้งชื่อเด็กแล้วจะถือว่าเด็กนั้นมีสถานะแบบอย่างคนทั่วไป และเป็นสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน ซึ่งถ้าเด็กตายหลังจากที่ตั้งชื่อแล้วจะต้องทำพิธีศพเช่นกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านคือนำไปเผา กรณีในเด็กที่ยังไม่ได้ตั้งชื่อเสียชีวิตทารกจะถูกนำไปฝังยังป่าช้า

หลังจากเด็กเกิด จะต้องทำพิธีเรียกขวัญและตั้งชื่อเด็ก โดยใช้ไก่ดำที่ทำสุกแล้ว 2 ตัว เป็นเครื่องเช่นสรวงและมีการตั้งชื่อตามความเหมาะสมกับวันเกิด หากเด็กเกิดที่โรงพยาบาล เมื่อนำเด็กกลับบ้านก็ต้องทำพิธีปิดประตูและบันไดเพื่อป้องกันสิ่งที่จะมาทำร้ายเด็กด้วย โดยใช้ยอดมะเขือพวงซึ่งมีนามมาเทียบไว้หน้าบันได

1.2.6 การตั้งชื่อและการเรียกชื่อ

โดยประเพณีของมูเซอแล้วเมื่อเด็กมูเซอคำ (เหมเล) คลอดออกมาแล้ว ก่อนที่จะตั้งชื่อ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย หรือ หมอตำแย จะพิจารณาถึงสุขภาพของเด็กก่อน ถ้าเด็กมีสุขภาพแข็งแรงก็ตั้งชื่อได้เลย ถ้าเด็กสุขภาพไม่แข็งแรงต้องรออีกสักกระยะหนึ่งประมาณ 4 -10 วัน เพื่อให้เด็กแข็งแรงจึงจะตั้งชื่อได้เพราะถ้าเด็กเกิดเสียชีวิตก่อนที่จะตั้งชื่อ บิดาต้องนำไปฝังที่นอกหมู่บ้านได้เลยโดยไม่ต้องประกอบพิธีกรรมใด ๆ ในหมู่บ้าน แต่ถ้าตั้งชื่อให้เด็กแล้วถือว่าเด็กคนนั้นเป็นสมาชิกของหมู่บ้านแล้ว ถ้าเสียชีวิตลงต้องประกอบพิธีของชาวมูเซอคำ (เหมเล) โดยทั่ว ๆ ไป แม่จะไม่เป็นผู้ตั้งชื่อให้ลูก แต่จะให้พ่อหรือปู่ หรือผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งชื่อให้ การตั้งชื่อชาวมูเซอคำ (เหมเล) จะตั้งชื่อตามวันและเวลาที่เด็กเกิด เช่น วันไก่ วันม้า เวลาเช้า บ่าย เย็น เป็นต้น (สัมภาษณ์ นายจะกำ 20 ตุลาคม 2547)

ชาวมูเซอคำ (เหมเล) มีชื่อไว้เรียกกันเพียงชื่อแรกชื่อเดียว ส่วนนามสกุลในอดีตไม่มีใช้ แต่ในปัจจุบันทางราชการกำหนดให้มีนามสกุลใช้ร่วมกับชื่อด้วย ชาวมูเซอคำ (เหมเล) นิยมใช้ชื่อนามสกุลจากชื่อของพ่อ มาเป็นชื่อนามสกุลของตนเอง ผู้ชายจะใช้คำนำหน้าว่า “จะ” ซึ่งตรงกับคำว่า “นาย” ในภาษาไทย เช่น จะลา (นายเสื่อ) จะหังจะ (นายไก่) จะนู (นายวัว) เป็นต้น ส่วนผู้หญิงจะใช้คำนำหน้าว่า “นะ” หรือ “นา” ซึ่งตรงกับคำว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ในภาษาไทย เช่น นะลา หรือ นาลา (นางเสื่อ) นะมู หรือ นามู (นางม้า) นะลอ หรือ นาลอ

(นางงูเล็ก) เป็นต้น การตั้งชื่อของชาวมูเซอคำ (เหมเล) มักจะมีการเปลี่ยนอยู่บ่อย ๆ ถ้าตั้งชื่อแล้ว เด็กเจ็บป่วยไข้โรค หนอง ไม่แข็งแรง ก็จะมีการเปลี่ยนชื่อให้ใหม่ โดยผู้อาวุโส หมอผี หรือปู่จาร์ จะทำพิธีเรียกขวัญ ผูกข้อมือเด็ก และเปลี่ยนชื่อให้เด็กเป็นชื่อของผู้อาวุโส หมอผี หรือปู่จาร์ นั้น หรือ ชื่อของผู้มีสุขภาพแข็งแรงให้แทนชื่อเดิม

คำเรียกขวัญและผูกข้อมือ

ข้าขอผูกข้อมือเจ้าด้วยด้ายเส้นนี้

ด้ายแห่งความไม่ตาย

ด้ายแห่งชีวิต

จงโตไว จงสูงใหญ่

จงเรียนเร็ว

อยากได้เงิน ได้เงิน

อยากได้ทอง ได้ทอง

ขอถือชา จงคุ้มครอง รักษาตลอด

1.2.7 การปฏิบัติตัวหลังการคลอดของมารดา

การปฏิบัติตัวหลังคลอดลูกของมูเซอคำ (เหมเล) ถือเป็นปฏิบัติ คือหญิงที่คลอดลูกใหม่ ๆ จะต้องอยู่ไฟและอบตัวตามระยะเวลาที่ปฏิบัติมา คือ ฤดูร้อน 20 วัน ฤดูฝน ฤดูหนาว 2 เดือน ขณะอยู่ไฟจะอาบน้ำไม่ได้ ต้องดื่มเฉพาะน้ำร้อนกับพริกไทย แต่ก่อนจะรับประทานไก่ดำต้มเพื่อบำรุงร่างกายตลอดเวลาที่อยู่ไฟ ปัจจุบันอยู่เดือนให้รับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์อื่นได้บ้าง เช่น หมู ไก่พันธุ์ แต่ให้รับประทานเฉพาะเนื้อห้ามรับประทานกระดูกและหนัง เพราะเชื่อว่าจะทำให้เสียวฟัน และใจสั้น ห้ามรับประทานของแสลง ประกอบด้วย ของหมักดอง ปลากระป๋อง ปลาจืด ผักชะอม มะละกอ ของเหล่านี้ต้องห้ามเป็นระยะเวลา 2 ปี และให้รับประทานใบมะเดื่อ ยอดสะบ้าสุก หรือสดก็ได้ เพื่อบำรุงน้ำนม เมื่อคลอดได้ 7 วัน จะต้องทำการอบตัวโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้าน 12 ชนิด ประกอบด้วย ต่อกู จ่าไก่ชู้ หมะหาฮุย หือหือฮือมา เขะมา นะหมือ ซีสี่ฝุย อ็อกกะคอกออย ผือจี้ปี้ หย่ามิ จือชาและอะ มะไน้ โดยส่วนใหญ่ใช้เฉพาะใบ มีบางชนิดเท่านั้นที่ใช้ได้ทั้งรากและใบ (สัมภาษณ์ นางนะพะ 2 กันยายน 2547)

1.2.8 การเลี้ยงดูเด็ก

วิธีการเลี้ยงดูของชาวมูเซอคำ (เหมเล) เด็กจะได้คัมมนมแม่ตั้งแต่คลอด หากแม่เด็กไม่มีน้ำนมก็จะให้เด็กดื่มน้ำข้าวแทน เมื่ออายุได้ 2 เดือน แม่เด็กจะดื่มน้ำข้าวให้ลูกดื่มกินด้วย แต่ก่อนจะใช้วิธีเคี้ยวข้าวให้เหลวและคายออกมาป้อนให้เด็กกิน แต่ปัจจุบันไม่นิยมปฏิบัติเช่นนั้นแล้ว การดื่มน้ำข้าวต้องดื่มนมและระยะแรก ๆ จะไม่ให้ใส่อะไรเข้าไปต่อเมื่อเด็กอายุ

ได้ประมาณ 4-5 เดือน จะผสมหมี ไข่ และเกลือเข้าไปข้างเล็กน้อยจากนั้นจึงค่อย ๆ ผสมผัก
ไปด้วย เมื่อเด็กอายุประมาณ 1 ปี พ่อแม่จะหัดให้ลูกกินข้าวเองหน้าที่เลี้ยงดูเด็กเป็นหน้าที่ของ
มารดาอยู่แล้ว ต่อเมื่อต้องออกไปไร่หากครอบครัวนั้นไม่มีพ่อแม่ช่วยดูแลหลาน ก็ต้องนำใส่ก๊วย
(กะทอ) พาไปไร่ด้วย ถ้ามีคนแก่ช่วยดูก็จะให้อยู่ที่บ้าน

ครอบครัวหญิงแม่ลูกอ่อนที่บ้านอุ้มขอม หลายคนให้ข้อมูลว่าเธอพอใจที่จะ
นำลูกใส่ก๊วยโดยเอาผ้าปูข้างในวางลูกนอนลงให้ศีรษะหันมาทางปากก๊วยและแบกไปที่ไร่มากกว่า
เนื่องจากการปล่อยไว้ที่บ้านจะเป็นภาระคนแก่ เด็กไม่ได้มีนมแม่การเลี้ยงที่ไร่ ถ้าเด็กนอนหลับ
ก็เอาก๊วยแขวนไว้ที่กระท่อมในไร่ เด็กตื่นก็เอาลูกแบกก๊วยใส่หลังไปไหนก็พาลูกไปด้วย แม่จะ
เป็นภาระแต่ก็สบายใจไม่ต้องกังวลห่วงลูก พอเด็กโตวิ่งเล่นเองได้ พ่อแม่จะตามใจว่าเด็กจะไปไร่
หรืออยู่กับยายที่บ้านเล่นกับเพื่อน ๆ ก็ได้ ช่วงนี้เด็ก ๆ จะเรียนรู้เร็วมากสามารถใช้เครื่องมือ
การเกษตร เช่น มีดอีโต้ จอบ เสียม ได้คล่องแคล่ว เด็กหญิงจะเดินตามแม่ไปเก็บฟืนเก็บผัก
ให้ข้าวหมู เด็กชายจะตัดไม้ ขุดดิน เล่นลูกข่าง ซึ่งเป็นการสร้างทักษะในการใช้เครื่องมือเพื่อการ
ทำมาหากิน

ปัจจุบันเด็ก ๆ บ้านอุ้มขอมมักวิ่งตามพี่ ๆ ไปโรงเรียนและรวมกลุ่มกัน
สนุกสนานเมื่อพี่ ๆ เข้าห้องเรียน โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ได้จัดให้มี
ศูนย์เด็กเล็กเมื่อพ่อ แม่ ต้องไปทำงานในไร่ ศูนย์เด็กเล็กจะรับเด็กจนถึงอายุ 6 ขวบ หลังจากนั้น
เด็กต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ตามแบบปกติจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 การศึกษา
ชั้นสูงกว่านั้นขึ้นอยู่กับตัดสินใจของพ่อแม่ว่าจะให้ไปเรียนต่อนอกชุมชนหรือไม่ เด็ก ๆ มูเซอคำ
(เหมเล) ค่อนข้างมีอิสระพ่อแม่มักไม่บังคับเด็ก จะพบเห็นเสมอว่าเด็กจะรวมกลุ่มกันเล่นจนตึกดิน
บางกลุ่มดูโทรทัศน์ พ่อแม่ไม่ค่อยใส่ใจที่จะบังคับให้เด็กกลับบ้านเข้านอนแต่หัวค่ำ เด็กบางคน
ถือโอกาสค้างบ้านเพื่อน ชาวบ้านบอกว่าชุมชนเขาไม่มีอะไรน่าเป็นห่วง เด็กอยู่ไหนก็ช่วยกันดูแล
ซึ่งพฤติกรรมและความเชื่อเช่นนี้น่าเป็นห่วงเพราะชุมชนปัจจุบันมีบุคคลภายนอกเข้าไปมากอาจก่อปัญหา
ภายหลังได้

สำหรับเรื่องเพศของเด็ก ถ้าเลือกได้มูเซอคำ (เหมเล) ชอบมีลูกเป็นผู้หญิง
มากกว่าลูกผู้ชายกล่าวกันว่า “ลูกผู้หญิงเป็นลูกของเรา ลูกผู้ชายเป็นลูกของเขา” หรือ “เลี้ยงลูกผู้หญิง
หนึ่งคนได้สองแรง” ทั้งนี้เพราะเมื่อโตขึ้นลูกสาวแต่งงานจะชักนำลูกเขยเข้ามาเป็นแรงงานในบ้าน
แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมูเซอนิยมมีลูก 3 คน โดยคนแรกอยากได้ผู้หญิง คนที่สอง ที่สามเป็น
ผู้หญิงก็ได้ผู้ชายก็ดี แต่ก็อยากได้ลูกผู้ชาย 1 คน ช่วยทำงานที่ต้องใช้แรงงานมาก ๆ เช่น ทำไร่
เป็นต้น

มุเซอคำ (เฉล) ถือว่า การอบรมสั่งสอนบุตรหลาน จะเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ และญาติผู้อาวุโสในหมู่บ้านเรียกผู้อาวุโสว่า “ขอ มอ” เด็กเกิดใหม่จะได้กินน้ำนมแม่อายุประมาณ 1 ปี จากนั้นให้กินอาหารอ่อน และต่อมาเริ่มรู้จักให้เด็กรู้จักใช้นิ้วมือหยิบอาหารกินเอง เด็ก ๆ จะถูกปล่อยให้เล่นกันตามลำพังของเล่นมักจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ อุปกรณ์การดำรงชีพของมุเซอ เช่น มีด จอบและวัสดุที่ทำได้ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ ดิน หิน เด็กเล็กมักจะได้รับบาดเจ็บจากการเล่นเหล่านี้แต่ก็เป็นการเล่นสร้างความคุ้นเคยและฝึกให้รู้จักกับการทำงานตั้งแต่เด็กทำให้เด็กมีความเชื่อมั่นตนเองเมื่อโตขึ้น (สัมภาษณ์ นางนงปะ 24 สิงหาคม 2547)

เด็กอายุประมาณ 5 – 10 ปี เด็กชายจะเล่นหนังสะตึก เด็กหญิงจะทำหน้าที่เลี้ยงน้องหัดทำงานบ้าน อาทิเช่น ให้อาหารสัตว์ ทำอาหาร และเย็บปักผ้า เด็กชายจะได้รับการฝึกสอนให้เลี้ยง วัว ควาย ม้า ติดตามผู้ใหญ่ไปล่าสัตว์และดูแลน้องเป็นบางครั้ง เด็กจะได้รับการสอนให้รู้จักทำเกษตร การปลูกพืช กำจัดวัชพืช เก็บเกี่ยวผลผลิต และขนผลผลิตกลับบ้านพออายุประมาณ 11 – 13 ปี เด็กจะได้รับการสอนจากพ่อแม่ให้ทำงานบางอย่างแทนผู้ใหญ่ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว หุงหาอาหาร ดักนกและสัตว์ป่าเล็ก ๆ ช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ และดูแลงานภายในบ้านต่าง ๆ เด็กชายและเด็กหญิงจะเรียนรู้การดำรงชีพตามวิถีชีวิตของมุเซอ และพร้อมที่จะเข้าสู่การแต่งงานในชีวิตคู่ต่อไปเมื่อแต่งงานแล้วพ่อแม่ของภรรยาจะเป็นผู้กำหนดที่อยู่อาศัยกำหนดงานอาชีพและอบรมสั่งสอนบุตรเขยต่อไป นอกจากนี้เด็ก ๆ จะถูกสอนให้เชื่อฟังกฎเกณฑ์ ข้อห้าม วัฒนธรรมของเผ่าตลอดทั้งเรียนรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ จากผู้นำประเพณี (ปุจาร์) และจากกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

1.2.9 การหย่าร้างและการแบ่งมรดก

เมื่อชายหญิงใช้ชีวิตคู่ร่วมกันได้ระยะเวลาหนึ่งอาจจะเป็นเวลาหนึ่งเดือนหรือหนึ่งปี หรือสิบปีมีความเห็นไม่ตรงกันหรือสาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้ใช้ชีวิตคู่ร่วมกันต่อไปไม่ได้ก็ต้องหย่าร้างกัน ซึ่งไม่ใช่เรื่องเสียหายสำหรับประเพณีมุเซอคำ (เฉล) สาเหตุของการหย่าร้างได้แก่ คู่สามีภรรยาไม่สามารถมีลูกด้วยกันได้ ผู้หญิงหรือ ผู้ชายแอบไปชอบพอกับคนอื่น ทั้งคู่ทะเลาะกัน สามีอ้างว่าภรรยาไม่สบายบ่อย ผู้ชายหรือผู้หญิงมีชู้ ผู้ชายคิดยาเสพติดไม่ทำการทำงาน ลูกเขยทะเลาะกับพ่อตาแม่ยาย และสาเหตุอื่น ๆ ทั้งนี้สาเหตุประการหนึ่งอาจจะมาจากอายุของคู่แต่งงาน ที่ยังอยู่ในวัยเริ่มต้นของการ เป็นหนุ่ม เป็นสาว รีบแต่งงานกันทำให้ยังไม่มีความพร้อมในการใช้ชีวิตคู่ ซึ่งการหย่าร้างเกิดขึ้นหลายสิบครั้ง สำหรับผู้หญิงมุเซอคำ (เฉล) คนหนึ่ง

ทัศนคติของมุเซอคำ (เฉล) ที่มีต่อการแต่งงาน ผู้ชายชาวมุเซอคำ (เฉล) มองว่า การเป็นลูกเขยที่มีฐานะยากลำบากมาก จำต้องไปอยู่บ้านเขา ทำงานให้กับเขา ต้องตื่นแต่เช้ามีด ตักน้ำ ต่ำข้าว ทำไร่ หาฟืน และห้ามเที่ยวเตร่แม้ว่าหลังจากกินข้าวเย็นแล้วก็ได้แต่นั่งอยู่

บนบ้าน ถ้าทนได้ก็อยู่กันไป ถ้าทนไม่ได้ก็หนีหาย หรือหย่าร้างกันไป นับว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการหย่าร้างในหมู่บ้านเซอคำ (แฉะ) การหย่าร้างเกิดขึ้นได้ทั้งที่เป็นการตกลงร่วมกัน หรือเป็นข้อเสนอของฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายหนึ่งที่ต้องการหย่าขาดจากคู่ของตน ถ้าหากทั้งคู่มีความประสงค์จะหย่าขาดจากกันสามารถกระทำได้โดยทำพิธีหย่าต่อหน้าหัวหน้าหมู่บ้าน คู่สามีภรรยาเทน้ำชาลงถ้วย 2 ถ้วย ส่งให้กับผู้เป็นหัวหน้าซึ่งประกาศต่อหน้าคนทั้งสองว่าทั้งคู่ได้หย่าขาดจากการเป็นสามีภรรยาแล้วเทน้ำชาทิ้งเป็นอันเสร็จพิธี (สัมภาษณ์ นายปัญญา 12 มีนาคม 2547)

ในการแบ่งทรัพย์สินมรดกหลังการหย่าร้าง ถ้าคู่บ่าวสาวอยู่กินร่วมกันโดยมิได้ประกอบพิธีแต่งงาน ก็ให้แบ่งทรัพย์สินที่มีคนละส่วน ลูกหญิงมักให้อยู่กับแม่ ลูกชายจะให้อยู่กับพ่อ และถ้าเป็นการตกลงของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ให้ผู้นั้น ไปฟ้องหย่ากับผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านได้ โดยดำเนินวิธีการเดียวกัน แต่ต้องเสียค่าปรับตามประเพณีเป็นเงิน 10 บาท ให้กับอีกฝ่ายหนึ่งไป ส่วนทรัพย์สินส่วนตัวนั้นผู้ต้องการหย่าจะไม่ได้รับส่วนแบ่งใด ๆ เลย

ส่วนกรณีที่สามีภรณามีผู้รับรอง หรือมีการสู่ขอตามประเพณี ถ้าทั้งคู่พร้อมที่จะหย่าขาดจากกันก็ให้แบ่งทรัพย์สินที่มีต่อกันดังนี้ ถ้ามีบ้านเป็นของตนเองจำต้องเอาทรัพย์สินต่าง ๆ ในบ้านมารวมกันที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้านและแบ่งออกเป็นส่วน ๆ โดยครึ่งหนึ่งแบ่งให้พ่อตาแม่ยายเป็นค่าชดใช้แรงงานลูกสาวที่เหลืออีกครึ่งนำมาแบ่งกันคนละส่วน แต่ถ้าทั้งคู่อาศัยอยู่บ้านพ่อตาแม่ยายก็ให้แบ่งเอาทรัพย์สินของตนเองที่มีคนละครึ่ง กรณีที่ต้องการหย่าฝ่ายเดียว ถ้าหากว่า ผู้ชายต้องการขอหย่าต้องเสียค่าปรับใหม่ให้กับฝ่ายหญิงเป็นเงิน 150 บาท ผู้หญิงขอหย่าต้องเสียค่าปรับใหม่ให้กับผู้ชายเป็นเงิน 75 บาท ส่วนทรัพย์สินอย่างอื่นผู้ที่ขอหย่าจะไม่ได้รับส่วนแบ่งเช่นกัน การหย่าต้องไปทำพิธีหย่าที่บ้านหัวหน้าหมู่บ้านและหักปรับใหม่ร้อยละสิบเข้าเป็นกองกลางหมู่บ้านตามประเพณี

กรณีหย่าร้างจากสาเหตุที่สามีหรือภรรยาผิด มักเป็นเรื่องธรรมดาปกติในสังคมมุขเซอคำ (แฉะ) การมีผู้นำชาวบ้านจะเป็นผู้ควบคุมให้เองด้วยการชูปชบนิทานกันอย่างเปิดเผย หัวหน้าหมู่บ้านจะเรียกผู้กระทำผิดมาลงโทษปรับใหม่ตามกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน

การหย่าร้าง ผู้อาวุโสและหัวหน้าหมู่บ้านจะพยายามไกล่เกลี่ยคู่กรณีให้หันหน้าเข้าหากันปรองดองกันและให้อยู่ด้วยกันต่อไป แต่ถ้าต้องการหย่าร้างกันก็จะกระทำพิธีหย่าให้ บางรายหย่าขาดจากกันแล้วกลับมาแต่งงานกันใหม่ก็มีเหมือนกัน อย่างไรก็ตามสามีภรรยาอาจจะหย่าร้างกันอย่างง่าย ๆ สิ่งที่เสริมให้มีการตัดสินใจหย่าร้างมักจะเกิดจากอารมณ์มากกว่าเหตุผล

2. จาริต ประเพณี เกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าก้อซา

สำหรับมุเซอคำ (เหมเล) มีเทพเจ้าองค์เดียว คือเทพเจ้าก้อซาเป็นผู้สร้างฟ้าดิน ปกครองดูแลโลกและคนมุเซอคำ (เหมเล) เมื่อมีชีวิตอยู่ให้ทั้งความดีและความไม่ดี คนมุเซอคำ (เหมเล) จะมีความสุขและความเจริญ ได้ก็ด้วยอำนาจของเทพเจ้าก้อซา โดยเฉพาะผู้ประพฤติปฏิบัติ ถูกต้องตามจาริตประเพณี คือจะทำให้คนมุเซอคำ (เหมเล) มีความคิดที่ถูกต้อง ทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง ตามประเพณี ครอบครัวยุ้ยอ้าย ไม่มีเรื่องเดือดร้อน กวนใจ มีชีวิตที่มีความสุข ส่วนคนมุเซอคำ (เหมเล) ที่ประพฤติไม่ดี เทพเจ้าก้อซาจะลงโทษ คือไม่คุ้มครอง ปล่อยให้คนนั้นเกิดความคิดไม่ดี ทำสิ่งที่ผิดพลาด นำความเดือดร้อนมาสู่ตัวเอง และครอบครัวยุ้ยอ้ายและหากทำผิดมาก ๆ เทพเจ้าก้อซาจะลงโทษให้ตายไปจากโลกนี้ (สัมภาษณ์ นายสานแก้ว 5 กุมภาพันธ์ 2547)

มุเซอมีความเชื่อในเรื่องของพระเจ้าผู้สร้างโลกและมนุษย์ เทพเจ้าของมุเซอ มีพระนามว่า “เทพเจ้าก้อซา” และขณะเดียวกันก็มีความเชื่อเรื่องผีอีกด้วย พวกเขามีความเชื่อว่า ก้อซาเป็นผู้สร้างความคิดทั้งมวลและเป็นผู้สร้างมนุษย์มุเซอ มีเรื่องเล่ากันว่า “เทพเจ้าก้อซา สร้างโลกและโลกนี้ได้กำเนิดมนุษย์ผู้ชายคนหนึ่งซึ่งอยู่กับสัตว์ต่าง ๆ มากมายที่สามารถ พูดภาษาคนได้ ชายผู้นี้เป่ลาเปลี่ยวมากจึงได้ไปอยู่กับปลาตัวเมีย ซึ่งในที่สุดก็กลายเป็นมนุษย์ ผู้หญิง แต่แล้วก็เกิดน้ำท่วมโลกชายหญิงคู่นี้จึงได้หลบซ่อนอยู่ในผลน้ำเต้าในป่าบนภูเขาสูง รวมทั้งยังมีสัตว์หนีน้ำรอดหลงเหลืออยู่ ภายหลังมนุษย์ผู้หญิงได้ตั้งท้องนานถึง 3 ปี ก็ได้กำเนิด มนุษย์เล็ก ๆ หลายคน เด็กเหล่านี้ถือเป็นบรรพบุรุษรุ่นแรกของกลุ่มมุเซอ”

แนวคิดจากตำนานเรื่องนี้มีผลให้พวกมุเซอฝังใจว่า “ผู้ชาย” ถือว่ามาจาก ธาตุน้ำและเป็นผู้คนแรกของโลกที่เทพเจ้าสร้างขึ้นมา ย่อมดำเนินชีวิตถูกต้องกว่า “หญิง” ที่มาจากปลาตัวเมีย แนวความคิดนี้ย่อมมีผลต่อข้อบัญญัติที่ระบุว่าในการกระทำความผิดอย่างเดียวกัน ผู้ชายมุเซอจะต้องถูกปรับเท่า 2 เท่าของผู้หญิง

มีเรื่องเล่าว่า “ขณะที่มนุษย์ผู้ชายและผู้หญิงอยู่ในผลน้ำเต้าได้ติดต่อกันให้ หนูและนกหัวขวานให้ช่วยแกะผลน้ำเต้า โดยสัญญาว่า เมื่อออกมาได้ก็จะทำการเพาะปลูกแล้ว แบ่งข้าวและเมล็ดพืชอื่น ๆ ให้กับหนูและนกหัวขวานเป็นอาหาร หลังจากที่มีมนุษย์มุเซอออกจาก ผลน้ำเต้าแล้วก็ช่วยกันทำการเพาะปลูกเมล็ดพืชที่เก็บเกี่ยวได้นั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นอาหารของหนู ส่วนนกหัวขวานไม่ยอมรับสิ่งตอบแทนใดๆ จากมนุษย์ อธิบายได้ว่าเมล็ดพืชที่ ชาวมุเซอเหมเล เก็บเกี่ยวได้ในแต่ละปีส่วนหนึ่งจะถูกหนูกัดกินอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้”

มีอีกเรื่องซึ่งอธิบายเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยและที่ทำไมบนภูเขา การเพาะปลูกที่จะได้ผลดีนั้น มูเซอดำ (เฉล) จะต้องเคร่งครัดในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี หมั่นทำบุญและขอพรจากเทพเจ้ากือซา มิฉะนั้นพืชผลในปีนั้นจะล้มเหลว

การศึกษาและวิทยาการเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เชื่อว่ามูเซอมีความรู้ความสามารถ น้อยกว่าคนพื้นเมืองและคนในเมือง ก็เพราะว่าเขาได้รับพรจากเทพเจ้ากือซาให้เป็นมาเช่นนี้ โดยมี เรื่องเล่าต่อๆ กันมา อีกครั้งที่เทพเจ้ากือซาเรียกบรรพบุรุษของเผ่าชนทั้งหลายขึ้นไปเฝ้าเพื่อจะให้ศีล ให้พรที่เกี่ยวกับอักษรและวิทยาการ บรรดาชนเผ่าอื่น ๆ ได้ขึ้นไปก่อน กือซาได้มอบศิลาปะวิทยาการ ต่างๆ ชนิดให้แก่พวกเขาเหล่านั้น โดยเขียนบนกระดาษสา ส่วนบรรพบุรุษของมูเซอขึ้นไปเฝ้า เป็นคนสุดท้าย กระดาษสาหมดพอดี พระองค์จึงคว้าเอาข้าวปุก (ข้าวเหนียวหนึ่งสุกตำใส่่าง) เขียนตัวอักษรและวิทยาการลงไปในปีนั้นแล้วมอบให้กับมูเซอ ในระหว่างทางที่มูเซอเดินทางกลับ หมู่บ้านเกิดความหิวและเปลือยหิวข้าวปุกนั้นขึ้นกินจนหมด

จากนิยายอุปมาเรื่องนี้ เป็นเหตุที่มูเซอดำ (เฉล) มักจะอ้างว่า ตัวอักษร และวิทยาการ ทั้งหลายไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ด้วยตนเองเพราะความรู้ต่าง ๆ นั้นมีอยู่ในท้อง เช่น คำเมือง เขารู้และพูดได้โดยไม่ต้องเรียน ส่วนคนเมืองต้องเรียนภาษามูเซอเสียก่อนถึงจะพูดได้ อุปมาเรื่องนี้อาจจะ ครอบคลุมถึงการให้การศึกษาแก่เด็กจะเห็นได้ว่าในหมู่บ้านที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ จะมีเด็กสนใจมาเรียนหนังสือกันจริง ๆ น้อยคน (ยกเว้นมูเซอที่นับถือศาสนาคริสต์) นอกเหนือจาก เทพเจ้ามูเซอเฉล มีความเชื่อในเรื่องผีวิญญาณต่าง ๆ ได้แก่ผีบ้าน ผีเรือน ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีดอย ผีพาย ผีฟ้า เป็นต้น ผีของมูเซอมีมากมายซึ่งแตกต่างกันออกไป ผีบ้านผีเรือน ผีหมู่บ้าน ถือว่าเป็นผีดี ผีคุ้มครอง แต่ผีน้ำ ผีป่า ผีพาย ต่าง ๆ ถือเป็นผีร้ายที่นำพาโรคภัยที่นำโรคภัยไข้เจ็บและความหายนะมาสู่คน มูเซอเฉลนิยมทำพิธีเรียกขวัญผูกข้อมือ จะนำหมู หรือ ไก่เป็นเครื่อง เช่นสังเวช มูเซอดำ (เฉล) นิยมจุดเทียนขี้ผึ้งเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาจนมีผู้เรียกขานกลุ่มนี้ว่า “ผู้จุดเทียนบูชา” หรือ “แปดู่ป่า” (ดัดแปลงจาก สุภชัย สติระศิลปิน “คู่มือการทำงานกับชาวเขา เผ่ามูเซอ, 2527: หน้า 5 และ หน้า 38 - 39)

การมีชีวิตอยู่ในระบบการผลิตเพื่อยังชีพและการทำการเพาะปลูกโดยอาศัย ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดผลผลิตทำให้ชาวมูเซอดำ (เฉล) มีระบบความเชื่อที่ผูกพันกับเทพเจ้า กือซา โดยเชื่อว่าเมื่อเทพเจ้าเป็นผู้กำหนดสรรพสิ่งประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มูเซอ

ในแต่ละปีชาวมูเซอดำ (เฉล) จึงต้องทำพิธีบูชาเทพเจ้ากือซาเพื่อขอขอบคุณ และในช่วงปีใหม่ทำพิธีขอขมาเมื่อเกิดพลาตพลังหรือกระทำความผิดที่เข้าใจว่าทำให้เทพเจ้ากือซา ไม่พอใจ และทำให้เกิดอาเพศแก่ชุมชนหรือครอบครัว สิ่งที่คนมูเซอดำ (เฉล) กลัวก็คือ ความแห้งแล้ง ในฤดูเพาะปลูก การระบาดของศัตรูพืชในไร่ โรคระบาดสัตว์ และโรคระบาดที่เกิดขึ้นในชุมชน

ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้พวกมูเซอดำ (แฉล) เชื่อว่ามีผลมาจากการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ทำให้เทพเจ้า ก้อซาไม่พอใจ

นอกจากนี้ มูเซอดำ (แฉล) มีความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณต่าง ๆ ที่สิงสถิต อยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่น ผีน้ำ ผีป่า ผีคอย ผีฟ้า ฯลฯ โดยเชื่อว่าภูตผีเหล่านี้พลังอำนาจที่จะก่อให้เกิด อันตรายต่อชีวิตคนมูเซอดำ (แฉล) หรือ การเจ็บป่วยแก่สมาชิกในชุมชนได้อีกด้วย (สัมภาษณ์ นายसानแก้ว 11 กันยายน 2547)

ฉะนั้นโดยความเชื่อเช่นนี้ ทำให้ มูเซอดำ (แฉล) เกรงต่อการกระทำสิ่งหนึ่ง สิ่งใดที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจสิ่งเหล่านี้และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อดังกล่าว รู้เห็นในการ ประพฤติปฏิบัติของสมาชิกทุกคน มูเซอดำ (แฉล) ในสมัยก่อนจึงมีความซื่อสัตย์ กล่าวพูด กล้ายอมรับ ความจริง และพร้อมพิสูจน์ตัวเองโดยยกหลักฐานพยานจากการรู้เห็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มายืนยันสิ่ง ที่ตนเองทำหากมีผู้กล่าวหาว่าทำผิด เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับว่าเขาคือผู้บริสุทธิ์ บุคคลที่มีบทบาท สำคัญของชุมชนคือผู้นำทางศาสนา (ปุจารหรือแก่ลู่) ซึ่งจะมียบทบาทในการเป็นผู้นำด้านพิธีกรรม และมีบุญคุณต่อการผลิตของชุมชน ชาวมูเซอดำ (แฉล) จึงจะนำผลผลิตส่วนหนึ่งมาอบให้รวมถึง ช่วยทำงานในไร่ด้วยครอบครัวละ 2 – 3 วันต่อปี

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าวิถีคิดของมูเซอดำ (แฉล) มุ่งอยู่กับปัจจุบัน มากกว่าอดีตและอนาคต สุขนิยมของมูเซอเป็นความสุขด้านจิตใจ ซึ่งเทพเจ้าก้อซาเป็นผู้ประทาน ให้เมื่อประพฤติถูกต้องตามจารีตประเพณี ความเดือดร้อนที่ทำให้จิตใจไม่มีความสุข มูเซอดำ พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไข หากไม่ขัดต่อกรอบความคิดเรื่องเทพเจ้า “ก้อซา” และจารีต ประเพณี ดังนั้นโดยพื้นฐานวิถีคิดของชาวมูเซอดำ (แฉล) มีความโน้มเอียงยอมรับการวางแผน ครอบครัวได้ง่าย หากมีความมั่นใจว่าการคุมกำเนิดวิธีต่าง ๆ มีความปลอดภัยต่อเขาเพียงพอ

2.2 ความเชื่อในศาสนาและพิธีกรรม

2.2.1 คำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับศาสนาและพิธีกรรม

ปุจารหรือแก่ลู่ หมายถึง ผู้นำทางศาสนาของชาวมูเซอดำ (แฉล) เป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาของชุมชน มีบทบาทในด้านจิตวิญญาณความเชื่อ เป็นผู้นำที่มีความสำคัญอันดับหนึ่งของชุมชนมูเซอดำ (แฉล) ในสมณานาม ปุจารของตนเองว่าแปดูป่า หมายถึง ผู้จุดเทียนบูชาเทพเจ้าก้อซา

ผู้ช่วยปุจาร หมายถึงผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของปุจาร หรือผู้นำทางศาสนาของปุจารหรือผู้นำทางศาสนาทำหน้าที่เลี้ยงผีประเภทต่าง ๆ ตามความเชื่อ ของชาวมูเซอดำ (แฉล) เช่น ผีไร่ ผีป่า ผีน้ำ ฯลฯ ซึ่งคนไทยเรียกว่า “หมอผี”

จะคีก็้อ หมายถึง ลานเต็นรำของหมู่บ้านที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ใช้สำหรับ เต็นรำในการประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชน เช่น พิธีปีใหม่ พิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ ให้แก่ ผู้เจ็บป่วยในชุมชนชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมของชุมชน เท่านั้น

กือซา หมายถึง เทพเจ้าที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) เชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกเป็นผู้สร้างฟ้าดินและสร้างมนุษย์ สร้างความดีทั้งมวลแก่โลกมนุษย์ เทพเจ้ากือซาเป็นผู้สอดส่องดูแล และช่วยเหลือมนุษย์ให้กระทำแต่ความดีและลงโทษมนุษย์ที่ทำไม่ดี เทพเจ้ากือซาจะให้รางวัลแก่ผู้ทำดีคือ ผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ทำให้ผู้นั้นเจริญทำมาหากินได้ผลผลิตดีงาม ผู้ทำไม่ดีจะคลบบันดาลให้ผู้นั้นอับดัดขัดสนอดอยาก

ทำบุญหรือบุญดีเลอ หมายถึงพิธีกรรมเช่นไหว้ เช่น เทียนขี้ผึ้ง ไบชา ข้าวปุก (ข้าวเหนียวหนึ่งสุกแล้วตำให้ละเอียดนำมาปั้นเป็นก้อนกลมแบน) ในพิธีกรรมจะมีการฆ่าหมูหรือไก่ เพื่อใช้ไหว้เทพเจ้ากือซาและนำมาเลี้ยงแขกที่มาร่วมทำบุญ ในเวลากลางคืนจะไปรวมตัวกัน เต็นรำ (เต็นจะคี) ที่บริเวณลานเต็นรำของหมู่บ้าน (จะคีก็้อ) เพื่อบอกกล่าวและขอพรจากเทพเจ้า กือซาเอาความกินดีของผู้ทำบุญ

2.2.2 บทบาทกับพิธีกรรม

จากสถานการณ์ที่ชุมชนชาวมูเซอดำได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภคสะดวกสบายขึ้นส่งผลให้ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น ระบบความเชื่อชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ยังมีความเชื่อแบบดั้งเดิม (จารีตประเพณี) คือยังคงร่วมกันประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน ซึ่งกล่าวโดยสรุปแล้วยังคงเป็นสื่อเชื่อมโยงให้คนในหมู่บ้านได้มีกิจกรรมร่วมกัน เช่น เมื่อครอบครัวใดประสบปัญหาความเดือดร้อน การช่วยเหลือก็อยู่กันคนในชุมชนแบบดั้งเดิมยังคงมีอยู่ แต่ปริมาณการช่วยเหลือกลับลดน้อยลง โดยผู้นำชุมชนจะช่วยเหลือกันหาแหล่งพึ่งพิงจากภายนอกมาให้มากขึ้น เช่น ภาวะ การขาดแคลน ข้าวบริโภค การประสบสาธารณภัย

ชุมชนชาวมูเซอ บ้านอุมยอมยังเป็นชุมชนที่มีความเชื่อในศาสนาดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าปัจจุบันจะมีบางส่วนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ แต่ส่วนใหญ่ยังคงนับถือเทพกือซา ซึ่งเป็นเทพเจ้าตามความเชื่อดั้งเดิม โดยมีปุजार หรือแก่ลู่ เป็น ผู้นำศาสนามีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่น สรวง และติดต่อกับเทพเจ้า และมีลานจะคี หรือ “จะคีก็้อ” เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะมารวมตัวกัน เพื่อเต็นรำบูชาเทพเจ้ากือซา ปัจจุบันนี้ มีปุजारที่บ้านอุมยอมจำนวน 2 คน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่ถือเป็นเรื่องแปลกหรือผิดปกติในสังคมมูเซอดำ (เผ่าเล) สาเหตุของการแบ่งแยกประกอบพิธีกรรม เนื่องจากความขัดแย้งเล็กน้อยในกลุ่มตระกูลใหญ่ของ

ชุมชน เมื่อคลื่นคลายไม่ได้ฝ่ายหนึ่งจึงแยกตัวออกมาประกอบพิธีการเฉพาะในกลุ่มของตนแต่ไม่มีการแบ่งแยก ชัยที่อยู่ในระบบการปกครองจึงคงเป็นไปตามปกติ

ผู้มีบทบาทการในประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของมุเซอคำ (เมเล) มีหลายคน ดังนี้

“ปู่จาร” หรือ “แก่ลู่” เป็นผู้ดูแลและควบคุมลานเต้นรำ “จะคีก็้อ” อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการประกอบพิธีกรรมบางขณะก็เป็นผู้ดูแลศาลผีประจำหมู่บ้าน เรียกว่า “แซมมือ” ซึ่งเป็นศาลผีที่คุ้มครองหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ที่ศีรษะของหมู่บ้าน

“แปตูป่า” หรือ “ผู้จุดเทียนบูชา” เป็นผู้ที่ทำหน้าที่แทนปู่จารเกือบทั้งหมด โดยได้รับอนุญาตจากปู่จาร บุคคลผู้นี้เป็นบุคคลที่มีความรู้และความจำดี จดจำบทสวดต่าง ๆ ที่สามารถติดต่อกับเทพเจ้าก็้อซา บางครั้งได้รับมอบหมายให้ดูแล แซมมือ หรือศาลผีประจำหมู่บ้านด้วย

“หอมผี” หรือ “หนี่ตีซอ” เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องคาถาอาคมที่สามารถติดต่อกับวิญญาณต่าง ๆ ได้บางคนก็สามารถทำนายโรครักข์ไข้เจ็บได้อีกด้วยในแต่ละหมู่บ้านอาจจะมีผู้ทำหน้าที่หอมผี 2 - 3 คน แม้ว่ามุเซอคำ (เมเล) จะรู้ว่าโรครักข์ไข้เจ็บและความตายเป็นธรรมดาตามธรรมชาติแต่เขาก็ยังมีความเชื่อว่าโรครักข์ไข้เจ็บบางทีก็มีต้นเหตุจากการกระทำของผีต่าง ๆ หรือการถูกอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติกระทำเอา เช่น ขวัญหนี ถูกผีทำร้าย ถูกผีเข้า หรือถูกคาถาอาคมจากผู้อื่นทำร้าย

การทำพิธีไล่ผีด้วยวิธีท่องบ่นและเสกคาถาร่วมกับจุดเทียนประกอบพิธี และใช้เครื่องดนตรีเป่านา โดยหอมยาหรือหอมผี ซึ่งมีคาถาเวทย์มนต์ติดต่อกับวิญญาณต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุทั้งงานบันเทิงและเป็นส่วนสำคัญของการประกอบพิธีทางศาสนา

นอกจากนี้แล้ว มุเซอคำ (เมเล) ยังมีความเชื่อว่าเทพเจ้าก็้อซา เป็นผู้สร้างคู่สามี ภรรยาด้วย และเปรียบเทียบให้ฟังว่า สามีสร้างฟ้า ภรรยาสร้างดิน เอามาครอบเข้ากันได้ ภรรยาขยันทำงานเก่งกว่าไม่เคยขี้เกียจทำให้สร้างดินได้มากเมื่อเอามาครอบกันทำให้เข้ากันไม่ได้ ต้องบีบคั้นให้ดินเล็กลง พอที่จะสวมกับฟ้าได้ทำให้แผ่นดินย่นเป็นภูเขา เมื่อสร้างโลกเสร็จเทพเจ้าก็้อซาเป็นผู้สอดส่องดูแลและช่วยเหลือมนุษย์ให้กระทำแต่ความดีและลงโทษมนุษย์ที่ทำไม่ดี เทพเจ้าก็้อซา จะให้รางวัลแก่ผู้ทำดีคือประพุดิปฏิบัติอยู่ในกรอบจารีตประเพณีทำให้ผู้นั้นเจริญ ทำมาหากินทำให้ผลผลิตดีงาม ผู้ที่ทำไม่ดีจะถูกลงโทษให้อัดคักขัดสน อดอยาก ขณะเดียวกันเทพเจ้าก็้อซา ก็พร้อมจะให้ภัยคนทำผิดที่กลับตัวกลับใจโดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ผ่านพิธีกรรม เช่น ไหว้เทพเจ้าก็้อซา หรือเรียกตามแบบมุเซอเลว่า “ทำบุญ”

บทบาทหน้าที่หลักของผู้นำศาสนามีทั้งการประกอบพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งได้แก่ พิธีกรรมทางการเกษตร และพิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บป่วย เพื่อความสุขสงบของชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แต่งงาน ตาย ซึ่งนายจะแล (2547, 2 กันยายน) ปู่จาร์บ้านอุ้มยอม จะได้กล่าวถึงประเพณีสำคัญ ๆ ของชาวมูเซอคำ (เหมเล) พอสรุปได้ ดังนี้

1. พิธีกรรมเพื่อความสุสงบของชุมชน ได้แก่ การประกอบพิธีปีใหม่ (เขาะจาเลอ) ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว การไล่ผีหมู่บ้าน เพื่อให้หมู่บ้านปราศจากสิ่งชั่วร้าย และ การทำบุญซึ่งเป็นการประกอบพิธีการระดับครัวเรือนที่หลาย ๆ ครัวเรือนร่วมกันทำ แล้วแต่ความสมัครใจ

2. พิธีกรรมเพื่อการเกษตร เป็นพิธีการระดับชุมชน ที่ทำขึ้นเพื่อให้เกิดผลดีต่อการทำกิจกรรมการเกษตรทุกขั้นตอน ได้แก่

2.1 พิธีไหว้ประจำทิศ (ซาบี่ชือเว) หรือพิธีขึ้นศาลเจ้า จะกระทำขึ้นก่อนการปลูกข้าว ช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม เพื่อขอให้เจ้าหน้าที่ทางพระแม่ธรณี และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีป่า ผีดอย เพื่อขออนุญาตใช้พื้นที่และขอให้คุ้มครองระหว่างการเดินทางไปไร่ โดยปู่จาร์จะเป็นผู้ทำพิธีถวายเครื่องบูชา ประกอบด้วย กระจาดใส่ดอกไม้ ธูปเทียน สร้อยเงิน สร้อยทอง ใบเงิน ใบทอง แก่ศาลเจ้าที่ และจุดเทียนบูชา ร้องขอพระแม่ธรณี ผีป่า ผีดอย

2.2 พิธีแป่ห่อคำ พิธีขออนุญาตเจ้าที่เพื่อปลูกข้าว เป็นพิธีที่แต่ละครอบครัวสามารถทำได้ โดยนำเทียน 4 คู่ ข้าวสาร 1 กำมือ ไปบนบานต่อเจ้าที่เพื่อขออนุญาตปลูกข้าว เอาข้าวตอกพอสมควร ไปเซ่นสรวงพระแม่ธรณี จากนั้นจึงปลูกข้าว แต่ในขั้นตอนนี้ ถ้าในหมู่บ้านมีหญิงที่ท้องไม่มีพ่อหรือท้องก่อนทำพิธีแต่งงาน จะต้องทำพิธีขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้านก่อนเพื่อไม่ให้ส่งผลต่อข้าวที่งอกงามขึ้นมาแล้วจะไม่งอกงาม หรือกรณีคนท้องและแท้งในหมู่บ้าน ก่อนปลูกข้าว ก็ต้องทำพิธีแก้เคล็ดก่อน โดยเชื่อว่าคนที่แท้งลูกเปรียบเหมือนคนตาย ต้องทำพิธีเลี้ยงผีบ้าน ด้วยหมู 1 ตัว เพื่อทำพิธีสงเคราะห์ส่งผี และชาวบ้านต้องร่วมทำพิธีอีกครั้งหนึ่ง โดยจะต้องนำหมู 1 ตัว เทียน ข้าวตอก ข้าวสาร มารวมกันทำพิธี ที่บ้าน ปู่จาร์ จากนั้นจึงสามารถลงมือปลูกข้าวได้อย่างมั่นใจว่าจะงอกงาม

2.3 พิธีจำฮาพือคู (เรียกขวัญข้าว) เป็นพิธีของชุมชน จะมีขึ้นช่วงเดือนมิถุนายน – กรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงข้าวแตกใบอ่อน งอกงาม ชาวบ้านจะเอาเงินมารวมกันซื้อหมูไปทำพิธีที่บ้านปู่จาร์ เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ลดบันดาลให้ข้าวออกรวงดี ไม่มีโรคแมลงรบกวน

2.4 พิธีจะสือจา (กินข้าวใหม่) เป็นพิธีสำคัญของชุมชน โดยจะกระทำช่วงเดือนสิงหาคม – กันยายน เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อทำบุญให้ผลผลิต เป็นช่วงที่ข้าวตั้งท้อง ชาวบ้าน

จะตัดเอารวงข้าวที่ออกใหม่มา 1 มัด ใสนึ่ง ทำพิธีขอพรข้าวใหม่จากนั้นนำผลผลิตอื่น ๆ จากไร่ เช่น ฟักทอง แดงไทย ผักกาด ต้นหอม ผักถูด ชนิดที่ปลูกในไร่ นำมาล้างให้สะอาด นำมากรอง รวมกันไว้ที่ห้องผี 2 วัน เช้าวันที่ 3 นำของเช่นไหว้ออกจากห้องผี ช่วงเช้ามีคึกก็ฆ่าหมูทำพิธีทำ บุญให้ข้าวและขอให้เทพเจ้าก้อซา ดลบันดาลให้ผลผลิตมากมาย ปู่จาร์เป็นผู้ทำพิธีใหญ่ในวันที่ 3 และจะมีการเดินรำบูชาเทพเจ้าก้อซา ตลอด 3 วัน 3 คืน ที่ทำพิธี

2.5 พิธีทำขวัญข้าว หรือพิธีเอาข้าวเข้าขี้้ง ปู่จาร์จะเป็นผู้ทำพิธีโดยเอา ข้าวใหม่คว่ำเป็นข้าวดอกใส่ตะกร้า 2-3 กำมือ ฆ่าหมูหรือไก่เพื่อบูชาในพิธี หมูหรือไก่จะดู ลักษณะเพื่อทำนายไปด้วยว่าปีนี้มีเหตุร้ายใด ๆ หรือไม่ โดยดูจากกระดูกไก่ หรือตับหมูวันนี้ ชาวบ้านไม่ออกไปทำงานในไร่ ถ้าออกไปถือเป็นการผิดผี พิธีนี้ไม่มีการเดินรำ บูชาเทพก้อซา หลังจากทำขวัญข้าวใหม่แล้วทุกคนรอบครัวจึงเริ่มกินข้าวใหม่ได้ ข้าวใหม่ที่หุงแล้ว หม้อแรกแต่ละครัวเรือนจะนำไปไหว้พ่อแม่ ปู่จาร์ และผู้อาวุโส และให้กิน ก่อนเพื่อเป็นการคำหัว และเป็นมงคลสำหรับชีวิต

3. พิธีกรรมในการรักษาอาการเจ็บป่วย บทบาทของปู่จาร์ในการรักษา อาการเจ็บป่วย มักจะได้แก่การช่วยประกอบพิธีเรียกขวัญ การทำบุญสะเดาะเคราะห์

4. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน และพิธีศพ ทั้ง 3 พิธีกรรม ล้วนต้องใช้ปู่จาร์เป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น

สำหรับผู้อาวุโสและการตายของคน ในสังคมมุเซอคำ (เงเล) คนแก่เฒ่า ที่ไม่มีบุตรหลานเลี้ยงดู จะมีความเป็นอยู่ที่ลำบากมากเพราะชีวิตประจำวันของมุเซอคำ (เงเล) จะทำมาหากินพอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปวัน ๆ ไม่ค่อยจะสะสมอะไรไว้มากมายนัก ดังนั้นถ้าไม่มีลูก หรือญาติสนิทชิดเชื้อก็สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เต็มที่นัก โดยเฉพาะงานศพ การจัดงานศพที่ดีที่สุด สำหรับเหล่า มุเซอคำ (เงเล) คือการเผา ทั้งนี้เพื่อจะให้ผู้ตายไปอยู่ร่วมกับคนตายอื่น ๆ ได้ ถ้าคนตายศพไม่ได้เผาก็ไปอยู่ยังดินแดนคนตายที่เผาไม่ได้ ดังนั้น การเผาศพจึงเป็นการใหญ่ ต้องหาพินและมีหมอมือจัดการพิธีศพ ถ้าไม่มีลูกคนอื่นมักจะไม่ทำให้สะดวกเพียงแต่นำไปเผา เท่านั้น (สัมภาษณ์ นายจะกำ 11 สิงหาคม 2547)

โดยปกติเมื่อมีคนตายจะมีการยิงปืนบอกกล่าวให้ชาวบ้านทราบทั่วกัน จากนั้นจะมีการอาบน้ำศพให้สะอาดใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ให้เต็มชุด และห่อหุ้มด้วยผ้าขาวบาง เอาเงิน ใส่ในปากศพเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปเมืองผี หมอมือทำการจัดการให้ศพถือเทียนขี้ผึ้งและ ผ้ายาวไว้ที่หน้าอกและใช้ผ้าห่มห่อมัดตัวศพอีกครั้งหนึ่ง หันไปทางห้องผี (บ่อป่า) หรือทางทิศตะวันตก มุเซอไม่เก็บศพไว้นานอาจนำไปเผาวันนั้น หรือเก็บศพไว้ 1 คืน เพื่อรอญาติพี่น้อง เช้ารุ่งขึ้นจะ ยิงปืนอีกครั้งแล้วนำศพไปเผายังป่าช้า (ชอซิค) การเผาศพต้องเตรียมผีนาไม้ท่อนซ้อนกันเป็น

คอกสี่เหลี่ยม ถ้าเป็นศพผู้ชายคอกจะสูง 9 ชั้น เป็นคอกผู้หญิงคอกจะสูง 10 ชั้น จากนั้นก็จุดไฟเผาศพ

ชีวิตหลังความตายของมุเซอคำ (เอเล) ไม่ซับซ้อน เมื่อตายไปแล้วก็ขาดกัน อยู่คนละโลกหลังจากพิธีเผาศพแล้วจะทำบุญเลี้ยงผีพ่อแม่ปีละครั้งรวมเวลา 3 ปี ก็ถือว่าจบสิ้น เมื่อเผาศพพ่อแม่แล้วมุเซอจะบอกว่าตายแล้วก็อย่ามารับเราไม่ต้องมาพาเราไปอยู่ด้วยเลย มุเซอคำ (เอเล) มีความเชื่อว่าขณะมีชีวิตอยู่ขอให้มีความสุข มีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นสุขดีกว่าที่จะหวังความสุขในชีวิตหลังความตาย

บทบาทในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวของปุจาร จะไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ปุจารจะได้สิทธิในการรับส่วนแบ่งที่ดีที่สุด จากสัตว์ ที่ชาวบ้านนำมาเช่น สรวง นูชา เช่น หมู ปุจารจะได้รับส่วนแบ่ง เป็นขาส่วนหน้ากับหัวใจ เป็นต้น ฉะนั้นการปฏิบัติภารกิจของปุจารจึงถือเป็นการเสียสละให้กับชุมชน ชุมชนจึงตอบแทนด้วยการสละแรงงานให้

บทบาทของผู้อาวุโสในชุมชน

1. บทบาทด้านพิธีกรรม ปุจาร, ผู้ช่วยปุจาร หรือผู้อาวุโสในชุมชน ถือเป็น ผู้ทรงภูมิความรู้ด้านพิธีกรรมตามระบบค่านิยมความเชื่อจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม เมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการทำผิดจารีตประเพณี หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำทางพิธีกรรม (ปุจาร ผู้ช่วยปุจาร) ของชุมชนต้องประชุมพิจารณาร่วมกัน

2. การไกล่เกลี่ยหรือตัดสินกรณีพิพาท ในฐานะผู้นำหรือผู้อาวุโสในกลุ่มเครือญาติ ผู้อาวุโส ปุจาร ผู้ช่วยปุจาร จึงมีบทบาทสำคัญในการร่วมการพิจารณากรณีพิพาท ทั้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มเครือญาติเดียวกันและต่างกัน การตัดสินใจจะได้รับการยอมรับทั้งจากผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งคู่กรณี

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่งผลต่อจิตใจเป็นการตอกย้ำความมั่นใจความอุ่นใจ สักคมปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฉะนั้นการประกอบพิธีกรรมจึงเป็นสิ่ง จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนชาวมุเซอคำ การไม่ได้ร่วมพิธีกรรมหรือไม่ได้ประกอบพิธีกรรมจึงเหมือนเป็นสิ่งที่บั่นทอนขวัญ กำลังใจของครอบครัวหรือบุคคลนั้น ฉะนั้นสมาชิกในชุมชนจึงพยายามมีส่วนร่วมทั้งพิธีกรรมทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือญาติและครอบครัวของตน

2.2.3 ความเชื่อในเรื่องศาสนากับการตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไป ของมุเซอคำ (เอเล) พบว่าชาวมุเซอบ้านอุมยอม เป็นกลุ่มย่อยของมุเซอ มักเรียกตัวเองว่า “ลาหู่ นะ” (มุเซอคำ) แต่เป็นคนละกลุ่มกับลาหู่ นะที่นับถือศาสนาคริสต์ มุเซอคำ (เอเล) เป็นกลุ่มที่ยังคงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ยึดมั่นในจารีตประเพณีและยังคง

ศรัทธาในศาสนาประจำเผ่าของตนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การตั้งบ้านเรือนของกลุ่มนี้ จะเลือกพื้นที่สันเขาเป็นที่ตั้ง และอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อให้สะดวกต่อการนำน้ำมาอุปโภคบริโภค

ทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านเรือนของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) จะก่อสร้างเรียงรายไม่เป็นระเบียบนัก โดยตั้งเรียงรายไปตามที่ลาดเชิงคอย หรือสันคอย โดยตั้งวางไปกับพื้นที่ลาดเชิงเขา อยู่รวมกัน เป็นกลุ่มไม่นิยมอยู่ร่วมกันกับเผ่าอื่น บริเวณเหนือสุดของหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของลานเต็นท์ราชอง หมู่บ้าน (จะก็คือ) ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านมูเซอดำ (เผ่าเล)

ลักษณะของครอบครัว

ลักษณะของครอบครัวของชาวบ้านมูเซอส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก จำนวน 84 ครอบครัว มีครอบครัวขยาย ซึ่งประกอบด้วยพ่อแม่ ลูก ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย ลูกเขย ลูกสะใภ้ หลาน หลาน อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันจำนวน 9 ครอบครัว

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ตั้งเรียงรายตามที่ราบเชิงเขา อยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินภายใน หมู่บ้าน นอกจากตัวบ้านแล้วยังมีส้วมแยกจากตัวบ้าน หลังบ้านแบ่งเป็นคอกสัตว์ ได้แก่ คอกหมู และเล้าไก่ มียุ้งฉาง สำหรับเก็บข้าวและพืชไร่ชนิดต่าง ๆ อยู่ใกล้ ๆ กับตัวบ้าน บริเวณบ้านและ หมู่บ้านค่อนข้างสะอาด

สำหรับบ้านนั้นแบ่งตามลักษณะของการสร้างบ้านได้ 3 แบบ ดังนี้

1) บ้านแบบถาวร เป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้แปรรูปเป็นบ้านชั้นเดียวได้ถุนสูง มุงหลังคา ด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี ตัวบ้านเป็นห้องโถง มีชานบ้านอยู่หน้าบ้าน ด้านหนึ่งของ ชานบ้านเป็นบันไดขึ้นต่อจากชานบ้านด้านข้างกับตัวบ้านเป็นห้องครัว โดยมากห้องครัวจะสร้าง ด้วยไม้ไผ่มุงหลังคาด้วยหญ้าคา หรือสังกะสี ห้องครัวนี้ใช้เป็นที่ประกอบอาหารและเก็บเมล็ด พันธุ์พืชสำหรับเพาะปลูกในปีต่อไป อีกทั้งยังเป็นที่พักนอนของหนุ่ม - สาว ลูกเจ้าของบ้าน บ้านแบบนี้ มีจำนวน 31 หลังคาเรือน

2) บ้านแบบกึ่งถาวร เป็นบ้านที่มีโครงสร้างแบบไม้แปรรูป หลังคามุงด้วย กระเบื้องหรือสังกะสี รูปแบบบ้านเหมือนกับบ้านแบบถาวร แต่พื้นและฝาบ้านเป็นไม้ไผ่ ซึ่งหาก เจ้าของบ้านมีทุนทรัพย์ก็จะมีการเปลี่ยนเป็นบ้านแบบถาวรต่อไป บ้านแบบนี้มีจำนวน 18 หลัง

3) บ้านแบบชั่วคราว เป็นบ้านแบบดั้งเดิมของมูเซอดำ (เผ่าเล) เพราะวัสดุ ที่ใช้หาได้ใน ห้องถ้ำ ลักษณะเป็นบ้านได้ถุนสูง เสาบ้านใช้ไม้เนื้อแข็ง แต่ฝาบ้านและพื้นบ้านใช้ ไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคา รูปแบบบ้านก็ไม่แตกต่างจากบ้านแบบถาวรหรือกึ่งถาวร แต่อย่างไร การสร้างบ้านแบบนี้ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์จนครบที่จำเป็นต้องใช้แล้วหรือ

ให้ญาติ เพื่อนบ้านมา ช่วยกันสร้างให้เสร็จภายใน 1 วัน เพราะตามประเพณีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นั้น การสร้างบ้านจะต้องทำให้แล้วเสร็จ ภายใน 1 วัน ถึงจะเป็นสิ่งที่ดีและอยู่ดีมีสุขตลอดไป บ้านแบบนี้ มีจำนวน 26 หลัง

การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้กำหนดสถานที่ก่อสร้างภายใต้การเห็นชอบจาก ภรรยา การก่อสร้างบ้านต้องสร้างให้เสร็จเรียบร้อยภายใน 1 วัน ตามความเชื่อของชาวมูเซอ ก่อนหน้านั้นสมาชิกในครัวเรือนต้องช่วยกันเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อม เช่น เสาบ้าน ไม้ปูพื้น ฝาบ้าน หน้ำคา เพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน ต่อมาจึงหาวันเพื่อสร้างบ้าน แต่ละคนจะกำหนดวัน ไม่เหมือนกัน ยกเว้นวันศิวและวันที่มีคนตายในหมู่บ้านจะไม่สร้างบ้าน ทุกครัวเรือนในหมู่บ้าน จะส่งแรงงาน 1 คน มาช่วยในการสร้างบ้านจนแล้วเสร็จ นับตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ ขุดหลุม ปักเสา เลื่อยไม้ โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ทำอาหารมาเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยก่อสร้าง เมื่อสร้างเสร็จ เรียบร้อยแล้ว หมอผีหรือปุ๊จารจะทำหน้าที่สวดคาถาไล่ผีหรือสิ่งไม่ดีตามความเชื่อให้ออกจากบ้าน ที่สร้างเสร็จ ก่อนที่จะให้เจ้าของบ้านขนสัมภาระต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในบ้านกลางคืนมีพิธีเดินรำวงสรวง เทพเจ้าก้อซา เพื่อความเป็นสิริมงคลโดยจะมีเดินรำภายในบ้าน (สัมภาษณ์ นายจะกำ 13 สิงหาคม 2547)

การคัดเลือกอุปกรณ์ในการก่อสร้างบ้าน ต้องพิถีพิถันตามความเชื่อ ว่า ทุกสิ่งมีเจ้าของ เช่น ต้นไม้ที่จะนำมาสร้างบ้านต้องเป็นต้นไม้ที่ตรงไม่คดงอ ไม่มีรู ไม่มีสัตว์อื่นมา ทำรังอาศัยอยู่ ไม่มีเถาวัลย์พันไว้ และเมื่อนำมาเป็นเสาบ้านจะนำส่วนปลายฝังดินไม่ได้

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ต้องสร้างบ้านหลังใหม่แทนบ้าน หลังเก่า โดยไม่จำเป็น เช่น วัชขึ้นบ้าน ฐเข้าบ้าน ไก่ขึ้นไปไขบนหลังคาบ้านและสัตว์ป่ามีชีวิต หรือ แม้แต่นกบินเข้าไปในบ้าน เป็นดิน ด้วยความเชื่อ ว่า บ้านนั้นมีเจ้าของอยู่แล้วและได้มาทวงคืนจึงจำเป็นต้องรื้อบ้านหลังเก่าและปลูกสร้างบ้านหลังใหม่ แต่ปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ถ้ามีเหตุการณ์ ดังที่ได้กล่าวไป ก็จะเชิญหมอผีมาทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ฆ่าหมูเลี้ยงชาวบ้านและเดินรำเพื่อเป็นสิริมงคล (สัมภาษณ์ นายจะแล 2 กันยายน 2547)

3. จารีต ประเพณี เกี่ยวกับการศึกษา

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาของชาวเขาเผ่ามูเซอ (เผ่าเล) หมู่บ้านอุมขอม จะเป็นการ ให้การศึกษาในรูปแบบกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) โดยการอบรมและให้ความรู้ จากบุคคลภายในครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และการอบรมแนะนำเด็กเตือนจากบุคคล

ภายนอก ได้แก่ เพื่อนบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือนำทางศาสนา การอบรมให้ความรู้จากบุคคลภายในครอบครัว มักจะเป็นการอบรมให้มีความรู้เรื่องการดำรงชีวิต โดยเน้นหนักเรื่องการทำมาหากินและใช้วิธีการปฏิบัติมากกว่าสั่งสอนหรืออธิบาย เด็กหญิงจะเรียนรู้วิธีการหุงข้าว เย็บผ้า และหาของป่า ส่วนเด็กผู้ชายก็จะตามพ่อไปไร่ เรียนรู้การเลือกพื้นที่ การตัดไม้ ถางไร่ และหาของป่า ส่วนการอบรมจากบุคคลภายนอก มักจะเป็นการแนะนำตักเตือนจากผู้นำทางศาสนาและผู้เฒ่าผู้แก่ กรณีที่มีการประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสม ซึ่งสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) หมายถึง คนที่เกียจคร้าน ไม่ซื่อสัตย์ ลักขโมย ทำตัวก่อความเดือดร้อนให้กับชุมชน และผู้อื่น โดยความรู้เกี่ยวกับแนวประพฤติและแนวปฏิบัติที่เหมาะสม ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นที่รู้และถือปฏิบัติ ร่วมกันในหมู่บ้าน หากผู้ใดฝ่าฝืนและปฏิบัติไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมตามความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี ของหมู่บ้าน ก็จะถูกลงโทษ ตามระเบียบที่ตั้งไว้

สำหรับการศึกษาในระบบ โรงเรียนนั้น หมู่บ้านอุมขอม เริ่มมีการจัดการศึกษาครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. 2506 โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (เดิมคือนิคมสร้างตนเองสงเคราะห์ชาวเขาคอยมูเซอ) ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ไปจัดตั้งหน่วยขึ้นมีเจ้าหน้าที่ 4 คน คือ หัวหน้าหน่วย (นักสังคมสงเคราะห์) เจ้าหน้าที่งานเกษตร เจ้าหน้าที่อนามัย และครูช่วยสอนชาวเขา ซึ่งมีหน้าที่ในการให้การพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในด้านการเกษตร อนามัย สอนหนังสือ กฎหมายและการปรับตัวให้เข้ากับชีวิตความเป็นพลเมืองไทยที่ดี โดยได้จัดตั้งโรงเรียนชั่วคราวเพื่อจัดสอนภาษาไทยแก่ชาวเขาบ้านอุมขอม (สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่หน่วยพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขаб้านอุมขอม 16 มีนาคม 2548)

นายसानแก้ว (สัมภาษณ์ 6 มิถุนายน 2547) ผู้ช่วยปุ๋จาร์ เล่าถึง การจัดการศึกษาของบ้านอุมขอมว่า เมื่อมีการย้ายโรงเรียนของประถมศึกษาจากบ้านแม่หัวขุ่นในอดีตเมื่อปี 2516 ซึ่งขณะนั้นมีปัญหาในเรื่องผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ มาตั้งที่บริเวณคอยมูเซอติดกับที่ตั้งศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ชาวบ้านก็เริ่มทยอยส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนคอยมูเซอของประถมศึกษา โรงเรียนชั่วคราวของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ก็เปลี่ยนไปเป็นศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ส่วนเด็กบางคนเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก ก็ส่งไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ บางส่วนเจ้าหน้าที่ก็ส่งไปอยู่ที่วัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ โดยบวชเป็นสามเณร ศึกษาเล่าเรียน กลุ่มนี้มีประมาณ 5 คน และเมื่อประมาณปี 2541 การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดตากก็มาเปิดสอนหนังสือในเวลากลางคืน ตอนเปิดใหม่ ๆ มีคนเรียนกันมาก ประมาณ 30 – 40 คน เมื่อสอนไปได้สัก 20 วันก็เหลือ 10 กว่าคน

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานต่าง ๆ ได้จัดการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน เช่น เจ้าหน้าที่ของสาธารณสุขจากสถานีอนามัยคอยมูเซอ ให้ความรู้เรื่อง การวางแผนครอบครัว การใช้ส้วม

แก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2540 – 2545 โครงการใจกล้า (JICA) จากประเทศญี่ปุ่นได้จัดส่งอาสาสมัครญี่ปุ่นจำนวน 5 คน ได้เข้ามาเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเกษตร สาธารณสุข และการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยจัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องการบริการนักท่องเที่ยวและการจัดบ้านพักให้แก่นักท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (Home Stay)

จะเห็นได้ว่า การศึกษาของชาวมูเซอคำ (เมเล) บ้านอุมยอม ในสมัยก่อนระบบการเรียนรู้ของชุมชนก็เป็นการถ่ายทอดความรู้ตามจารีตประเพณี จากปู่ ย่า ตา ยาย สู่พ่อแม่ลูกหลาน เป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติเหมือนสังคมชนบททั่วไป ส่วนการเรียนรู้ทางด้านพิธีกรรมหรือการสืบทอดตำแหน่งทางสังคมใด ๆ จะเป็นการถ่ายทอดให้กับทายาทผู้ใกล้ชิด เช่น พี่ น้อง ลูก เพื่อดำรงความสำคัญ นั้นๆ ให้อยู่กับตระกูลของตนเอง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังเป็นเช่นนั้น เมื่อมีโรงเรียนประถมศึกษามาตั้งในชุมชนในระยะแรกๆ ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก จนถึงขนาดต้องขู่บังคับว่าถ้าไม่ให้เด็กไปโรงเรียนจะเป็นการผิดกฎหมายจะได้รับโทษ มาจนถึงปัจจุบันการบริการทางการศึกษาของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมทั้งการให้บริการฟรีในหลายๆ เรื่อง เช่น สมุด ดินสอ หนังสือ ตลอดจนเครื่องแบบนักเรียน อาหารกลางวัน จะเป็นแรงจูงใจให้พ่อแม่ส่งลูกในวัยเรียนเข้าเรียนในโรงเรียนมากขึ้น อย่างไรก็ตามจำนวนผู้ที่ได้รับการศึกษายังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ดังข้อมูลในตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 ระดับการศึกษาของชาวมูเซอคำ (เมเล) บ้านอุมยอม ในปี พ.ศ. 2547

ระดับการศึกษา	เพศ		รวม	คิดเป็นร้อยละ
	ชาย	หญิง		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	124	93	217	71.38
ป.1-ป.6	24	23	47	15.46
ม.1-ม.6	9	30	39	12.83
สูงกว่า ม. 6	-	1	1	.33
รวม	157	147	304	100.00

(ที่มา : ข้อมูลบนพื้นที่สูง ฝ่ายแผนงาน โครงการ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก, 2547)

ความเปลี่ยนแปลงที่ตามมาก็คือ มีผู้รู้ภาษาไทย อ่านออกเขียนได้ในหมู่บ้านมากขึ้น ทำให้การติดต่อสื่อสาร กับทางราชการมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น โครงการต่างๆ ของทางราชการ ที่นำมาสู่หมู่บ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นไปอย่างช้าๆ ตามลักษณะของเผ่าพันธุ์

ปัจจุบันมีเด็กในหมู่บ้านกำลังศึกษาในโรงเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และสูงกว่ามัธยมศึกษา รวม 87 คน มีผู้สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ในช่วงอายุ 14 – 50 ปี จำนวน 148 คน มีผู้อ่านออกเขียนได้ จำนวน 46 คน ส่วนช่องทางการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชนสามารถรับทราบข่าวสารทางราชการผ่านทางผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีหอกระจายข่าวในชุมชน ผ่านทางโรงเรียนศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา สถานีอนามัย อบต.วิฑูและโทรทัศน์ ส่วนหนังสือพิมพ์ยังไม่มีแต่เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อมูลข่าวสารที่ได้รับผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์มักเป็นข่าวด้านการบันเทิงมากกว่าข่าวสารด้านองค์ความรู้ที่จะนำไปเป็นประโยชน์แก่ชุมชน แต่ชุมชนก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การเปิดรับข่าวสารจากภายนอกมากขึ้น โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ได้รับการศึกษา วัยรุ่น และเด็กนักเรียน

ผลการศึกษาพบว่าปัจจุบันชาวเขามูเซอดำ (เผ่าเล) ให้ความสำคัญต่อการศึกษา โดยเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม มูเซอดำ (เผ่าเล) จึงให้ความสำคัญแก่การศึกษาของลูกหลานมากกว่าแต่ก่อนอีกทั้งยังมองเห็นว่าคนที่มีบทบาทในสังคม คือ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นได้ต้องจบการศึกษาอย่างน้อยชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 การสมัครเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนด ผู้ใหญ่บ้านต้องมีความรู้่านออกเขียนได้ เป็นผู้ได้รับการศึกษาสูง มูเซอดำ(เผ่าเล) จึงปรารถนาที่จะให้ลูกหลานได้รับการศึกษามากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การมีลูกน้อยทำให้สามารถส่งเสริมให้ลูกได้รับการศึกษาอย่างดีได้มากกว่ามีลูกหลายคน มูเซอดำ (เผ่าเล) รุ่นใหม่จึงนิยมมีบุตรน้อย แต่เลี้ยงให้มีคุณภาพเพราะลูกที่เคยเป็นแรงงานในครอบครัวกลับกลายเป็นภาระในการเลี้ยงดู

4. จารีต ประเพณี เกี่ยวกับการทำมาหากิน

4.1 การประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ชาวบ้านอุ้มยอมเกือบทุกครอบครัวประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ การเกษตรกรรม ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ พืชที่ปลูกได้แก่ ข้าวไร่ข้าวโพด พริก กาแฟ เป็นต้น สัตว์เลี้ยงได้แก่ หมู ไก่ ม้า และวัว ผลผลิตทุกอย่างยกเว้นกาแฟ ผลิตเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและบริโภคในครัวเรือน หากผลิตได้เป็นจำนวนมากก็จะนำไปขายเป็นรายได้ช่องทางหนึ่ง ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) บ้านอุ้มยอมยังประกอบอาชีพรอง ได้แก่ การหาของป่า ของป่าที่หาได้แก่ น้ำผึ้งป่า สมุนไพร หน่อไม้ สัตว์ป่า และกล้วยไม้ป่า เป็นต้น รายได้ของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) บ้านอุ้มยอมมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 13,500 บาทต่อครอบครัวต่อปี ซึ่งยังนับว่ามีฐานะค่อนข้างยากจน เมื่อเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนของประเทศ คือ 20,000 บาทต่อคนต่อปี

ลักษณะการใช้พื้นที่ สภาพพื้นที่บริเวณบ้านอุมขอมรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ทำกินเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสำหรับทำไร่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ในรัศมี 3 – 5 กิโลเมตร ชาวบ้านมีพื้นที่ทำกินโดยเฉลี่ยหลังคาเรือนละประมาณ 5-7 ไร่ การเพาะปลูกพืชไร่จะดำเนินการตามฤดูกาลอาจมีการหมุนเวียนบ้างเป็นบางครั้ง ยกเว้นพื้นที่เป็นป่ากาแฟที่มีเจ้าของอย่างชัดเจน ซึ่งเกิดจากการส่งเสริมพืชทดแทนฝิ่น โดยศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก กรมประชาสงเคราะห์ เมื่อเกือบ 40 ปีที่ผ่านมา โดยลักษณะการถือครองที่ดินจะเป็นการถือครองโดยพหุติณยชาวมูเซอดำ (เมเล) บ้านอุมขอมจะรับรู้ร่วมกันในหมู่บ้านว่าผืนดินไหนเป็นของใคร โดยการเข้าทำประโยชน์ ไม่มีการถือครองเองและครอบครองโดยถูกต้องตามกฎหมายใด ๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่กรมประชาสงเคราะห์ได้รับอนุญาตตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2502 ให้ใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา ซึ่ง ได้ถูกกันเขตจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติได้กำหนดพื้นที่ไว้ประมาณ 62,500 ไร่ ในท้องที่อำเภอแม่สอด และอำเภอเมือง จังหวัดตาก (เอกสารการประชุมกรมการชาวเขา พ.ศ. 2502 – 2521 กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย มปด.)

การถือครองที่ทำกิน

ไม่มีที่ดินทำกิน	5	ราย
มีที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่	16	ราย
มีที่ดิน 5 - 9 ไร่	31	ราย
มีที่ดิน 10 - 20 ไร่	19	ราย
มีที่ดินมากกว่า 20 ไร่	7	ราย
รวม	78	ราย

โดยเฉลี่ยการถือครองที่ดิน 5 - 9 ไร่

ผู้อาวุโสของหมู่บ้านอุมขอมและผู้ช่วยปุจาร์ ได้บอกเล่าถึงการเข้ามาทำกินและการใช้ที่ดินทำการเกษตรของชาวมูเซอดำบ้านอุมขอมว่า เมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่ผ่านมามีเขายังเป็นหมู่บ้านอยู่นั้น มูเซอจะมีพื้นที่ทำการเกษตรและครอบครองพื้นที่ทำการเกษตร ครอบคร้วละ 25 - 40 ไร่ โดยประมาณ โดยจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 แปลง คือแปลงที่ 1 ประมาณ 8 - 15 ไร่ จะทำการเพาะปลูกทำไร่ข้าว ข้าวโพด ปลูกฝิ่นและที่เหลือแปลงที่ 2 และแปลงที่ 3 จะเก็บไว้รอความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินพื้นตัวแล้วหมุนเวียนกลับมาทำการเพาะปลูกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการดำเนินการหมุนเวียนที่ดินเพาะปลูกนี้ เป็นการปฏิบัติตามจารีตประเพณีของชาวมูเซอดำที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้สั่งสอนและถือปฏิบัติกันมานานแล้ว (สัมภาษณ์ นายจะล่อ 12 มีนาคม 2547)

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติลานสาง อำเภอเมือง จังหวัดตาก ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปทำการเพาะปลูกในเขตอุทยานแห่งชาติลานสาง ทำให้พื้นที่ทำกินของชุมชนลดลงไปมากกว่าครึ่งหนึ่งของที่เคยทำการเพาะปลูก จากเดิมที่เคยมีอยู่ประมาณครอบครัวละ 15 - 20 ไร่ และในปัจจุบันมีคนเกิดเพิ่มมากขึ้น บิดามารดา ได้แบ่งที่ดินที่มีอยู่ให้บุตรหลาน เมื่อแยกครอบครัวไปตั้งครอบครัวใหม่ จึงมีที่ดินถือครองครอบครัวละ ประมาณ 5 - 7 ไร่ เท่านั้น นายจะคือ บอกว่า การมีที่ดินทำกินน้อยลงอีกทั้งที่ดินที่มีอยู่ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดก็ได้ผลผลิตน้อยลงกว่าเมื่อหลายปีก่อน ทำให้ชาวมูเซอต้องหารายได้จากการค้าขาย หาของป่าและรับจ้างอีกทางหนึ่ง เพื่อให้มีรายได้ มาใช้จ่ายในครอบครัวให้เพียงพอต่อความต้องการ (สัมภาษณ์นายจะคือ 12 มีนาคม 2547)

ผลจากการศึกษาถึงวิธีการผลิตและการทำการเกษตรของหมู่บ้านอุมยอ พบว่า ทุกครัวเรือนจะมีการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างกัน ตั้งแต่ชนิดของพืชพันธุ์ การเลือกพื้นที่ การเตรียมพื้นที่ เพาะปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต ลักษณะของการใช้แรงงานในครอบครัวและเครื่องมือในการทำ การเกษตร ผลจากการศึกษาถึงกระบวนการต่างๆของชุมชนอุมยอของผู้ศึกษา พบว่ามีขั้นตอน และวิธีการ ดังนี้คือพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) เพาะปลูกตามระบบเกษตรแบบจารีต ประเพณีได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด พริกต่าง ๆ แตงกวาลูกใหญ่ มะเขือ พักเขียว พักทอง น้ำเต้า ผักกาดเขียว กัลฉ่าย มะละกอ งาดำ - งาขาว ยาสูบ อ้อย ผักชี บวบงู ลูกเดือย ถั่วพันธุ์มูเซอ หอม จึง ผ้าย ดอกทานตะวัน และดาวเรือง แต่ยังมีพืชอีกหลายชนิดที่ชาวมูเซอเผ่าเลรับเอาไปปลูกภายใต้การ ส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์การระหว่างประเทศตามความช่วยเหลือในระยะที่ ผ่านมา เช่น ชา กาแฟ ลิ้นจี่ ลำไย ส้มโอ ถั่วแดงหลวง ถั่วเหลือง แครอท ท้อพันธุ์พลับ อาโวคาโด ส้มเขียวหวาน และเสาวรส

พืชที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ปลูกแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ พืชไร่ และพืชยืนต้น โดยใช้เป็นพืชอาหาร และพืชเศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่า

1) พืชอาหาร ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด และพืชผักสวนครัว อาจกล่าวได้ว่าพืชที่ ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) มีความคุ้นเคยมากที่สุดและมีความสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของพวกเขาคือ พืชอาหาร ซึ่งนอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับคนแล้ว และยังมีความเกี่ยวข้องกับสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ใช้ ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อดั้งเดิมแล้ว และยังใช้เพื่อบริโภคภายในครอบครัวด้วย ได้แก่ หมู และไก่ พืชอาหารหลักของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ได้แก่ ข้าว ซึ่งใช้บริโภค ข้าวที่ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ใช้ในการบริโภคประจำวันเป็นข้าวไร่ชนิดข้าวเจ้า ส่วนข้าวเหนียวจะใช้บริโภคในลักษณะ เป็นขนม ตลอดจนใช้เป็นอาหารสัตว์ ในการเลี้ยงหมูและไก่อีกด้วย ส่วนพืชอาหารรองของ ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ที่ปลูกและใช้ในการประกอบอาหารเพื่อการบริโภคโดยตรงได้แก่ พืชผัก

สวนครัวชนิดต่าง ๆ สำหรับพืชผักสวนครัวที่มีผลผลิตมาก ๆ เหลือเพื่อก็สามารถใช้เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยงได้เช่นกัน

2) พืชเศรษฐกิจ ในอดีตพืชเศรษฐกิจที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทำการปลูกและถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจดั้งเดิมจริง ๆ ได้แก่ พริก และฝิ่น เพราะว่าพืชทั้งสองชนิดมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนตามความพอใจของผู้แลกเปลี่ยน โดยทั่วไปราคาจะต่ำกว่าราคามาตรฐานทั่ว ๆ ไป ฝิ่นและพริกเป็นพืชที่ปลูกโดยมีความมุ่งหมายที่จะจำหน่ายทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนเพื่อนำไปใช้จ่ายซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นใ้การดำรงชีวิต เช่น เกลือ เส้นด้าย ลูกปัด หรืออาวุธปืนที่ใช้สำหรับล่าสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหารภายในครัวเรือน ปัจจุบันชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เลิกปลูกฝิ่นแล้วเพราะผิดกฎหมายตามนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น

ข้าว ข้าวโพด และพืชผักสวนครัว ที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ผลิตได้มากเกินความต้องการของครัวเรือนก็จะนำไปจำหน่ายทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าพืชเหล่านี้เป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่ปลูกและมีผลพลอยได้นอกเหนือจากการใช้บริโภคแล้วไปจำหน่ายเป็นตัวเงิน

นับตั้งแต่ได้เริ่มมีการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ภายใต้โครงการส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานต่างๆ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการในปัจจุบัน) กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการภายใต้ความช่วยเหลือของสหประชาชาติ ฯลฯ พืชหลายชนิดได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ซึ่งได้แก่ กาแฟ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วแดงหลวง ลิ้นจี่ และไม้ผลเมืองหนาวอีกหลายชนิด เช่น มังฝรั่ง แครอท หอมหัวใหญ่ ดอกไม้ชนิดต่างๆ มีพืชอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) คือ น้ำเต้า ซึ่งใช้ในการทำกระบวยตักน้ำ และใช้เป็นภาชนะบรรจุน้ำกินน้ำใช้แล้ว น้ำเต้ายังถูกนำไปใช้ ทำเป็นส่วนประกอบของเครื่องดนตรีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ที่เรียกว่า “แคน” แคนนี้จะใช้เป่าในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล)

งานอีกประเภทหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นอกจากการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ แล้ว ได้แก่ การหาของป่าและการล่าสัตว์ การหาของป่าเป็นงานที่ทำได้ทั้งหญิงและชาย รวมทั้งเด็กที่อยู่ในวัยทำงาน ก็สามารถออกไปหาของป่าร่วมกับหัวหน้าครอบครัวก็ได้ การเข้าไปในป่าที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านแต่ละครั้ง ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะเหน็บมีดติดตัวเพื่อใช้งานและเป็นอาวุธประจำตัว รวมทั้งกระบุงเพื่อไว้ใส่สิ่งของที่หาได้จากป่า การหาของป่าเพื่อมาจำหน่ายจะกระทำตลอดทั้งปี แต่จะหาได้มากน้อยขึ้นอยู่กับฤดูกาลหรือความต้องการของตลาด

สินค้าต่าง ๆ ที่หาได้จากป่าเพื่อนำมาจำหน่ายเป็นรายได้แก่ครอบครัวมุเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ น้ำผึ้ง ป่า หวาย ลูกตำหรือลูกชิด ดอกไม้กวาด เปลือกไม้ สมุนไพร รวมทั้งกล้วยไม้ป่า เป็นต้น

ลักษณะเด่นของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ก็คือ การเป็นนายพรานที่มีความชำนาญมาก โดยที่มุเซอเรียกตนเองว่า ลานู หรือ ละนู ซึ่งแปลว่า “ผู้ล่า กินทั้งเสือและสิงห์โต” แต่คนไทยพื้นราบหรือแถบล้านนา เรียก ชนกลุ่มนี้ว่า มุเซอ ซึ่งแปลว่า “นายพราน” เมื่อมีเวลาว่างจากการเพาะปลูก เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะพากันออกไปล่าสัตว์ร่วมกันเป็นหมู่ครั้งละ 10 – 20 คน ด้วยวิธีไล่เหล่า (การไล่ล้อมและซุ่มยิง) บางคนก็ออกไปล่าสัตว์ในเวลาากลางคืนหรือตอนเช้ามืด หรือ ใช้วิธีการดักสัตว์ด้วยกับดัก งานล่าสัตว์เป็นงานของผู้ชาย ผู้ที่ล่าสัตว์ได้มากและบ่อย ๆ ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ถือว่าเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและให้ความสำคัญยกย่องเป็นบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน อาวุธที่ใช้ในการล่าสัตว์ ได้แก่ แร้วดักสัตว์ ยางไม้ หน้ำไม้ และอาวุธปืน สัตว์ที่ล่ามาได้เป็นประจำ ได้แก่ นก ไก่ป่า กระรอก เก้ง หมูป่า อ้น และเม่น เป็นต้น เนื้อสัตว์ที่ล่ามาได้จะนำมาแบ่งปันกันในหมู่บ้าน ถ้าที่เหลืออาจขายเป็นรายได้บ้าง ส่วนหนังสัตว์ เขาสัตว์ หรือสัตว์ที่มีชีวิตก็จะนำไปขายให้ชาวพื้นราบต่อไป

การเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร

การเตรียมพื้นที่ทำการเพาะปลูกของมุเซอมีความสำคัญมากในอดีตที่ผ่านมา ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะมีการเตรียมพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกตามระบบการเกษตรแบบจารีตประเพณี โดยการตัดฟัน โคนต้นไม้ในป่าปฐมภูมิ หรือ ป่าทุติยภูมิ ในพื้นที่ที่ได้คัดเลือกไว้เพื่อทำการปลูกพืชหลักแต่ละชนิดอัน ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด พริก และฝิ่น การตัดต้นไม้ใหญ่เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ต้นไม้เล็ก ๆ เถาวัลย์ ต้นหญ้า เป็นหน้าที่ของผู้หญิง และเด็กหนุ่มสาว มีคำกล่าวของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ที่ว่า “ผู้หญิงที่คลอดบุตร โดยปลอดภัยเป็นผู้โชคดี เหมือนกับผู้ชายที่ผ่านฤดูการถางป่าฟันไร่ได้อย่างปลอดภัย” ในอดีตการเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเป็นงานที่ถือว่ายากลำบากมาก การตัดฟันจะเริ่มจากตีนคอย ตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ เป็นเวลา 1 – 2 เดือน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของต้นไม้และขนาดของลำต้นที่จะเผา เมื่อต้นไม้ที่โคนล้มไว้แห้งพอเหมาะก็จะทำการเผา (สัมภาษณ์ นายจะแล 12 มีนาคม 2547)

การเผาไร่ของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะเริ่มต้นประมาณต้นเดือนมีนาคม จนถึงต้นเดือนเมษายน การจุดไฟจะจุดไฟก่อนเที่ยงในเวลาที่มืดจืด ซึ่งการเผาไร่ของชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะมีการนัดหมายกับผู้ทำไร่บริเวณเดียวกันทำการเผาไร่พร้อมกัน ถ้าต้นไม้ที่ถูกเผาไหม้ไม่หมดก็จะทำการเผาซ้ำอีกครั้งจนหมด โดยทั่ว ๆ ไปแล้วพื้นที่เพาะปลูก ถ้าก่อนปลูกมีวัชพืชก็จะทำการกำจัดวัชพืชก่อนการเพาะปลูก สำหรับพื้นที่เดิมที่มีการเพาะปลูกติดต่อกันเกินกว่า 1 ปีขึ้นไป การเตรียมพื้นที่ที่จะทำการตัดฟันต้นหญ้าซึ่งเป็นวัชพืช หรือใช้การขุดต้นวัชพืชตากแดด

ให้แห้งแล้วทำการเผา ในปัจจุบันมีการเตรียมพื้นที่โดยใช้เครื่องทุ่นแรง หรือจอบขุดเตรียมพื้นที่ เพราะมีข้อจำกัดในการเปิดป่าใหม่ซึ่งทางราชการเข้มงวดมากเพราะถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่า และเป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้น มูเซอดำ (เผเล) จึงมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ทำมาากิน สิ้นเดิมของตนเอง โดยปกติการ โคนต้นไม้การเผาไร่ การขุดดิน เพื่อทำการเพาะปลูกพืชของมูเซอดำ (เผเล) นั้นจะมีการทำพิธีขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือให้อนุญาตและคอยดูแลพืชที่ปลูกให้ได้ ผลผลิตดีทุกครั้งที่ตั้งฤดูกาลเพาะปลูกตามความเชื่อถือดั้งเดิม

การศึกษาในครั้งนี้จะทำการศึกษาเฉพาะการปลูกข้าวไร่ของชาวมูเซอดำ (เผเล) อย่างเดียว เพราะข้าวเป็นพืชอาหารหลักและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอดำ (เผเล) คือ เมื่อทำการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นแล้วจะมีการประกอบพิธีกรรมกินข้าวใหม่ เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวมูเซอดำ (เผเล) คือ เทพเจ้าก้อซา ที่นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่ครอบครัวและชุมชน ซึ่งเป็น ประเพณีที่ชาวมูเซอดำ (เผเล) ถือว่ามีความสำคัญมากอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยได้ศึกษาการปลูกข้าวไร่จากครอบครัวของนายसानแก้ว อายุ 65 ปี ซึ่งเป็น ผู้ทำหน้าที่ช่วยปุ๋ยหรือผู้ช่วยผู้นำทางพิธีกรรม มีความรู้และประสบการณ์ในการประกอบพิธี ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกเป็นอย่างดี ข้าวไร่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำรงชีวิตของ ชาวมูเซอดำ (เผเล) มากที่สุด ทุกครอบครัวต้องมีการเพาะปลูกข้าวไร่เพื่อประกอบพิธีกรรมความเชื่อ ทางวัฒนธรรม ประเพณี คือ พิธีกรรมเมื่อมีการเตรียมพื้นที่ พิธีกรรมเมื่อปลูกข้าว พิธีกรรมขณะดูแล รักษา และพิธีกรรมเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวมูเซอดำ (เผเล) ทุกคนในหมู่บ้าน ต้องเข้าร่วมพิธีคือ พิธีกรรมกินข้าวใหม่ ถือเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวมูเซอดำ (เผเล) ทุกคนที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชต่าง ๆ ที่ทำการเพาะปลูกและนำมาซึ่งความสุขของ ครอบครัวและชุมชนชาวมูเซอดำ (เผเล) การบูชาเทพเจ้า “ก้อซา” เป็นการบวงสรวงและ เต้นรำ (จะคี) ที่ลานเต้นรำ (จะคีก้อ) บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้าน ชาวมูเซอดำ (เผเล) จะต้อนรับ แขกผู้มาเยือนด้วยความยินดีและเต็มใจในงานประเพณีกินข้าวใหม่ของหมู่บ้าน

ข้าวไร่เป็นพืชชนิดที่สองที่ชาวมูเซอดำ (เผเล) ปลูกในฤดูกาลเพาะปลูกภายหลัง จากที่ได้ปลูกข้าวโพดไปแล้ว ระยะเวลาที่เริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน – มิถุนายน โดยข้าวเบา (ข้าวดอก) จะปลูกก่อนประมาณ 3 อาทิตย์ แล้วจึงปลูกข้าวปี ข้าวที่ปลูกมีทั้งข้าวเจ้าและ ข้าวเหนียว พันธุ์ข้าวจะมีการเตรียมคัดเลือกไว้ตั้งแต่ตอนเก็บเกี่ยวข้าวในปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ ชาวมูเซอดำ (เผเล) จะนัดหมายกันในการปลูกข้าวให้พร้อมกันทั้งหมดหรือปลูกในระยะเวลาที่ ใกล้เคียงกัน เหตุผลก็เพราะลดความสูญเสียจากสัตว์ป่าและแมลงมาทำลายเมล็ดข้าวที่ปลูก การปลูกข้าวไร่ของชาวมูเซอดำ (เผเล) จะปลูกโดยการใส่เสียมขนาดเล็กติดกับไม้ไผ่มีขนาดยาว ตั้งแต่ 2 – 4 เมตร โดยประมาณขนาดอาจใช้ตามความถนัดมือของผู้ใช้แต่ละคนขุดเจาะหลุม

โดยผู้ชายแล้วมีผู้หญิงเดินตามหยอดพันธุ์ข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าวใช้ประมาณ 7 – 10 เมล็ดต่อหลุม ระยะระหว่างแถวและหลุมประมาณ 30 เซนติเมตร หรือประมาณ 10 – 20 หลุมต่อตารางเมตร ความลึกของหลุมที่ขุดปลูกประมาณ 3 – 8 เซนติเมตร การปลูกข้าวตามกรรมวิธีของมูเซอคำ (เผเล) อาจแบ่งขั้นตอนออกได้เป็น การขุด การหยอดและการปราบวัชพืช ชาวมูเซอคำ (เผเล) ส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชชนิดอื่นผสมในไร่ข้าวด้วย เช่น พักเขียว พักทอง แตงกวาผลใหญ่ พริก น้ำเต้า มะเขือทานตะวัน ลูกเดือย ข้าวฟ่างหางหมา งาดำ งาขาว

การปราบวัชพืชในไร่ข้าวไร่ของมูเซอคำ (เผเล) ส่วนใหญ่มักจะทำการปราบวัชพืชในไร่ทำเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คือ ระหว่างเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม โดยใช้จอบเล็กแบบถือขุดถาก ปราบวัชพืชและนำไปกองไว้บนก้อนหินหรือขอนไม้ ตอไม้ การปราบวัชพืชเริ่มจากส่วนล่างของไร่ขึ้นไปยังส่วนบนของไร่ ปัจจุบันการปราบวัชพืชในไร่เก่า อาจต้องดำเนินการปราบวัชพืช 2 – 3 ครั้ง ก็ได้ตามความจำเป็นหรือความหนาแน่นของวัชพืชในไร่มีน้อยเพียงใด แรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่มีทั้งแรงงานในครัวเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานภายในหมู่บ้าน ถ้าเป็นผู้นำ หมอผี ปู่จาร์ ชาวบ้านทั้งหมดภายในหมู่บ้าน หลังคาเรือนละ 1 คน จะมาช่วยในการปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็นการเสียดสละแรงงานให้กับผู้นำ หมอผี หรือปู่จาร์ เป็นการตอบแทนผู้นำ หมอผี หรือปู่จาร์ ช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวและชุมชน เช่น การติดต่อกับทางราชการ การประกอบพิธีกรรม ฯลฯ

การเก็บเกี่ยวข้าวไร่ จะเริ่มเก็บเกี่ยวตั้งแต่เดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน โดยใช้เกี่ยวเกี่ยวข้าวแบบคนไทยพื้นราบ โดยจะเกี่ยวจากเชิงเขาขึ้นสู่ยอดเขา การเกี่ยวข้าวจะใช้แรงงานทั้งผู้ชายและผู้หญิง จัดรวบรวมข้าวที่เกี่ยวข้องไว้เป็นกองแล้วนวดข้าว การนวดข้าวโดยการฟาดและใช้ไม้จ่อตีเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว การนวดข้าวของชาวมูเซอคำ (เผเล) แบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

- นำฟ่อนข้าวฟาดกับพื้นเสื่อสำหรับนวดข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว
- ตีฟ่อนข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวที่ยังคงเหลืออยู่หลุดออกให้หมด
- ใช้พัดขนาดใหญ่พัดเศษฟางข้าว เศษขยะ ให้ออกจากกองข้าวโดยใช้เท้าเขี่ยกองข้าวและพัดไปมาจนกว่าจะสะอาดปราศจากกองเศษผงต่าง ๆ
- ใช้ปีบน้ำมันก๊าดขนาด 20 ลิตร ตวงข้าวเพื่อนับจำนวนผลผลิตที่ได้พร้อมกับบรรจุข้าวลงในถุง ลำเลียงใส่ถังฉางในหมู่บ้านต่อไป

การใช้แรงงานของครอบครัวมูเซอคำ (เผเล) เริ่มจากเด็กที่มีอายุ 7 ขวบขึ้นไป เข้าร่วมงานเพาะปลูกทำไร่ตามความสามารถของเขา โดยเด็กหญิงทำงานมากกว่าเด็กชายและคนชรา ส่วนมากจะร่วมทำกิจกรรมบางอย่างเท่านั้นตามกำลังความสามารถของตัวเอง เช่น

การกำจัดวัชพืชในไร่ข้าวและการลำเลียงข้าวไร่กลับสู่หมู่บ้าน เด็กที่มีอายุ 10 ปีขึ้นไป และแรงงานหลักของครอบครัวได้แก่ บิดามารดาจะเป็นผู้ทำงานหนักของครอบครัวจนถึงฤดูกาลการปลูกข้าวไร่ ชาวมุเซอคำ (เหมเล) มีการแลกเปลี่ยนแรงงานที่คนไทยพื้นราบเรียกว่า “การลงแขก” ในหลายรูปแบบหลายลักษณะคล้ายกันซึ่งถือเป็นประเพณีของชนเผ่าสืบทอดกันมาและปัจจุบันนี้ก็ยังไม่เสื่อมคลาย การใช้แรงงานของมุเซอคำ (เหมเล) มีหลายรูปแบบ (สัมภาษณ์นายसानแก้ว 11 มีนาคม 2547) ดังนี้

- การแลกเปลี่ยนแรงงานตามอัยาศัย ถือเป็นแลกเปลี่ยนกันระหว่างกลุ่มวัยรุ่นและคู่แต่งงานใหม่หรือระหว่างหัวหน้าครัวเรือน อีกทั้งกิจกรรมก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ชาวมุเซอคำ (เหมเล) มักนิยมแลกเปลี่ยนแรงงานกับช่างตีเหล็ก โดยให้ช่างตีเหล็กทำหรือซ่อม เครื่องมือการเกษตร เช่น จอบ มีด ขวาน และมีการกำหนดราคาค่าจัดทำเป็นจำนวนแรงงานตามความยินยอมทั้งสองฝ่าย

- การสละแรงงานในลักษณะให้เปล่า เป็นการให้แรงงานช่วยเหลือโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ส่วนมากจะเป็นในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวอื่นที่เป็นเครือญาติใกล้ชิดเจ็บป่วยหรือคลอดบุตรไม่สามารถทำงานในฤดูกาลเพาะปลูก

- การสละแรงงานตามประเพณีให้แก่ผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ ผู้นำทางพิธีกรรม (ปู่จาร์ หรือ หมอผี) และหัวหน้าหมู่บ้าน (แก่บ้าน) จากการศึกษาพบว่าการสละแรงงานแบบนี้หรือการลงแขกในกิจกรรมนี้ ชาวมุเซอคำ (เหมเล) จะสละแรงงานเฉพาะกิจกรรมการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวไร่ โดยเจ้าของไร่จะจัดเตรียมอาหารไว้เลี้ยงดูผู้มาช่วยงานเป็นอาหารกลางวัน ชาวมุเซอคำ (เหมเล) ไม่นิยมจัดเลี้ยงสุราเพราะถือว่าผิดประเพณีของตนเอง

การจ้างแรงงานของชาวมุเซอคำ (เหมเล) จะจ้างแรงงานในบางกรณีที่มีความจำเป็น โดยเฉพาะครอบครัวที่มีเศรษฐกิจดี ส่วนใหญ่จะจ้างคนที่อยู่ชุมชนเดียวกัน และผู้รับจ้างจะเป็นผู้ติดตามเสพติดในชุมชน ปัจจุบันจ้างคนนอกชุมชนบ้างเป็นครั้งคราวเท่านั้น

การเก็บรักษาและการใช้ผลผลิตจากไร่

ข้าวและข้าวโพดจะถูกเก็บรักษาไว้ในยุ้งฉางที่สร้างแยกออกจากบ้านที่พักอาศัยของตนเอง และถ้าพื้นที่เพาะปลูกอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ก็จะมีการสร้างยุ้งฉางไว้ในบริเวณไร่ของตนเองด้วย สำหรับพริกจะเก็บและตากให้แห้งบรรจุใส่ตะกร้าขนาดใหญ่หรือกระสอบแล้วเก็บไว้บนเพดานบ้าน สำหรับพืชผักหลายชนิด เช่น พริกเขียว พริกทอง เผือก มัน งาม จะเก็บไว้ในกระท่อมในไร่แล้วทยอยนำกลับบ้านเมื่อต้องการใช้และเก็บไว้ในหรือนอกบ้านก็ได้ งามจะเก็บไว้ในตะกร้าที่มีขีดสำหรับที่จะนำมาทำขนม (ข้าวปุ้น) ตอนประกอบพิธีเทศกาลปีใหม่ของมุเซอคำ (เหมเล)

ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปลูกพืชหลายชนิดผสมในไร่ข้าว และจะนำพืชต่าง ๆ มาบริโภคทั้งเป็นอาหารสดและนำมาเก็บไว้ที่บ้าน ทอยย่นามาบริโภคได้ตลอดปี พืชหัวบางชนิดก็จะถูกปล่อยให้ไว้ในไร่จะนำมาใช้เมื่อมีความต้องการ เช่น เผือก มัน ไร่ข้าวของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เปรียบเสมือน ซุปเปอร์마켓หรือร้านสะดวกซื้อ คือ หลังจากปลูกข้าวไร่ได้ประมาณ 2 เดือน ก็จะมีการเก็บผลผลิตพืชต่าง ๆ ที่ปลูกผสมไว้ในไร่ข้าวมาบริโภค จนกระทั่งถึงเวลาเก็บเกี่ยวซึ่งก็จะทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่และพืชเกือบทุกชนิด ยกเว้น พริก มัน มันสำปะหลัง มะละกอ พืชที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปลูกและสามารถนำมาใช้ประโยชน์หรือเก็บไว้สำหรับบริโภคได้ตลอดทั้งปี ได้แก่ พริกขี้หนู พริกใหญ่ มะเขือ ถั่วฝักยาว อ้อย มะละกอ เผือก มัน ฟักทอง และฟักเขียว

พริกจะถูกขายหรือแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าภายในหมู่บ้าน ข้าวโพดที่มีผลผลิตเกินความจำเป็นสำหรับสัตว์เลี้ยง ก็จะถูกขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ต้องการ ใช้ เช่น เกลือ เสื้อผ้า ยารักษาโรค ฯลฯ ในอดีตฝิ่นจะเป็นพืชรายได้ที่สำคัญของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ปัจจุบันไม่มีการเพาะปลูกแล้ว เพราะรัฐบาลได้รณรงค์ให้เลิกปลูกฝิ่นเป็นผลสำเร็จ

4.2 อาชีพงานหัตถกรรม

งานหัตถกรรม

นอกจากการเพาะปลูกพืชชนิดต่าง ๆ แล้ว ยังมีการผลิตงานฝีมืออีกหลายชนิดด้วยกัน ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่มีความสามารถพิเศษในการผลิตงานฝีมือโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ เป็นต้น การผลิตงานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น และอาจมีการแลกเปลี่ยนหรือขายให้กับเพื่อนบ้าน งานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ งานจักสาน งานทอผ้า และงานทำอาวุธ เย็บปักประดิษฐ์งานประดิษฐ์เครื่องดนตรี รวมทั้งการทำเครื่องมือการเกษตรและการตีเหล็ก ปัจจุบันมีภาคราชการหลายหน่วยงานได้เข้าไปส่งเสริมงานฝีมือเหล่านั้นเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่มนุษย์โดยทั่วไป จึงทำให้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ทำให้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ซึ่งเมื่อก่อนนี้รายได้ของพวกเขาจะได้มาจากการเพาะปลูก ลำสัตว์ หาของป่าเท่านั้น

การผลิตงานฝีมือนั้น มิใช่ว่าชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทุกคนจะสามารถทำกันทั้งหมด บางหมู่บ้านอาจจะไม่มีช่างฝีมืออยู่เลยก็เป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะการผลิตงานฝีมือจะต้องอาศัยความสามารถเฉพาะบุคคลและต้องประกอบไปด้วยใจรักในงานฝีมือต่างๆ เป็นสำคัญ จากการศึกษพบว่างานฝีมือของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ประกอบด้วย

1) งานจักสาน เป็นงานที่ทำขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ฉะนั้น การคัดเลือกวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ต้องพิถีพิถันมากที่สุด เช่น ไม้ไผ่ ต้องมีขนาดและอายุพอเหมาะ

ไม่อ่อนไม่แก่เกินไป หวายที่ใช้ต้องมีขนาดและอายุที่เหมาะสมเหมือนกับไม้ไผ่ งานจักสานของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ได้แก่ กระบุงใส่ข้าว ตะกร้าใส่ฟืนซึ่งชาวไทยพื้นราบเรียกว่า “ก้วย” ถาดใส่ข้าวสุก กระบุงใส่เครื่องบูชาเทพเจ้าก้อซา กระด้ง ขัน โศก เสื้อลำแพนสำหรับนวดข้าวและปูพื้นรองนอน เครื่องใช้ที่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จักสานทุกชนิดส่วนใหญ่ เมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปไว้เหนือเตาไฟของครอบครัวเพื่อเป็นการรมควันอบให้แห้ง ป้องกันมอดและแมลงมาเจาะกินเวลานำไปใช้จะมีความคงทน

2) งานเย็บปักประดิษฐ์ งานฝีมือการเย็บปักถักร้อยจะเป็นงานของผู้หญิงชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) โดยเฉพาะ ประกอบกับพวกเขามีความชำนาญในการเย็บปะติดปะต่อแถบผ้าเป็นลวดลายที่มีระเบียบสวยงามมาก ปัจจุบันหลายครอบครัวมีจักรเย็บผ้าใช้แทนการเย็บด้วยมือแล้ว การเย็บปักถักร้อยของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ส่วนใหญ่จะจัดทำขึ้นเอง ได้แก่ ชุดประจำเผ่าซึ่งประกอบด้วยเสื้อ กางเกง หมวก สำหรับผู้ชาย ถู่ม รอง ย่าม และถุงใส่สิ่งของ เสื้อชุดประจำเผ่าโดยเฉพาะของผู้หญิงจะมีแถบผ้าเป็นลวดลายลักษณะเสื้อคลุมรับปริญญาของสถาบันการศึกษา แต่ใช้ผ้าพื้นสีดำโดยเย็บแถบผ้าหลาย ๆ สี ตามขอบชายเสื้อและแขนเสื้อมีลักษณะสวยงาม เสื้อผ้าประจำเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีความสำคัญและจำเป็นเพราะชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ทุกคนต้องสวมใส่เพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมตามประเพณี เช่น เทศกาลปีใหม่ (กินวอ) เทศกาลกินข้าวใหม่ ฯลฯ หากผู้ใดไม่สวมใส่ในเวลาดังกล่าว จะถูก ผู้อาวุโสตำหนิ หากไม่เชื่อฟังอาจถูกปรับสินไหมได้

3) การประดิษฐ์เครื่องดนตรี เครื่องดนตรีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีความหมายผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นอย่างมากเพราะต้องใช้ในพิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้าก้อซา เพื่อขอพรและขอบคุณที่เทพเจ้าก้อซานำความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) วัสดุที่ใช้ในการจัดทำเครื่องดนตรีจะเป็นไม้ไผ่ ผลไม้เต้า และขี้ตानी หรือขี้ผึ้ง เครื่องดนตรีของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เป็นเครื่องเป่า และขึ้นสำคัญที่สุด คือ แคน หรือ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เรียกว่า “หน่อกู่มา” มีลักษณะคล้ายแคน แต่ลำแคนยาวมากและที่ปลายครอบไว้ด้วยผลไม้เต้า แคนจะใช้เป่าในงานพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น พิธีกินข้าวใหม่ เทศกาลปีใหม่ พร้อมกับการเต้นรำ (จะคี) ตามจังหวะเสียงแคนของหนุ่มสาวและผู้เฒ่าผู้แก่ ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) เชื่อกันว่าเสียงของแคน (หน่อกู่มา) เป็นเสียงที่เทพเจ้าก้อซาสามารถได้ยินได้

4) การประดิษฐ์อาวุธ อาวุธดั้งเดิมของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ที่ใช้ล่าสัตว์คือ หน้าไม้ซึ่งทำขึ้นมาจากไม้ไผ่ที่แข็งและเชือกที่ทำมาจากเส้นใยของต้นกันขง หรือ ปอสา นำมาถักทอจนเหนียวเป็นพิเศษ ส่วนใหญ่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) จะทำไว้ใช้เอง สำหรับล่าสัตว์และเป็นอาวุธป้องกันตัวหน้าไม้ถือเป็นอาวุธประจำตัวของผู้ชายทุกคน แม้เวลาตาย เมื่อประกอบพิธีก็ต้องเอาหน้าไม้ประจำตัวเผาไปพร้อมศพด้วย (ถ้าไม่มีต้องทำขึ้นใหม่) ปัจจุบันนี้ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) นิยมใช้

ป็นเป็นอาวุธแทนหน้าไม้กันเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการทำหน้าไม้ ในปัจจุบันก็เพื่อใช้เป็นสินค้าประจำเผ่าเพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจเท่านั้น

5) การตีเหล็ก ในหมู่บ้านชาวมูเซอคำ (เผละ) จะมีช่างตีเหล็กประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่ตีเหล็กเพื่อเป็นเครื่องมือการเกษตรและซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตรแก่สมาชิกในหมู่บ้าน โดยได้รับผลตอบแทนในรูปของแรงงานแบบลงแขก เพื่อทำงานในไร่ตามที่ช่างตีเหล็กขอ นอกจากนี้ยังอาจนำเครื่องมือเหล่านี้ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนกับสัตว์เลี้ยง เช่น หมู ไก่ หรือ ขายให้ชาวบ้านในเวลาเดียวกันก็ได้ ช่างตีเหล็กจะมีโรงตีเหล็กประกอบด้วยอุปกรณ์ตีเหล็ก เช่น ทุบลมคั่นชักทั้ง ค้อนตีเหล็ก และถ่านไม้ เป็นต้น สำหรับเหล็กที่ใช้นั้น ได้มาจากพื้นราบส่วนใหญ่เป็นแหวนรถยนต์โดยการซื้อหามาจากร้านค้าในเมือง เครื่องมือที่ช่างตีเหล็กจัดทำได้แก่ มีด ขวาน เสียม จอบ สิ่งเหล่านี้มีลักษณะแตกต่างจากของชาวพื้นราบทั่วไป เครื่องมือของชาวมูเซอคำจะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองเพื่อความเหมาะสมที่จะใช้กับการเพาะปลูกบนพื้นที่สูง จึงไม่สามารถซื้อหาจากท้องตลาดในเมืองได้ ชาวมูเซอคำ (เผละ) จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยฝีมือจากช่างตีเหล็กจากหมู่บ้านในการผลิตเครื่องมือต่าง ๆ

จาริต ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากินมีการเปลี่ยนแปลง แต่เดิมมูเซอคำ (เผละ) มีจาริต ประเพณี เกี่ยวกับการทำมาหากินในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ปลูกพืชไว้กิน เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน ไร่กินและทำพิธีกรรม ปัจจัยในการผลิตที่สำคัญคือ ที่ดิน และองค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตที่สำคัญที่สุดในการเพาะปลูกบนภูเขาสูง(บนดอย) คือ น้ำฝน ซึ่งจะมีปริมาณมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับธรรมชาติ โดยมีพลังของสิ่งเหนือธรรมชาติที่พวกเขานับถือศรัทธาคือ เทพเจ้า “ก้อซา” เป็นผู้สามารถกำหนดธรรมชาติได้

ระบบการผลิตดังกล่าว เป็นระบบที่วางพื้นฐานอยู่บนการพึ่งตนเอง โดยมี ความเชื่อความศรัทธาต่อเทพเจ้า เป็นพลังและเป็นการผลิตเพียงเพื่อพอกินพออยู่ เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง บุคคลสำคัญของชุมชนที่มีบทบาทในการผลิตของมูเซอคำ (เผละ) คือ ผู้นำศาสนา (ปู่จาร หรือแก่ลู่) ผู้ติดต่อเทพเจ้าก้อซาให้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชุมชนมูเซอคำ (เผละ)

ปัจจุบัน จาริต ประเพณี เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก
ได้แก่

1. ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ทำกิน คือ พื้นที่ทำกินไม่เพียงพออันเนื่องมาจากถูกจำกัด โดยนโยบายการใช้พื้นที่ของรัฐ จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นหรือพื้นที่เสื่อมสภาพอันเนื่องมาจากการใช้พื้นที่ซ้ำหลายปีไม่มีที่หมุนเวียนทำการเพาะปลูกและขาดพื้นที่ทำการเกษตรแบบถาวร ฯลฯ เหล่านี้มีผลทำให้ชุมชนขาดความมั่นใจต่อการดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาการเกษตร และหันไปทำอาชีพอื่น เช่น การรับจ้าง และค้าขาย

2. การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ชุมชนเคหาของป่าเพื่อเป็นรายได้เสริม เก็บผักหาปลา ล่าสัตว์จากป่ามากินไปวันหนึ่ง ๆ แต่เมื่อป่าเริ่มหมดน้ำในห้วยแห้ง สิ่งเหล่านี้ก็หายากขึ้นทุกวัน นอกจากนี้ยังพบว่า สิ่งที่ชาวบ้านกังวลมากคือ วัสดุที่จำเป็นสำหรับสร้างและซ่อมแซมบ้านที่อยู่อาศัยนั้นจะหายากขึ้น หนุ่ยคาเริ่มไม่มีให้เก็บเกี่ยว ไม้ไผ่ก็ต้องไปแบกจากป่าลึก สิ่งเหล่านี้ไม่คงทนต้องซ่อมแซมหรือเปลี่ยน ทุก 2 – 3 ปี เมื่อวัสดุหายากขึ้นทุกวัน จึงเป็นสิ่งกดดันให้ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ต้องดิ้นรนขวนขวายหาเงินมาปลูกบ้านที่ถาวรมากกว่าเดิม จึงทำให้ต้องหาวิธีการให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น หรือลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวเพื่อนำเงินมาสร้างบ้าน

3. ระบบการผลิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้มาเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อขายหรือบางครอบครัวก็ผลิตเพื่อขายอย่างเดียว ระบบการผลิตเช่นนี้ทำให้ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) พึ่งตนเองไม่ได้ การผลิตเพื่อขายต้องใช้ทุนและเสี่ยงต่อการขาดทุน ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) หลายครอบครัวต้องตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้ ต้องกู้ยืมเพื่อการลงทุน บางปีหากผลผลิตดีขายได้เงินมากก็เกิดความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น โดยไม่มีแบบแผนในการจัดระบบการใช้จ่ายเงินและการออม โดยเฉพาะบ้านอุ้มยอมที่มีไฟฟ้าและถนนเข้าถึง ชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) จะเข้าสู่วัฒนธรรมบริโภคนิยมโดยไม่รู้ตัว มีการซื้อโทรทัศน์ ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ โดยมีการซื้อทั้งเงินสดและเงินผ่อน มีการกู้ยืมเป็นหนี้สินมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า ลักษณะจารีต ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่คอยมูเซอ จังหวัดตาก ได้แก่ จารีต ประเพณี เกี่ยวกับครอบครัว ความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การศึกษา และการทำมาหากิน นับเป็นจารีต ประเพณี ที่มีความสำคัญ และเชื่อมโยงกัน โดยในปัจจุบัน จารีต ประเพณี ทั้ง 4 ดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลง

บทที่ 6

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

การศึกษาครั้งนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสตรีวัยเจริญพันธุ์คู่ชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 12 ครอบครัว การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จำนวน 2 ราย และเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยดอยมูเซอ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก และสนทนากลุ่มกับผู้นำทางจาริต ประเพณี ผู้เฒ่า ผู้แก่ 2 กลุ่มๆ ละ 10 คน รวม 20 คน ทั้งนี้ผู้ศึกษายังใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (In-depth interview and participation observation) โดยอาศัยการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาด้านต่างๆ กับผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา ในบทบาทของนักพัฒนาสังคมในฐานะ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก และนักศึกษาปริญญาโทที่สนใจศึกษาในประเด็นของสังคมจาริตประเพณีกับการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวมูเซอคำ (เผ่าเล) บ้านอุมยอม นอกจากนี้แล้วหลังจากการพูดคุยสัมภาษณ์กันในแต่ละครั้ง ผู้ศึกษาจะให้ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาทั้ง 12 ครอบครัวนี้ ได้ฟังเทปจากการสัมภาษณ์ทุกครั้ง เพื่อให้เกิดความชัดเจน และความถูกต้องของข้อมูลมากที่สุด ซึ่งในบทนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคำถามเพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์โดยผู้ศึกษาได้จัดแบ่งผลการศึกษาตามลักษณะข้อมูลจากการสัมภาษณ์กรณีศึกษาดังนี้

1. สถานการณ์การวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก
2. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรของชาวเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล)
3. ความรู้ความเข้าใจการวางแผนครอบครัว
4. ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว

1. สถานการณ์การวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

ปีพุทธศักราช 2501 – 2520 เป็นช่วงที่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) อพยพจากจังหวัด เชียงรายเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่ลำห้วยอุ้มขอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งช่วงแรกมี ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) เพียง 12 ครอบครัวเท่านั้นที่อพยพมาด้วยกัน สภาพพื้นที่โดยทั่วไป เป็นป่าไม้ขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่ามากมาย ซึ่งในระยะแรก ๆ ของการอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ดอยมูเซอแห่งนี้ รัฐบาลได้จัดตั้งนิคมสงเคราะห์ชาวเขาดอยมูเซอ จังหวัดตาก ขึ้นในปี พ.ศ.2506 ต่อมาเปลี่ยนชื่อ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาในปี พ.ศ. 2512 ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) บ้านอุ้มขอมไม่รู้จักคำว่าคุมกำเนิด หรือการวางแผนครอบครัว ไม่เห็นความจำเป็นของ การคุมกำเนิด รวมทั้งมีความเชื่อการมีลูกเป็นเรื่องที่จำเป็นและสำคัญมาก การมีลูกมาก ๆ นำมาซึ่ง ความอบอุ่นใจในการดำรงชีวิต การช่วยกันทำมาหากิน การมีเครือข่าย ตลอดจนการมีคนดูแล ยามเจ็บป่วยและแก่เฒ่า

“สมัยก่อนโน้น คนมูเซอดำ (เหมเล) ต้องมีลูกมาก ๆ จึงจะดี จะได้ช่วยกันทำไร่ปลูกข้าว ไร่กิน หาของป่าไปขายในเมือง คนขยันขันแข็งก็จะได้กินคืออยู่ดี แต่ก่อนคิดดี น้ำดี ใครขยัน ทำมาหากิน ก็จะได้อยู่ดีมีสุข” คนมูเซอดำ (เหมเล) มีความเชื่อว่า คนไม่มีลูก เป็นบาป เทพเจ้าก็อช่า ไม่รักไม่ชอบ ลูกหลานมากไปไหนมาไหนได้สะดวก เวลาเทศกาลปีใหม่ (กินวอ) ลูกหลานจะ มารดน้ำ ดำหัว เต็นรำ (จะคี) กันตลอดทั้งคืน สนุกสนานกันทั้งหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ แม่เฒ่าอะผุ 11 มีนาคม 2547)

“แต่ก่อนไม่มีการคุมกำเนิด การมีลูกก่อนแต่งงาน ไม่คิดผี บอกรูปูจาร (ผู้ประกอบพิธี หรือคนไทยพื้นราบเรียกทั่วไปว่าหมอผี) มาทำพิธีแต่งงานก็เรียบร้อย ถ้าไม่มีใคร รับเป็นพ่อเด็ก พ่อแม่เสียหน้าอับอาย แต่ชาวมูเซอดำ (เหมเล) ทั่วไปจะรู้ ส่วนมากไม่ค่อยมี ผู้ชายมูเซอดำ (เหมเล) ยอมรับ เพราะกลัวเทพเจ้าก็อช่าลงโทษทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย สมัยก่อนไม่มียากินแล้วทำให้แท้งลูก ส่วนมากจะแท้งลูกเองจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ผู้หญิงมูเซอดำ (เหมเล) ตกเลือดมาก ๆ จะต้องกินยา บำรุงเลือด เป็นยาที่หาได้จากป่า มีหลายอย่างกินแล้วทำให้แข็งแรง” (สัมภาษณ์ แม่เฒ่าอะผุ 11 มีนาคม 2547)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 - พ.ศ. 2534 รัฐบาลมีนโยบายในการเข้าไปดำเนินการปลูกพืช ทดแทนฝิ่น โดยมอบหมายให้ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดตาก ร่วมกับสถานีอนามัย ดอยมูเซอ ดำเนินการให้การรักษาพยาบาลเบื้องต้น ให้คำแนะนำด้านสุขภาพอนามัยการให้ความรู้ เรื่องการวางแผนครอบครัว การส่งเสริมให้มีการวางแผนครอบครัวในระยะนี้ชาวบ้านให้ความสนใจน้อยมาก จนกระทั่งใน พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา คณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้สำนักงาน

ความมั่นคงแห่งชาติกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาบนพื้นที่สูง จัดทำแผนแม่บท เพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2539) ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2540 – 2544) และฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2549) เพื่อเป็นกรอบ ในการแก้ไขปัญหาทุกเรื่องบนพื้นที่สูงทั้งปัญหาชาวเขา ปัญหาการปลูกพืชเสพติด การบุกรุก ทำลายป่า ปัญหาการศึกษา ปัญหาสุขภาพอนามัย และปัญหาการเพิ่มของประชากรชาวเขา ผลการดำเนินงานทำให้สภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

1. การใช้ที่ดินทำกินต้องอยู่ในขอบเขตที่แน่นอนและมีขนาดถือครองเล็ก (5 – 7 ไร่) นอกจากนี้การทำเกษตรแบบใหม่ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น สารเคมีกำจัดวัชพืช เครื่องจักรกล บางชนิดเข้ามาช่วยอีกด้วย การดังกล่าวมีผลทำให้แนวคิดเรื่องการมีบุตรเพื่อประโยชน์ด้านแรงงาน ในการเพิ่มผลผลิตเปลี่ยนแปลงไปด้วย

การที่ครอบครัวมุเซอคำ (เผ่าเล) มีการเปลี่ยนแปลงของขนาดที่ดินทำกินที่ลดลง ทำให้ต้องใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำทุก ๆ ปี ความอุดมสมบูรณ์ของดินจึงมีน้อย ทำให้ได้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่ ซึ่งครัวเรือนส่วนใหญ่ปลูกได้ไม่พอบริโภคตลอดปี

2. การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ชุมชนเคหาของป่า เพื่อเป็นรายได้เสริม เก็บผักหาปลา ล่าสัตว์จากป่ามากขึ้นไปวันหนึ่ง ๆ แต่เมื่อป่าเริ่มหมด น้ำใน ห้วยแห้ง สิ่งเหล่านี้ก็หายากขึ้นทุกวัน นอกจากนี้ยังพบว่า สิ่งที่ชาวบ้านกังวลมากคือ วัสดุที่จำเป็น สำหรับสร้างและซ่อมแซมบ้านที่อยู่อาศัยนั้นจะหายากขึ้น หนุ่ราคาเริ่มไม่มีให้เก็บเกี่ยว ไม้ไผ่ก็ต้อง ไปแบกจากป่าลึก สิ่งเหล่านี้คงทนต้องซ่อมแซมหรือเปลี่ยน ทุก 2 – 3 ปี เมื่อวัสดุหายากขึ้นทุกวัน จึงเป็นสิ่งกดดันให้ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) ต้องดิ้นรนขวนขวายหาเงินมาปลูกบ้านที่ถาวรมากกว่าเดิม จึงทำให้ต้องหาวิธีการให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น หรือลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวเพื่อนำเงินมาสร้างบ้าน

3. ระบบการผลิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้มาเป็นการผลิตเพื่อกิน เพื่อขายหรือบางครอบครัวก็ผลิตเพื่อขายอย่างเดียว ระบบการผลิตเช่นนี้ทำให้ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) พึ่งตนเองไม่ได้ การผลิตเพื่อขายต้องใช้ทุนและเสี่ยงต่อการขาดทุน ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) หลาย ครอบครัวต้องตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้ ต้องกู้ยืมเพื่อการลงทุน บางปีหากผลผลิตดีขายได้เงินมาก ก็เกิดความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น โดยไม่มีแบบแผนในการจัดระบบการใช้จ่ายเงิน และการออมโดยเฉพาะบ้านอุ้มยอมที่มีไฟฟ้าและถนนเข้าถึง ชาวมุเซอคำ (เผ่าเล) จะเข้าสู่วัฒนธรรม บริโภคนิยมโดยไม่รู้ตัว มีการซื้อโทรทัศน์ ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ โดยมีการซื้อทั้งเงินสดและเงินผ่อน มีการกู้ยืมเป็นหนี้สินมากขึ้น

สิ่งเหล่านี้ เป็นผลทำให้ มีความยากลำบากในการประกอบอาชีพ มีค่าใช้จ่ายในการ เลี้ยงดูบุตรมากขึ้น และมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ทำให้ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เผ่าเล) เห็นความ

สำคัญของการลดจำนวนบุตรให้มีจำนวนพอเหมาะกับความสามารถในการเลี้ยงดูภายหลังการมีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว การมีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวทำให้การมีความคิดเห็นเกี่ยวกับจำนวนการมีบุตรเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง การมีความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผละ) ลดความกลัวในการคุมกำเนิด เช่น กลัวไม่มีแรงทำงาน กลัวเป็นบ้า ฯลฯ

ผลการดำเนินงาน ทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผละ) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้

“การส่งเสริมการวางแผนครอบครัวในระยะแรกชาวบ้านให้ความสำคัญน้อยมากแทบจะไม่สนใจเลย เนื่องจากเป็นความรู้ใหม่ ไม่คุ้นเคย และมองไม่เห็นความจำเป็นอีกทั้งแย้งว่าทำไมไม่ปล่อยให้ไปเป็นไปตามธรรมชาติ บ้างก็กลัวการเสื่อมสมรรถภาพทางเพศ รวมถึงความจำเป็นในการมีแรงงานมาก ๆ ในครอบครัว เพื่อช่วยในการผลิต เมื่อมีลูกมากก็ทำอะไรได้ผลผลิตมาก ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความร่วมมือเลย ออกจะต่อต้านเอาเสียด้วยซ้ำ แต่ด้วยการรณรงค์อย่างจริงจังของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องใช้เวลานานนับสิบปี เมื่อเวลาผ่านไปปัญหาต่าง ๆ ที่เคยบอกกล่าวไว้กับชาวบ้าน เริ่มส่งผลกระทบต่อโดยตรง เช่น เรื่องที่ดินทำกินเริ่มไม่เพียงพอ ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรแต่ละคนสูงขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อัตราการตายจากการคลอดบุตรมีมากขึ้น การติดโรคจากการมีเพศสัมพันธ์เนื่องจากการคมนาคมสะดวกขึ้น ชุมชนชาวเขาเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับคนในเมืองมากขึ้น เหล่านี้ทำให้เริ่มมีทัศนคติต่อการวางแผนครอบครัวและการคุมกำเนิดในทางที่ดีขึ้น และเริ่มมองเห็นประโยชน์และความจำเป็น” (สัมภาษณ์นายวินัย อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน 12 สิงหาคม 2547)

“ตอนแรก ๆ ก็ไม่ค่อยมีคนสนใจ คุมกำเนิด กลัวการทำหมันกันมาก กลัวทำงานไม่ได้ ปัจจุบันคนยอมรับการคุมกำเนิดกันมากขึ้นเพราะที่ดินทำกินมีน้อย หากินลำบาก อีกอย่างคนมูเซอดำ (เผละ) หนุ่มสาวแต่งงาน แล้วหย่ากันง่าย ทั้งลูกให้พ่อแม่เลี้ยงดู แล้วไปแต่งงานใหม่ เป็นภาระต่อคนเฒ่าคนแก่มาก” (สัมภาษณ์ นายสรพงษ์ 12 สิงหาคม 2547)

“ระยะแรก ๆ ไม่ได้ได้รับความสนใจ บอกตรง ๆ ว่าลืมหูลืมตา เนื่องจากชาวเขากลัว โดยเฉพาะพวกมูเซอดำ (เผละ) คือ เขากลัวการฉีดยา กลัวการกินยา กลัวหมดสภาพทางเพศ กลัวทำงานไม่ได้ จนมาในระยะหลังกระทั่ง ปี พ.ศ. 2530 เริ่มจะได้ผลมีการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ตอนแรก ๆ ชาวบ้านไม่เชื่อถือ คือว่า อสม. คนนี้ก็ไปชวนเขาเหมือนกันจะไปรู้อะไร แต่จากการพยายามของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขก็ได้ผลขึ้นมากขึ้นเรื่อย ๆ

จนกระทั่ง อสม. เป็นที่ยอมรับของ ชาวเขาบ้านอุมขอมพอสมควร ทำให้นโยบายการวางแผนครอบครัวประสบผลสำเร็จ ก็เพราะพูดภาษาเดียวกัน” (สัมภาษณ์ นายนิรันดร์ 16 มกราคม 2548)

“ในระยะต้น ๆ คนมุเซอคำ ยอมรับการวางแผนครอบครัวน้อยมาก เพราะประเพณีของคนมุเซอคำ (ເເລ) ต้องการมีลูกมาก ต้องใช้แรงงาน ต่อพอมาระยะหลัง ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัวมาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับเขาได้แก่ ปัญหาการมีบุตรมากเกินไป พื้นที่ทำกินไม่พอ พื้นที่ทำมาหากินน้อยลง และปัญหาที่เกิดจากประเพณีวัฒนธรรมชาวเขา คือ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน” (สัมภาษณ์ นายแพทย์ เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก 13 สิงหาคม 2547)

“แต่เดิมการทำงานด้านการส่งเสริมการวางแผนครอบครัวกับชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) ลำบาก เพราะชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) นิยมมีลูกมาก และความเข้าใจในกันยากในด้านภาษา ทำให้ต้องพูดคุยชี้แจงกันถึง 5 ทุ่มหรือเที่ยงคืนเลยทีเดียว แต่ปัจจุบันความเจริญเข้าไปยังหมู่บ้านอุมขอมมากขึ้น ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) มีการศึกษามากขึ้น มีอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านจำนวน 9 คน ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) ซึ่งพูดภาษาเดียวกัน ทำให้การส่งเสริมการวางแผนครอบครัวได้ผล ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้น ปัจจุบันมีลูกไม่เกิน 2 - 3 คน เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูสูง หากินลำบาก จึงเห็นความสำคัญของการวางแผนครอบครัว” (สัมภาษณ์ นายบุญเทียม เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยคอยมุเซอ 16 มกราคม 2548)

จะเห็นได้ว่า สถานการณ์การวางแผนครอบครัวในพื้นที่คอยมุเซอ จังหวัดตาก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้นเนื่องจากชาวเขามีความรู้และเห็นประโยชน์ของการวางแผนครอบครัวอย่างถูกต้องว่าสามารถแก้ไขปัญหาภาระค่าใช้จ่ายไม่เพียงพอกับรายได้ อันเนื่องมาจากการมีบุตรมากเกินไป ที่ทำกินไม่พอ ความไม่พร้อมในการมีบุตร

2. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (ເເລ)

ผลการศึกษาโดยการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์จำนวน 12 คน เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา เจ้าหน้าที่อนามัยสถานีอนามัยคอยมุเซอและการสนทนากลุ่มผู้นำทางจาริต ประเพณี ผู้นำหมู่บ้าน และผู้เฒ่าผู้แก่ พบความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตรที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. การมีบุตรเป็นสิ่งจำเป็น
2. การมีบุตรควรมีจำนวนพอเหมาะ
3. การมีความต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ดีไม่ให้เหมือนตนเอง

2.1 การมีบุตรเป็นสิ่งจำเป็น

ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เหมเล) ในหมู่บ้านอุมยอม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความคิดเห็นว่าการมีบุตรเป็นสิ่งจำเป็น ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ การมีบุตรเป็นสิ่งจำเป็นไว้ดูแลยามแก่เฒ่า ดูแลยามเจ็บป่วย เกิดความรู้สึกภูมิใจ สร้างความผูกพัน และสืบทอดประเพณี

พ่อเฒ่าसानแก้ว : “คนมูเซอคำ (เหมเล) มีลูกจะได้มีความภูมิใจ แก่เฒ่าไปแล้วจะมีคนเลี้ยงดู คนไม่มีลูก ตายแล้ว ไม่มีคนทำพิธีให้”

นางนะอือ : การไม่มีลูกไม่ดี แก่เฒ่าแล้วต้องอยู่คนเดียว เจ็บป่วยไม่มีใครดูแล

นางขวัญใจ : ทุกครอบครัวต้องมีลูก ลูกจะได้ช่วยดูแลเวลาแก่เฒ่า ลูกจะได้เลี้ยงดูเรา เหมือนที่เราเลี้ยงดูลูก

นะสอ : “การมีบุตรเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสามภรรยา การไม่มีลูกแก่ตัวไปไม่มีใครดูแล คนมีลูก มีคนช่วยทำมาหากิน”

นะพอ : “การมีลูกนั้น เป็นเรื่องจำเป็น ถ้าไม่มีลูกก็ไม่มีคนช่วยทำงาน แก่เฒ่าจะไม่มีใครเลี้ยงดู ถ้าไม่มีลูกชาวบ้านจะพากันต่อว่าไม่ดี แต่งงานแล้ว ไม่มีลูกก็ต้องหย่ากัน ผู้ชายจะไปหาเมียใหม่กับคนที่มียูกับด้วยกันได้ ใครไม่มีลูก ประเพณีมูเซอ ถือว่าไม่ใช่คู่กัน”

2.2 การมีบุตรควรมีจำนวนพอเหมาะ เพียง 2 – 3 คน

ผลการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เหมเล) มีความคิดเห็นเกี่ยวกับจำนวนความต้องการที่จะมีบุตรในแต่ละครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก

2.2.1 แต่เดิมนั้น ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เหมเล) ต้องการมีบุตรมาก ๆ เพื่อช่วยทำมาหากิน เป็นแรงงานช่วยกันทำไร่ หาของป่าไปขายในเมือง ดูแลยามแก่เฒ่า และสืบทอดประเพณี

นางนะผุ : “ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เหมเล) ของหมู่บ้านอุมยอม จังหวัดตาก จำนวน 12 ครอบครัว ได้อพยพมาจากจังหวัดเชียงราย ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ซึ่งในสมัยก่อนนั้น สภาพพื้นที่โดยทั่วไป เป็นป่าไม้ขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่ามากมาย คนมูเซอคำ (เหมเล) มีความเชื่อว่า ต้องมีลูกมาก ๆ จึงจะดี จะได้ช่วยกันทำไร่ ปลูกข้าวไว้กิน หาของป่าไปขายในเมือง คนขยันขันแข็งจะได้กินดีอยู่ดี คนมูเซอคำ (เหมเล) มีความเชื่อว่า คนไม่มีลูกเป็นบาป เทพเจ้าก็อูซาไม่รักไม่ชอบ คนมีลูกหลานมาก ไปไหนมาไหนสะดวก เวลาเทศกาลปีใหม่ ลูกหลานมารดน้ำคำหัวมาก ๆ จะดี”

2.2.2 ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบัน รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมความมั่นคงของชาติควบคู่ไปกับการวางแผนครอบครัว เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับชุมชนบนพื้นที่สูงเป็นปัญหาที่สำคัญ รวมทั้งเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนรวม และความมั่นคงของชาติ โดยรัฐบาลได้จัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2535 - พ.ศ. 2539) ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2544) และฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2549)

เพื่อให้เป็นกรอบในการปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถชี้แนะการปฏิบัติงานให้ครอบคลุมการแก้ไขปัญหา
ทุกเรื่องบนพื้นที่สูง ทั้งปัญหาชาวเขา ปัญหาการปลูกพืชเสพติด ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า
ปัญหาการศึกษา ปัญหาสุขภาพอนามัย และปัญหาการเพิ่มประชากรชาวเขา ซึ่งผลของนโยบาย
และแผนดังกล่าว ทำให้ครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เมเล) มีขนาดที่ดินทำกินลดลง ผลผลิต
ที่ได้รับต่ำ มีความยากลำบากในการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น ครอบครัวของชาวเขา
เผ่ามูเซอดำ (เมเล) จึงไม่ต้องการมีลูกมาก อย่างไรก็ตาม ยังคงเห็นความจำเป็นในการมีลูก
โดยผลจากการศึกษาศตริกกลุ่ม วัชเจริญพันธุ์คู่ทั้ง 12 ราย มีความคิดเห็นว่า ควรมีบุตรเพียง 2 – 3 คน
จึงจะเหมาะสม ด้วยเหตุผล คือ ลูกจะไม่ได้เหงาเพราะมีพี่น้อง การมีลูกมากต้องใช้เงินมาก ที่ดินทำกิน
มีจำกัด ไม่สามารถแบ่งให้ลูกได้ มีลูกหญิง 1 คน เพื่อช่วยทำงานบ้าน และมีลูกชายเป็นแรงงาน
ช่วยทำงานหนัก

- นะอ้อ : “มีลูก 2 คน เป็นจำนวนที่เหมาะสม โดยให้เหตุผลว่า “ลูกจะไม่ได้
เหงาเพราะมีพี่น้อง มีมากกว่านั้นจะลำบาก จะไม่มีเงินเลี้ยงดู เพราะหากินลำบาก”

- นะพือ : “อยากมีลูกแค่ 2 คน โดยอยากได้ลูกผู้หญิง จะได้เอาลูกเขย
เข้าบ้านช่วยทำงาน ดูแลครอบครัว”

- นะป่า : “คิดว่า มีลูกแค่ 2 คน ก็พอทั้งหญิงและชาย ลูกผู้ชายได้กินแรง
ลูกหญิงได้ลูกเขยเข้าบ้านช่วยทำงาน”

- ขวัญใจ : “คิดว่า มีลูก 2 คนพอแล้ว ลูกผู้หญิงจะเลี้ยงดูตนเอง
ช่วยงานบ้าน ลูกชายช่วยทำงานหนัก การมีลูกทำให้ไม่เหงา การมีลูกมากต้องใช้เงินมาก หากิน
ลำบาก พื้นที่ทำกินมีน้อย ไม่สามารถส่งลูกให้เรียนสูง ๆ ได้”

- นะพี : “แต่ก่อนมีลูกมากดี ได้ช่วยทำไร่ ทำสวน เดียวนี้มีแค่ 3 คน
ก็พอแล้ว การมีลูกผู้หญิงจะช่วยดูแลยามเจ็บป่วย หุงข้าว เย็บผ้า การมีลูกชาย ช่วยทำไร่ ตัดไม้
ทำงานหนัก ๆ สืบทอดประเพณี ส่วนถ้ามีลูกมากเลี้ยงลูกไม่ดี พ่อแม่ต้องเสียเงินเสียหน้า”

2.3 การมีความต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ดีไม่ให้เหมือนตนเอง

ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีความต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ดี โดยทำให้
ได้ทราบความคิดเห็นของสตรีวัชเจริญพันธุ์ว่า มีความต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ดี ไม่เหมือนตนเอง
ดังนี้

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ซึ่งรัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริม
ความมั่นคงของชาติ ควบคู่ไปกับการวางแผนครอบครัว โดยได้จัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนา
ชุมชน สิ่งแวดล้อม และควบคุมสิ่งเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 – 4 (พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2549) และ
ส่งผลให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เมเล) มีความคิดเห็นเกี่ยวกับจำนวนบุตรที่ต้องการเลี้ยงดูเปลี่ยนแปลง

ไปจากเดิม ซึ่งต้องการมีบุตรมาก ๆ มาเหลือเพียงครอบครัวละ 2-3 คน นั้น แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาประชากรได้ระดับหนึ่ง และยังเป็นผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการปลูกพืชเสพติด ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ปัญหาการศึกษา และปัญหาสุขภาพอนามัย สำหรับในเรื่องการศึกษา ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ได้รับโอกาสทางการศึกษามากขึ้นจากหน่วยงานราชการที่สำคัญ 2 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก และศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดตาก โดยผู้ที่ได้รับโอกาสทางการศึกษาทำให้สามารถรับรู้ข่าวสารได้มากขึ้นต่อระบบการศึกษา

ระบบการศึกษาแผนใหม่ทำให้ชาวมูเซอดำ (เหมเล) มีพื้นฐานในการฟังพูดภาษาไทย อ่านเขียนภาษาไทย ได้มากขึ้น ประกอบกับมีหน่วยราชการหลายหน่วยงานเข้ามาให้ความรู้โดยการฝึกอบรม และพาไปทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่บ่อยครั้ง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในแนวทางและนโยบายของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น ประกอบกับข้อมูลข่าวสาร และการสื่อสารที่เข้าสู่ชุมชนชาวเขาบ้านอูมยอมนปัจจุบันมีการรับรู้ข่าวสารจากภายนอกได้มากขึ้นทั้งโดยการติดต่อกับคนภายนอก สื่อต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ทั้งด้านความเป็นอยู่ การพัฒนาที่เหมาะสม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง จนเกิดเป็นทัศนคติที่เห็นด้วยกับการวางแผนครอบครัว ตามคำแนะนำของหน่วยราชการ ข้อเสนอต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ความกลัวในการคุมกำเนิดลดน้อยลง เช่น กลัวไม่มีแรงงาน อีกทั้งข้อจำกัดในการประกอบอาชีพมีความยากลำบาก ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรที่มีมากขึ้น ทำให้เห็นความสำคัญของการลดจำนวนบุตรให้มีจำนวนพอเหมาะกับความความสามารถในการเลี้ยงดู ให้การศึกษาเล่าเรียนที่ดีแก่บุตร สาเหตุที่สำคัญก็คือ ชาวมูเซอดำ (เหมเล) เห็นความสำคัญของการศึกษามีส่วนสำคัญในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงให้ความสำคัญแก่การศึกษาของบุตรหลานมากกว่าแต่ก่อน เพราะเห็นว่าคนที่มีหน้ามีตามีเงินทอง เพราะได้รับการศึกษาสูง ชาวมูเซอดำ (เหมเล) จึงปรารถนาให้บุตรหลานได้รับการศึกษามากที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากความต้องการที่จะเลี้ยงดูบุตรให้ดีดี ในเรื่อง การส่งเสริมการศึกษาให้สูงขึ้น การป้องกันการท้องก่อนแต่งงาน / หย่าร้าง และการส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิต โดยทำให้ได้รับความเป็นอยู่ที่ดี อาหารการกินที่ดี ได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกแล้ว ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ยังต้องการให้บุตรหลานเป็นคนดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ดูแลยามแก่เฒ่า ซึ่งประชากรกลุ่มตัวอย่างได้ให้ความคิดเห็นดังนี้

- นะฮือ : การเลี้ยงดูบุตรให้ดีต้องให้เขากินดี ๆ เรียนหนังสือ อบรมสั่งสอนให้เชื่อฟังผู้ใหญ่ และให้ดูแลแม่เฒ่าเจ็บป่วย

- นะพื่อ : การเลี้ยงดูบุตรให้ดี ต้องให้เรียนหนังสือ มีงานทำ มีเงินเดือน จะได้ไม่ลำบาก

- ขวัญใจ : การเลี้ยงดูบุตรให้ดี ต้องให้ลูกเรียนหนังสือดี ๆ เรียนสูง ถ้าไม่เรียนต้องบังคับ เพราะการเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญ ต้องให้ลูกกินดี ๆ ใส่เสื้อผ้าดี ๆ

- นะพี : การเลี้ยงดูบุตรให้ดี ต้องมีเงินมาก ๆ ต้องอบรมสั่งสอน ให้ลูก ๆ ดูตัวอย่างคนเฒ่าคนแก่ที่เขาั่งมี เขาทำอย่างไร ต้องสอนให้เด็กเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ทำงานแทนพ่อแม่ (เย็บเสื้อผ้า) เจ็บป่วยดูแลพ่อแม่

จากผลการศึกษา จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันภาระการเลี้ยงดูบุตรของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) แตกต่างไปจากอดีต เนื่องจากสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) เป็นสังคมที่ไม่ได้อยู่เพียงลำพังตามวิถีทางวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของตนเองเหมือนดังแต่ก่อน หากเป็นสังคมที่เปิดรับกระแสการพัฒนา และความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามกระแสความเจริญของประเทศ จากคนพื้นที่ราบและหน่วยงานภาครัฐ ปัจจุบันชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) มีความต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ดี ไม่ให้ลำบากเหมือนตนเอง ต้องการเลี้ยงดูบุตรให้ได้รับการศึกษาตามระบบที่กฎหมายกำหนดให้ศึกษาจนจบภาคบังคับ ให้ได้รับการศึกษาสูง ๆ เท่าที่จะทำได้ ให้มีคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดี ให้มีงานทำที่ดีและที่สำคัญคือ ต้องการเลี้ยงดูบุตรให้เป็นคนดี เชื่อฟังและเคารพผู้ใหญ่ ขยันทำมาหากิน ทำในสิ่งที่ดี ๆ และไม่ทำในสิ่งไม่ดี เช่น ไม่ติดยาเสพติด

3. ความรู้ความเข้าใจการวางแผนครอบครัว

ผลการศึกษาโดยการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) จำนวน 12 คน เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว พบว่า สตรีกลุ่มเป้าหมาย มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย และการไม่ได้รู้ถึงผลดีผลเสียอย่างแท้จริงของการวางแผนครอบครัว

3.1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายการวางแผนครอบครัว

นะอือ : “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การไม่ให้มีลูกมาก หรือ ต้องการให้มีลูกห่างกัน

นะพื่อ : “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การทำให้ไม่มีลูก “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การชะลอการมีลูก

นะสอ : “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การไม่ให้มีลูกมาก การมีลูกตอนไหนก็ได้

ขวัญใจ : “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การวางแผนการมีลูก ควบคุมไม่ให้มีลูกเกินความจำเป็น

นะพี : “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การทำให้ไม่มีลูกหลายคน

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษามีความรู้ความเข้าใจในความหมายของการวางแผนครอบครัวว่า หมายถึง การทำให้ไม่มีลูก การให้มีลูกห่างกัน การชะลอการมีลูก การป้องกันการท้องขณะที่ยังไม่พร้อม การไม่ให้มีลูกมาก การวางแผนการมีลูก การไม่ให้มีลูกเกินความจำเป็น การป้องกันการท้องขณะยังไม่ต้องการมีลูก และการกินยา ฉีดยา การทำหมัน เพื่อไม่ให้มีลูก ซึ่งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการวางแผนครอบครัวของชาวเขากลุ่มตัวอย่างสอดคล้องกับความหมายของการวางแผนครอบครัวตามแนวคิดของนักวิชาการ เช่น แนวคิดของสำหรี จิตตินันท์ และคณะที่ว่า “การวางแผนครอบครัว” หมายถึง การที่คู่สมรส วางแผนล่วงหน้าได้ว่าจะมีบุตรเมื่อใด และเว้นระยะการมีบุตร และจำนวนบุตรตามที่ต้องการ โดยใช้วิธีการป้องกันการตั้งครรภ์ในระยะเวลาที่ไม่ต้องการมีบุตร หรือผ่าตัดทำหมันเมื่อมีบุตรพร้อมกับความต้องการแล้ว รวมทั้งการช่วยให้มีบุตรได้ตามความต้องการด้วย

3.2 การไม่ได้รู้ถึงผลดีผลเสียอย่างแท้จริงของการวางแผนครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายวัยเจริญพันธุ์ ยังไม่ได้รู้ถึงผลดีผลเสียอย่างแท้จริงของการวางแผนครอบครัว เช่น การได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการว่า การวางแผนครอบครัวมีแต่ผลดี การได้รับข้อมูลการเล่าถือว่าการคุมกำเนิดจะเกิดผลเสียต่อสุขภาพ โดยจะเห็นได้จากข้อมูลของการสัมภาษณ์ดังนี้

นะอ้อ : หมออนามัยได้แนะนำให้นะอ้อคุมกำเนิดโดยวิธีการฉีดยานะอ้อคิดว่า การคุมกำเนิดโดยวิธีการฉีดยาคุมกำเนิด ทำให้หงุดหงิด โมโหง่าย

นะพื่อ : หมออนามัยและ อสม. มาให้ความรู้ เรื่องการวางแผนครอบครัวและบอกว่า การวางแผนครอบครัว มีแต่ผลดี ไม่มีผลเสีย สาเหตุที่คุมกำเนิดแบบฉีดยาคุม เพราะหมออนามัยแนะนำว่า ฉีดยาครั้งเดียวคุมได้หลายเดือน การกินยาเม็ดคุมกำเนิดต้องกินทุกวัน ถ้าลืมก็จะทำให้มีลูกโดยไม่ตั้งใจ

นะพอ : นะพอคุมกำเนิดโดยการฝังยาใต้ผิวหนัง เพื่อชะลอการมีลูก แต่เมื่อชาวบ้านเล่าถือว่าการฝังยาจะทำให้ยิวังไปทั่วร่างกาย นะพอไม่สบายใจจึงเลิกและมีลูกคนที่สอง เมื่อมีลูกคนที่สอง ใช้วิธีคุมกำเนิดโดยวิธีธรรมชาติคือการหลังข้างนอก และนับวันปลอดภัยจนชะลอการมีลูกได้ 7 ปี แต่พอมีลูกคนที่สามเป็นผู้หญิง สามีก็เลยตัดสินใจให้นะพื่อผ่าตัดทำหมัน โดยไปทำที่โรงพยาบาลจังหวัดตาก ผลจากที่นะพอทำหมันใน ช่วง 2 ปีแรกมีอาการปกติ หลังจากนั้นมีอาการหงุดหงิดบ่อย คนอื่นๆ ก็มีอาการคล้ายกัน แต่อาจจะเป็นผลมาจากสามี

ไปประชุมอบรมบ่อย เลยระเวง โม โห่ง่ายนะพอบอกว่าตัวเขาเองเครียดหงุดหงิดจากการทำหมันหรือเปล่าไม่แน่ใจ ทำหมันแล้วก็ทำงานได้ตามปกติ ไปไหนก็ได้ ไม่ป่วยไข้ เมื่อสอบถามว่าทำไมสามีไม่ทำหมันเอง ทั้งที่เป็น อสม. และรู้ข้อมูลมาก นะพอดตอบว่า สามีกลัวไม่มีแรงทำงาน ผู้ชายต้องรับผิดชอบงานหนักของครอบครัว ซึ่งครอบครัวนะพอมีลูกผู้หญิง ไม่มีคนทำงานแทน นอกจากนั้นสามียังบอกว่า อยากมีลูกผู้ชายและอาจจะเมียใหม่อีกคนจะได้มีลูกผู้ชายไว้สืบทอดประเพณี

นะป่า : คุณกำเนิดมาตั้งแต่ยังเป็นสาว ๆ แล้ว โดยการฉีดยาคูมกำเนิดเพราะไม่ต้องการให้ท้อง รู้เรื่องการคูมกำเนิดจากเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาและหมออนามัย นะป่าบอกว่า เลิกคูมกำเนิดเมื่อแต่งงานครั้งแรก และคิดว่าการคูมกำเนิดไม่มีผลเสีย เพราะตนเองไม่มีอาการอะไร การฉีดยาคูมกำเนิดก็เสียค่าใช้จ่ายไม่มาก นะป่าบอกเล่าเกี่ยวกับการคูมกำเนิดของบุคคลอื่นว่า บางคนฉีดยาแล้วปวดหัว ประจำเดือนไม่มา พวกที่ฟังยาคุมก็กลัววิ่งไปทั่วร่างกาย นะป่าไม่ยอมทำหมัน กลัวเจ็บ ทำงานหนักไม่ได้ ยาเม็ดคูมกำเนิดก็ไม่อยากใช้ เพราะกลัวลืมหินยา

นะสอ : ให้ความหมายคำว่า การวางแผน ครอบครัวเหมือนกับหลาย ๆ คน คือ การไม่ให้มีลูกมาก การวางแผนครอบครัวทำให้เรามีลูกตอนไหนก็ได้ นะสอคูมกำเนิดโดยวิธีฉีดยาคูมกำเนิด โดยบอกว่า สะดวกดี ไม่ต้องลืมหินยา แต่ฉีดยาแล้วทำให้เวียนศีรษะ ตาลาย ประจำเดือนมาไม่ปกติ บางทีทำงานไม่ไหว ถ้าไม่มีแรงก็พักผ่อนสักระยะ เดียวก็หายทำงานต่อไปได้ เมื่อสอบถามนะสอว่า ทำไมสามีของนะสอ ซึ่งเป็น อสม. ไม่ทำหมันเอง ทั้ง ๆ ที่มีความรู้เรื่องการคูมกำเนิดมาก และแนะนำให้คนอื่น ๆ ทำหมันถาวร นะสอบอกว่า เคยมีตัวอย่างคนในหมู่บ้านทำหมันแล้วเป็นมะเร็ง สามีเลยไม่กล้าทำหมัน และกลัวว่าถ้าหย่ากับเมียแล้ว ลูก ๆ ก็จะอยู่กับนะสอ สามีกลัวว่าไม่มีใครดูแลตอนแก่เฒ่าเพราะแต่งงานใหม่ แล้วมีลูกไม่ได้ ส่วนกรณีที่นะสอไม่ทำหมันนั้นมีสาเหตุคือ กลัวไม่มีแรงทำงาน

ขวัญใจ : แต่ก่อนคูมกำเนิดโดยการใช่วิธีธรรมชาติ แต่ปัจจุบันขวัญใจใช้วิธีคูมกำเนิดโดยการฉีดยาคูมกำเนิด ไปใช้บริการที่สถานีอนามัยดอยมูเซอ ใช้บัตรทองเสียเงิน 30 บาทเท่านั้น การฉีดยาทำให้ขวัญใจ หงุดหงิด โม โห่ง่าย ขวัญใจบอกว่าที่เขาคูมกำเนิดเพราะกลัวมีลูกหลายคน ซึ่งจะทำให้ครอบครัวลำบากในการเลี้ยงดู หมออนามัยบอกว่ามีลูก 2 คน ก็แนะนำให้ทำหมันเลย

นะพี : นะพีมีลูกคนที่ 5 จึงทำหมัน แต่ก่อนนะพีไม่ได้คูมกำเนิดและไม่คิดว่าจะทำด้วย ทั้ง ๆ ที่ได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา และหมออนามัย ให้ฉีดยาคูม นะพีบอกว่าไม่ยอมฉีดยาคูมเพราะกลัว มีคนบอกว่าจะทำให้เมาหัว ไม่มีแรง การที่นะพี ทำหมันเนื่องจากไปคลอดลูกคนสุดท้ายที่โรงพยาบาล และหมอบอกให้ทำหมันเนื่องจากมีลูก

หลายคนแล้ว โดยหมอที่โรงพยาบาลทำให้ไม่เสียเงิน เมื่อทำแล้วนะพี่รู้สึกว่าเป็นไข้บ่อยต้องกินยาแก้ปวด และเมื่อไปหาหมอที่โรงพยาบาล หมอบอกว่าเป็นไข้นั้นไม่ได้เกิดจากการทำหมัน แต่เป็นเพราะสุขภาพของนะพี่ไม่แข็งแรง

นะนู : นะนูเป็น อสม. ของหมู่บ้านฉะนั้นจึงได้รับการอบรมบ่อยครั้ง นะนูรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวพอสมควรและให้ความหมายของการวางแผนครอบครัวว่า การไม่ให้มีลูกเยอะ การมีลูกตามต้องการ ถ้าไม่อย่างมีลูกต้องคุมกำเนิด นะนูบอกว่าตัวของเธอเองใช้วิธีการคุมกำเนิด โดยการฉีดยาคุมกำเนิดก็มีอาการมึนหัว เวียนหัวเหมือนกัน เวลาที่มึนหัวก็นอนหรือบางทีไปอาบน้ำ

นะกอ : สมัยก่อน นะกอกลัวการทำหมันมาก นะกอคุมกำเนิดโดยวิธีกินยาเม็ดคุมกำเนิดและฉีดยาคุมกำเนิด เนื่องจากคนในหมู่บ้านอุมยอม บอกเล่าว่า การทำหมันจะทำให้ทำงานไม่ได้ ไม่มีแรง และเป็นบ้า ต่อมาภายหลัง เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา และเจ้าหน้าที่อนามัยมาอบรมให้ความรู้ความเข้าใจและพาไปดูงานเรื่องการคุมกำเนิด และเลี้ยงดูลูกที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มีความเข้าใจ และไม่กลัว ปัจจุบันนะกอผ่าตัดทำหมันแล้ว

4. ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว

ผลการศึกษาโดยการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ 12 ราย เจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ และโดยการสนทนากลุ่มของผู้นำจาริต ประเพณี พบปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวมี 3 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร ลักษณะจาริตประเพณี การแต่งงานกับครอบครัว และอิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว

4.1 การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร

ปัจจัยสำคัญประการแรกที่มีผลให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (มูเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก มีการยอมรับการวางแผนครอบครัว คือ การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร ซึ่งแต่เดิมการมีบุตรมาก ๆ จะเป็นแรงงานช่วยกันทำไร่ หาของป่าไปขายในเมือง ดูแลยามแก่เฒ่า และสืบทอดประเพณีต่าง ๆ ในช่วงเทศกาลปีใหม่ ลูกหลานมารดน้ำดำหัวมาก ๆ จะดี แต่ปัจจุบันนิยมการมีบุตรน้อย ๆ

การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตรได้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 ถึงปัจจุบัน เนื่องจากสภาพการทำมาหากินและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นผลเนื่องมาจากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมความมั่นคงของชาติควบคู่ไปกับนโยบายการวางแผนครอบครัวเพื่อแก้ไขปัญหา

การปลูกพืชเสพติด ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ปัญหาการเพิ่มประชากร ปัญหาการศึกษาและปัญหาสุขภาพอนามัย ผลจากนโยบายดังกล่าวทำให้ ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในแต่ละครอบครัว มีขนาดที่ดินทำกินลดน้อยลงซึ่งหากมีบุตรมาก จะทำให้ผลผลิตที่ได้รับไม่เพียงพอกับสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ การมีบุตรมากในสถานะที่มีที่ดินจำกัดได้ส่งผลให้การแบ่งทรัพย์สินที่ดินทำกินให้บุตรไม่เพียงพออีกด้วย ดังนั้นความคิดเกี่ยวกับการมีบุตร เพื่อเป็นแรงงานได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งต้องการมีบุตรมาก ๆ เพื่อเป็นแรงงานในการช่วยทำไร่ หาของป่า ได้เปลี่ยนความหมายของการมีบุตรว่า ไม่จำเป็นต้องมีบุตรมาก แต่มีเพียง 2 - 3 คน เพื่อลูกจะได้ไม่เหงาเพราะมีพี่น้องโดยมีลูกหญิง 1 คน เพื่อช่วยทำงานบ้าน ลูกชาย 1 คน เป็นแรงงานช่วยทำงานหนักรวมทั้งเพื่อประโยชน์ในการดูแลยามแก่เฒ่า เจ็บป่วย และสืบทอดประเพณี

การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร ยังเกิดจากการที่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ได้เรียนรู้จากสังคมภายนอก ในเรื่องการมีบุตรว่าการมีบุตรไม่ต้องมีมาก แต่มีบุตรอย่างมีคุณภาพ ทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) เห็นความสำคัญของการมีบุตรในจำนวนที่พอเหมาะ เพื่อการเลี้ยงบุตรให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเลี้ยงดูให้ได้รับความเป็นอยู่ อาหารการกินที่ดี อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี ได้รับการศึกษาสูง ๆ เพื่อการมีงานทำและรายได้ดี ๆ สำหรับเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว โดยจะเห็นได้จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ ดังนี้

นะอ้อ : มีเงินน้อยต้องทำงานหาเงินก่อนค่อยมีลูก มีลูกมากก็ไม่ได้เพราะที่ทำงานมี 2 ไร่ ไม่พอทำกิน ลูกโตขึ้นจะลำบาก

การดำรงชีวิตกับการวางแผนครอบครัว ครอบครัวของนะอ้อมีวัยแรงงาน 3 คน มีที่ดินทำกิน 2 ไร่ สวนกาแฟ 2 ไร่ นะอ้อมีรายได้จากการเป็นพี่เลี้ยงเด็กที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของหมู่บ้านอุ้มขอม แต่รายได้ไม่เพียงพอ (2,800 บาท/เดือนและจ้างเพียง 10 เดือน/ปี) เพราะต้องซื้อข้าวกิน ปลูกข้าวไม่พอกินและมีหนี้สินประมาณ 20,000 บาท ส่วนสามีมีรายได้จากการทำไร่และรับจ้างทั่วไปในปีหนึ่ง ๆ ครอบครัวนะอ้อต้องส่งคนไปช่วยผู้นำหมู่บ้านและปู้จาร์ทำไร่ 2 - 3 ครั้ง ถ้าไม่ว่างต้องจ้างคนไปแทนเพราะผู้นำหมู่บ้านและปู้จาร์ ช่วยทำพิธีกรรมตามประเพณีให้ครอบครัว นะอ้อบอกว่ามีลูกจะได้มีแรงงานไว้ช่วยเอาแรงให้ผู้นำหมู่บ้านและปู้จาร์

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจของครอบครัวกับการตัดสินใจคุมกำเนิด นะอ้อบอกว่า มีเงินก็คุม ไม่มีเงินก็คุม โดยให้เหตุผลว่า การมีลูกในปัจจุบันถึงมีเงินก็ไม่ควรมีลูกมากเพราะมีลูกเป็นภาระต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ เหนื่อยเด็กสอนยากขึ้นทุกวัน และต้องให้เรียนสูง ๆ

นะพื่อ : แต่ก่อนคนไม่มาก เดียวนี้คนมากแย่งกันทำมาหากิน ที่ดินมีน้อย นะพื่อมีที่ดินเพียง 2-3 ไร่ ถ้ามีลูกมาก โตขึ้นจะลำบาก ครอบครัวนะพื่อมีกัน 2 คน บางครั้งไม่ได้

ไปช่วยแรงให้พ่อหลวงและปู่จาร์ แต่เอาเงินจ้างคนไปแทน ชาวบ้านเขาก็ไม่ว่าอะไรเพราะเขารู้ความจำเป็น พ่อหลวงปู่จาร์มีความสำคัญ ช่วยแก้ไขปัญหามา ช่วยทำพิธีกรรมให้ ทุกคนต้องลงแรงช่วยบ้านเราจึงจะสงบสุข ไม่มีเหตุร้าย

นะป้า : การทำมาหากินทุกวันนี้ลำบาก ต้องมีลูกน้อย ๆ ครอบครัวนะป้ามีที่ทำกิน 15 ไร่ เป็นสวนกาแฟ 9 ไร่ ปลูกทำข้าวไร่ ข้าวโพด 6 ไร่ ครอบครัวมีแรงงาน 4 คน นะป้าบอกว่าเด็ก ๆ เมื่อโตขึ้นมักไม่อยากทำไร่ การมีลูกหลาย ๆ คนพ่อแม่มีทรัพย์สินสมบัติก็ไม่พอแบ่งกัน

ขวัญใจ บอกว่าเขาคุมกำเนิดเพราะกลัวมีลูกหลายคนเพราะทำให้ครอบครัวลำบากในการเลี้ยงดู หมออนามัยแนะนำว่ามีลูก 2 คน ทำหมันเลย

การดำรงชีวิตกับการวางแผนครอบครัว ขวัญใจบอกว่า การที่ครอบครัวของเขาอยู่ด้วยกัน 7 คน แต่มีผู้หาเลี้ยงครอบครัวเพียง 4 คนนั้น ทำให้ครอบครัวมีภาระในการเลี้ยงดูคนในครอบครัวบ้าง รายได้หลักมาจากการทำไร่ และรับจ้างแรงงาน ถ้าเขาไม่รู้เรื่องการคุมกำเนิดจะมีลูกมากครอบครัวจะมีภาระในการเลี้ยงดูมากขึ้น

นะพี : รายได้และการทำมาหากินในปัจจุบันนี้ยากลำบาก ทำให้คนมุเซอตา (เหมเล) ยอมรับการคุมกำเนิดมากขึ้น เพราะมีลูกหลายคนต้องมีค่าใช้จ่ายมาก ที่ดินทำกินก็มีน้อยไม่พอทำ

นะนู : บอกสาเหตุที่นะนูไม่อยากมีลูกเพิ่มขึ้นเพราะคิดว่า มีลูก 1-2 คน พอแล้วมีลูกมาก มีที่ดินทำกินน้อย ไม่พอแบ่งให้ลูก ในหมู่บ้านอุมยอมน คนยากจนก็คิดอย่างนี้แหละ มีลูกน้อย ๆ เพราะกลัวไม่มีเงินเลี้ยงดู ไม่มีที่ดินแบ่งให้ลูก นะนูมีที่ดินทำกินเพียง 10 ไร่ เป็นสวนกาแฟจำนวน 8 ไร่ อีก 2 ไร่ ทำนาปลูกข้าว และพืชผักไว้กินในครอบครัว นะนูบอกว่า ครอบครัวของเขามีหนี้สินประมาณ 20,000 บาท นะนูคิดว่าที่ครอบครัวจำเป็นต้องมีการคุมกำเนิดเพราะครอบครัวมีค่าใช้จ่ายไม่เพียงพอในการเลี้ยงดู ซึ่งไม่ใช่เฉพาะครอบครัวของตนเองเท่านั้นที่ยอมรับการคุมกำเนิด ครอบครัวอื่น ๆ ก็ยอมรับการคุมกำเนิดกันทั้งนั้นเพราะปัญหาค่าใช้จ่ายและที่ทำกินน้อยลง

นะพะ : ปัจจุบันนะพะคุมกำเนิดโดยการฉีดยาคุมกำเนิด แม้นะพะจะบอกว่ามีลูกแค่ 2 คนก็พอแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้ตัดสินใจทำหมันเนื่องจากต้องการความมั่นใจก่อนว่าลูกคนเล็กแข็งแรงและเจริญเติบโต นะพะบอกว่าแต่ก่อนเขาคุมกำเนิดโดยการกินยาเม็ดคุมกำเนิด แต่มักจะลืมกิน โดยเฉพาะเวลาไปทำไร่และนอนค้างในไร่ นะพะจึงเปลี่ยนมาใช้วิธีฉีดยาคุมกำเนิดแทน นะพะบอกว่าปัจจุบันนี้มีคนคุมกำเนิดกันมากเพราะกลัวมีลูกมาก นะพะกล่าวว่ารายนได้ของครอบครัวมีผลต่อการตัดสินใจมากในการคุมกำเนิดเพราะถ้าไม่มีรายได้ ก็เลี้ยงดูลูกไม่ได้ และหมู่บ้านมีประเพณีทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ครอบครัวของเขาต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ถ้าไม่มีเงินซื้อหา

สิ่งของมาประกอบพิธีกรรมก็ขายชาวบ้านเขา ต้องดิ้นรนหาเงินมากินมาใช้และร่วมทำพิธีต่าง ๆ ทุกวันนี้ปลูกข้าวไร่ ทำสวน มีรายได้พออยู่พอกินไปวันๆ บางครั้งต้องรับจ้างทำงาน ชีวิตของคนมุเซอปัจจุบันยากลำบากมากขึ้น ที่ดิ้นก็ขายไม่ได้แล้ว ถ้าไปตัดป่าใหม่ป่าไม้ก็ถูกจับต้องเสียเงินหรือติดคุก จะซื้อสามีนะพะบอกว่าคิดดูถ้าไม่คุมกำเนิดแล้วมีลูกหลายคนจะเลี้ยงดูอย่างไร

นะเส : ที่เขาคูมนำเน็ดเพราะนะเสยังไม่พร้อมที่จะมีลูก ค่าใช้จ่ายก็ไม่พอมีลูกแล้วจะลำบากเดือดร้อนครอบครัว นะเสคิดว่า คนที่มีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวนั้นดีมาก คือ ทำให้ไม่มีลูกและทำให้มีลูกตามจำนวนที่ต้องการได้ นะเสบอกว่า ปกติคนมุเซอมีลูกก็คนก็ได้เพราะคนสมัยก่อนมีจำนวนน้อย ปัจจุบันการคุมกำเนิดมีการยอมรับกันมากขึ้นเพราะคิดว่ามีลูกมากเกิดปัญหา ที่ดินทำกินมีน้อย การมีลูกหลายคนไม่มีค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูพ่อแม่ลำบาก

นะพอ : ครอบครัวของนะพอและสามีการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยหารือกันก่อน นะพอบอกว่าวินัยสามีของตนเป็นคนที่มีความรู้ มีเหตุผลมากกว่าตน เมื่อเขาพูดอะไร ตนเองมักเห็นด้วยเสมอ ๆ เช่น เมื่อตอนที่ตัดสินใจทำหมัน นะพอจะใช้การฉีดยาคูมนำไปก่อน แต่สามีของตนเองบอกว่าให้ทำหมันเลย โดยบอกว่าครอบครัวมีลูกพอแล้วให้ทำหมันเลย ส่วนเรื่องการศึกษาของลูกก็ปรึกษากัน ก้าวไม่มีเงินส่งลูกเรียนจนสำเร็จจึงไปปรึกษาครูที่โรงเรียน ครูแนะนำให้อูเงินจึงตัดสินใจให้ลูกเรียนต่อ

4.2 ลักษณะจารีตประเพณีด้านการแต่งงานและครอบครัว

สังคม จารีต ประเพณี การแต่งงานของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เหมเล) ที่ส่งเสริมให้ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เหมเล) แต่งงานกันตั้งแต่อายุน้อยและมีอิสระเต็มที่ในการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ทำให้เกิดปัญหาการหย่าร้างง่ายและมีลูกง่าย ซึ่งปัญหาการหย่าร้างง่าย และมีลูกง่าย ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องถึงปัญหาอีกหลายประการที่ตามมา ผลกระทบโดยตรงที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดคือ ปัญหาภาระการเลี้ยงดูลูกหลานที่เกิดขึ้นจากการหย่าร้างภายหลังการแต่งงานหรือภายหลังการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ผลที่ตามมาจากการหย่าร้างอีกประการหนึ่งก็คือ การทำให้หญิงชายหลุดพ้นจากเรื่องความผูกพันที่มีต่อกันและมีอิสระในการแสวงหาคู่ใหม่ได้ กรณีเช่นนี้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการมีเพศสัมพันธ์กับหลาย ๆ คน ดังนั้น หญิงชายชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เหมเล) จึงมีความจำเป็นต้องหาวิธีการป้องกันการตั้งครรภ์ หรืออาจกล่าวได้ว่า สังคม จารีต ประเพณี การแต่งงานของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เหมเล) ดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาการหย่าร้างง่าย มีลูกง่าย และก่อให้เกิดปัญหาผลกระทบต่าง ๆ นับเป็นปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งทำให้ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (เหมเล) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัว ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการสนทนากลุ่มผู้นำทางจารีตประเพณี ดังนี้

นะพื่อ : ตนเองยอมรับการวางแผนครอบครัว เพราะว่า คนมุเซอคำ (เฉล) หย่าร้างกันง่าย ตามประเพณีไม่ถือเป็นการทำผิด นะพื่อก็หย่าร้างมาแล้ว 2 ครั้ง ถ้าไม่รู้จักรการคุมกำเนิดจะมีปัญหามากกว่านี้ ปัจจุบันอยู่ 2 คนกับลูกเท่านั้น

นะพื่อ : การเที่ยวเตร่เด็กหนุ่มสาว เป็นประเพณีมุเซอคำ (เฉล) ที่คนหนุ่มสาวสามารถมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้ ตั้งท้องก่อนแต่งงานได้ไม่ผิดผี แต่ผู้หญิงต้องบอกว่าใครเป็นพ่อของลูกในท้อง แล้วก็ให้แต่งงานกัน คนมุเซอจะแต่งงานกันง่าย หย่าร้างกันง่าย ถ้าแต่งงานกันอายุน้อยเกินไป ลูกเลลูกไม่ไหว เมื่อหย่าร้างกันแล้วจะไปแต่งงานใหม่อีก พ่อแม่สมัยนี้จึงให้ลูกคุมกำเนิด

นะป้า : หนุ่มสาวมุเซอจะแต่งงานกันอายุน้อย ๆ ราว 12 – 15 ปี ก็แต่งงานกันแล้ว เมื่อแต่งงานกันแล้วอยู่ได้ไม่นานก็เลิกกัน มีลูกก็ไม่มีใครดูแล มีปัญหาทะเลาะกัน เกียดกัน เค็ดคร้อนถึงพ่อแม่ ผู้อาวุโส ปู่จาร์ ต้องช่วยกันสั่งสอน ช่วยกันตัดสิน พวกเขาถึงได้สอนให้ลูกรู้จักการคุมกำเนิด เมื่อสอบถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับจาริตประเพณี นะป้ากับนายจะกอสามีมีความเห็นตรงกันว่าลูกหลานต้องรักษาประเพณี ถ้าไม่มีลูกหลานจะไม่มีคนสืบทอดประเพณี

นะสอ : คนมุเซอคำ (เฉล) จะผูกพันอยู่กับประเพณีครอบครัวของเขาเวลาหมู่บ้านประกอบพิธีจะไปร่วมงานทุกครั้ง เช่น พิธีปีใหม่ กินข้าวใหม่ เลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน เวลาทำพิธีจะไปช่วยเต็นรำ (เต็นจะคี) เมื่อครอบครัวเลี้ยงผี ทำพิธีกรรมปุจารจะมาช่วยทำพิธีให้ และเขาจะไปช่วยทำงานไร่ให้กับปุจาร เป็นการตอบแทนเมื่อมีการร้องขอให้ช่วย นะสอเล่าว่า มุเซอมีลูกก่อนแต่งงานไม่ผิดผี แต่ต้องเสียหมทำพิธี หนุ่มสาวไปนอนด้วยกันในไร่ 3 คืนกลับมาต้องฆ่าหมู และทำพิธีแต่งงาน ถ้าแต่งงานไปแล้วไม่มีลูกก็จะหย่าร้างกันไปแต่งงานใหม่ นะสอไม่เห็นด้วยกับประเพณีดังกล่าว แต่เป็นสิ่งที่คนมุเซอคำ (เฉล) ทำกันมานานแล้ว การแต่งงานเมื่ออายุน้อย ๆ มีปัญหา คือ เลี้ยงลูกไม่เป็น เมื่อได้รับคำแนะนำในเรื่องการคุมกำเนิดทำให้คนหนุ่มสาวยอมรับกันทุก ๆ คนในปัจจุบัน

ขวัญใจ : แต่ก่อนคนมุเซอไม่มีการคุมกำเนิดครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิก ประมาณ 10 – 12 คน มีปัญหาการเลี้ยงดูเด็ก ๆ มาก เด็ก ๆ บางคนพ่อแม่ไปแต่งงานใหม่ แล้วทิ้งลูกให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง คนเฒ่าคนแก่ก็มีปัญหาในการเลี้ยงดูปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวของคนมุเซอทำให้ต้องยอมรับการคุมกำเนิดมากขึ้น ขวัญใจแน่ใจว่าทุกครอบครัวใช้การคุมกำเนิดกันทุกคนครอบครัวไม่ว่าจะเรียนหนังสือหรือไม่เรียนหนังสือก็ตาม การที่มีการคุมกำเนิดทำให้แก้ปัญหาต่าง ๆ ของมุเซอได้มาก เช่น ตั้งท้องก่อนแต่งงาน การหย่าร้าง การมีลูกแล้วทิ้งให้เป็นภาระของครอบครัว

นะพี : คนมุเซอแต่งงานเร็วอายุน้อยแล้วหย่าร้างกันง่าย หย่าแล้วแต่งงานใหม่ บางคนก็ตั้งท้องก่อนแต่งงาน แต่ก็ไม่ได้ถือว่ามีผิดประเพณี ปู่จาร์จะแต่งงานให้ ถ้าผู้ชายมีฐานะเสียค่าปรับ

ให้ผู้หญิง ผู้ชายจะต้องเสียค่าปรับมากกว่าผู้หญิง ปัญหาการตั้งท้องก่อนแต่งงาน การแต่งงานเมื่ออายุน้อย นะพีบอกว่า ป้องกันได้โดยการใช้วิธีการคุมกำเนิด ถ้าไม่คุมกำเนิดมีลูกแล้วเลี้ยงไม่ได้ นะพีสั่งสอนให้ลูกสาวคุมกำเนิดด้วย คนมุเซอร์มีปัญหาการหย่าร้าง การมีชู้ทั้งเมีย มีสามีใหม่ การมีลูกก่อนแต่งงานซึ่งเป็นปัญหา นะพีบอกว่าต้องให้ปุ๊จารช่วยสั่งสอนลูกหลาน เท่าที่ผ่านมามาตั้งแต่เป็นสาวจนอายุ 45 ปี แล้วเห็นว่าประเพณีของคนมุเซอร์ดำ (เฉเล) ทำให้ต้องมีการคุมกำเนิด และยอมรับการคุมกำเนิดเพราะดีกว่าปล่อยให้มียูกแล้วให้พ่อแม่เลี้ยงดู ถ้าหากทั้งเด็กและผู้ใหญ่

นะแสะ : ประเพณีการหย่าร้าง การแต่งงานอายุน้อยแล้วเลี้ยงดูลูกไม่เป็น นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนมุเซอร์ต้องคุมกำเนิดการมีลูกมากเป็นภาระ และก่อให้เกิดปัญหาค่าใช้จ่ายในครอบครัว ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาเด็กกำพร้า ซึ่งพ่อแม่ทอดทิ้งให้คนเฒ่าคนแก่ดูแล

นะกอ : การดำรงชีวิตกับการวางแผนครอบครัว การวางแผนครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต นะกอแนะนำให้ลูก ๆ หลาน ๆ ญาติพี่น้องให้คุมกำเนิด เพราะนะกอไม่อยากเลี้ยงหลาน เพราะประเพณีมุเซอร์ดำกันง่าย ไม่พอใจก็หย่ากัน บางทีมีชู้กันแล้วก็หย่ากันไปแต่งงานกับคนใหม่ ทั้งภาระให้นะกอต้องเลี้ยงหลาน ปัจจุบันนี้ เลี้ยงหลานอยู่ 2 คน พ่อแม่มันเล็กกัน จะกำสามีนะกอบอกว่า แต่ก่อนนี้ปุ๊จารไม่ได้สอนเรื่องการคุมกำเนิด เดียวนี้ปุ๊จารต้องสอนให้หนุ่มสาวที่แต่งงานรู้จักการคุมกำเนิดเพราะ ปุ๊จารรู้ว่ามีปัญหาเรื่องการหย่าร้างกันง่ายของคนหนุ่มสาว เรื่องอย่างนี้มันมีมานานแล้ว และคนมุเซอร์ก็ไม่ได้ถือเป็นเรื่องผิดร้ายแรงอะไร นะกอบอกว่า ตนเองแต่งงานแล้วหย่ามาก่อนไม่อยากให้ลูกหลานเป็นเหมือนอย่างตนเอง อยากให้เขาแต่งงานกันแล้วอยู่กันนาน ๆ จะได้ไม่มีปัญหา ช่วยกันทำมาหากิน มีเงินมีทองไว้ใช้จ่ายยามเจ็บป่วย จะได้ไม่ลำบาก

นะฟา : ตัวเขาเองเคยแต่งงานมาแล้ว 4 ครั้ง ที่เขาเลิกกับสามีมาหลายคนก็เพราะสามีเหล่านั้น ไม่ขยันทำงาน สูบยาฝิ่นและไปเล่นชู้กับหญิงอื่น ทำให้นะพะ มีความคิดเห็นว่า ลูก ๆ หลาน ๆ ของนะพะ ต้องใช้ยาคุมกำเนิดเพื่อไม่ให้มีปัญหาเรื่องการมีลูกและหย่าร้างกัน ผู้หญิงต้องเลี้ยงลูกเอง ผู้ชายก็ไปหาเมียใหม่และนะพะจะสั่งสอนลูก ๆ ของเขาให้เป็นคนดี ขยันทำมาหากิน สิ่งที่ไม่ดีไม่ต้องทำและต้องเป็นคนดี

นะอือ : การหย่าร้างกันง่าย ๆ ของคนมุเซอร์ดำ (เฉเล) ทำให้เกิดปัญหาในการเลี้ยงดูลูกที่เกิดขึ้น และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนมุเซอร์ดำ (เฉเล) ต้องคุมกำเนิด

นะพะ : พิธีกรรมของหมู่บ้าน ข้อห้าม ข้อนิยมของหมู่บ้าน มีความสำคัญและมีผลต่อชีวิตมาก เพราะถ้าเราไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนแล้วครอบครัวของเราจะไม่มีความสุข การทำพิธีกรรมต้องทำดี ๆ ปุ๊จารจะกำหนดวันทำพิธีกรรมให้คนในหมู่บ้านปฏิบัติตามจะเชื่อคิดว่ามีประเพณีหลายอย่างที่เขามองว่าเป็นปัญหา เช่น อายุ 12 - 13 ปีแต่งงาน การหย่าร้างเลิกกันง่าย การมี

สามีใหม่ การแต่งงานกันหลาย ๆ ครั้ง สิ่งเหล่านี้ ทำให้คนมุเซอต้องใช่วิธีการคุมกำเนิดมากขึ้น แต่เมื่อสอบถามถึงผู้นำทางประเพณีช่วยป้องกันแก้ไขปัญหาเหล่านี้อย่างไร นะพะบอกว่า ปู่จารมีความสำคัญกับชีวิตของคนมุเซอคำ (แฉเล) มากปัจจุบันปู่จารจะสอนให้หนุ่มสาวที่ ปู่จารทำพิธีแต่งงานให้รับผิดชอบต่อครอบครัว ข้อห้ามเรื่องการมีชู้ สอนไม่ให้หย่าร้างกัน นะพะบอกว่าปู่จารทำงานหนักมาก

จะยี่ : ผู้ช่วยปู่จาร (ผู้ช่วยผู้ประกอบพิธีกรรม) ให้ความคิดเห็นว่า “ประเพณีของชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (แฉเล) เรื่อง การหย่าร้างนั้นง่ายมาก หย่ากันง่ายแล้วก็เอาใหม่อีก เพราะประเพณีเรานิยมแต่งงานกันอายุน้อย อายุ 13 – 14 ปี ก็อยู่ด้วยกัน แล้วก็เลิก พ่อแม่ต้องรับภาระเลี้ยงหลานเมื่อก่อนมุเซอคำ (แฉเล) มีลูกหัวปีท้ายปี มีลูกมาก เลยมีปัญหาจนถึงปัจจุบัน คือ ไม่มีเงินทองค่าใช้จ่าย ที่ดินทำกินก็เหลือน้อยแล้ว เราสอนลูกหลานทุกครั้งที่เขาแต่งงาน มาขอให้ทำพิธีก็บอกเขาว่าคิดดี ๆ อย่ามีชู้ ให้อยู่กันนาน ไม่ต้องเลิกกัน มันจะมีปัญหาให้พ่อแม่

4.3 อิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว

ผลจากการสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์สตรีวัยเจริญพันธุ์พบว่า อิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว ระบบการศึกษาแผนใหม่ ทำให้ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (แฉเล) มีพื้นฐานในการฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทยได้มากขึ้น ประกอบกับมีหน่วยงานราชการหลายแห่งเข้าไปให้ความรู้โดยการฝึกอบรมและพาไปทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่บ่อยครั้ง ประกอบกับสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อาสาสมัคร (อสม.) หรือผู้นำทางศาสนา หรือสื่อต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสารต่าง ๆ ทำให้ชาวเขาเผ่ามุเซอคำ (แฉเล) เกิดความรู้ความเข้าใจนโยบายและแนวทางของรัฐบาลมากขึ้น รวมทั้งทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและเห็นความเจริญจากสังคมภายนอก ซึ่งมีแต่สิ่งอำนวยความสะดวก และความเจริญก้าวหน้า นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการยอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้น

นะนุ : ในครอบครัวของนะนุทุกเรื่องต้องปรึกษาหารือกัน ถ้านะนุแยกครอบครัวแล้วไม่ต้องปรึกษาหารือพ่อแม่ก็ได้ แต่ถ้ามีเรื่องที่สำคัญมาก ๆ ก็ต้องหารือพ่อแม่หรือถ้าเป็นปัญหาใหญ่มาก เช่น ปัญหาที่ดินทำกิน การทะเลาะวิวาทกัน ต้องให้ปู่จารหรือผู้อาวุโสตัดสิน การคุมกำเนิดของตนเองนั้น ได้พูดคุยกับสามีว่าใครจะเป็นคนคุมกำเนิดตกลงกัน ให้นะนุเป็นผู้คุมกำเนิด โดยการใส่ยาฉีดคุมกำเนิด สามีไม่ทำเพราะว่ากลัวไม่มีแรง ทำไร่ทำสวน นะนุบอกว่าครอบครัวของตนเองไม่ได้มีการจัดการอะไรมาก เวลาทำไร่ปลูกข้าว ก็ไปช่วยกันทำ ทุกคนในครอบครัวมีส่วนร่วมในการทำมาหากิน การรับรู้ข่าวสารนะนุสามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ดีและก็เป็น อสม. หมู่บ้านด้วย จึงมีโอกาสได้รับรู้ข่าวสารต่าง ๆ มากกว่าหญิงชายคนอื่น ๆ โดยปกตินะนุ จะอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ

ดูโทรทัศน์ จึงได้รับข่าวสารมากกว่าคนอื่น ส่วนเรื่องการวางแผนครอบครัวจะได้รับความรู้จากการอบรมและเข้าร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการต่าง ๆ รวมทั้งการได้รับความรู้จาก “ปุजार” สอนหนุ่มสาวที่แต่งงานให้รู้เรื่องการคุมกำเนิดเพราะคนมุเซอคำ (เฉล) หย่าร้างกันง่าย มีปัญหาให้ปุजारต้องแก้ไขแทบทุกวัน

นะฟา : การวางแผนครอบครัว คือ การกินยา ฉีดยา การทำหมันเพื่อไม่ให้มีลูก นะฟาเล่าว่า ตนเองเคยอบรมการคุมกำเนิดที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาและกับหมอนามัย 2-3 ครั้งแล้ว นะฟาทำหมันถาวรมาแล้วหลายปี ที่ตนเองผ่าตัดทำหมันก็เพราะทนเจ็บท้องไม่ไหว ตัดสินใจทำหมันตามคำแนะนำของหมอที่โรงพยาบาลเมืองตาก ตอนไปคลอดลูกคนสุดท้าย

นะอ้อ : การวางแผนครอบครัวจากสื่อหลายแห่ง ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ รวมทั้งได้รับความรู้จากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องหลายครั้ง นะอ้อ จึงไม่กลัวเรื่องการคุมกำเนิด และยอมรับการคุมกำเนิด เพราะเข้าใจถึงความจำเป็นที่ต้องคุมกำเนิด

นะพ้อ : ครอบครัวของนะพ้อ มีด้วยกัน 2 คน คือ แม่ลูก ทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของตนเอง หากมีอะไรที่ตัดสินใจไม่ได้จะไปปรึกษาคนเฒ่าคนแก่ ปุजार และคนที่ตนเองเคารพนับถือ ส่วนเรื่องการตัดสินใจการคุมกำเนิดนะพ้อตัดสินใจเองเพราะกลัวเลี้ยงลูกไม่ไหว การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร นะพ้อบอกว่า เนื่องจากตนเองมีโอกาสเข้าร่วมประชุมอบรม บ่อยครั้ง เพราะพูดภาษาไทยเข้าใจได้ดี นะพ้อมีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว สามารถแนะนำเพื่อนบ้าน ได้อีกทั้งยังชักชวนเพื่อนบ้านให้คุมกำเนิดเพราะการมีลูกมากต่อไปจะอยู่ลำบาก นะพ้อ บอกว่าคนมุเซอคำ (เฉล) ชีวิตมีความผูกพันกับประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย การทำมาหากินทำไร่ ก็ต้องทำพิธีกรรม ปุजारและผู้ช่วยปุजारจะมาทำพิธีให้ พิธีกรรมของหมู่บ้านมีความสำคัญและผู้นำทางประเพณีก็มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพ การแต่งงาน การหย่าร้าง ตลอดจนการมีลูก เวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ปุजारหรือผู้ช่วยปุजारจะช่วยเหลือ นะพ้อก็ต้องช่วยเหลือปุजारโดยช่วยทำงานให้ ปุजार ปีหนึ่งประมาณ 2-3 ครั้ง

นะพ้อ : เวลาที่ครอบครัวของนะพ้อมีปัญหา มาก ๆ ก็มักไปปรึกษาผู้อาวุโสหรือ ปุजारเสมอ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารนะพ้อบอกว่าวินัยสามีของตนเอง มีทำหน้าที่ อสม. เป็นสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ ได้เข้าร่วมประชุมอบรมบ่อยครั้ง และนำเรื่องราวต่าง ๆ มาเล่า ให้ฟังตลอดเวลา บางทีนะพ้ออดโมโหไม่ได้เพราะวินัยไปประชุมบ่อยมาก ครอบครัวของนะพ้อ ได้รับข่าวสารทั้งการอ่านหนังสือพิมพ์ ดูโทรทัศน์ อบรมสัมมนาจากทาง ราชการ นะพ้อบอกว่า สามีของนะพ้อเป็นคนแนะนำให้หมอนามัยนำปุजार ผู้ช่วยปุजारและ ผู้อาวุโสของหมู่บ้านไป อบรมเรื่อง การวางแผนครอบครัว เพราะเขาเห็นว่ากลุ่มคนเหล่านี้ สามารถพูดหรือแนะนำให้ คนอื่น ยอมรับเรื่องการวางแผนครอบครัวได้ดีกว่าพวก อสม. ที่เป็นคนหนุ่ม ที่ทำหน้าที่ อสม.

เป็นคนรุ่นใหม่อายุน้อย พุดอะไรคนที่มีอายุมากกว่าไม่ค่อยรับฟัง การมีลูกมาก การหย่าร้างของคนมุเซอเป็นปัญหาของหมู่บ้าน บางครอบครัวเด็กยังไม่รู้ว่าพ่อของตนเองเป็นใคร ไต่เครือญาติยังไม่ถูก วินัยบอกว่า เขาเข้าใจปัญหาเหล่านี้ดี จึงพยายามให้ปู่จาร์ ผู้ช่วยปู่จาร์ แนะนำสั่งสอนชาวบ้าน บางทีประเพณีความเชื่อของคนมุเซอก็ไม่เหมาะสมกับปัจจุบัน แต่บางอย่างที่ดี ๆ ก็อยากให้รักษาไว้มีข้อห้ามข้อนิยมหลายอย่างสอนให้ประพฤติตัวเป็นคนดี ดูแลเอาใจใส่พ่อแม่ บรรพบุรุษของตนเอง นะพอบอกว่า การที่แต่งงานอายุน้อยหรือการเล่นซู้กัน การหย่าร้างกันง่าย เป็นประเพณีที่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

นะป่า : คนเราอยู่ด้วยกัน ต้องคิดด้วยกัน การตัดสินใจด้วยกันในทุกเรื่องเป็นสิ่งที่ดี นะป่าให้ความเห็นต่อการตัดสินใจของครอบครัวตนเอง จะกอสามีของนะป่าซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ (อบต.) ของบ้านอุ้มยอม คิดว่า การตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ต้องหารือกันภายในครอบครัว ถ้าเป็นเรื่องของหมู่บ้านต้องปรึกษาหารือปู่จาร์ ผู้ใหญ่บ้านและคนในหมู่บ้าน จึงเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ส่วนการตัดสินใจในการคุมกำเนิดนั้นนะป่าบอกว่าตัดสินใจคนเดียว เขารู้เรื่องการวางแผนครอบครัวจากหมอนามัย ไปหาหมอนามัยเขาบอกว่าฉีดยาคุมกำเนิดดีและคนในหมู่บ้านใคร ๆ ก็บอกว่าดี นะป่าเลยฉีดยาคุมกำเนิด การรับรู้ข้อมูลข่าวสารนั้นนะป่าบอกว่าเขาไม่ได้เรียนหนังสือ อ่านหนังสือก็ไม่ได้ เรื่องอะไรก็ฟังจากคนอื่นเล่าให้ฟัง บางทีก็ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ นะป่าบอกว่าบ้านอุ้มยอมมีเจ้าหน้าที่มาประชุมบ่อย ฟังเขาพูดแล้วก็จามาคิดและเล่าให้คนอื่นที่ไม่ได้ประชุมฟังด้วยในบางครั้ง

คำนิยม ความเชื่อ ประเพณีกับการวางแผนครอบครัว นะป่าคิดว่าเขามีประสบการณ์ในชีวิตมากคือ ชีวิตของนะป่าผ่านการหย่าร้างมาแล้ว 3 ครั้ง ถ้าเขารู้เรื่องการคุมกำเนิดมาก่อนครอบครัวของนะป่าจะดีกว่านี้ เขาลำบากมากในการเลี้ยงลูกที่เกิดขึ้นกับสามีคนก่อนๆ ตอนนั้นเขาก็ไม่รู้จะทำอย่างไร การหย่าร้างของคนมุเซอคำ (เมเล) ไม่ถือว่าเป็นการผิดประเพณีอย่างไร หย่าแล้วก็แต่งงานใหม่ตามประเพณี นะป่าบอกว่าครอบครัวของตนของยังคงปฏิบัติตามประเพณี คือ ทำพิธีกรรมก่อนปลูกพืช ทำบุญเลี้ยงผี ตามความเชื่อของบรรพบุรุษ นะป่าและสามีเชื่อว่าคนที่บูชาและทำพิธีกรรมที่ดี เทพเจ้าก็จะคุ้มครอง การทำพิธีกรรมปู่จาร์จะมาช่วยทำให้ ฉะนั้นครอบครัวของนะป่าจึงส่งแรงงานไปช่วยปู่จาร์และผู้ใหญ่บ้านทำงาน โดยนะป่าบอกว่า ปู่จาร์และผู้ใหญ่บ้านมีบุญคุณกับชาวบ้าน เจ็บป่วยก็ช่วยทำพิธีให้เจ้าที่เจ้าทาง เลี้ยงผีไร่ ภูเขาเทพเจ้าก็ขอให้ครอบครัวเป็นสุข ปู่จาร์จะช่วยหมดทุกเรื่อง ส่วนผู้ใหญ่นบ้านช่วยติดต่อบ้านดูแลทุกคนในหมู่บ้าน

นะสอ : ปัจจุบันคนที่เรียนหนังสือจะเข้าใจและยอมรับการคุมกำเนิด คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือใช้เวลานานกว่าจะยอมรับที่เขายอมรับเพราะเขาเจอปัญหาด้วยตนเอง คนหนุ่มสาวอายุ

12 - 13 ปี แต่งงานแล้วอยู่ได้ไม่นานหย่ากัน แล้วก็แต่งงานใหม่ ตอนนี้อยู่ในหมู่บ้านยอมรับการคุมกำเนิดกันมาก ช่วยให้ชีวิตดีขึ้นมีลูกไม่มาก การทำมาหากินก็สะดวกขึ้น เวลาปุ๋ยมารับปุ๋ยก็สะดวก แต่งงานเดี๋ยวนี้สั่งสอนให้หนุ่มสาวรู้เรื่องการคุมกำเนิด หมออนามัยนำปุ๋ยมารับปุ๋ยไปอบรมเรื่องการคุมกำเนิด ส่วนการรับรู้ข่าวสารของนะสอ นะสอรับรู้จากการฟังวิทยุ คูโทรทัศน์ บางครั้งก็อ่านจากหนังสือพิมพ์ ปัญหาสามีของนะสอเป็น อสม. หมู่บ้าน ฉะนั้นเรื่องการวางแผนครอบครัวนะสอได้รับการถ่ายทอดจากสามีเป็นระยะ ๆ หลายครั้งก็ได้รับความรู้จากการอบรมจากเจ้าหน้าที่อบรมแล้วเจ้าหน้าที่ให้ทำอะไรก็ทำบ้าง ไม่ทำบ้าง บางทีก็ลืม การที่นะสอเลือกการคุมกำเนิดโดยการฉีดยาคูคุมกำเนิดนั้น ก็เพราะไม่อยากกิน คือ ต้องกินทุกวัน ถ้าลืมก็คุมไม่ได้ การฉีดยาคูคุมกำเนิดทำให้เวียนศีรษะ ปวดเมื่อย ประจำเดือนไม่มา แต่คนกินยาก็เป็นเหมือนกัน เลยเลือกฉีดยาเพราะสะดวกกว่า

ขวัญใจ : เมื่อในครอบครัวมีปัญหา คนที่เป็นผู้ใหญ่ในครอบครัวจะปรึกษาหารือกัน โดยเฉพาะการทำไร่ ทำสวน การกู้เงิน ส่วนการวางแผนครอบครัวนั้นขวัญใจ ตัดสินใจคนเดียว เพราะมีความรู้มากกว่าคนในบ้านและเรียนหนังสือจบชั้น ป. 4 ขวัญใจบอกว่า ตัวเธอเองแต่งงานเมื่ออายุยังน้อยคือ อายุ 13 ปีเท่านั้น แต่เป็นคนที่มีความรู้ เวลาที่เจ้าหน้าที่ต้องการคนไปอบรม ผู้นำหมู่บ้านมักคัดเลือกให้ขวัญใจเป็นตัวแทนของหมู่บ้านไปเข้า อบรมบ่อยครั้งมาก จึงทำให้ตัวเธอเองได้รับข้อมูลข่าวสารมากด้วยเช่นกัน เมื่อก่อนได้รับความรู้จากการฟังวิทยุ แต่พอมีไฟฟ้าในหมู่บ้านก็ได้ดูจากโทรทัศน์ และอ่านจากหนังสือเป็นครั้งคราว ขวัญใจคิดว่าคนที่คนในหมู่บ้านยอมรับการคุมกำเนิดเป็นผลมาจากการแนะนำของเธอด้วย

นะพี : ครอบครัวของนะพี ยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่ จะทำอะไรจะใช้จ่ายอะไรต้องปรึกษาพ่อแม่ พ่อแม่ต้องเป็นหลักของครอบครัว ทำอะไรไม่บอกพ่อแม่เขาจะเสียใจ เราอาศัยอยู่บ้าน พ่อแม่ ที่ทำอะไรทำสวนก็เป็นของพ่อแม่ให้เราทำกิน หาเงินทองมาได้ก็ต้องให้พ่อแม่ การวางแผนครอบครัว นะพีบอกว่าตอนเธอทำหมันนั้น หมอแนะนำให้ทำก็ทำเลย ไม่ได้ปรึกษาใคร เพราะคิดว่าตัวเองก็มีลูกหลายคนแล้ว ทำหมันแล้วสามีก็ไม่ว่าอะไร คนในครอบครัวก็ไม่ว่าอะไร โดยนะพีบอกว่า หมอให้ทำ ส่วนการรับรู้เรื่องต่าง ๆ นั้น นะพีบอกว่าส่วนใหญ่รู้เรื่องจากการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน โดยบอกว่าคนหมู่ออกไปไร่ด้วยกัน ไปเที่ยวหากันในวันหยุด (วันศุกร์) เย็บปักเสื้อผ้าด้วยกันก็พูดคุยเล่าสู่กันฟังทุกเรื่อง นะพีบอกว่า ดูโทรทัศน์ ดูแต่ละคร ไม่ดูข่าว ดูละครจบก็นอน ส่วนวิทยุไม่ได้ฟัง

นะพะ : ได้รับความรู้ข่าวสารจากทางราชการจากการประชุม การอบรม และจากการดูโทรทัศน์เพราะโทรทัศน์จะมีข่าวให้ดูทุกวัน ความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว นะพะบอกว่า อสม. มาแนะนำพูดคุยให้ฟังถึงการคุมกำเนิดและการให้บริการเรื่องการคุมกำเนิดวิธีต่าง ๆ

นะแส : การอยู่ร่วมกันภายในครอบครัว แม่จะมีบทบาทมากกว่าใคร แต่ครอบครัวของนะแสก็ไม่มีเรื่องสำคัญอะไรมาที่ต้องตัดสินใจ การทำอะไรทำสวนทุกอย่างสมาชิกในครอบครัวต้องช่วยกันทำอยู่แล้ว ส่วนเรื่องการวางแผนครอบครัวนะแสจะตัดสินใจเองโดยได้รับคำแนะนำจาก อสม. ในหมู่บ้านและหมออนามัย การรับรู้ข้อมูลข่าวสารนะแสบอกว่าเขาเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้านบ่อยครั้ง ได้รับฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากผู้นำเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ซึ่งตนสนใจรับฟังตลอดเวลาที่มีการประชุม นะแสบอกว่าที่บ้านของตนมีทั้งวิทยุ โทรทัศน์ แต่ไม่ค่อยได้ฟังข่าว หรือดูข่าวจากโทรทัศน์ จะฟังวิทยุและดูโทรทัศน์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นละคร

นะกอ : ตัดสินใจคุมกำเนิด โดยไปหาหมออนามัยฉีดยาคุมกำเนิด นะกอบอกว่าที่ตัดสินใจฉีดยาคุมและทำหมันนั้นเพราะกลัวมีลูกหลายคน กลัวเลี้ยงลูกไม่ไหว และกลัวต้องดูแลลูกหลายคน เรื่องการคุมกำเนิด นะกอ บอกว่าเมื่อก่อนนี้กลัวกันมาก ไม่มีใครอยากคุมกำเนิด แต่สำหรับนะกอได้อบรมหลายครั้งไปดูงานหลายที่ก็เลยเข้าใจไม่กลัว ส่วนการรับรู้ข้อมูลข่าวสารนั้น นะกอบอกว่า ได้รู้เรื่องต่าง ๆ จากการดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุบ้างและการอบรมการประชุมที่เจ้าหน้าที่จัดให้ นะกอบอกว่า อสม. มาแนะนำเรื่องการวางแผนครอบครัวแก่เขาและนะกอก็คิดว่าตนเองมีความรู้เท่า ๆ กับ อสม. ที่มาแนะนำหรือมีมากกว่าด้วยซ้ำ

สรุปแล้วการมีลูกนำไปสู่การวางแผนครอบครัว จากผลการศึกษาครอบครัวสตรีวัยเจริญพันธุ์คู่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา จำนวน 12 ราย พบว่า ค่านิยมความเชื่อ ประเพณีของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) บ้านอุ้มยอม หมู่ที่ 6 ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองจังหวัดตาก ที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตร มีผลต่อการวางแผนครอบครัว โดยผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาได้ให้ข้อคิดเห็นตรงกันหรือใกล้เคียงกัน คือ การมีลูกเป็นความจำเป็นและสำคัญมาก ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับลูกว่า การมีลูกเอาไว้เลี้ยงเวลาแก่เฒ่าเวลาเจ็บป่วย การไม่มีลูกที่จะคอยเลี้ยงดูในวัยชรา นั้น จะทำให้ตนเองลำบาก ไม่มีความสุข ต้องอยู่ตัวคนเดียว ส่วนจำนวนบุตรที่ต้องการนั้นผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาทั้ง 12 ราย ให้ความเห็นตรงกันว่า ควรจะมี 2 – 3 คน ก็พอแล้ว เนื่องจากกลัวจะเลี้ยงดูบุตรของตนเองได้ไม่ดี เพราะต้องมีค่าใช้จ่ายมากในการเลี้ยงดู ต้องการให้ลูกได้รับการศึกษาในระดับที่สูง ต้องจัดหาเสื้อผ้า และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับลูกของตนให้ดีที่สุด สาเหตุที่ต้องการลูกจำนวนน้อยลง ทั้งที่ก่อนหน้านี้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ต้องการมีลูกจำนวนมากก็เพราะมีปัญหาในเรื่องรายได้ ค่าครองชีพที่สูงขึ้น และต้องใช้จ่ายซื้อสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นมากขึ้น ประกอบกับมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน มีจำนวนน้อยลงไม่เพียงพอต่อการทำการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น อีกทั้งผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรซ้ำที่เดิมนานติดต่อกันหลายปี ทำให้ผลผลิตที่ได้มีจำนวนลดลง ส่วนเรื่องของเพศของบุตรไม่มีความแตกต่างกัน เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ แต่ถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็จะทำให้ได้แรงงานของครอบครัวเพิ่มขึ้น เพราะลูกผู้หญิงจะ

นำลูกเขยเข้าบ้านมาเป็นแรงงานของครอบครัว ช่วยเพิ่มผลผลิตที่เกิดจากการทำการเพาะปลูกและรับจ้างเพื่อหารายได้มาสู่ครอบครัวของฝ่ายหญิง นอกจากนี้ยังพบว่าที่พบก็คือ สามีนของครอบครัวผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา ยังให้ความสำคัญต่อลูกผู้ชายมากในเรื่องของการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของชาวมูเซอดำ (เผ่าเล) ผู้ชายจะเป็นผู้ประกอบพิธีต่าง ๆ หาเลี้ยงครอบครัวและเป็นแรงงานที่สามารถทำงานหนักในไร่ได้ดีกว่าลูกผู้หญิง อีกทั้งลูกผู้ชายสามารถใช้เป็นแรงงานของครอบครัวเพื่อตอบแทนบุญคุณของปู่จาร์ (ผู้ประกอบพิธีกรรม) ได้อีกด้วย มูเซอดำ (เผ่าเล) ยังมีความเชื่อที่สามีนกรรยาเมื่อแต่งงานกันไปแล้วไม่มีลูกไม่ใช่เนื้อคู่กัน เทพเจ้ากือซาไม่รักไม่ชอบการที่มีความเชื่อเช่นนี้ ทำให้คู่สามีนกรรยาที่ไม่มีลูกด้วยกันจำเป็นต้องหย่าร้างกัน เพื่อไปแต่งงานใหม่เพื่อจะได้มีลูก แล้วชีวิตความเป็นอยู่จะสุขสบายเพราะเทพเจ้ากือซาจะรักและพอใจมีผลทำให้เทพเจ้ากือซาลดบันดาลให้ความเป็นอยู่ดีมีสุขตลอดไป และการควบคุมไม่ให้มีลูกเกินจำนวนที่ต้องการนั้นจึงต้องใช้การคุมกำเนิดในหลายวิธี เช่น การกินยาเม็ดคุมกำเนิด การฉีดยาคุมกำเนิด และการทำหมันถาวร จากการศึกษาผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาทั้ง 12 ราย นั้น พบว่าทุกครอบครัวมีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวทุกราย มีการยอมรับและเลือกใช้วิธีการคุมกำเนิดตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการในการไม่ให้มีบุตรเกินจำนวน ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวมี 3 ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตรลักษณะจารีตประเพณี ด้านการแต่งงานและครอบครัว และอิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

การศึกษา “สังคม จารีต ประเพณี กับการยอมรับการวางแผนครอบครัวชาวเขาในพื้นที่ ดอยมูเซอ จังหวัดตาก” นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยในสังคมจารีตประเพณีที่มีผลต่อการยอมรับ การวางแผนครอบครัว

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในรูปแบบการ วิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเข้าไป สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) อย่างเจาะลึกและต่อเนื่อง พร้อมทั้งเข้าไปมี ส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ทางด้านสังคม จารีต ประเพณี รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้ภาษามูเซอคำ (ເມເລ) ซึ่งผู้วิจัยพูดได้พอสมควรกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือ **กลุ่มที่ 1** เป็นกลุ่มหญิง และชายวัยเจริญพันธุ์คู่สามีภรรยา ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (ເມເລ) ของหมู่บ้านอุมยอม จำนวน 12 ครอบครัว ซึ่งภรรยา มีอายุระหว่าง 18 – 55 ปี **กลุ่มที่ 2** เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ซึ่งกลุ่มนี้ข้อมูลส่วนหนึ่ง ได้มาจากการอ้างอิงในขณะสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่ม บุคคลที่มีบทบาทต่อการตัดสินใจโดยทั่วไปของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (ເມເລ) ได้แก่ ผู้นำทางศาสนา (หรือปุ๊จาร) และผู้ช่วยผู้นำทางศาสนา (ผู้ช่วยปุ๊จาร) ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และ**กลุ่มที่ 3** เป็นกลุ่ม เป้าหมายเพื่อสำรวจข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านอุมยอม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัด ตาก และเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยดอยมูเซอ จังหวัดตาก

การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ การสร้างกรอบแนวคิดในการ วิเคราะห์ การตรวจสอบข้อมูลเพื่อหาความน่าเชื่อถือได้และคุณภาพของข้อมูล การจัดบันทึก การสร้างบทสรุป และการพิสูจน์บทสรุป

การนำเสนอข้อมูล เป็นการนำเสนอผลการศึกษาเชิงพรรณนา ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งผล การศึกษาออกเป็น 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 โครงสร้างสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ(เผละ) หมู่บ้านอูมยอ ในพื้นที่
คอยมูเซอ จังหวัดตาก

ส่วนที่ 2 ลักษณะจารีตประเพณีสำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ(เผละ) ในพื้นที่คอยมูเซอ
จังหวัดตาก

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ
(เผละ) บ้านอูมยอ ในพื้นที่คอยมูเซอ จังหวัดตาก

ส่วนที่ 1 โครงสร้างสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) หมู่บ้านอูมยอ ในพื้นที่
คอยมูเซอ จังหวัดตาก หมู่บ้านอูมยอ เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) ซึ่งตั้งขึ้นมาตั้งแต่ปี
พ.ศ. 2490 เริ่มต้นจากหมู่บ้านเครือญาติ โดยนายจะแคะได้นำญาติ จำนวน 12 ครอบครัว อพยพ
มาจากเทือกเขาคอยช้าง ตำบลลาวี อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ)
จะแต่งกายโดยใส่ชุดคำตลอด เสื้อของผู้หญิงเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ตัวเสื้อยาวถึงน่อง
มีแถบผ้าสีขาว สีเหลืองเย็บขอบติดไว้เป็นตอน ๆ ต่อมาเมื่อหมู่บ้านเติบโตขึ้น รัฐบาลได้มี
นโยบายการพัฒนาเข้าไปในหมู่บ้าน โดยจัดตั้งให้มีศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก
และหน่วยราชการต่าง ๆ เพื่อการจัดโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ

ผลของการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้เกิดความเจริญและสิ่งที่เป็นประโยชน์
ขึ้นในหมู่บ้าน โดยได้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง (เดิมเป็นโรงเรียนชั่วคราวของศูนย์
พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก) หอกระจายข่าว 1 แห่ง ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา
บ้านอูมยอ 1 แห่ง ประปาภูเขา 1 แห่ง อาคารจำหน่ายผลิตภัณฑ์กลุ่มสตรีบ้านอูมยอ 1 หลัง
ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน 1 แห่ง ร้านค้า 2 แห่ง และโรงเรียน 1 แห่ง (โรงเรียนคอยมูเซอ
สังกัดสำนักงานประถมศึกษา) นอกจากนี้ผลของการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้ชาวเขา
เผ่ามูเซอคำ (เผละ) สามารถพูดภาษาไทยเพิ่มขึ้นได้จากภาษามูเซอคำ (เผละ) และภาษาพื้นเมือง
(คำเมือง) ใช้ติดต่อกับคนพื้นราบ ส่วนภาษาไทย พูดได้เฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษา หรือผู้ที่เคยผ่าน
การอบรมจากทางราชการ

ผลของการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้ระบบการปกครองท้องถิ่นของ
หมู่บ้านอูมยอเปลี่ยนแปลงโดยในระยะแรก มีการปกครองโดยกลุ่มผู้นำทางจารีตประเพณี ได้แก่
ปู่จาร์ (แก่ลู้) ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลที่สุดในชุมชน มีบทบาทเป็นผู้กำหนดระยะเวลาที่จะจัดพิธีการที่
สำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน และเป็นผู้จัดการพิธีกรรมต่าง ๆ ต่อมารัฐบาลได้จัดให้มีระบบการปกครอง
ในหมู่บ้าน โดยจัดให้มีกลุ่มผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้ง หรือหัวหน้าหมู่บ้าน (คะแซผ่า) ซึ่งกลุ่มนี้เป็น
ผู้ที่ได้รับการศึกษาพอสมควร และจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผละ) กับ
ทางราชการหรือหน่วยงานต่าง ๆ ปัจจุบันนี้กลุ่มผู้นำทั้ง 2 กลุ่มนี้ ยังคงเป็นกลุ่มผู้ที่มีบทบาทสำคัญ

ในหมู่บ้านอุ้มขอม ทั้งบทบาทของผู้นำทางจารีตประเพณี และบทบาทผู้นำทางการปกครองตามกฎหมายของประเทศไทย โดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำทั้งสองกลุ่มของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) นี้จะเป็นผู้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือกรณีพิพาทในหมู่บ้าน และมักเป็นความขัดแย้งส่วนตัว ทั้งด้านจารีตประเพณี เช่น การหย่าร้าง การแต่งงาน การมีคู่ การทะเลาะวิวาท การเมาสุราอาละวาด ในหมู่บ้าน ส่วนปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์กันอย่างรุนแรงในสังคมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ไม่พบบ่อยนัก เมื่อเกิดกรณีพิพาทต่าง ๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ปู่จาร์ หมอผี หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านที่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) เคารพนับถือจะเรียกคู่กรณี ให้มีการชดใช้ตามสมควร หรือปรับสินไหมตามแต่กรณี แต่ถ้าหากมีการทำร้ายร่างกายจนเป็นเรื่องราวใหญ่โตก็มอบให้เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของทางราชการดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งในกรณีนี้พบน้อยมากจนแทบไม่ปรากฏในสังคมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล)

ส่วนที่ 2 ลักษณะ จารีต ประเพณีสำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

โดยพื้นฐานของชาวเขาโดยทั่วไป จะยึดถือวิถีชีวิตตามสังคม จารีต ประเพณี อย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) บ้านอุ้มขอม ในปัจจุบันยึดมั่นอยู่กับจารีต ประเพณีของตนเองอย่างไม่เสื่อมคลาย ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) จะนับถือศาสนาดั้งเดิมของตน เป็นส่วนใหญ่และได้รับการปลูกฝังให้มีความคิด ความเชื่อ และแนวปฏิบัติ ตามขั้นตอนให้อยู่ ในกรอบของจารีต ประเพณีจากผู้สูงอายุ โดยเริ่มต้นตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยเริ่มมีครอบครัว และ วัยผู้ใหญ่ โดยสังคม จารีต ประเพณี จะเป็นผลมาจากการปลูกฝังด้านคตินิยมในรูปแบบของคำพังเพย และการปลูกฝังด้านเนติธรรมในรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ทางจารีต ประเพณี หรือกฎเกณฑ์ที่ พิถีพิถันและงดเว้นการปฏิบัติ จากผู้นำทางจารีต ประเพณี หรือ ปู่จาร์ การแสดงออกในทาง ศิลปกรรม อันเป็นผลมาจากการ ได้รับการปลูกฝังความคิด และการเรียนรู้แนวปฏิบัติ เช่น การเย็บ ปักถักร้อย การแสดง การเต้นจะคี การแต่งกายชุดประจำเผ่า ในเทศกาลต่าง ๆ และการใช้ประโยชน์ ในวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าได้สร้างขึ้น เช่น บ้าน เต่าไฟ ต้นไม้ ภูเขา ดิน ทำมิด จอบ ผลการศึกษาพบว่า ในปัจจุบัน ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัด ตาก มีลักษณะจารีตประเพณีที่สำคัญ 4 ประการคือ (1) จารีตประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว (2) จารีต ประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (3) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา (4) จารีต ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

1) ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว

เริ่มต้นจากประเพณีเกี่ยวกับการก่อตั้งครอบครัว ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มีอายุเริ่มต้นในการมีครอบครัวตั้งแต่อายุน้อย หญิงอายุระหว่าง 12 – 13 ปี และชายอายุ 13 – 16 ปี

โดยกระบวนการหาผู้ไม่ได้ให้ความสำคัญของการเป็น “สาวพรหมจารี” แต่อยู่ที่ “คุณค่าของความ เป็นคนขยัน สามารถทำหน้าที่เป็นภรรยาและแม่ที่ดีของครอบครัวมากกว่า” ดังนั้น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน สามารถเกิดขึ้นได้และไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสียตามประเพณีแต่อย่างใด นอกจากนี้ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ยังมีประเพณีที่หัดเด็กอายุ 7 ปีขึ้นไป ได้เรียนคำกลอนเกี่ยวกับพาราตี แต่มีข้อห้ามเกี่ยวกับพาราตีระหว่างญาติใกล้ชิดของตน การแต่งงาน จะนิยมแต่งงานเฉพาะในกลุ่มชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ด้วยกัน ภายหลังจากแต่งงานฝ่ายชายจะต้องไปทำงานรับใช้พ่อตาและแม่ยายระยะหนึ่ง ประมาณ 3 ปี จึงจะแยกเรือนได้ กรณีที่มีลูกชายคนเดียว สามารถพาผู้หญิงเข้ามาอยู่กับครอบครัวฝ่ายชายได้ โดยจ่ายเงินค่าตอบแทนแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงหรือแล้วแต่จะตกลงกัน

ความสัมพันธ์ในครอบครัว หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจในการตัดสินใจและออกคำสั่งให้สมาชิกของครอบครัวทำงาน งานในบ้านเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ส่วนการหาอาหารทำไร่ ถั่วสัตว์ เป็นหน้าที่ของผู้ชาย บุคคลที่ทำงานหนักมากที่สุดของครอบครัว และไม่มีค่าตอบแทน คือ ลูกเขย สถานภาพของลูกเขยค่อนข้างต่ำ ต้องอยู่ภายใต้คำสั่งของพ่อตาแม่ยาย ซึ่งก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่มีผลกระทบต่อชีวิตคู่ ทำให้มีการหย่าร้างค่อนข้างสูง ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวในสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีลักษณะเป็นเครือญาติ มีการร่วมกิจกรรมช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการประกอบอาชีพ การจัดพิธีกรรม การสละแรงงาน การแบ่งปันผลผลิต และการช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลให้ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เมื่อชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้น ก็อาจแยกหมู่บ้านไปตั้งใหม่ แต่ยังคงมีการไปมาหาสู่ระหว่างเครือญาติอย่างสม่ำเสมอถึงวันเทศกาลปีใหม่ ก็มีการเดินทางไปทำพิธีขอพรจากญาติผู้อาวุโส เป็นประจำทุกปี ประเพณีการสืบสกุลของคนมูเซอคำ (เผ่าเล) ยึดถือการแต่งงานเป็นระบบ “ผัวเดียวเมียเดียว” ถ้าต้องการแต่งงานใหม่ก็ต้องหย่าขาดจากคู่สมรสเก่าก่อน ทรัพย์สินสมบัติมักจะแบ่งให้ลูกหลานที่อยู่ด้วยกันมากกว่าผู้ที่แยกครัวเรือนออกไปแล้ว

การตั้งครรภ์ การคลอด และการเลี้ยงดู ผู้หญิงมูเซอคำ (เผ่าเล) มักตั้งครรภ์ตั้งแต่อายุน้อย เมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์ ก็ยังคงทำงานเป็นปกติ ทั้งกิจกรรมในไร่ และหน้าที่ภายในบ้าน แต่ก็มีข้อห้ามที่ผู้เฒ่าผู้แก่สอนไว้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้คลอดยาก เช่น ห้ามเข้บหมอน ถ้าคลอดกระทำไปแล้วต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เดือนละ 3 ครั้ง ปัจจุบันหญิงแม่เรือนรุ่นใหม่ไม่ค่อยปฏิบัติตามข้อห้าม และมักฝากครรภ์กับสถานอนามัย หรือโรงพยาบาลปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีความเชื่อว่า เมื่อผู้หญิงคลอดลูกออกมาได้อย่างปลอดภัย ถือเป็นความโชคดีของชีวิต ภายหลังจากการคลอด หญิงแม่ลูกอ่อน จะเลี้ยงลูกโดยนำใส่ถ้วย (กะทอ)

พาไปไร่ด้วย เมื่อเด็กเริ่มโตจะเรียนรู้การใช้เครื่องมือการเกษตร เช่น มีด จอบ เสียม ซึ่งเป็นการสร้างทักษะในการใช้เครื่องมือเพื่อทำมาหากิน

การหย่าร้าง ไม่ใช่เรื่องเสียหายสำหรับประเพณีชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผเล) สาเหตุการหย่าร้างได้แก่ คู่สามีภรรยาไม่สามารถมีลูกด้วยกันได้ ผู้หญิงหรือผู้ชายไปชอบพอกับคนอื่น ผู้ชายติดยาเสพติดไม่ทำงาน ลูกเขยทะเลาะกับพ่อตาแม่ยาย การแต่งงานเมื่ออายุน้อยทำให้ยังไม่พร้อมในการใช้ชีวิตคู่ ซึ่งการแบ่งทรัพย์สินมรดกภายหลังการหย่าร้าง ถ้าคู่บ่าวสาวอยู่ร่วมกันโดยมิได้ประกอบพิธีแต่งงานก็ให้แบ่งทรัพย์สินที่มีคนละส่วน ส่วนการที่มีการสู่ขอตามประเพณี ถ้ามีบ้านเป็นของตนเอง จะต้องเอาทรัพย์สินต่าง ๆ ในบ้านมารวมกัน ที่หัวหน้าหมู่บ้านและแบ่งออกเป็นส่วน โดยครึ่งหนึ่งแบ่งให้พ่อตาแม่ยาย เป็นค่าชดใช้แรงงานลูกสาว ที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งนำมาแบ่งกันคนละส่วน แต่ถ้าหิ้งคู่อาศัยบ้านพ่อตาแม่ยายก็ให้แบ่งเอาทรัพย์สินของตนที่มีคนละครึ่ง

2) จารีตประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อในศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อและความนับถือเทพเจ้าก้อชา

ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผเล) มีความเชื่อและนับถือเทพเจ้าก้อชาว่าเป็นผู้สร้างฟ้าดิน ปกครองดูแลโลกและคนมูเซอดำ (เผเล) เมื่อมีชีวิตอยู่ให้ทั้งความดีและความไม่ดี คนมูเซอดำ (เผเล) จะมีความสุขหรือความเจริญได้ก็ด้วยอำนาจของเทพเจ้าก้อชา โดยเฉพาะผู้ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามจารีต ประเพณี ส่วนคนที่ประพฤติไม่ดี เทพเจ้าก้อชาจะลงโทษ คือ ไม่คุ้มครองปล่อยให้คนนั้นเกิดความคิดไม่ดี ทำสิ่งที่ผิดพลาด นำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและครอบครัวตลอดเวลาและหากทำผิดมาก ๆ เทพเจ้าก้อชา จะลงโทษให้ตายไปจากโลกนี้

ความเชื่อถือต่อบทบาทผู้นำศาสนาและการเข้าร่วมพิธีกรรม

จากสถานการณ์ที่ชุมชนชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผเล) ได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภคสะดวกสบายขึ้น ส่งผลให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผเล) มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น แต่ระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม จารีต ประเพณีที่มีความเชื่อถือต่อบทบาทผู้นำยังคงมีอยู่ ผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางพิธีกรรม ยังคงเป็นสื่อเชื่อมโยงให้คนในหมู่บ้านได้มีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในด้านพิธีกรรม ได้แก่ ปู่จาร์ ผู้ช่วยปู่จาร์ หรือผู้อาวุโสในชุมชน เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่แสดงถึงการกระทำผิดจารีต ประเพณี หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส และผู้นำทางพิธีกรรมต้องประชุมพิจารณาร่วมกัน รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยหรือตัดสินกรณีพิพาท

ความเชื่อในเรื่องการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งบ้านเรือนของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) จะเลือกพื้นที่สันเขาเป็นที่ตั้ง และอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อให้สะดวกต่อการนำน้ำมาอุปโภคบริโภค การสร้างบ้านต้องสร้างให้เสร็จภายใน 1 วัน โดยหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้กำหนดสถานที่ก่อสร้างภายใต้การเห็นชอบจากภรรยา วันศีล และวันที่มีคนตายในหมู่บ้านจะไม่สร้างบ้าน ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะส่งแรงงาน 1 คน มาช่วยในการสร้างบ้านจนแล้วเสร็จ โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ทำอาหารมาเลี้ยงชาวบ้านที่มาช่วยก่อสร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว หมอผีหรือปู้จาร์ จะทำหน้าที่สวดคาถาไล่ผี หรือสิ่งไม่ดีตามความเชื่อให้ออกจากบ้านที่สร้างเสร็จ กลางคืนมีพิธีเต็นรำ บวงสรวงเทพเจ้าที่อาศัยในบ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล

3) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการศึกษา

ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาในรูปแบบของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยการอบรม สั่งสอน ตักเตือน จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เพื่อนบ้าน ผู้นำทางศาสนามาตั้งแต่อดีต โดยเน้นในการเรียนรู้เรื่องการดำรงชีวิต และการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม โดยไม่มีรูปแบบเป็นลายลักษณ์อักษรตามลักษณะจารีตประเพณี อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น โดยเห็นว่า การศึกษามีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) จึงให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาในระบบโรงเรียนของบุตรมากกว่าแต่ก่อน เพื่อมีงานทำที่ดี

4) จารีตประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน

แต่เดิมการประกอบอาชีพหลักของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) คือ การเกษตร อาชีพรอง คือ การหาของป่าเพื่อจำหน่ายได้แก่ น้ำผึ้งป่า สมุนไพร หน่อไม้ สัตว์ป่า และกล้วยไม้ป่า โดยการประกอบอาชีพเป็นการเรียนรู้ตามจารีตประเพณี ของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ที่ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้สอนและถือปฏิบัติกันมานานแล้ว ต่อมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ประสบปัญหาที่ดินทำกินไม่พอกันเนื่องมาจากการถูกจำกัดโดยนโยบายการใช้พื้นที่ของรัฐ ทำให้หันไปประกอบอาชีพปลูกจ้างและค้าขาย

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัวประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร (2) ลักษณะจารีตประเพณีการแต่งงานกับครอบครัว (3) อิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว

1) การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร

แต่เดิมชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ต้องการมีบุตรมาก ๆ เพื่อช่วยทำมาหากิน และดูแลยามแก่เฒ่า ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 ได้มีการเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสภาพการทำมาหากินลำบาก เนื่องจากปัญหาที่ดินทำกินลดลงในแต่ละครอบครัว ประกอบกับการเรียนรู้จากสังคมภายนอกว่า การมีบุตรไม่ต้องมีมาก แต่มีคุณภาพ โดยการเลี้ยงดูให้มีคุณภาพอยู่ที่ดี ได้รับการศึกษาสูง ๆ เพื่อการทำงานทำและรายได้ดี ๆ สำหรับเลี้ยงตนเองและครอบครัว

2) ลักษณะจารีตประเพณีด้านการแต่งงานและครอบครัว

ลักษณะจารีตประเพณีด้านการแต่งงานและครอบครัวนับเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ขอมรับการวางแผนครอบครัว เนื่องจากจารีตประเพณีแต่งงานของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) นิยมให้แต่งงานกันตั้งแต่อายุน้อย และการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้ ไม่ผิดจารีต ประเพณีทำให้เกิดปัญหาที่ตามเช่นกัน การเลี้ยงลูกไม่เป็นปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาเด็กกำพร้า ปัญหาการทิ้งลูกให้เป็นภาระผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นปู่ ย่า ตา ยาย ปัญหาโรคเอดส์ จากปัญหาที่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) ดังกล่าวได้ประสบจึงเห็นความจำเป็นและขอมรับการคุมกำเนิดเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์

3) อิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว

นับเป็นปัจจัยที่สำคัญเช่นกัน ที่มีผลต่อการขอมรับการวางแผนครอบครัว เนื่องจากระบบการศึกษาส่วนใหญ่ ทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) มีพื้นฐานในการฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทยได้มากขึ้น ประกอบกับมีหน่วยงานราชการหลายแห่งเข้าไปให้ความรู้ด้านการวางแผนครอบครัว โดยการฝึกอบรม และพาไปทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่บ่อยครั้ง และสื่อต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และนิตยสารต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อที่เป็นผู้นำทางศาสนาหรือสื่อที่เป็นอาสาสมัคร (อสม.) พูดภาษาเดียวกันทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เผ่าเล) เกิดความรู้ความเข้าใจนโยบายและแนวทางของรัฐบาลมากขึ้น ทำให้เกิดการขอมรับการวางแผนครอบครัวมากขึ้น

2. การอภิปรายผล

ผลของการศึกษา สังคม จารีต ประเพณี กับการขอมรับการวางแผนครอบครัวครั้งนี้ เป็นผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาจากเอกสารแนวคิด ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมของโรเจอร์และชูเมกเกอร์ (Roger and shoemaker) ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม ของกรีนและคณะ

(Gteen , Lawrence W.1999: 71) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้องประกอบกับการเข้าไปศึกษาโดยสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ทำให้ได้รับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ สอดคล้องกับแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจและการพัฒนาชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) ด้านการวางแผนครอบครัวและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

ผลการศึกษาพบว่า สตรีชาวเขากลุ่มตัวอย่าง มีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว ภายหลังจากที่รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการให้ความรู้เรื่อง การวางแผนครอบครัว สตรีชาวเขากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ว่าการวางแผนครอบครัว หมายถึง การทำให้ไม่มีลูก การทำให้มีลูกห่างกัน การชะลอการมีลูก การป้องกันการท้องขณะยังไม่พร้อม การไม่ให้มีลูกมาก การวางแผนการมีลูก การไม่ให้มีลูกเกินจำเป็น การป้องกันการท้องขณะยังไม่ต้องการมีลูก การกินยา การฉีดยา การทำหมันเพื่อไม่ให้มีลูก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมควร ใจกระจ่าง ในเรื่องรูปแบบการส่งเสริมการวางแผนครอบครัวในหญิงวัยเจริญพันธุ์ ซึ่งพบว่า การให้ความรู้เรื่องการวางแผน แก่กลุ่มทดลองจะมีผลให้กลุ่มทดลอง มีความรู้และมีทัศนคติในการวางแผนครอบครัวที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความหมายของการวางแผนครอบครัว ของ นพ.อุคมศิลป์ ศรีแสงนาม ซึ่งได้ให้ความหมายของการวางแผนครอบครัวไว้ว่า หมายถึง การวางแผนครอบครัว หรือตั้งเป้าหมายให้ครอบครัว มีความพร้อมที่จะมีสมาชิกตามจำนวนที่ต้องการ ในระยะเวลาที่เหมาะสม และมีฐานะทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมที่ดีหรืออีกนัยหนึ่ง การวางแผนครอบครัว คือ การที่คู่สมรส คิดล่วงหน้าว่าจะมีบุตรเมื่อใด และจะมีจำนวนกี่คน และเว้นช่วงระยะการมีเด็กห่าง โดยวิธีป้องกันการตั้งครรภ์ในระยะที่ไม่ต้องการมีลูก หรือทำหมันเป็นการถาวร เมื่อมีบุตรพร้อมกับความต้องการแล้ว

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยในสังคม จารีต ประเพณี ของบุคคล ครอบครัว และสังคมของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) จำนวน 3 ปัจจัย ที่มีผลต่อการยอมรับการวางแผนครอบครัว ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงความหมายของการมีบุตร อันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจและการเรียนรู้จากสังคมภายนอก ลักษณะจารีตประเพณีที่นิยมให้แต่งงานกันตั้งแต่อายุยังน้อย และมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้ และอิทธิพลของเจ้าหน้าที่ด้านการวางแผนครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของมณฑล จันท์บำรุง การศึกษาสังคม จารีต ประเพณี และการยอมรับการวางแผนครอบครัว : ศึกษากรณีชาวเขาในเขตโครงการหลวง ที่พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เหมเล) มีการคุมกำเนิดน้อย คือ การมีบุตรหลายคนเป็นหลักประกันเบื้องต้นว่าจะมีผู้เลี้ยงดูยามแก่เฒ่า และเป็นผู้จัดการศพยามตาย อีกทั้งแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลิตทางการเกษตร และสอดคล้องกับงานวิจัยของสารณีย์ ไทยานันท์ และคณะว่าชาวเขานิยมมีลูกหลาย ๆ คน เพื่อความมั่นคงของครอบครัวทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม จึงไม่ค่อยยอมรับต่อการวางแผนครอบครัว

ผลการศึกษา ปัจจัยที่มีต่อการยอมรับในการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) สอดคล้องกับแนวคิดของนายโรเจอร์และชูเมคเกอร์ว่า (Roger and Shoemaker) เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม ดังนี้

- การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ชาวเขาได้รับ (Relative Advantages) เช่น การไม่มีบุตรมากทำให้ค่าใช้จ่ายน้อยลง ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ต้องมีภาระในการเลี้ยงดูลูกหลานที่เกิดจากพ่อแม่หย่าร้าง

- การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีความสอดคล้อง (Compatibility) กับจารีต ประเพณี ของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) คือ การวางแผนการมีบุตร ซึ่งถ้าจำนวนพอเหมาะก็จะทำให้ครอบครัวมีความสุข (ตามคำสอนของปู่จาร์)

- การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เกิดจากการเรียนรู้วิธีการคุมกำเนิดที่ง่าย (Complexity) โดยชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) ได้รับการส่งเสริมให้คนมีความรู้การวางแผนครอบครัว เพื่อไปสู่ความเข้าใจและการยอมรับง่าย การส่งเสริมให้มีอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อส.ประจำหมู่บ้าน) ซึ่งเป็นชาวเขาพูดภาษาเดียวกัน เป็นผู้เผยแพร่ทำให้การอธิบายแก่ชาวเขาด้วยกันเข้าใจง่ายขึ้น การส่งเสริมให้ “ปู่จาร์” ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือและเชื่อถือได้ มีความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัวเพื่อเผยแพร่

- การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เกิดจากการที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) สามารถทดลองและรับทราบผลของการวางแผนครอบครัวได้ (Trial Ability) การยอมรับการวางแผนครอบครัว ทำให้เห็นผลว่า การมีลูกน้อยทำให้ค่าใช้จ่ายในการดูแลบุตรน้อยลง บุตรได้รับการดูแลที่ดีขึ้น ชาวเขาไม่เกิดปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งจากการหย่าร้าง คนที่มีความรู้น้อยประสบปัญหาจากการมีลูกมาก จึงยอมรับการวางแผนครอบครัว

- การยอมรับการวางแผนครอบครัวของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) เกิดผลที่ดีจากการวางแผนครอบครัวที่สังเกตเห็น (Observation) โดย ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) สังเกตเห็นจากผู้อื่นที่ใช้แล้วได้ผล หรือได้เห็นจากสังคมภายนอก สื่อต่าง ๆ ว่าการวางแผนทำให้ได้รับประโยชน์มากมาย

นั่นคือการที่ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีการยอมรับการวางแผนครอบครัว เป็นผลจากนโยบายการวางแผนครอบครัวของรัฐบาลประสบผลสำเร็จ การยอมรับการวางแผนครอบครัวจากชาวเขาซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนายโรเจอร์และชูเมคเกอร์ว่า (Roger and Shoemaker) และตามแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา ทั้งนี้เป็นการพัฒนาโดยให้ชาวเขาเผ่ามูเซอคำ (เผ่าเล) มีความรู้เพื่อการมีความสามารถวิเคราะห์ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวางแผนครอบครัว ซึ่งดำเนินการด้วยวิธีง่าย ปฏิบัติได้สอดคล้องกับจารีต ประเพณี ของชาวเขาเผ่ามูเซอคำ

(เฉล) และสอดคล้องกับความต้องการของชาวเขาเองด้วยวิธีการวางแผนครอบครัวที่ดีที่สุดที่เหมาะสมกับชาวเขาแต่ละคน

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

3.1.1 ควรส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ที่จะไปปฏิบัติหน้าที่พัฒนาชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เฉล) หรือเผ่าต่าง ๆ ได้มีความรู้ ความเข้าใจในลักษณะสังคม จารีต ประเพณี ที่จะพัฒนาเพื่อให้ง่ายต่อการพัฒนาชาวเขา

3.1.2 ควรส่งเสริมให้ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เฉล) ได้เห็นความสำคัญของการวางแผนครอบครัว และยอมรับการวางแผนครอบครัวอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยให้สอดคล้องกับสังคม จารีต ประเพณีของชาวเขา เพราะเป็นการป้องกันปัญหาครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองได้

3.1.3 ควรส่งเสริมให้ชาวเขาได้รับการพัฒนาด้านต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาล โดยยึดหลักแนวคิด ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา โดยส่งเสริมให้ชาวเขามีความรู้ ในการรู้จักคิดวิเคราะห์ ร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองในทิศทางที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน

3.1.4 ควรส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่ที่จะไปปฏิบัติหน้าที่พัฒนาชาวเขา ได้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดของโรเจอร์และชูเมคเกอร์ (Roger and Shoemaker) เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรม และแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการพัฒนา เพื่อการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาด้านการวางแผนครอบครัวและพัฒนาด้านอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับจารีต ประเพณีของชาวเขา

3.2 ข้อเสนอในการศึกษาครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัย เรื่องสังคม จารีต ประเพณีกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นแนวทางการเพิ่มพูนรายได้ แก่ชาวเขาเผ่ามูเซอดำ (เฉล) บ้านอุมยอม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ (2533) “การทำงานแนววิวัฒนาการชุมชน” (อัครา) กิตติวิภา สุวรรณรัตน์ (2545) “การสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหา ความรุนแรงในครอบครัว” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- เกื้อ วงศ์บุญสิน (2536) ประชากรกับการพัฒนา กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
- ชวนชม สกนธวัฒน์ (2540) การคุมกำเนิด ภาควิชาสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- เทียนฉาย กิระนันท์ (2537) สังคมศาสตร์วิจัย กรุงเทพมหานคร คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 2
- ธีรพงษ์ แก้วหาญ (2543) “ทศวรรษใหม่การสาธารณสุขมูลฐาน : การพัฒนาสุขภาพเพื่อ มวลชน” ขอนแก่น ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- นันทพร แสนศิริพันธ์ (2544) “มิติทางสังคมวัฒนธรรม : การตัดสินใจเลือกวิธีคุมกำเนิดของ หญิง - ชาย ในจังหวัดเชียงใหม่” ศูนย์สตรีศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิตยา แสงเล็ก และคณะ (2528) การพัฒนารูปแบบการใช้สุขศึกษาสำหรับชาวเขา ศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- _____ (2530) “ปัจจัยที่มีผลต่อการวางแผนครอบครัวของสตรีเผ่าม้ง อำเภอปางงิ้ว จังหวัดลำปาง” ศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- _____ (2530) การสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยชาวเขา ศูนย์พัฒนาอนามัยชาวเขา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- ประชาสงเคราะห์ กรม (2521) “งานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา:มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับ ชาวเขา (พ.ศ. 2502 - 2521)” กระทรวงมหาดไทย
- พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (2545) “ศูนย์ข้อมูลชุมชนบนพื้นที่สูงของฝ่ายแผนงาน โครงการ ปี 2544” กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อัครา)

- พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก (2541) “รายงานผลการสำรวจ จปฐ.ชาวเขา ปี 2541”
กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและ
ความมั่นคงของมนุษย์
- พัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรม (2546) “ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัด ในประเทศไทย
พ.ศ. 2545” กรุงเทพมหานคร เนติกุลการพิมพ์
- ภัทรพร อ่อนไสว (2544) “แนวทางการพัฒนาบริการสังคมเพื่อเตรียมการให้กับสตรีโสดก่อนเข้า
วัยสูงอายุในเขตดินแดง กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ปริญญา
สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- มัลลิกการ มัติโก (2539) “ผู้หญิงกับการคุมกำเนิด” วารสารการวิจัยระบบสาธารณสุข 4 (1)
หน้า 20–28
- มัลลิกการ มัติโก และคณะ (2542) อนามัยเจริญพันธุ์และการวางแผนครอบครัวในประเทศไทย
ภาพสะท้อนจากงานวิจัย กรุงเทพมหานคร ภาพพิมพ์
- มงคล จันทร์บำรุง และคณะ (2542) “สังคมจารีตประเพณีและการยอมรับการวางแผนครอบครัว:
ศึกษากรณีชาวเขาในเขตโครงการหลวง” สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์
กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- รุ่งรัศมี ศรีวงศ์พันธ์ (2542) “ปัจจัยมีผลต่อการมีบุตรของกลุ่มสมรสชาวเขาเผ่าม้งที่ภรรยาอายุต่ำกว่า
20 ปี อำเภอพบพระ จังหวัดตาก” กรุงเทพมหานคร ศูนย์วางแผนครอบครัวชาวเขา
กองวางแผนครอบครัวและประชากร กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- วรรณภา โพธิ์น้อย (2545) “การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสถิติและ
การวิจัยทางสังคมศาสตร์ หน้า 65 – 66 นนทบุรี สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
- วิจัยชาวเขา สถาบัน (2526) “บรรณนิทัศน์ 5 สภาพชาวเขาในประเทศไทย” กรมประชาสงเคราะห์
กระทรวงมหาดไทย
- _____ (2541) “ชาวเขา:ความเข้าใจกับชนวัฒนธรรมต่างเผ่า” กรมประชาสงเคราะห์
กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- ศุภชัย สติรศิลป์ (2527) คู่มือการทำงานพัฒนาชาวเขาเผ่ามูเซอ สถาบันวิจัยชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์ ด้วยความสนับสนุนจากโครงการ ศสพ. ศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียนภาคเหนือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน

- สมควร ใจกระจ่าง (2540) *รูปแบบการส่งเสริมการวางแผนครอบครัวในหญิงวัยเจริญพันธุ์*
ศูนย์ส่งเสริมอนามัยชาวเขา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- สภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงาน (2539) “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและ
การควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2535 – 2539” : สำนักงานเลขาธิการ
คณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชน
สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (สท.นอส)
- สภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงาน. (2540) “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม
และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2540–2544” สำนักงาน
เลขาธิการคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ
เกี่ยวกับชุมชน สิ่งแวดล้อมและการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (สท.นอส)
- _____ . (2547) “แผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อมและการ ควบคุมพืชเสพติด
บนพื้นที่สูง ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2545 – 2549” สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการนโยบาย
และอำนวยการแก้ไขปัญหาความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับชุมชน สิ่งแวดล้อมและการ
ควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง (สท.นอส)
- สาธารณสุขอำเภอเมืองตาก สำนักงาน (2547) “รายงานประจำปี 2546” กรมอนามัย
กระทรวงสาธารณสุข
- สารณีย์ ไทยานันท์ และคณะ (2543) “บริหารทางวัฒนธรรมและการยอมรับการวางแผน
ครอบครัวของชาวเขาในเขตโครงการหลวง” สถาบันวิจัยชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- สารถิ ศีลา (2542) สถาบันวิจัยชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ (อัครำเนา)
_____ . (2543) “วัฒนธรรมชุมชนกับการแก้ไขปัญหาการค้าประเวณีของชาวเขาความ
สัมพันธ์ชาวเขาเผ่ามูเซอ กรณีศึกษา : ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิด
การค้าประเวณีกับวัฒนธรรมชุมชนและการแก้ปัญหา” สถาบันวิจัยชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- สำหรี จิตตินันท์ และคณะ (2540) ใน *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาอนามัยแม่และเด็กและ
การวางแผนครอบครัว* หน่วยที่ 9-15 สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช หน่วยที่ 9 – 15
- สุจิตต์ เผ่าสวัสดิ์ และคณะ (2525) *นรีเวชวิทยา* กรุงเทพมหานคร คณะแพทยศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- อนามัยตำบลแม่ท้อ สถานี (2545) “สรุปผลการปฏิบัติงาน ปี 2545” สำนักงานสาธารณสุข
จังหวัดตาก กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- อรรถสิทธิ์ แสงจันทร์ (2544) “การประเมินนโยบายวางแผนครอบครัว : กรณีศึกษาชน
กลุ่มน้อยจังหวัดแม่ฮ่องสอน” การค้นคว้าแบบอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม และคณะ (2530) “คู่มือการสอนเรื่อง ครอบครัวศึกษา” สมาคมวางแผน
ครอบครัวแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
- Green , Lawrence W. (1999) *Community and population health/Lawrence W.Green ,
Judith M.Ottoson* : Boston Me Graw-Hill.
- Rogers , Shoemaker. (1962) *Communication of Innovation : Across cultural Approach.*
The Free Press. New york.
- United Nation_UN (1984) Guiding principles for the desing and use of monitoring and
evaluation in rural development projects and programmes / United Nations ACC
Task Force on Rural Development, Panel on Monitoring and Evaluation , Monitoring
and Evaluation, Rome, : Rome Acc Task Force, Monitoring and Evaluation.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

1. ผลการพัฒนาเครื่องมือวิจัย
2. ผลการเก็บรวบรวมข้อมูล
3. แผนการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

1. ผลการพัฒนาเครื่องมือวิจัย

1.1. การศึกษาวิจัยนี้ได้กำหนดเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล คือ
 แนวสอบถามโดยออกแบบ เป็น 3 ชุด คือ

แนวคำถามที่ 1 เป็นแนวสอบถามเพื่อใช้สำรวจข้อมูลชุมชน ในระยะแรกแนว
 สอบถามยังไม่ครอบคลุมถึงประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวครบถ้วน เมื่อได้ทดลองนำไป
 ใช้กับชุมชน จึงได้เพิ่มประเด็นสอบถามขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องระบบการรักษาพยาบาล พื้น
 บ้านและที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ การคลอด และสุขภาพเด็กความจำเป็นในการใช้
 แรงงานในภาคการเกษตร ในส่วนของการตัดสินใจ ซึ่งตั้งสมมุติฐานว่ากลุ่มศาสนาใหม่ขึ้นรวมทั้ง
 พฤติกรรมของกลุ่มศาสนาใหม่ในชุมชน รวมทั้งพฤติกรรมในการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

แนวคำถามที่ 2 เป็นแนวสัมภาษณ์หญิงวัยเจริญพันธุ์ได้ ทำการพัฒนาแนว
 สัมภาษณ์เพิ่มมากขึ้นจนครอบคลุมประเด็นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องลูก การให้
 ความหมาย การตัดสินใจวางแผนครอบครัว และเลือกวิธีการวางแผนครอบครัว โดยแนวสอบถาม
 มุ่งเน้นข้อมูลในส่วนของครอบครัว และเลือกวิธีการวางแผนครอบครัว โดยแนวสอบถามมุ่งเน้น
 ข้อมูลในส่วนของครอบครัว แนวสอบถามชุดนี้ เดิมให้ความสำคัญเพียงข้อมูลส่วนบุคคลและ
 พฤติกรรมการวางแผนครอบครัวหรือไม่วางแผนครอบครัว และความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผน
 ครอบครัว และการมีบุตร เช่น เพศบุตรสำคัญหรือไม่ จำนวนที่เหมาะสมเป็นต้น เมื่อได้นำเครื่องมือนี้
 ไปทดลองในชุมชน พบว่า ยังขาดประเด็นสำคัญอีกมากที่จะต้องนำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์ จึงได้พัฒนา
 เครื่องมือใหม่ โดยเพิ่มยังประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเกี่ยวกับการมีบุตร การเลี้ยงบุตรและความคิดเห็น
 ข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและความคิดเห็น การดำรงชีวิตกับการวางแผนครอบครัว เช่น
 การทำมาหากินสัมพันธ์กับการวางแผนครอบครัวหรือไม่ ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ มีผลต่อการยอมรับ
 หรือไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัวหรือไม่ ลักษณะการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของครอบครัว
 ช่องทางรับรู้ข้อมูลข่าวสารการบริหารจัดการในเรื่องต่าง ๆ ของครอบครัว เป็นต้น

แนวคำถามที่ 3 เป็นแนวคำถามสำหรับเสวนากลุ่มย่อย สามารถนำไปใช้ได้โดย
 ไม่ต้องปรับปรุง เพราะประเด็นที่กำหนดไว้ครอบคลุม และสามารถทำความเข้าใจกับกลุ่มได้ง่าย
 และกลุ่มร่วมแสดงความคิดเห็นหลากหลาย จึงคงไว้เช่นเดิม

- เครื่องมือวิจัยส่วนอื่นได้ใช้เทปบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป ในการเก็บข้อมูล
 การพัฒนาเครื่องมือในส่วนนี้ไม่มีความจำเป็น ทั้งนี้ขึ้นอยู่การเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมและมีสภาพดี
 เท่านั้น

แนวคำถาม ชุดที่ 1 ข้อมูลชุมชน
โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง สังคมจารีตประเพณีกับการยอมรับการวางแผน
ครอบครัวชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

1. ข้อมูลทั่วไป

ชื่อหมู่บ้าน..... หมู่ที่..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด.....

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ   สภาพการคมนาคม
ลักษณะพื้นที่ ป่าไม้ สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ

ประชากร   เผ่า.....
จำนวนประชากร..... คน
จำนวนครอบครัว..... ครอบครัว
จำนวนหลังคาเรือน..... หลังคาเรือน

จำนวนประชากรจำแนกตามเพศ วัย ช่วงอายุ

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง
แรกเกิด		
7 - 15 ปี		
16 - 25 ปี		
26 - 45 ปี		
46 - 60 ปี		
มากกว่า 60 ปี		

อัตราการเกิด
อัตราการตาย

2. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

อาชีพหลักของชุมชน

ลักษณะการถือครองที่ดิน.....

ลักษณะการใช้พื้นที่ ที่นา สวน หมุนเวียน

รายได้.....บาท / ครอบครัว

ลักษณะการใช้แรงงาน จ้าง / ลงแรง จำนวนแรงงานที่จำเป็นต้องใช้ในแต่ละกิจกรรม
การเกษตร (คิดเป็นจำนวนคน / ไร่ / วัน)

ระยะเวลาการออกไป ระยะยาวหรือชั่วคราว / รายวัน

3. ข้อมูลด้านสังคม

ด้านการปกครอง

ผู้นำชุมชนตามจารีต ระบุชื่อ ตำแหน่งทางสังคม

- ผู้นำทางราชการแต่งตั้งกลุ่มตระกูลใหญ่
- ปัญหาความขัดแย้ง การจัดการกรณีพิพาท

ด้านการศึกษา

- ระบบการถ่ายทอดความรู้ตามจารีต สังคม ประเพณี โรงเรียน
ในชุมชน และความเปลี่ยนแปลง บริการด้านการศึกษาของรัฐ
องค์กรอื่นๆ จำนวนผู้สามารถสื่อสารภาษาไทยได้จำนวนผู้อ่าน
ออกเขียนได้ แยกจำนวน ชาย / หญิง

- ช่องทางการรับรู้ข้อมูล ข่าวสารของชุมชน เช่น เสียงตามสาย
วิทยุ โทรทัศน์ ที่อ่านหนังสือพิมพ์

- พฤติกรรมการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก

ด้านสาธารณสุข

สถานบริการด้านสาธารณสุขในชุมชน

- พัฒนาการของบริการด้านสาธารณสุขของชุมชน

- จำนวน อสม.

- ลักษณะการใช้บริการของชาวบ้าน

- ระบบการรักษาพยาบาลที่บ้าน

พฤติกรรมการรักษาเยียวยาของชุมชนและความเปลี่ยนแปลง

ผู้มีบทบาทในการเยียวยาแบบพื้นที่บ้าน ฯ

การปฏิบัติตัวของหญิงมีครรภ์, การคลอด, การเลี้ยงดูเด็ก

- สุขภาพเด็กในชุมชน

4. ข้อมูลด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ

- ศาสนา
พิธีกรรมสำคัญของชุมชนในรอบปี
- พิธีกรรมสำคัญเกี่ยวกับวงจรชีวิตตามประเพณีดั้งเดิม
เกิด แต่งงาน เจ็บป่วย ตาย
- พฤติกรรมการยึดมั่นต่อศาสนาการประกอบพิธีกรรม
- ข้อห้าม ข้อนิยมต่าง ๆ
- ผู้มีบทบาททางศาสนา ความเชื่อ ทำอะไรยังคงมีบทบาท
เช่นเดิมหรือไม่
- ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น ศาสนาใหม่ 1 พฤติกรรม
ชาวบ้าน
- ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มศาสนาเดิม กับ ศาสนาใหม่

5. ข้อมูลด้านการวางแผนครอบครัวของชุมชน

- มีการส่งเสริมการวางแผนครอบครัวเมื่อใดโดยใคร
- พัฒนาการของการดำเนินงานและความร่วมมือของชาวบ้าน
ปัญหาอุปสรรคที่สามารถหาข้อมูลได้ เดิมชาวบ้านเคยมีการ
คุมกำเนิด หรือจัดการเกี่ยวกับการตั้งครรภ์และไม่ต้องการอย่างไร

แนวทางการสัมภาษณ์ (ชุดที่ 2) สำหรับหญิงเจริญพันธุ์หรือสามี

(แนวการซักถาม คำถาม)

โครงการศึกษาวิจัยเรื่องสังคมจารีตประเพณีกับการยอมรับการ
วางแผนครอบครัวของชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

ลำดับที่.....

สามี

ภรรยา

1. ข้อมูลส่วนบุคคล

อายุ.....ปี จำนวนสมาชิกในครอบครัว

การศึกษา

ความสามารถในการใช้ภาษาไทย

สถานภาพทางสังคม

การนับถือศาสนา

อาชีพ / รายได้ต่อปี

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการมีบุตรและความคิดเห็น

2.1 อายุเมื่อแต่งงานครั้งแรก.....ปี

จำนวนครั้งที่แต่งงาน.....ครั้ง

จำนวนบุตรทั้งหมด (มีชีวิตอยู่ / เสียชีวิต)

การศึกษาของบุตร (การให้ความสำคัญ)

ความคิดปกติ (พิการ / ทูพลาภาพ)

2.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีบุตร

- ท่านคิดว่าการมีบุตรเป็นเรื่องจำเป็นหรือไม่ เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าจำนวนบุตรสำคัญหรือไม่ เพราะอะไร

- ถ้าสำคัญ ท่านคิดว่าท่านต้องการบุตร จำนวนกี่คน เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าเพศบุตร สำคัญหรือไม่ เพราะอะไร

- ถ้าสำคัญ ท่านต้องการเพศบุตร อย่างไร เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าการมีบุตรมีข้อดี ข้อเสียอย่างไร

- ท่านคาดหวังอย่างไรต่อบุตรของท่าน
- ท่านคิดว่าปัจจัยสำคัญในการเลี้ยงดูบุตรมีอะไรบ้าง

2.3 การเลี้ยงบุตร

- ให้เล่าถึงการเลี้ยงดูครอบครัวท่าน และบทบาทหน้าที่ของท่านในการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนบุตร
- การดูแล เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน
- อาหาร, การรักษาการเจ็บป่วย, เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม
- เวลา
- ค่าใช้จ่าย
- ปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรของท่าน มีอะไรบ้าง

3. ข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวและความคิดเห็น

3.1 ขอให้เล่าเรื่องการวางแผนครอบครัวและแสดงความคิดเห็น

- การวางแผนครอบครัวหมายถึงอะไร ทำอย่างไร
- มีใครเคยเล่าเรื่องหรือรับรู้เรื่องการคุมกำเนิดหรือไม่ อย่างไร เมื่อไหร่
- การวางแผนครอบครัวใครเป็นผู้ทำให้ ที่ไหน
- การวางแผนครอบครัวมีผลดี / ผลเสีย หรือไม่อย่างไร
(ความสำคัญของการวางแผนครอบครัว)

3.2 สภาพการคุมกำเนิด

- ไม่เคยคุมกำเนิด เพราะ.....
- เคย แต่ปัจจุบันเลิกแล้ว
เหตุผลที่คุมๆ เพราะ.....
วิธีการคุมๆ ที่ใช้.....
ระยะเวลาที่คุมๆ.....
เหตุผลที่เลิกคุมๆ.....
- กำลังคุมกำเนิด
เหตุผลที่คุมๆ เพราะ.....
วิธีการที่ใช้.....
เคยคุมกำเนิดมาก่อนหน้านี้ หรือไม่ เคย ไม่เคย
ถ้าเคย ใช้วิธีใด และหยุดใช้เพราะอะไร

- การคุมกำเนิดที่เคยใช้ และ / หรือกำลังใช้ มีอาการข้างเคียงหรือไม่
ถ้ามี มีอาการอย่างไร และแก้ไขด้วยวิธีอย่างไร
- สถานบริการที่ท่านรับบริการคุมกำเนิด คือ .....
เหตุผลที่เลือกใช้บริการที่นี่ เพราะ .....
- ท่านเสียค่าใช้จ่ายในการคุมกำเนิด หรือไม่
ถ้าเสีย เสียเท่าไร / ครั้ง

3.3 ใครเป็นผู้มีบทบาทต่อการตัดสินใจคุมกำเนิด หรือไม่คุมกำเนิดของท่านและมีบทบาทอย่างไร

3.4 ปัจจัยที่ท่านคิดว่ามีผลต่อการคุมกำเนิด / หรือไม่คุมกำเนิดของท่านได้แก่ อะไรบ้าง

4. การดำรงชีวิตกับการวางแผนครอบครัว (ถามสามีหรือภรรยาก็ได้)

4.1 เศรษฐกิจ

รายได้หลักของครอบครัวท่านมาจาก .....

ผู้มีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวมีจำนวน .....คน

ถ้าท่านทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก

ครอบครัวท่านถือครองที่ดิน .....

ลักษณะการใช้พื้นที่ เป็นที่นา .....

สวน .....

หมุนเวียน .....

พืชที่ปลูก ระบุ .....

มีการจ้างแรงงาน หรือไม่ มี ไม่มี

ภาวะหนี้สิน มี ไม่มี

- ท่านคิดว่าพิธีกรรมสำคัญของชุมชน ผู้นำทางพิธีกรรมมีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

- ท่านคิดว่าเศรษฐกิจของครอบครัวท่านมีผลต่อการตัดสินใจรับ / ไม่รับบริการคุมกำเนิดหรือไม่ เพราะอะไร

- ท่านคิดว่าพิธีกรรมสำคัญของชุมชน ข้อห้าม ข้อนิยมทางประเพณี มีผลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันและในอนาคต หรือไม่ อย่างไร

4.2 ความเชื่อ : ค่านิยม

- มีกฎเกณฑ์ข้อห้ามใดทางศาสนาของท่าน เกี่ยวข้องกับการมีบุตรและการคุมกำเนิดหรือไม่ อย่างไร
- ท่านเป็นผู้เคร่งครัดต่อความเชื่อทางศาสนา และการประกอบพิธีกรรมหรือไม่ ด้วยสาเหตุอะไร
- ท่านคิดว่าบุตรสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมและการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมหรือไม่ เพราะอะไร

4.3 การอยู่รวมกันในครอบครัว

4.3.1 การตัดสินใจในครอบครัวของท่าน ท่านคิดว่าใครเป็นหลักในการตัดสินใจเรื่องต่อไปนี้

การซื้อทรัพย์สิน.....

การลงทุนประกอบอาชีพ .....

การรักษาพยาบาล .....

การเรียนของบุตร .....

การวางแผนครอบครัว .....

ผู้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาครอบครัวท่านคือ .....

4.3.2 ลักษณะการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

- ท่านรับรู้ข้อมูลข่าวสารภายนอก จาก วิทยุ โทรทัศน์
- น.ส.พ. สามี/ภรรยา เพื่อนบ้าน จนท.
- ท่านมีโอกาสเข้าร่วมประชุมของหมู่บ้านบ่อยครั้งหรือไม่
- ท่านเคยรับทราบการอบรมเรื่องการคุมกำเนิดหรือไม่ ถ้าเคย เมื่อไหร่
จากที่ไหน
- นอกจากการอบรม ท่านมีโอกาสรับรู้ข้อมูลการคุมกำเนิดหรือไม่ ถ้ามี
จากที่ไหน อย่างไร
- ท่านเคยพูดคุยปรึกษาหารือกันระหว่างสามีภรรยาเกี่ยวกับเรื่องการวางแผนครอบครัวหรือไม่ เพราะอะไร

4.4 ครอบครัวของท่านมีการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ อย่างไร ให้อธิบายตั้งแต่
การวางแผน การตัดสินใจ การสื่อสาร และการแก้ไขปัญหา

- 4.4.1 เศรษฐกิจของครอบครัว
- 4.4.2 สมาชิกในครอบครัว
- 4.4.3 อาหารการกิน
- 4.4.4 ที่อยู่อาศัย
- 4.4.5 เวลา
- 4.4.6 การเจ็บป่วย
- 4.4.7 ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัว อื่น ๆ

แนวคำถาม ชุดที่ 3 (สำหรับเสวนากลุ่มย่อย หมู่บ้านละ 4 กลุ่ม)
 โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง สังคมจารีตประเพณีกับการยอมรับวางแผน
 ครอบครัวของชาวเขาในพื้นที่ดอยมูเซอ จังหวัดตาก

กลุ่ม..... บ้าน.....

แนวคำถาม

1. ให้กลุ่มแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีลูก ในมิติด้านความเชื่อ (ค่านิยม, ความเชื่อ ฯลฯ) เศรษฐกิจ (การใช้แรงงาน, การถือครองที่ดิน ฯลฯ) และสังคม (การสืบทอดเผ่าพันธุ์, เชื้อตระกูล, ความมั่นคง, การปกครอง ฯลฯ)
2. ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในปัจจุบันและความคาดหวังในอนาคต
3. ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการลดหรือเพิ่มของประชากรในชุมชนและผลกระทบที่เกิดขึ้น
4. ให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวที่มีอยู่ในชุมชน และแนวทางที่คิดว่า จะเกิดในอนาคต

2. ผลการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

ได้ดำเนินการเก็บข้อมูลตามแนวสอบถาม ทั้ง 3 ชุด ดังนี้

1. เก็บข้อมูลชุมชน ดำเนินการเก็บข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิได้แล้ว ประมาณ ร้อยละ 90 ยังมีข้อมูลบางอย่างไม่สมบูรณ์

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการสอบถามจากผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน ผู้นำทางพิธีกรรมและชาวบ้าน โดยวิธีเลือกแบบเจาะจง

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากเอกสาร รายงานและสรุปผลการปฏิบัติงานของ ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา สถานีอนามัยบ้านอุ้มขอม ตลอดจนข้อมูลบรรณนิทัศน์ 5 สภาพของชาวบ้านในประเทศ โดยศูนย์วิจัยชาวเขา จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

- 1) ข้อมูลชุมชนโดยทั่วไป
- 2) ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจและสังคม การปกครอง
- 3) ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้แรงงานกิจกรรมการเกษตร
- 4) ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทผู้นำต่อวิถีชีวิตชุมชน
- 5) การตั้งครุฑ
- 6) การคลอดบุตรและการเลี้ยงดูบุตร
- 7) การอบรมสั่งสอนและการขัดเกลาทางสังคม
- 8) ข้อมูลด้านการวางแผนครอบครัวของชุมชน

2. การสัมภาษณ์ตามแนวคำถาม ชุดที่ 2 ได้ดำเนินการดังนี้

2.1 ครอบครัวที่มีการวางแผนครอบครัว จำนวน 4 ราย

- 1) นายจะกอ - นางนะปา คอยสำราญ
- 2) นายวินัย - นางนะพื่อ พนาโยธิน (สัมภาษณ์แยก)
- 3) นายปัญญา - นางนะสอ มีประทีปจิต
- 4) นายจะป่า - นางนะสอ

2.2 ครอบครัวที่มีผู้อายุเกิน 50 ปี จำนวน 1 ครอบครัว ได้แก่ นางนะนุ ประดิพัฒน์ อายุ 54 ปี

2.3 สัมภาษณ์ครอบครัว นายจะแล - นางนะมี ศรีวิไล เป็นการเฉพาะในเรื่อง การเลี้ยงดูในครอบครัว

2.4 สัมภาษณ์ครอบครัว นางนะทอ - เป็นการเฉพาะในเรื่องการตั้งครุฑและการคลอดบุตร

2.5 สัมภาษณ์ครอบครัว นายสรพงษ์ ฐริไอยรา เป็นการเฉพาะเรื่องการปลูกข้าวไร่และการทำการเกษตรของครอบครัว

การสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์ครอบครัวที่มีการวางแผนครอบครัว ครอบครัวที่ไม่ได้วางแผนครอบครัว ยังไม่ได้สัมภาษณ์ แต่ข้อมูลที่ได้จากครอบครัวตัวอย่างทั้งหมด สามารถหาคำตอบได้ทั้งเหตุผลที่คุมกำเนิดและไม่คุมกำเนิด เนื่องจากทุกครอบครัวจะมีช่วงที่ปล่อยให้มิบุตรธรรมชาติและการตัดสินใจคุมกำเนิด

3. การเสวนากลุ่มตามแนวคำถามชุดที่ 3 ประกอบไปด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เช่น ปู่จาร์ หมอผี หมอยาประจำบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. และชาวบ้านทั่ว ๆ ไป โดยขอให้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม การปกครอง การดำรงชีวิตของชาวเขา ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ปัญหาชุมชนและความคิดเห็นเรื่องการวางแผนครอบครัวของชุมชน การเพิ่มขึ้นของประชากรและผลกระทบที่สำคัญของชุมชน

กรอบการจัดเก็บข้อมูล

วิธีการก่อนสัมภาษณ์

1. เตรียมการจดบันทึก - เพิ่มบันทึกข้อมูลสนาม
2. เตรียมเทปเสียง
3. นัดหมายกลุ่มเป้าหมาย + ผู้เข้าร่วมวิจัย

สัมภาษณ์   ชื่อ - นามสกุล - อายุ - บทบาทหน้าที่ - วัน - เวลา

- ถามคำถามแล้วจดบันทึก / อัดเทป เพื่อนำอ้างอิงคำพูด
- ตั้งคำถามตามแนวคำถาม ชุดที่ 1 – 2 – 3
- คำถามชุดนี้ สรุปจากการสรุปประเด็นจากการสัมภาษณ์ครั้งแรก เพื่อหาข้อสรุปจากแผนภูมิที่ได้จากแนวคำถามชุดที่ 1 – 2 – 3

ข้อสรุปที่ควรได้จากการสรุปประเด็นตามแผนภูมิ

1. สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ สภาพของวิถีชีวิตชุมชน (นำเสนอ โดย คำบอกเล่าของบุคคล)
2. ความเชื่อมโยงของสังคม จารีต ประเพณี บอกเล่าภาพของการยอมรับ – ไม่ยอมรับ การวางแผนครอบครัวได้ลำดับขั้นตอนของการพัฒนาการของชุมชนในการวางแผนครอบครัว
3. คำตอบเบื้องต้นของการยอมรับ – ไม่ยอมรับ การวางแผนครอบครัวของชุมชน
4. อายุ เพศ การศึกษา มีผลต่อการยอมรับ – ไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว ศึกษาเฉพาะครอบครัวตัวอย่าง 1 ครอบครัว
5. สรุปผลการยอมรับ – ไม่ยอมรับ เกิดจากประเด็น สังคม จารีตประเพณี หรือปัญหาของตน ครอบครัว หรือ ยอมรับนโยบายแห่งรัฐ

แนวคำถามชุดที่ 1 ข้อมูลชุมชน

1. สัมภาษณ์ผู้นำ (ญาตินายจะบุญ)

- 1) ย้ายมาจากไหน เมื่อไหร่ เหตุผลที่ย้ายเพราะ.....
- 2) เมื่อก่อนวิถีชีวิต เป็นอย่างไร
- 3) ครั้งแรกอพยพมาก็ครอบครัว/คน
- 4) สภาพดั้งเดิมของชุมชน
- 5) อาชีพดั้งเดิม ทำอะไร
  - ความยากลำบากในการดำรงชีวิต
  - การใช้พื้นที่เพาะปลูก
  - ลักษณะการใช้แรงงาน
  - รายได้
- 6) หน่วยงาน ได้ช่วยเหลือ – ก่อน – หลัง ทำอย่างไร (อบรม – คูงาน)

2. การปกครอง สัมภาษณ์หมอผี

- 1) ความเชื่อเดิม – ปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงอย่างไร ก่อชากับการกำเนิดสรรพสิ่ง – ผีบรรพบุรุษ มีความหมายอย่างไร
- 2) ความขัดแย้งในสังคม มีอะไรบ้าง
- 3) การจัดการข้อพิพาท ขัดแย้งกันในหมู่บ้าน

3. การศึกษา

- 1) การสอนตามแผนมูเซอคำ ทำกันอย่างไร
  - ความเคารพผู้นำ – บิดามารดา – ญาติพี่น้อง, ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
  - การบริการด้านการศึกษาในอดีต ปัจจุบันเป็นอย่างไร ใครมาช่วยเหลือ
  - การสื่อสารในอดีตและปัจจุบัน การได้รับข่าวสารจากทางไหน อะไรบ้าง (วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์)
  - การรู้หนังสือในอดีต – ปัจจุบัน ทำให้ชีวิตดีขึ้นอย่างไร

4. ด้านการสาธารณสุข สัมภาษณ์ หมอยา หรือ อสม. หรือทั้งสองคนพร้อมกัน

- 1) การดูแลรักษาพยาบาล ในอดีต – ปัจจุบัน ทำอย่างไร
- 2) ความรู้เรื่องสาธารณสุข ในอดีต – ปัจจุบัน ใครมาช่วยเหลือ
- 3) การได้รับการบริการสาธารณสุขและลักษณะการใช้บริการ
- 4) การรักษาพยาบาลที่บ้านในอดีตของชุมชนเป็นอย่างไร ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร
- 5) ผู้มีบทบาทในการพยาบาลแบบที่บ้าน ใครมีบทบาทอย่างไร เช่น หมอยา หมอตำแย หมอผี
- 6) การปฏิบัติตัวของหญิงตั้งครรภ์ การคลอด การเลี้ยงดู ในอดีต – ปัจจุบัน (สัมภาษณ์ หญิงวัยเจริญพันธุ์)
- 7) สุขภาพของเด็กในอดีต – ปัจจุบัน เป็นอย่างไร แตกต่างกันอย่างไรร

5. ข้อมูลด้านความเชื่อด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ

- สัมภาษณ์ บุจาร หรือ ผู้ช่วย พร้อมกันหรือแยก ถ้าพร้อมกันจะดี
- พิธีกรรมสำคัญ ๆ ของชุมชน ในรอบปี ใครกำหนด ทำเพื่ออะไร
  - ปู่จาร กับ วิถีชีวิต มีความสำคัญ หรืออิทธิพลต่อชุมชนอย่างไร เช่น เกิด แต่งงาน ป่วย ตาย ฯลฯ
  - ข้อห้าม ข้อนิยม ของหมู่บ้าน และปู่จารหรือหมอผีเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง ทั้งในอดีต/ปัจจุบัน
  - ปู่จาร มีบทบาทอย่างไร ความเชื่อ หรือความสำคัญยังคงมีอยู่เช่นเดิมหรือไม่ เพราะอะไร
  - ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อประเพณี ปู่จารชาวบ้านมีความคิดเห็นอย่างไร ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี
  - บทบาทปู่จาร หมอผี ต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น การวางแผนครอบครัวทำอย่างไรบ้าง สอนอย่างไรหรือแนะนำ มีบทบาทต่อชาวเขาอย่างไร

6. ข้อมูลด้านการวางแผนครอบครัว

1. สัมภาษณ์ หญิงอายุ 16 – 35 ปี 1 คน
2. สัมภาษณ์ อสม. ที่ทำหน้าที่นานที่สุดในหมู่บ้าน
3. สัมภาษณ์ หมอที่อนามัยดอยมูเซอ

4. สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่อนามัยศูนย์ฯชาวเขาตอมูเซอ

- ประวัติการส่งเสริมการวางแผนครอบครัว เกิดขึ้นเมื่อไหร่
- พัฒนาการของการวางแผนครอบครัวมีอย่างไร ลำดับขั้นตอน
- ความร่วมมือของชาวบ้านในอดีต – ปัจจุบัน เป็นอย่างไร
- เดิมปัญหาของชาวเขา มีการคุมกำเนิด หรือจัดการเกี่ยวกับการตั้งครรภ์อย่างไร

ปัจจุบันทำอย่างไร

- ปัญหา อุปสรรค ของการวางแผนครอบครัว ในอดีต / ปัจจุบันเป็นอย่างไร

แนวคำถามชุดที่ 2

(สำหรับหญิงวัยเจริญพันธุ์) คนเดิมที่เคยสัมภาษณ์

ปัจจัยที่มีผลต่อความคิด

1. ปัจจัยส่วนตัว

- 1) ชื่อ – เพศ – อายุ – ความรู้ – สถานภาพ – เศรษฐกิจ – รายได้
- 2) ก่อนเกิดการคุมกำเนิด เกิดสภาพ
  - การหย่าร้างสูง
  - การดูแลบุตร การนับญาติ
  - ภาระของครอบครัว

2. ปัจจัยทางสังคม

2.1 ด้านเศรษฐกิจ

- 1) ลักษณะการประกอบอาชีพ
  - แบบจารีตประเพณี
  - สมัยใหม่
- 2) การถือครองที่ดิน
- 3) การใช้แรงงาน
  - จำนวนคน
  - ส่วนตัว
  - แลกเปลี่ยนแรงงาน
  - การช่วยเหลือผู้นำ
- 4) รายได้

3. การปกครอง

- 1) บทบาทของผู้นำต่อครอบครัว มีอย่างไร
- 2) การปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มผู้นำ
  - ปู่จาร์ – หมอผี
  - ผู้ใหญ่บ้าน

4. ความเชื่อทางศาสนา

- ก่อชา กับครอบครัว
- ผีบรรพบุรุษกับครอบครัว
- วันสำคัญของหมู่บ้าน (ประเพณี)
- การเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเพณีของหมู่บ้าน
- หญิง – ชาย มีสิทธิเท่าเทียมกัน
- การมีลูกก่อนแต่งงานเป็นเรื่องปกติ
- การมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานเป็นเรื่องไม่เสียหาย
- เมื่อแต่งงานแล้วไม่มีลูก – หย่า – หาคู่อื่น
- ชายเมื่อแต่งงานต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง
- หญิงท้องก่อนแต่งงาน มีสิทธิชี้ตัวผู้เป็นพ่อของลูกได้
- ถ้าผู้ชายไม่ยอมรับต้องเสียค่าปรับตามประเพณี
- การยอมรับการวางแผนครอบครัว เพราะอะไร
- ถ้าไม่ใช้การวางแผนครอบครัว เกิดปัญหาอะไรบ้าง
- เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ หย่าร้างกัน ทำอย่างไร เป็นภาระกับใครบ้าง
- เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ หย่าร้างกัน ทำอย่างไร เป็นภาระกับใครบ้าง เลี้ยงดูอย่างไร

5. การอบรมสั่งสอนบุตร

- มุเซอ อบรมสั่งสอนบุตรอย่างไร
- เด็กถูกปล่อยให้เที่ยวเตร่ ดึก ๆ ดื่น ๆ เรียนรู้การดำรงชีวิตจากผู้ใหญ่
- การมีเพศสัมพันธ์เรียนรู้จากใคร มีปัญหาอะไรบ้าง
- เด็กอยู่ส่วนเด็กเป็นผู้ใหญ่เมื่อแต่งงานแล้ว แม่อายุน้อย
- ความเชื่อว่าเด็กหญิงเมื่อโตขึ้น หนีบกระดิ่งพาดข้าวที่รักแร้ ถ้ากระดิ่งไม่ถึงพื้น แสดงว่าเป็นสาวแล้ว

6. ความหมายและให้ความสำคัญกับคำว่าลูก

- ลูก คือ ความอบอุ่นใจ
- การมีลูกจะมีคนเลี้ยงดูเมื่อยามแก่เฒ่า
- มีลูกก็มีแรงงานแลกกับคนอื่น
- ก่อหา ให้คนเกิด สามีภรรยาที่ไม่มีลูกไม่ใช่คู่กัน
- ลูกสาว เลี้ยงดูและอยู่กับพ่อแม่
- ลูกสาวเอาเขยเข้าบ้าน ช่วยงานครอบครัว
- ลูกชายมีความแข็งแรง ช่วยทำงานหนักได้
- ลูกชาย สืบทอดประเพณีของมูเซอดำ (ประกอบพิธีกรรม อะไรบ้าง)
- มีลูกมาก เพื่อตาย
- ต้องมีลูกทั้งชาย – หญิง จึงจะดี
- ผู้หญิงมีลูกได้จนกว่าจะหมดประจำเดือน
- มีลูกชายจะได้เอาไว้แลกเปลี่ยนแรงงานช่วยเหลือครอบครัว ผู้นำ (ปู่จาร์ – ผู้ใหญ่บ้าน)
- หญิงคลอดลูกแล้วปลอดภัย ถือว่ามีโชคเหมือนผู้ชายที่ผ่านพ้นฤดูฝนไร่ (ถางป่า) ได้อย่างปลอดภัย
- สถานภาพลูกเขย มีความทุกข์ยากลำบาก ไม่มีสิทธิในทรัพย์สินจนกว่าจะออกเรือน (ตั้งครอบครัวใหม่)

7. การให้ความหมายต่อการวางแผนครอบครัว

- หยุดการตั้งครรภ์
- ชะลอการตั้งครรภ์
- ป้องกันโรคติดต่อ

8. พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว

8.1 ปัจจัยส่วนตัว (ทัศนคติต่อการวางแผนครอบครัว)

- ทำหมันไม่มีแรง
- การฝังยาคุมกำเนิด ยาเคลื่อนที่ทำให้เป็นบ้ำ
- การฉีดยาคุม ทำให้เวียนหัว อารมณ์หงุดหงิด
- การทำหมันเหมือนกับการตอนไก่ คนไม่ใช่ไก่
- การตัดสินใจคุมกำเนิดเกิดขึ้นอย่างไร

8.2 ปัจจัยภายนอก สอบถามเกี่ยวกับความถี่ ความต่อเนื่อง การสอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรมของมูเซอคำ

- การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
- การบริการด้านสาธารณสุขของ อสม. สถานีอนามัย
- การได้รับการฝึกอบรมและนำมาเผยแพร่
- ค่าใช้จ่ายในการวางแผนครอบครัว

8.3 การยอมรับการวางแผนครอบครัว

- ปัญหาที่เกิดขึ้น จำเป็นต้องใช้บริการวางแผนครอบครัว มีอะไรบ้าง
- วิธีการที่ใช้วางแผนครอบครัว ที่เหมาะสมและนิยมใช้

- ยาฉีดคุมกำเนิด
- ถุงยางอนามัย
- ทำหมันหญิง - ชาย
- ยาเม็ดคุมกำเนิด
- ผังยาคุมกำเนิด ไว้ใต้ผิวหนัง
- อื่นๆ

8.4. การไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัว

- ไม่คุมกำเนิดก่อนแต่งงาน หรือก่อนมีลูกคนแรก
- ไม่คุมกำเนิด (ถาวร) ทำหมัน ถ้ายังไม่มีลูกครบตามเพศที่ต้องการและจำนวนที่ต้องการ (เพศ - จำนวนบุตร)
- ผู้ชายไม่ยอมทำหมัน กลัวว่าเกิดหย่าร้างกันแล้ว ไปแต่งงานใหม่มีลูกกับภรรยาใหม่ไม่ได้ และกลัวไม่มีแรงในการทำงาน
- การไม่ยอมใช้ยาคุมกำเนิด เพราะลืมนับและลืมนำติดตัวไปไว้ เพราะอะไรสาเหตุ

8.5 สถานการณ์และความคิดเห็นต่อการวางแผนครอบครัว

- หญิงมีลูกตั้งแต่อายุยังน้อย (13 - 14 ปี) โดยไม่คำนึงถึงเรื่องสุขภาพและวุฒิภาวะ มีสาเหตุมาจากอะไร คิดเห็นอย่างไร
- การมีลูกมาก ๆ (ถี่มาก) หัวปีท้ายปี
- การหย่าร้างของมูเซอคำ ทำได้ง่าย และมีการหย่าร้างกันมากในหมู่บ้าน เพราะสาเหตุจากอะไร เกิดปัญหาอะไรบ้าง
- การแต่งงาน การหย่าร้าง ทำอย่างไร มีข้อปฏิบัติทางประเพณีอย่างไร

- บิดา มารดา ญาติ ทำอย่างไรเมื่อบุตรหลานจะหย่าร้าง หรือหย่าร้างกัน
- ค่านิยมการมีบุตร ในอดีต – ปัจจุบัน เป็นอย่างไร
- มีการปรึกษาหารือ พุดคุยกันภายในครอบครัวอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว
- การตัดสินใจเกิดขึ้นอย่างไร อธิบายเหตุผลการใช้บริการวางแผนครอบครัว

แนวคำถามชุดที่ 3 เสวนากลุ่ม
สัมภาษณ์ – ผู้นำชุมชน - ปู่จาร์ – หมอผี – หมอตำแย
(กลุ่มนี้ไม่เกิน 6 คน)

1. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีลูก

ความหมายและการให้ความสำคัญกับคำว่าลูก

- ลูกคือ ความอบอุ่นใจ
- มีลูกจะมีคนเลี้ยงดูยามแก่เฒ่า
- มีลูกมีแรงงานแลกกับคนอื่น
- ก้อซา ให้เด็กเกิดมาเป็นสามีภรรยากัน ภรรยาที่ไม่มีลูกไม่ใช่คู่กัน
- ลูกสาว เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ ลูกสาวเอาเขยเข้าบ้านช่วยงานครอบครัว
- ลูกชายมีความเข้มแข็ง แข็งแรง ช่วยครอบครัวทำงานหนักได้
- มีลูกมากๆ ก็เพราะเพื่อตาย จะเหลือคนดูแลยามแก่เฒ่า
- ต้องมีลูกทั้งผู้หญิงและชายจึงจะดี
- ผู้หญิงมีลูกได้จนกว่าจะหมดประจำเดือน
- มีลูกผู้ชายจะให้ป็นแรงงานช่วยผู้นำทางพิธีกรรม
- หญิงคลอดลูกแล้วปลอดภัย ถือว่ามีโชคเหมือนผู้ชายที่ผ่านพ้นฤดูฝนไร่ (ถางป่าเตรียมพื้นที่เพาะปลูก) ได้อย่างปลอดภัย
- สถานภาพลูกเขย – ประสบความทุกข์ยากลำบาก (ความรู้สึกว่าลำบากกว่าผู้หญิง) จะไม่มีสิทธิในทรัพย์สินเมื่อไปเป็นลูกเขยคนอื่นจนกว่าจะออกเรือน
- มีข้อห้ามประเพณีอะไรบ้างที่ขัดกับการวางแผนครอบครัว
- มีประเพณีใดบ้างที่สนับสนุนการวางแผนครอบครัว

2. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน และความคาดหวังในอนาคต

- การเคารพนับถือด้านความเชื่อ และประเพณีเป็นอย่างไร ต่อไปจะเป็นอย่างไร
- การประกอบอาชีพในปัจจุบันและอนาคต เป็นอย่างไร
- คนรุ่นใหม่นับถือ เคารพ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ของผู้นำทางประเพณีกับสังคมปัจจุบัน เป็นอย่างไร
- การให้แรงงานแก่ผู้นำทางประเพณี มีความสำคัญอย่างไร ทำไมต้องให้แรงงานแก่ผู้นำ
- หญิงชาย มีสิทธิเท่าเทียมกัน
- เพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน ไม่เสียหาย แก้ปัญหาเด็กไม่มีพ่ออย่างไร
- การแต่งงานแล้วไม่ลูก – หย่า – หาคู่อื่น เกิดปัญหาหรือไม่อย่างไร วิธีแก้ไข ทำอย่างไร
- ความเชื่อว่าเด็กหญิงโตขึ้น ถ้ากระดิ่งหนีบที่รักแร้แล้วไม่ถึงพื้นแสดงว่าเป็นสาวแล้ว มีความหมายอย่างไร
- เด็กๆ ถูกปล่อยให้เที่ยวเตร่ ดึกๆ เพื่อเรียนรู้การดำรงชีวิต การมีเพศสัมพันธ์ มูเซอคำคิดเห็นอย่างไร
- เด็กอยู่ส่วนเด็ก เรียนรู้เอาเอง คิดอย่างไร
- เด็กจะเป็นผู้ใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วแม้อายุน้อย เกิดปัญหาต่อครอบครัวหรือไม่ผู้ใหญ่คิดอย่างไร
- ปู่จาร์ หมอผี บิดา มารดา ทำอย่างไรเมื่อบุตรหลานจะหย่าร้าง หรือหย่าร้างกัน
- มีปัญหาอะไรบ้างที่เกิดขึ้น หลังมีการหย่าร้างของบุตรหลาน

3. แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการลด หรือ เพิ่ม ขึ้นของคนในชุมชน ผลกระทบที่เกิดขึ้น

- คนตายในหมู่บ้าน ทำอย่างไร มีผลต่อครอบครัวอย่างไร
- คนเกิดในครอบครัว ชุมชน ทำอย่างไร
- ปัจจุบันมีคนเพิ่มมากขึ้น มีปัญหาหรือไม่
- การประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน มีปัญหาจากคนเพิ่มขึ้นอย่างไร
- ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน คิดเห็นอย่างไรกับการมีคนมากขึ้น
- การแต่งงาน การหย่าร้าง สร้างปัญหาให้ครอบครัวและชุมชน อย่างไร
- มีลูกหัวปีท้ายปี หรือมีลูกมากมีปัญหาอย่างไร

4. แสดงความคิดเห็นการวางแผนครอบครัวที่มีอยู่ในชุมชนและแนวทาง

- ผู้หญิงมีลูกตั้งแต่อายุยังน้อย 13 – 14 ปี ไม่คำนึงถึงสุขภาพและวัยเกิดปัญหาอย่างไร
- การทำหมันเหมือนตอนโก่ คนไม่ใช่โก่ เป็นอย่างไร
- ทำหมันแล้วไม่มีแรง เป็นอย่างไร คิดเห็นอย่างไร
- การฝังยาคุมกำเนิด ยาเคลื่อนที่ได้ทำให้เป็นบ้า คิดเห็นอย่างไร
- การฉีดยาคุม เวียนหัว หงุดหงิด คิดอย่างไร
- การใช้ถุงยางคุมกำเนิด คิดอย่างไร
- ผู้ชายไม่ใช่วิธีการคุมกำเนิด กลัวหย่าร้างแล้วไปมีลูกกับเมียใหม่ไม่ได้ และกลัวไม่มีแรง คิดเห็นอย่างไร
- การวางแผนครอบครัว จะทำอย่างไรต่อไป จะใช้หรือไม่

ภาคผนวก ข
ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลทั่วไปของชาวเขากลุ่มตัวอย่าง เป็นสตรีวัยเจริญพันธุ์ ซึ่งมีประสบการณ์ด้านการวางแผนครอบครัว จำนวน 12 ราย

1. นางนงฟ้า (2547, 29 สิงหาคม) อายุ 55 ปี เล่าว่า นงฟ้าไม่เคยเรียนหนังสือ แต่พูดฟังภาษาไทยได้ดีพอสมควร นงฟ้าแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 15 ปี เคยผ่านการหย่าร้างมาแล้ว 3 ครั้ง ปัจจุบันเป็นการแต่งงานครั้งที่ 4 นงฟ้า มีบุตรมาแล้วจำนวน 6 คน เสียชีวิตตั้งแต่เยาว์วัย 3 คน ดังนั้น จึงมีบุตรอยู่เพียง 3 คน เป็นบุตรที่เกิดจากสามีเก่า 2 คน และสามีปัจจุบัน 1 คน บุตรคนสุดท้าย อายุ 26 ปี บุตรทุกคนแต่งงานมีครอบครัวหมดแล้ว นงฟ้าทำหมันมาตั้งแต่คลอดลูกคนสุดท้ายเพราะทนเจ็บท้องไม่ไหว ตัดสินใจทำหมันตามคำแนะนำของหมอที่โรงพยาบาลจังหวัดตาก ครอบครัวของนงฟ้ามีอาชีพทำไร่ เลี้ยงสัตว์ มีรายได้ประมาณ 40,000 บาท ต่อปี

2. นางนงกอ (2547, 26 สิงหาคม) อายุ 48 ปี เล่าว่า นงกอไม่เคยเรียนหนังสือ แต่พูดฟังภาษาไทยได้ดีเช่นกัน นงกอแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 14 ปี และเคยหย่าร้างมาแล้ว 3 ครั้ง มีบุตรมาแล้ว 6 คน เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก ๆ 2 คน ปัจจุบันจึงมีบุตรเหลือเพียง 4 คน เป็นบุตรที่เกิดจากสามีเก่า 2 คน และเป็นบุตรที่เกิดจากสามีปัจจุบัน 2 คน ครอบครัวของนงกามีสมาชิกทั้งหมด 7 คน นงกอเคยไปเข้ารับการอบรมผดุงครรภ์โบราณที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดแม่ฮ่องสอน และการอบรมโดยสถานีอนามัยบ้านคอยมุซอ นงกอใช้วิธีการคุมกำเนิดมาแล้วหลายวิธี เช่น กินยาเม็ด ฉีดยาคุมกำเนิด ปัจจุบันนงกอทำหมันโดยการผ่าตัดแล้วเป็นเวลา 7 ปี ครอบครัวของนงกามีอาชีพทำไร่ หางของป่ามาขาย มีที่ดินทำกินประมาณ 35 ไร่ ทำสวนกาแฟ 15 ไร่ ที่เหลือปลูกทำไร่ข้าวโพดพริก มีรายได้ประมาณ 30,000 บาทต่อปี

3. นางนงป่า (2547, 18 สิงหาคม) อายุ 46 ปี เล่าว่านงป่าไม่เคยเรียนหนังสือเช่นกัน และพูดภาษาไทยได้ปานกลางพอฟังเข้าใจได้ นงป่าแต่งงานครั้งแรก เมื่ออายุ 16 ปี และหย่าร้างแล้วแต่งงานใหม่มาแล้ว 3 ครั้ง ปัจจุบันแต่งงานกับสามีประกอบอาชีพเป็นสมาชิก อบต. นงป่ามีบุตรกับนายจะกอจำนวน 5 คน เป็นลูกชาย 2 คน ลูกสาว 3 คน ครอบครัวนงป่ามีคนที่ช่วยทำมาหากินเพียง 4 คน นอกจากนี้ไม่ค่อยช่วยทำมาหากิน เกเร ลูกชายลูกสาวทั้ง 4 คน แต่งงานแล้วก็หย่าร้างกันไปหมด นงป่ามีอาชีพทำไร่และรับจ้าง แรงงาน มีรายได้ประมาณ 30,000 บาทต่อปี การคุมกำเนิดโดยการฉีดยามาตั้งแต่ยังเป็นสาว ๆ เพราะกลัวมี ท้องก่อนแต่งงาน

4. นางนงพี (2547, 21 สิงหาคม) อายุ 45 ปี ให้ข้อมูลว่า นงพีไม่เคยเรียนหนังสือ แต่พูดและฟังภาษาไทยได้ปานกลาง นงพีแต่งงานครั้งแรก เมื่ออายุ 17 ปี เคยหย่าร้างมาแล้ว 2 ครั้ง

ปัจจุบันเป็นการแต่งงานครั้งที่ 3 ครอบครัวของนะฟีมีสมาชิกทั้งหมด 9 คน ประกอบด้วยพ่อแม่ของนะฟี สามี และบุตร 5 คน สามีของนะฟีเป็นผู้ช่วยปูลูการ์ของหมู่บ้านอุมยอม (หมอผีหรือผู้ประกอบพิธีของชาวมูเซอดำ (เผ่า)) ครอบครัวของนะฟี มีอาชีพทำไร่ ทำสวนกาแฟ และค้าขายบั้งเล็กน้อย มีรายได้ประมาณ 35,000 บาท ต่อปี นะฟีผ่าตัดทำหมันมาแล้ว 13 ปี

5. นางนะแส (2547, 25 สิงหาคม) อายุ 35 ปี ให้ข้อมูลว่า นะแส ไม่เคยเรียนหนังสือเช่นกัน แต่พูดฟังภาษาไทยได้พอประมาณ นะแสแต่งงานครั้งแรกอายุ 14 ปี เคยหย่าร้างกับสามีมาแล้ว 4 ครั้ง ปัจจุบันแต่งงานครั้งที่ 5 กับนายจะลอ ภูริไอยรา อายุ 51 ปี ครอบครัวของนะแส มีด้วยกันทั้งหมด 7 คน มีบุตรกับนายจะลอ 2 คน นะแสเคยคลอดลูกและเสียชีวิตในขณะยังเล็ก 2 คน ปัจจุบันนะแสทำหมันโดยการผ่าตัดทำหมันมาแล้ว 3 ปี สามีของนะแสเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านอุมยอม เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านและเป็นคณะกรรมการกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุมยอมหรือ Home Stay กรรมการหมู่บ้านฝ่ายปกครอง ครอบครัวของนะแสมีอาชีพทำไร่ ทำสวนกาแฟ บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีรายได้ประมาณปีละ 35,000 บาทต่อปี

6. นางนะพอ (2547, 17 สิงหาคม) อายุ 34 ปี เล่าว่า นะพอ เคยเข้าเรียนในโรงเรียนชั่วคราวของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตากและสมัครเรียนในระบบการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ระดับ ป. 4 แต่ไม่จบและไม่ได้ไปประกาศ มีอาชีพทำไร่และค้าขายของชำในหมู่บ้านอุมยอม นะพอแต่งงานสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ท้อ 2 สมัย (อบต.) และเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) มาแล้ว 8 ปี นะพอมีบุตร จำนวน 3 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด มีรายได้เฉลี่ย 30,000 บาทต่อปี ปัจจุบันผ่าตัดทำหมันแล้ว ก่อนทำหมันเคยคุมกำเนิดโดยวิธีการฝังยาได้ผิวหนึ่ง

7. นางนะพื่อ (2547, 15 สิงหาคม) อายุ 32 ปี ให้ข้อมูลว่า นะพื่อเคยเข้าศึกษาโรงเรียนชั่วคราวของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก 2 ปี และเคยศึกษาในระบบการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ระดับ ป. 4 แต่ไม่จบและไม่ได้ไปประกาศนียบัตร อย่างไรก็ตาม นะพื่อ อ่านพูด และฟังภาษาไทยได้ ดี นะพื่อประกอบอาชีพค้าขายผักที่ตลาดคอยมูเซอ รายได้ 20,000 บาท ต่อปี นะพื่อแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 16 ปี และหย่าร้างมาแล้ว 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 2 หย่าร้างกับนายอภิชาติ ศานติพงศ์กุล อายุ 36 ปี มีบุตรด้วยกัน 1 คน ปัจจุบันนะพื่อเป็นผู้เลี้ยงดูลูกชาย และอาศัยอยู่กับบ้านพ่อแม่ นะพื่อคิดจะแต่งงานใหม่อีกครั้ง และบอกว่ายังมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายในหมู่บ้านอุมยอมเป็นครั้งคราว ซึ่งนะพื่อคุมกำเนิดด้วยวิธีการฉีดยาคุมกำเนิด

8. นางนะสอ (2547, 19 สิงหาคม) อายุ 29 ปี นะสอจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันกำลังเรียน กศน. ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 แต่ยังไม่จบ นะสอแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 15 ปี และหย่าร้าง แต่งงานครั้งที่ 2 อาสาสมัครสาธารณสุข ครอบครัวนะสอมีสมาชิกทั้งหมด 7 คน มีพ่อ

แม่ นะสอ สามี และบุตรจำนวน 3 คน ครอบครัวนะสมืออาชีพทำไร่ ค่าขายของป่า มีรายได้ประมาณปีละ 40,000 บาท นะสอเลือกใช้วิธีการคุมกำเนิดโดยการฉีดยา

9. นางนะพะ (2547, 23 สิงหาคม) อายุ 24 ปี ให้ข้อมูลว่า นะพะจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พูดและฟังภาษาไทยได้ดี อ่านและเขียนหนังสือได้บ้าง นะพะแต่งงานเมื่ออายุ 16 ปี เคยหย่าร้างมาแล้วครั้งหนึ่ง และกลับมาแต่งงานกันใหม่อีกครั้ง คิดว่าครั้งต่อไปจะไม่หย่าอีกแล้ว ตอนนี้มีบุตรด้วยกัน 2 คน นะพะและครอบครัวอาศัยอยู่กับครอบครัวของพ่อแม่ได้ 7 ปี โดยคิดว่าปีหน้าจะแยกครอบครัว สร้างบ้านอยู่อาศัยเป็นของตนเอง ลูกคนโตของนะพะ มีอายุห่างกับลูกคนที่สอง 6 ปีกว่า เพราะว่าหย่ากันและฉีดยาคุมกำเนิด นะพะและครอบครัวมีอาชีพทำไร่ มีรายได้ประมาณ 20,000 บาทต่อปี ปัจจุบันนะพะเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านอุ้มขอม (อสม.)

10. นางนะนุ (2547, 22 สิงหาคม) อายุ 22 ปี ให้ข้อมูลว่า นะนุจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พูดเขียนภาษาไทยได้ดี นะนุแต่งงานเมื่ออายุ 18 ปี ปัจจุบันนางนะนุและครอบครัวอาศัยอยู่กับบ้านพ่อแม่ ยังไม่ได้แยกครอบครัว สามีของนะนุมาเป็นลูกเขย นะนุบอกว่า อยู่สัก 3 - 4 ปี จะแยกครอบครัวแล้ว ตอนนี้พ่อแม่ยังไม่อนุญาต ให้สามีของนะนุช่วยทำไร่ทำสวนไปก่อน ครอบครัวของนะนุมีอาชีพ ทำไร่ ทำสวนกาแฟ ประมาณ 7 ไร่ มีรายได้ประมาณ 30,000 บาทต่อปี มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 11 คน นะนุเลือกใช้วิธีการคุมกำเนิดโดยการฉีดยามาเป็นเวลา 2 ปีกว่าแล้ว คิดว่าพอลูกอายุสัก 4 - 5 ปี จะเลิกคุมกำเนิด เพื่อมีบุตรต่อไป อย่างไรก็ตามก่อนแต่งงานก็เคยกินยาเม็ดเพื่อป้องกันการท้องก่อนแต่งงานมาแล้ว

11. นางขวัญใจ (2547, 20 สิงหาคม) อายุ 21 ปี ให้ข้อมูลว่า ขวัญใจจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความสามารถในการใช้ภาษาไทยได้ดี พูดอ่านเขียนและฟังได้ดี ขวัญใจแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 13 ปี และหย่าร้าง ต่อมาแต่งงานครั้งที่ 2 ครอบครัวของขวัญใจมีสมาชิกทั้งหมด 7 คน พ่อแม่ น้องชาย สามีและบุตร 2 คน คือ เด็กหญิงเพ็ญภา อายุ 8 ปี เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และเด็กชายอนุชา อายุ 1 ปี 9 เดือน ครอบครัวของขวัญใจ มีอาชีพทำไร่ และรับจ้างทั่วไป มีรายได้ประมาณ 20,000 บาทต่อปี ขวัญใจเลือกใช้การคุมกำเนิดโดยวิธีการฉีดยา ปัจจุบันครอบครัวขวัญใจยังอยู่กับพ่อแม่ สามีของขวัญใจต้องเป็นลูกเขยตามประเพณีไปก่อนสัก 4 - 5 ปี ถึงจะแยกครอบครัวได้

12. นางนะอือ (2547, 14 สิงหาคม) อายุ 18 ปี ให้ข้อมูลว่า นะอือจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 3 จากโรงเรียนบ้านคอยมุเซอ ปัจจุบันทำงานเป็นที่เลี้ยงของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก นะอือแต่งงานเมื่ออายุ 16 ปี มีบุตรจำนวน 1 คน เป็นบุตร

ชาย ก่อนแต่งงานเคยกินยาเม็ดคุมกำเนิด ปัจจุบันใช้ยาฉีดคุมกำเนิด มีรายได้ประมาณ 30,000 บาท ต่อปี

จากผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น สรุปตาม ดังนี้

1.) อายุ

กลุ่มตัวอย่างอายุระหว่าง 18 – 55 ปี ผู้ที่อายุมากจะมีบุตรและจำนวนครั้งการหย่ามากกว่าผู้มีอายุน้อย

2.) การศึกษา

จากการศึกษา ผู้ศึกษาพบว่าสตรีวัยเจริญพันธุ์กลุ่มชาวมูเซอคำ (เหมเล) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาที่ไม่เคยเข้ารับการศึกษ อ่านเขียนไม่ได้ จำนวน 5 ราย จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 4 ราย จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 1 ราย จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 2 ราย สำหรับผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาที่ไม่เคยเข้ารับการศึกษทั้ง 4 รายให้เหตุผลที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษว่า ไม่มีโรงเรียนสำหรับให้พวกเขาได้เข้าเรียนหนังสือ ส่วนผู้ที่จบการศึกษาดั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นั้น ให้เหตุผลว่า มีการเปิดโรงเรียนชั่วคราวของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาและของสำนักงานประถมศึกษา และเจ้าหน้าที่ส่งไปเรียนต่อที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ในจังหวัดตาก

นะสอ (2547, 19 สิงหาคม) ให้ข้อมูลว่า นะสอได้เรียนหนังสือจบแค่ชั้น ป. 4 นั้น เพราะเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดตาก มาเปิดโรงเรียนสอนชั่วคราวสอนหนังสือให้ชาวมูเซอคำ (เหมเล) ที่บ้านอุมยอมแล้วส่งไปเรียนต่อที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ที่จังหวัดตาก ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ก็ไม่ได้เรียน คนเฒ่าคนแก่ชาวมูเซอคำ (เหมเล) คิดว่าผู้หญิงมูเซอคำ (เหมเล) แต่งงานแล้วก็ต้องเลี้ยงลูก ไปเรียนแล้วได้อะไร

นะพื่อ (2547, 15 สิงหาคม) ให้ข้อมูลว่า นะพื่อได้เรียนหนังสือเพราะสนใจ เรียนกับ กศน. ในเวลากลางคืน เพราะ กศน. มาจัดสอนหนังสือให้ชาวมูเซอคำ (เหมเล) ที่บ้านอุมยอม เป็นระยะเวลา 1 ปี ตอนแรกมีคนสนใจเรียนมาก ตอนหลังไม่มีคนเรียน เหลือไม่กี่คน เพราะเขาไม่เห็นความสำคัญเรียนไปทำไม กลางคืนมูเซอคำ (เหมเล) ต้องไปเดินร่ำ (จะคี) ที่ลานจะคี ของหมู่บ้าน เขาคงจะกลัวก็้อซา (เทพเจ้าของมูเซอ) ไม่ชอบ

จากผลของการศึกษาของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา จำนวน 12 รายนี้ พบว่าการได้รับการศึกษาของชาวมูเซอคำ (เหมเล) มีความเกี่ยวข้องกับโอกาสในการได้รับการศึกษาและปัจจัยด้านความเชื่อ ค่านิยม ของชาวมูเซอคำ (เหมเล)

ไม่พอใจกันก็ไปหาผู้ใหญ่บ้านทำพิธีดื่มน้ำชาแล้วบอกกล่าวแก่เทพเจ้าก้อซา แล้วเทน้ำชาที่ดื่มน้ำชาไว้ทิ้งไปถือว่าเป็นการหย่าร้างตามประเพณีแล้ว ผู้หญิงหรือผู้ชายสามารถไปแต่งงานใหม่ได้ ชาวมูเซอคำ (เมเล) ไม่ได้มีการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ มีการจดทะเบียนสมรสไม่กี่คนในหมู่บ้าน) สำหรับผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาที่เคยหย่าร้างส่วนใหญ่ให้เหตุผลถึงการหย่าร้างว่ามีเหตุผลมาจากสามี เช่น ดิคาเสพติด มีชู้ ก็เกียจไม่ทำงานไร หรือ ภรรยา มีชู้ ดังเช่น กรณีของนางนกะอ เคยหย่าร้างและแต่งงานมาแล้ว 5 ครั้ง เล่าว่า ที่เลิกกับสามีมาหลายครั้งนั้นเพราะสามี ดิคาเสพติด ไม่ทำงาน ไปมีชู้เอาเมียใหม่ และก็เกียจไม่ทำงาน เราต้องทำงานหนักเลี้ยงดูลูก ตามประเพณีของเราไม่ใช่เรื่องเสียหาย เลิกแล้วก็หาผิวใหม่ได้ ถ้าเราเป็นคนดี ไม่มีใครตำหนิ

สรุปจากผลการศึกษาข้างต้น ผู้ศึกษาพบว่า สถานภาพการสมรสของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาส่วนใหญ่เคยหย่าร้างกับสามีมาแล้วทุกรายจากลักษณะต่าง ๆ ของผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาทั้งหมด ผู้ศึกษาได้รวบรวมแสดงไว้ในตารางภาคผนวก 1 เพื่อแสดงข้อมูลพื้นฐานของสตรีวัยเจริญพันธุ์คู่ชาวเขาผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาทั้ง 12 ราย ดังต่อไปนี้

ตารางภาคผนวก 1 สรุปผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของสตรีวัยเจริญพันธุ์คู่ชาวเขาที่ศึกษา

ชื่อ	อายุ	จำนวนบุตร	การศึกษา	อาชีพหลัก	อาชีพรอง	รายได้ (บาท/ปี)	สถานภาพสมรส
1. นะฮือ	18	1	ป.3	ทำไร่	หาของป่า	30,000	หย่าร้าง 2 ครั้ง
2. ขวัญใจ	21	2	ป.4	ทำไร่	ค้าขาย	20,000	หย่าร้าง 2 ครั้ง
3. นะนู	22	1	ม.3	ทำไร่	สวนกาแฟ	30,000	หย่าร้าง 3 ครั้ง
4. นะพะ	24	2	ป.4	ทำไร่	หาของป่า	20,000	หย่าร้าง 2 ครั้ง
5. นะสอ	29	3	ป.6	ทำไร่	หาของป่า	40,000	หย่าร้าง 2 ครั้ง
6. นะฟือ	32	1	ป.4	ทำไร่	ค้าขาย	20,000	หย่าร้าง 4 ครั้ง
7. นะฟือ	34	3	ป.4	ทำไร่	ค้าขาย	30,000	หย่าร้าง 3 ครั้ง
8. นะแส	35	3	ไม่ได้รับการศึกษา	ทำไร่	สวนกาแฟ	35,000	หย่าร้าง 4 ครั้ง
9. นะพี	45	5	ไม่ได้รับการศึกษา	ทำไร่	สวนกาแฟ/ค้าขาย	35,000	หย่าร้าง 3 ครั้ง
10. นะป่า	46	5	ไม่ได้รับการศึกษา	ทำไร่	รับจ้าง	30,000	หย่าร้าง 6 ครั้ง
11. นะกะอ	48	6	ไม่ได้รับการศึกษา	ทำไร่	สวนกาแฟ	30,000	หย่าร้าง 5 ครั้ง
12. นะพะ	55	6	ไม่ได้รับการศึกษา	ทำไร่	ค้าขาย	40,000	หย่าร้าง 5 ครั้ง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายปิ่นชาย ปิ่นแก้ว
วัน เดือน ปีเกิด	29 เมษายน 2497
สถานที่เกิด	อำเภอมหาราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ประวัติการศึกษา	ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จังหวัดนนทบุรี
สถานที่ทำงาน	สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดลำปาง
ตำแหน่ง	พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดลำปาง (นักพัฒนาสังคม 9 บส.)